

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

KENTLEŞME SÜRECİNİN TEMEL DİNAMİĞİ OLARAK TARIM SEKTÖRÜ: ÇEŞİTLİ
ÜLKE VE TÜRKİYE UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

DOKTORA TEZİ

Fatih ARSLAN

EYLÜL-2025

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**KENTLEŞME SÜRECİNİN TEMEL DİNAMİĞİ OLARAK TARIM SEKTÖRÜ: ÇEŞİTLİ
ÜLKE VE TÜRKİYE UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

DOKTORA TEZİ

Fatih ARSLAN

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL

EYLÜL-2025

TRABZON

ONAY

Fatih ARSLAN tarafından hazırlanan “Kentleşme Sürecinin Temel Dinamiği Olarak Tarım Sektörü: Çeşitli Ülke ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi” adlı bu Çalışma 06.11.2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hayriye ŞENGÜN	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Haydar AKYAZI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ- Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Fatih ARSLAN

06/11/2025

ÖNSÖZ

Kırsal alanlarda ekonomik hayatın merkezinde tarım yer almaktadır. Tarımla uğraşan nüfusun gelir düzeyi, üretimdeki verimlilik artışına bağlı olarak şekillenmektedir. Verimliliğin yükselmesi çiftçilerin gelirini artırmakta, bu da yoksulluğun azalmasına ve kırsal kalkınma sürecinin güçlenmesine katkı vermektedir. Dolayısıyla tarımda sağlanacak her türlü ilerleme, yalnızca üretim ve gelir artışıyla sınırlı kalmayıp kırsal yapının sağlıklı şekilde gelişmesine destek olmaktadır. Kırsal yapının sağlıklı bir şekilde gelişmesi, kentleşme dinamiklerini olumlu yönde etkileyerek dengeli kentleşme sürecine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de kentleşmenin destekleyicisi olarak tarım sektörünün rolünü ortaya koymak, gelişmiş ülkelerin uyguladıkları tarım uygulamalarını incelemek ve Türkiye’de tarım sektörünün gelişmesine ve kentleşme sürecine olumlu katkı sağlamasına yönelik öneriler sunmak amaçlanmıştır.

Çalışma sürecimde eşsiz anlayış göstererek kıymetli desteğini ve bilgisini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdulkadir TOPAL’a, çalışmamın ilerleyişinde değerli görüş ve önerileriyle yol gösteren tez izleme komitesinde yer alan Sayın Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN’a ve Sayın Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN’a, yapıcı eleştirileri ile çalışmaya değer katan Prof. Dr. Hayriye ŞENGÜN’e ve Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN’a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca Carli Fiyat endeksi hesaplamasında verdiği destek için Doç. Dr. Zeynep ÖZTÜRK’e, çalışmam süresince karşılaştığım güçlüklerde yapıcı önerileriyle yanımda olan değerli arkadaşlarım Dr. Öğretim Üyesi Fatma NALBANT’a, Dr. Neslişah İSKENDER’e ve Öğr. Gör. Teoman İSKENDER’e, doktora işlemlerinin yürütülmesinde verdiği destek için Dr. Öğr. Üyesi Abdulgazi YIKICI’ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak tez sürecimin başından sonuna kadar her konuda bana destek olan kıymetli eşim Sümeyye’ye, zaman zaman oyun vakitlerinden fedakârlık yapmak zorunda bıraktığım biricik kızım Meryem Yüstra’ya çok teşekkür ederim, iyi ki varsınız.

Kasım, 2025

Fatih ARSLAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ.....	XI
GRAFİK LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DENGELİ KENTLEŞME, KIRSAL KALKINMA VE TARIM SEKTÖRÜ İLİŞKİSİ..	5-37
1.1. Kentleşme Kavramı.....	5
1.2. Kentleşmenin Boyutları	6
1.2.1. Demografik Boyut.....	6
1.2.2. Ekonomik Boyut.....	7
1.2.3. Sosyal Boyut.....	9
1.3. Kentleşmenin Nedenleri.....	10
1.4. Dengeli ve Dengesiz Kentleşme Ayırımı.....	13
1.4.1. Dengeli Kentleşme ve Dinamikleri	13
1.4.2. Dengesiz Kentleşme ve Dinamikleri	15
1.5. Dengesiz Kentleşmenin Oluşturduğu Maliyetler	17
1.5.1. Konut Sorunu/Gecekondulaşma.....	18
1.5.2. İşsizlik ve Kayıt Dışı İstihdam	20
1.5.3. Kentsel Çöküntü.....	23
1.5.4. Yabancılaşma	24
1.5.5. Yozlaşma	25
1.5.6. Kente Uyum Sorunu (Kentlileşememe)	26

1.5.7. Alt Yapı Yetersizliği ve Çevre Sorunları	28
1.6. Dengeli Kentleşme, Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü İlişkisi.....	31
1.6.1. Kırsal Kalkınmanın Temeli Olarak Tarım Sektörü	32
1.6.2. Dengeli Kentleşme İçin Kırsal Kalkınma.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE DENGELİ KENTLEŞMENİN DESTEKLEYİCİSİ OLAN TARIM SEKTÖRÜ UYGULAMALARI 38-114

2.1. Tarım ve Tarımın Tarihsel Gelişimi	38
2.2.Çeşitli Ülkelerde Tarım Uygulamaları.....	42
2.2.1.Fransa’da Tarım	42
2.2.1.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri	43
2.2.1.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler	46
2.2.1.2.1.Konseylar/Koalisyonlar/Kuruluşlar.....	46
2.2.1.2.2. Ziraat Odaları	51
2.2.1.2.3. Tarımsal Kooperatifler	52
2.2.1.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı.....	53
2.2.1.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri	58
2.2.1.5. Organik Tarım.....	60
2.2.2.Hollanda’da Tarım	61
2.2.2.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri	61
2.2.2.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeleri	65
2.2.2.2.1.Konseylar/Koalisyonlar/Kuruluşlar.....	65
2.2.2.2.2. Tarımsal Kooperatifler	68
2.2.2.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı.....	71
2.2.2.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri	73
2.2.2.5. Organik Tarım.....	75
2.2.3.ABD’de Tarım.....	76
2.2.3.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri	76

2.2.3.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler	78
2.2.3.2.1. Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar.....	78
2.2.3.2.2. Tarımsal Kooperatifler	83
2.2.3.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı.....	85
2.2.3.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri	87
2.2.3.5. Organik Tarım.....	92
2.2.4. Diğer Ülkelerde Tarım	94
2.2.4.1 Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler	94
2.2.4.1.1. Kuruluşlar.....	94
2.2.4.1.2. Tarımsal Kooperatifler	96
2.2.4.2. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı.....	99
2.2.4.3. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri	101
2.2.4.4. Organik Tarım.....	104
2.3. Seçili Ülkelerde Kentleşme ve Tarım İlişkisi	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE HIZLI/DENGESİZ KENTLEŞMENİN KAYNAĞI OLARAK TARIM SEKTÖRÜ 115-182

3.1. Türkiye'de Tarım	115
3.1.1. Türkiye'de Tarımın Tarihsel Süreci	115
3.1.2. Türkiye'de Tarımsal Yapı	120
3.1.2.1. Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Özellikleri	120
3.1.2.2. Türkiyede Tarımsal Örgütlenme	122
3.1.2.2.1. Kurullar/Komisyonlar ve Kuruluşlar.....	122
3.1.2.2.2. Ziraat Odaları	125
3.1.2.2.3. Tarımsal Kooperatifler	126
3.1.2.3. Türkiyede Tarımsal Ar-Ge/Eğitim ve Yayım	128
3.1.2.4. Türkiyede Tarımsal Finans ve Kredi.....	131
3.1.2.5. Türkiye'de Organik Tarım	134

3.2. Türkiye’de Yıllara Göre İç Ticaret Hadleri ve Tarım Sektörü.....	135
3.2.1. 2005 Yılı Öncesi Tarım İç Ticaret Hadleri ile İlgili Literatür	136
3.2.2. 2005-2023 Dönemi Tarım ve Sanayi Ürün Fiyatları ve İç Ticaret Hadleri.....	137
3.2.2.1. 2005-2023 Dönemi Tarım ve Sanayi Ürün Fiyatları.....	137
3.2.2.2. 2005-2023 Dönemi Tarım İç Ticaret Hadleri	174
3.3. Türkiye’de Kentleşme Sürecinin Tarım Kaynaklı Kırsal Yoksulluk İle İlişkisi	177
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	183
KAYNAKÇA	193
ÖZGEÇMİŞ.....	237

ÖZET

Tarım sektörü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye’de kırsal alanlar, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarıma dayandığı; buna karşın gelir düzeyinin düşük ve yoksulluğun yaygın olduğu bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, tarımı kırsal yoksulluğun azaltılmasında temel bir araç hâline getirmektedir. Dolayısıyla, tarım ile kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi doğru analiz etmek, etkili ve sürdürülebilir tarım politikalarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, kentleşme sürecine etki eden temel unsurlardan biri olan tarım uygulamalarının Türkiye ve çeşitli ülkelerin kentleşme sürecine etkisinin karşılaştırmalı analizini yapmak ve Türkiye’de bu uygulamaların geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmada öncelikle betimsel araştırma yöntemi kapsamında yerli ve yabancı literatürdeki birincil kaynaklardan yararlanılarak kentleşme ve kentleşmenin tarım sektörü ilişkisi ile gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de tarım uygulamalarına yönelik teorik alt yapı oluşturulmuştur. Ardından Türkiye’de kırsal yoksulluğun tarımsal yapı ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla tarım sektörünün iç ticaret hadleri tarihsel olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, Cumhuriyetin ilanından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımın iç ticaret hadlerine ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Daha sonra, 2005-2023 yılları arasında TÜİK’ten elde edilen veriler doğrultusunda, Carli Fiyat Endeksi ile Türkiye’nin iç ticaret hadlerinin eğilimi belirlenerek tarım ve yoksulluk ilişkisi ortaya konulmuştur. Tüm bunlar bağlamında tarım sektörünün kentleşme sürecine etkisi değerlendirilmiştir.

Araştırma neticesinde, gelişmiş ülkelerin tarımsal örgütlenmeleri; tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin ile tarımsal sigorta ve kredi sistemlerinin Türkiye’ye göre daha başarılı, etkin oldukları; gelişmiş ülkelerde tarımsal örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının söz konusu ülkelerin tarımda daha başarılı olmalarına imkân tanıdığı ve bunun da kentleşme sürecinin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağladığı; Türkiye’de tarım sektöründe örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının yeterince etkin olmamasının kentleşme sürecini olumsuz etkilediği ve Türkiye’de iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmiş olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kentleşme, Tarım Uygulamaları, Kırsal Yoksulluk, İç Ticaret Hadleri.

ABSTRACT

The agricultural sector plays a significant role in reducing rural poverty in Turkey, as it does globally. Rural areas in Turkey are characterized by economic activities largely dependent on agriculture, yet they exhibit low income levels and widespread poverty. This situation renders agriculture a fundamental instrument in alleviating rural poverty. Accordingly, analyzing the relationship between agriculture and rural poverty accurately is essential for developing effective and sustainable agricultural policies.

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of the impact of agricultural practices—one of the key factors influencing the urbanization process—on urbanization in Turkey and various other countries, and to provide recommendations for improving such practices in Turkey.

To achieve this aim, a theoretical framework on urbanization, the relationship between urbanization and the agricultural sector, and agricultural practices in developed countries and Turkey was first established by drawing on primary sources in the domestic and international literature within the scope of the descriptive research method. Subsequently, in order to reveal the relationship between rural poverty and the agricultural structure in Turkey, the terms of trade of the agricultural sector were analyzed historically. In this context, the findings of studies examining agricultural terms of trade from the proclamation of the Republic to 2005 were initially presented. Then, based on the data obtained from TÜİK for the period 2005–2023, the trend of Turkey’s terms of trade was determined using the Carli Price Index, and the relationship between agriculture and poverty was elucidated. Within this framework, the impact of the agricultural sector on the urbanization process was evaluated.

The results indicate that agricultural organizations, research, education, and extension systems, as well as agricultural insurance and credit mechanisms, are more effective and successful in developed countries compared to Turkey. These institutional structures enable developed countries to achieve higher agricultural performance, thereby contributing to a healthier urbanization process. Conversely, in Turkey, the limited effectiveness of agricultural organizations, research, education and extension systems, and agricultural insurance and credit mechanisms adversely affects the urbanization process, while the domestic terms of trade have evolved to the disadvantage of the agricultural sector.

Keywords: Urbanization, Agricultural Practices, Rural Poverty, Domestic Terms of Trade.

TABLolar LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	2005 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	138
2	2006 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	140
3	2007 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	142
4	2008 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	143
5	2009 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	145
6	2010 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	147
7	2011 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	149
8	2012 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	151
9	2013 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	153
10	2014 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	155
11	2015 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	157
12	2016 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	159
13	2017 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	161
14	2018 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	163
15	2019 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	165
16	2020 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	167
17	2021 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	169
18	2022 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	171
19	2023 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları	173
20	2005-2023 Dönemi İç Ticaret Hadleri	176

GRAFİK LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	2005-2023 Dönemi İç Ticaret Hadleri.....	176

KISALTMALAR LİSTESİ

ABC	: Agricultural Bank of China (Çin Tarım Bankası)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADBC	: Agricultural Development Bank of China (Çin Tarım Kalkınma Bankası)
AGENCEBİO	: Agence Française pour le Développement et la Promotion de l'Agriculture Biologique (Fransa Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Teşviki Ajansı)
AMS	: Agricultural Marketing Service (Tarımsal Pazarlama Servisi)
ANSES	: Agence nationale de sécurité sanitaire de l'Alimentation de l'Environnement et du Travail (Ulusal Gıda, Çevre ve İş Sağlığı Güvenliği Ajansı)
AOÇ	: Atatürk Orman Çiftliği
APHIS	: Animal and Plant Health Inspection Service (Hayvan ve Bitki Sağlığı)
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ARIP	: Tarımsal Reform Uygulama Projesi
ARS	: Agricultural Research Service (Tarımsal Araştırma Servisi)
ASP	: Agence de Services et de Paiement (Servisler ve Ödeme Ajansı)
BD	: Bureau Diergeneesmiddelen (Veterinerlik Ofisi)
BBL	: Bureau Beheer Landbouwgronden (Tarım Arazi Yönetim Ofisi)
BM	: Birleşmiş Milletler
BKD	: Stichting Bloembollenkeuringsdienst (Çiçek Soğanı Muayene Hizmeti Vakfı)
CAP	: Common Agricultural Policy (Ortak Tarım Politikası)
CES	: Cooperative Extension System (Kooperatif Uzatma Sistemi)
CGAAER	: Le Conseil Général de l'Alimentation, de l'Agriculture et des Espaces Ruraux (Gıda, Tarım ve Kırsal Alanlar Genel Konseyi)
CNA	: Le Conseil National de l'Alimentation (Ulusal Gıda Konseyi)
CNGRA	: Le Comité National De La Gestion Des Risques En Agriculture (Ulusal Tarımsal Risk Yönetimi Komitesi)
CNOPSAV	: Conseil National d'Orientation de la Politique Sanitaire Animale et Végétale (Ulusal Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası Oryantasyon Konseyi)
CNPF	: Centre National de la Propriété Forestière (Ulusal Orman Mülkiyeti Merkezi)
COKZ	: Controle Orgaan Kwaliteits Zaken (Kalite Kontrol Kuruluşu)
CTD	: Commissie Toelating Diergeneesmiddelen (Veteriner İlaçlarının Ruhsatlandırılması Komisyonu)
CTGB	: College Voor de Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden (Bitki Koruma Ürünleri ve Biyositlerin Ruhsatlandırılması Kurulu)
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü

ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DGAL	: Direction Générale de l’Alimentation (Gıda Genel Müdürlüğü)
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DGER	: Direction Générale de l’Enseignement et de la Recherche (Eğitim ve Araştırma Genel Müdürlüğü)
DGPE	: Direction Générale de la Performance Économique et Environnementale des Entreprises (Ekonomik ve Çevresel Performans Genel Müdürlüğü)
DHMP	: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü
DRAAF	: Direction Régionale de l’Alimentation, de l’Agriculture et de la Forêt (Gıda, Tarım ve Orman Bölge Müdürlüğü)
DSİ	: Devlet Su İşleri
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EC	: European Commision (Avrupa Komsiyonu)
ERS	: Economic Researc Service (Ekonomik Araştırma Servisi)
ESK	: Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü
FAMC	: Federal Agricultural Mortgage Corporation (Federal Tarımsal İpotek Kurumu)
FAO	: Food and Agriculture Organization
FAS	: Foreign Agricultural Service (Yabancı Tarım Servisi)
FCS	: Farm Credit System (Çiftçilik Kredi Sistemi)
FFCS	: Federal Farm Credit System (Federal Çiftçilik Kredi Sistemi)
FNGRA	: Fonds National de Gestion des Risques Agricoles (Tarım ve Balıkçılık Modernizasyon Yasası ile Ulusal Tarımsal Risk Yönetimi Fonu)
FNS	: Food and Nutrition Service (Gıda ve Beslenme Hizmeti)
FS	: Forest Service (Ormancılık Hizmetleri)
FSA	: Farm Service Agency (Çiftlik Hizmetleri Ajansı)
FSIS	: Food Safety and Inspection Service (Gıda Güvenliği ve Denetim Servisi)
GD	: Gezondheidsdienst voor Dieren (Hayvan Sağlığı Servisi)
GEVES	: Groupe d’Etude et de contrôle des Variétés Et des Semences (Çeşitler ve Tohumların İncelenmesi ve Kontrolü Grubu)
GK	: Gecekondu Kanunu
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HGM	: Harita Genel Müdürlüğü
IFCE	: Institut Français du Cheval et de l’Equitation (Fransız At ve Binicilik Enstitüsü)
IGN	: Institut National de l’Information Géographique et Forestière (Ulusal Coğrafi ve Ormancılık Bilgi Enstitüsü)
IMF	: Uluslararası Para Fonu

INAO	: Institut National de l'Origine et de la Qualité (Ulusal Menşe ve Kalite Enstitüsü)
INFOMA	: Institut National de Formation des Personnels du Ministère de l'Agriculture (Tarım Bakanlığı Ulusal Personel Eğitimi Enstitüsü)
INRAE	: Institut National de Recherche pour l'Agriculture, l'alimentation et l'Environnement (Fransa'da, Ulusal Tarım, Gıda ve Çevre Araştırma Enstitüsü)
INSEE	: Institut National De La Statistique Et De La Recherche Économique (Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü)
IPARD	: Instrument for Pre-Accession Assistance-Rural Development (Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni)
ITA	: International Trade Administration
İK	: İmar Kanunu
İTH	: İç Ticaret Hadleri
JA Group	: Japon Tarım Kooperatifleri Grubu
KCB	: Stichting Kwaliteits-Controle-Bureau (Kalite Kontrol Bürosu Vakfı)
Kg	: Kilogram
KKP	: Kırsal Kalkınma Planı
MASA	: Ministère De L'Agriculture Et De La Souveraineté Alimentaire (Fransa Tarım, Gıda Egemenliği ve Orman Bakanlığı)
MDG	: Millennium Development Goal
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MESR	: Ministère De L'Enseignement Supérieur Et De La Recherche (Fransa Yüksek Öğrenim ve Araştırma Bakanlığı)
MTP	: Milli Tarım Projesi
NAK	: Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen (Hollanda Tarımsal Ürün Tohumları ve Tohumluk Patates Genel Denetleme Servisi)
NASS	: National Agricultural Statistics Service (Ulusal Tarım İstatistikleri Servisi)
NCB	: National Cooperative Bank (Ulusal Kooperatif Bankası)
NCRS	: Natural Resources Conservation Service (Doğal Kaynakları Koruma Servisi)
NIFA	: National Institute of Food and Agriculture (Ulusal Gıda ve Tarım Enstitüsü)
NongHyup	: Güney Kore Ulusal Tarım Kooperatifleri Federasyonu
NOP	: National Organic Program (Ulusal Organik Program)
ODEADOM	: Office de Développement de l'Economie Agricole d'Outre-mer (Denizötesi Toprakların Tarımsal Ekonomisinin Geliştirilmesi Ofisi)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Developmen (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütünün)
OFB	: Office français de la biodiversité (Fransız Biyoçeşitlilik Ofisi)
OGM	: Orman Genel Müdürlüğü

ONF	: Office National des Forêts (Ulusal Orman Ofisi)
PCA	: Production Credit Association (Üretim Kredisi Birliği)
RBS	: Rural Business-Cooperative Service (Kırsal İşletme-Kooperatif Hizmeti)
RD	: Rural Development (Kırsal Kalkınma)
RHS	: Rural Housing Service (Kırsal Konut Hizmeti)
RMA	: Risk Management Agency (Risk Yönetim Ajansı)
RUS	: Rural Utilities Service (Kırsal Hizmetler Servisi)
RvP	: Raad voor Plantenrassen (Bitki Çeşitleri Kurulu)
SEGES	: Danimarka Tarım ve Gıda Konseyi'ne Bağlı Tarımsal İnovasyon, Danışmanlık ve Araştırma Kuruluşu
SG	: Secrétariat Général (Genel Sekreterlik)
SUEN	: Türkiye Su Enstitüsü
TAGEM	: Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuzu
TCDB	: Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı
TCTB	: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı
TCTOB	: Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı
TCTGB	: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret ve Gümrük Bakanlığı
TCZB	: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TGDF	: Türkiye Gıda Derneği Federasyonu
TİGEM	: Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifi
TL	: Türk Lirası
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
TRGM	: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UNDP	: United Nations Development Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
USDA	: U.S. Department of Agriculture (ABD Tarım Bakanlığı) Denetim Servisi)
V.b.	: Ve benzeri
V.d.	: Ve diğerleri
WB	: World Bank
WUP	: World Urbanization Prospects
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, üretilen ürünlerin işlenmesi, üretim girdilerinin sağlanması ve satışı gibi birbirini izleyen faaliyetlerin bütünüdür. Tarımın, insanların besin ihtiyacını karşılamak, endüstriyel sektöre hammadde üretmek, toplumun sağlığını ve ruhsal dengesini korumak, kalkınmanın finansmanına kaynak oluşturmak, tarım dışı sektörlerle işgücü sağlamak gibi işlevleri bulunmaktadır. Bunların yanında tarım sektörü, milli gelire ve ihracata katkı sağlaması, gıda ithalatını azaltması ve biyolojik çeşitliliği artırması açısından önemlidir. Tarım sektörünün birçok işlevi olmakla birlikte temel görevi, toplumun beslenmesi için temel ihtiyaç maddelerini yeterli düzeyde ve nitelikli olarak temin etmektir.

Beslenme insan gelişimin en önemli bileşenlerinden biridir ve insanın yaşamını devam ettirebilmesi için hava ve su kadar önemlidir. Çünkü beslenme insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için yaşamsal nitelik taşımakta ve beslenme ihtiyacı karşılanmadığı zaman birçok sorun ortaya çıkmaktadır. İnsanların beslenme ihtiyacı süreklilik göstermekte ve bu ihtiyacın giderilmesi de gıda maddelerinin temin edilmesiyle mümkün olmaktadır. Gıda maddesi üretmek, insanların beslenmesini sağlayabilmek için tarım sektörünün yerine geçebilecek başka bir sektör bulunmamaktadır. Yani tarım sektörü besin üretmek için ikamesi olmayan bir sektördür.

Temel görevi besin ihtiyacını gidermek olan tarım sektörü kentleşme ile doğrudan ilişkilidir. Kentleşme, kentsel alanda nüfusun doğal yollarla veya göçle artmasını ve kentsel alanların sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda değişimini kapsayan, demografik, ekonomik ve sosyal boyutu olan bir süreçtir. Kentleşmenin en temel nedenlerinden birinin göç olduğu varsayımından hareketle sağlıklı bir kentleşmenin oluşabilmesi için sağlıklı kırsal yapının olması gerektiği söylenebilir. Sağlıklı kırsal yapının da olması, kırsal alanda yaşamını idame ettiren insanların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmasına bağlıdır. Özellikle kırsalda yaşayan insanların yeterli düzeyde gelire sahip olması, diğer yaşamsal gerekliliklerin karşılanmasını doğrudan etkilediğinden ekonomik kalkınmanın sağlanması büyük önem taşımaktadır. Zira ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmış bir kırsal yapı, göçün dengesiz ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşmesini önleyerek kentleşme sürecini daha planlı ve sağlıklı hale getirmektedir. Kırsal alanın sağlıklı bir yapıda olması aynı zamanda kentlerde sürdürülebilir yaşamın kurulmasını da desteklemektedir.

Kırsal alanların ekonomik faaliyetinin temelini tarım oluşturmaktadır. Tarım ile uğraşan nüfusun geliri tarımsal verimliliğe bağlı olduğu için verimliliğin artması çiftçinin gelirinin yükselmesini sağlayacaktır. Gelirin artması da yoksulluğun azalmasını sağlayacak ve dolayısıyla

kırsal kalkınmayı kolaylaştıracaktır. Öyle ki tarım sektöründe meydana gelecek üretim, verimlilik, bilgi, teknoloji ve örgütlenme gibi olumlu gelişmeler kırsal kalkınmanın amacının gerçekleşmesine imkân vermektedir. Buradan hareketle kırsal alanın ekonomik faaliyetinin temeli tarım olduğu için tarım sektöründe yaşanacak tüm olumlu gelişmeler, kırsal yapının sağlıklı olmasını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

Sağlıklı kırsal yapının sağlanabilmesi için tarım sektörünün etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Tarım sektörünün etkin ve verimli işleyebilmesi için serbest piyasa düzenine karşı oluşturabilecek sistemli örgütsel yapı, kaliteli ürün üretilmesi için araştırma geliştirme çalışmaları yapılması ve mesleki eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Ayrıca tarım sektörü gerek yapısal özellikleri gerekse stratejik önemi nedeniyle tamamen serbest piyasa koşullarına bırakılabilecek bir sektör değildir. Türkiye’de üretici sayısının çok, alıcı sayısının ise sınırlı olması, piyasa yapısında dengesiz bir durum yaratarak serbest piyasanın sağlıklı işleyişini engellemektedir. Bunların yanında tarımsal üretim doğa ve iklim koşullarına büyük ölçüde bağımlı olup kuraklık, don, sel, hastalık ve zararlı gibi riskler arzda ani dalgalanmalara yol açabilmektedir. Üretim sürecinin mevsimsel ve uzun vadeli bir nitelik taşıması, tarımsal ürünlerin uzun süre üreticilerin elinde tutamayacakları nitelikte olması nedenleriyle arz esnekliği düşüktür ve bu durum fiyat istikrarsızlıklarını beraberinde getirmektedir. Serbest piyasa mekanizmasının kendi dinamikleriyle bu sorunları dengelemesi mümkün olmadığından üretici gelirleri ile tüketici refahı ciddi biçimde olumsuz etkilenmektedir. Dahası, tarım sektörü gıda güvenliği, kırsal kalkınma ve gelir dağılımı gibi toplumsal açıdan kritik işlevlere sahiptir. Bu nedenlerle tarımın tamamen serbest piyasa koşullarına bırakılması hem ekonomik hem de sosyal açıdan ciddi riskler barındırmaktadır. Tüm bunlarla birlikte bu alanlardaki sorunlar iyi analiz edilip gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Zira gerekli önlemler alınması durumunda tarım sektöründe olumlu gelişmeler meydana gelecektir. Tarım sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ise kırsal kalkınmayı mümkün kılacak dolayısıyla kentleşme daha sağlıklı gerçekleşecektir. Zira tarım, etkin bir şekilde kullanıldığında, kalkınma aracına dönüşmekte ve kentleşme sürecini olumlu yönde şekillendirmektedir.

Bu bağlamda kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi ve dengeli bir kentleşme sürecinin yaşanabilmesi için Türkiye’nin tarımsal yapısı ve özellikleri, tarımsal örgütlenme biçimleri, finansman ve kredi sistemleri ile tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım faaliyetlerinin işleyişinin yanı sıra; iç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine mi yoksa aleyhine mi seyrettiği konusunda bilgi sahibi olmak son derece önemlidir. Ülkenin bu özelliklerinin ve iç ticaret hadlerinin ne yönde seyrettiğinin bilinmesi bu alanlardaki eksikliklerin giderilmesi açısından bir adım olacak ve yapılacak düzenlemelerin şekillenmesine katkı sağlayacaktır. Zira Türkiye’de kentleşmenin dengesiz olması bu konudaki gerekliliği göstermektedir.

Literatürde, gelişmiş ülkelerin ve Türkiye'nin tarımsal yapısı ve özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde ortaya konduğu akademik çalışmaların sınırlı olması ve doktora düzeyinde çalışmanın bulunmaması, Türkiye'nin 2000'li yıllardan sonra iç ticaret hadlerinin hesaplanarak tarım ve kırsal yoksulluk ilişkisinin ortaya konduğu bir çalışmanın olmaması, dahası tüm bunların kentleşme bağlamında ele alındığı bir çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Bu çalışma Türkiye'de dengesiz kentleşmenin kaynaklarından birinin kırsal yoksulluk olduğu hipotezinden hareketle, kentleşme sürecine etki eden temel unsurlardan biri olan tarım uygulamalarının Türkiye ve çeşitli ülkelerin kentleşme sürecine etkisinin karşılaştırmalı analizini yapmak ve Türkiye'de bu uygulamaların geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak amacıyla yürütülmüştür.

Bu amacı ortaya koymak için öncelikle betimsel araştırma yöntemi kapsamında yerli ve yabancı literatürdeki birincil kaynaklardan yararlanılarak kentleşme ve kentleşmenin tarım sektörü ilişkisi ile gelişmiş ülkelerde ve Türkiye'de tarım uygulamalarına yönelik teorik alt yapı oluşturulmuştur. Ardından Türkiye'de kırsal yoksulluğun tarımsal yapı ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla tarım sektörünün iç ticaret hadleri tarihsel olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, Cumhuriyetin ilanından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımın iç ticaret hadlerine ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Daha sonra, 2005-2023 yılları arasında TÜİK'ten elde edilen veriler doğrultusunda, Carli Fiyat Endeksi hesaplaması ile Türkiye'nin iç ticaret hadlerinin eğilimi belirlenerek tarım ve kırsal yoksulluk ilişkisi ortaya konulmuştur. Tüm bunlar bağlamında tarım sektörünün kentleşme sürecine etkisi değerlendirilmiştir.

Üç bölüm olarak tasarlanan bu çalışmanın birinci bölümünde, kentleşmede dengeli/dengesiz ayrımı: dengeli kentleşme ile kırsal kalkınma/tarım sektörü ilişkisi ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle kentleşme kavramı, kentleşmenin boyutları, kentleşme nedenleri üzerinde durulmuştur. Ardından dengeli ve dengesiz kentleşme ayrımı yapılarak dengesiz kentleşmenin oluşturduğu maliyetler açıklanmıştır. Daha sonra ise dengeli kentleşme, kırsal kalkınma ve tarım sektörü ilişkisi ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümde, gelişmiş ülkelerde dengeli kentleşmenin destekleyicisi olan tarım sektörü uygulamaları ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle tarım ve tarımın tarihsel gelişimine değinilmiştir. Ardından Fransa, Hollanda, ABD başta olmak üzere diğer bazı gelişmiş ülkelerin tarımda başarılı olmasını sağlayan, tarımsal yapısı ve özellikleri; tarım alanındaki örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin yapısı ile tarımsal sigorta ve kredi sistemleri açıklanmıştır. Bölümün sonunda ise bu yapıların söz konusu ülkelerin kentleşme sürecini nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Son bölüm olan üçüncü bölümde ise, Türkiye’de hızlı/dengesiz kentleşmenin kaynağı olarak tarım sektörü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle Türkiye’de tarımın tarihsel sürecine değinilmiştir. Ardından Türkiye’deki tarımsal yapı, Türkiye’nin tarımsal yapısı ve özellikleri; tarım alanındaki örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin yapısı ile tarımsal sigorta ve kredi sistemleri bağlamında açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de yıllara göre iç ticaret hadleri hesaplanarak iç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine mi yoksa aleyhine mi olduğu ortaya konulmuştur. Son olarak, Türkiye’de kentleşme sürecinin tarım kaynaklı kırsal yoksulluk ile ilişkisi irdelenmiştir.

Sonuç ve öneriler kısmında ise, tarım uygulamalarının gelişmiş ülkelerdeki yapısı özetlenerek Türkiye ile karşılaştırılmalı analizi yapılmıştır. Ardından Türkiye’nin tarımsal yapısından ve iç ticaret hadlerinin eğiliminden yola çıkarak bir değerlendirme yapılmış, Türkiye’nin kentleşme sürecini tarımın nasıl şekillendirdiği ortaya koyulmuştur. Daha sonra dünyada tarım sektöründe başarılı olan ülkelerin uygulamalarından hareketle Türkiye için öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DENGELİ KENTLEŞME, KIRSAL KALKINMA VE TARIM SEKTÖRÜ İLİŞKİSİ

Dengeli bir kentleşme sürecinin sağlanabilmesi, kırsal kalkınma ile doğrudan ilişkilidir ve bu kalkınmanın temelinde tarım sektörü yer almaktadır. Tarımsal üretimin güçlü olduğu yerlerde kırsal nüfusun ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmesi, göç baskısını azaltarak kentlere yönelen nüfus hareketlerini dengelemektedir. Böylece kentleşme, plansız ve aşırı yoğunlaşmadan uzak, daha düzenli ve sürdürülebilir bir şekilde gelişebilmektedir. Tarım sektörünün desteklenmesi hem kırsal refahı artırmakta hem de kentleşmenin sağlıklı bir zeminde ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Bu bölümde, önce kentleşme kavramı ve boyutları, kentleşme nedenleri, sonrasında dengeli ve dengesiz kentleşme ayrımı, dengesiz kentleşmenin oluşturduğu maliyetler, daha sonra ise dengeli kentleşme, kırsal kalkınma ve tarım sektörü ilişkisi ele alınacaktır.

1.1. Kentleşme Kavramı

Avcı toplayıcı yaşam biçiminden tarımla birlikte yerleşik yaşam biçimine geçilmesi hem kentleşmenin hem de uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Es ve Ateş, 2004: 206). Dar bir bakış açısıyla kentlerde yaşayan nüfusun ve kent sayısının artışı ifade eden kentleşme kavramı, doğumlar ve ölümler arasındaki farkın doğumların lehine olması ve kırdan kente göçlerle nüfusun artmasıdır (Keleş, 2023: 51). Kentleşmenin bu anlamdaki tanımı daha çok nüfus artışı kapsamaktadır. Oysa kentleşme ekonomik ve sosyal boyutları da olan bir kavramdır. Geniş anlamıyla bakıldığında kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye eşanlı olarak, kent sayısını artıran, mevcut kentlerin büyümesini sağlayan, toplum yapısında iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 2019: 20).

Kentleşme ile ilgili tanımlama ölçütleri, ülkeler arasında farklılık göstermekte ve zaman içinde de değişmektedir. Bu açıdan kentleşme kavramı dinamik bir özellik taşımaktadır. Kentleşmeyi, bazı çalışmalar nüfus büyüklüğü kriterine vurgu yaparak açıklarken bazı çalışmalar ise ekonomik gelişmişlik, iş ve yaşam tarzında meydana gelen değişiklik ölçüsünde ifade etmektedir. Mimarlar Odası Ankara Şubesi (1971: 5-9), heterojenlik, hareketlilik, rekabet, anonim ilişkiler, iş bölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma ve eşitleme gibi temel öğeleri olan kentleşmeyi, bir yerleşimde tarım dışı üretimin artması ile bu üretimin koordinasyonunun ve denetiminin

yoğunlaşması sonucu, büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik derecesinin artması olayı olarak tanımlamaktadır.

Kentleşmenin nüfus boyutuna vurgu yapan Hussain ve Imitiyaz (2018: 23516) kentleşmeyi, kent yüzdesinde bir artış olarak tanımlarken, McGranahan ve Satterthwaite (2014: 7-8) ve Bai vd., (2017) kentleşmeyi, insanların kırsal alanlardan kentsel alanlara hareketi şeklinde tanımlamaktadır. Kentleşmenin bir süreç olduğunu ifade eden Jain ve Korzhenevych (2020: 1) ise kentleşmeyi, kentsel alanlardaki nüfusun kırsal alanlara oranla arttığı, arazi kullanım yapılarında değişikliklere ve örgütlenme şekillerinde dönüşümlere yol açan bir süreç olarak belirtirken, benzer şekilde Sanyaolu ve Sanyaolu (2018), nüfusun kırsal alanlardan kentsel alanlara yönelmesi, kentsel alanlarda yaşayan toplulukların oranındaki kademeli artışı ve toplumun bu değişime uyum sağlama yolları şeklinde ifade etmektedir.

Kentleşmeyi sosyal ve ekonomik boyutu ile açıklayan Erkan (2010: 20)'a göre kentleşme, sanayileşme ve sonrası kentsel mekânlarda yoğunlaşan özel ve kamusal aktivitelerle, bu aktivitelerin çevresel etkilerinin bir bütünü, Cobbinah vd. (2015: 25)'ne göre ise kentleşme, nüfusu büyük kentlerde yoğunlaştıran, ekonomik yapıyı tarım sektöründen sanayi sektörüne dönüştüren sosyal yaşam tarzını ve ilişkileri değiştiren sosyal, ekonomik ve demografik süreçlerin bir ürünüdür. Henderson ve Kriticos (2018: 188) kentleşmeyi, kırsal işgücünü serbest bırakan ve istihdamı kentlere doğru iten, tarımdaki verimlilik artışlarından ya da yığılma ekonomilerinden kazanç sağlayan ve kaynakları kentlere doğru çeken sanayi sektörünün yükselişi şeklinde ifade etmektedir. Sakketa (2023: 4) ise kentleşmeyi, yoğun yerleşimden daha dağınık yerleşime geçişten kaynaklanan kentsel arazi kullanımlarının genişlemesi olarak tanımlamaktadır.

1.2. Kentleşmenin Boyutları

Kentleşme, nüfus yoğunlaşmasının yanı sıra tarım dışı sektörlerin gelişmesini içeren, sosyal yaşamda farklılaşmalara ve gelişmelere yol açan çok boyutlu özelliğe sahiptir. Bu başlık altında bu boyutlar demografik, ekonomik ve sosyal olarak ele alınmaktadır.

1.2.1. Demografik Boyut

Kentleşmeyi ifade ederken aslında ilk vurgu yapılan alan demografik boyuttur. Demografik boyut kentleşmenin sadece bir yönünü yansıtmaktadır, o da kentsel alanlardaki nüfusun nicelik olarak artmasıdır. Öyle ki bu durum kentleşmenin dar anlamda ifadesinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nda demografik boyut ise kentsel alanlarda yaşayan insan nüfusunun artması, kırsal alanlarda yaşayan insan nüfusunun azalması olarak belirtilmektedir

(United Nations Development Programme [UNDP], 2010). Demografik yaklaşım mekâna odaklanmakta ve kentleşmeyi bir nüfus yoğunlaşma süreci olarak tanımlamaktadır (Hussain ve Imitiyaz, 2018: 23516).

Demografik anlamda kentleşme, kent sayısındaki artış ve mevcut kentlerin büyümesidir. Bu büyüme doğum oranının ölüm oranından fazla olması ve kırsal alandan kentsel alanlara yapılan göçlerle olmuştur (Erkan, 2010: 19). Benzer bir ifade ile Kaya (2017: 65) demografik anlamda kentleşmeyi kırdan kente göçlerle nüfusun yoğunlaşması olarak tanımlamıştır. Zira, 1950 ile 2018 yılları arasında dünya nüfusu hızla kentleşmiş, 1950'de yüzde 30 olan kentli nüfus oranı 2018'de yüzde 55'e yükselmiş, bu yıllar arası dünyadaki kentsel nüfus dört kattan fazla artarak tahmini 0,8 milyardan 4,2 milyara ulaşmış ve 2007 yılında ilk kez dünyada kentsel nüfus kırsal nüfustan fazla olmuştur (World Urbanization Prospects [WUP], 2019: 9). Buradan da anlaşılacağı üzere dünya nüfusu hızla kentleşmiştir.

Kentleşme hareketi, belli bir alanda meydana gelen zaman içindeki nüfus değişimini yansıtmaktadır. Bir ülkenin veya bir bölgenin kentleşme derecesi denildiğinde, o ülkenin veya bölgenin nüfusunun belli bir tarihte, belli bir tanıma göre kent sayılan yerleşme merkezlerinde yaşamını idame ettirenlerin oranı anlaşılır (Keleş, 2023: 52). Örneğin gelişmekte olan ülkeler için nüfusun belirli bir alanda yoğunlaşması kentleşme olarak nitelendirilirken, gelişmiş ülkelerde kentleşme olarak nitelendirilmesi için sadece nüfusun belli bir alanda yoğunlaşması yeterli görülmemektedir. Buradan hareketle gelişmekte olan ülkelerde kentleşme kavramının sadece demografik boyutla sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Zaten kentleşmenin tanımının da yetersiz hissedilip sosyal ve ekonomik açıdan genişletilme sebebi buradan kaynaklanmıştır. Kentleşmenin gelişmiş ülkelere ait bir özellik olması gelişmekte olan ülkelerin kısa zamanda kentleşme seviyesini artırma hedefini doğurmuştur. Fakat gelişmekte olan ülkelerde, sanayinin nüfus artışına paralel olarak gelişmemesi kentleşme hareketini demografik boyutta bırakmıştır (Çakır Sümer, 2020:271).

1.2.2. Ekonomik Boyut

Kentleşme ekonomik temelli bir olgudur ve ekonomik süreçlerle meydana gelen gelişmelerle şekillenmiştir. Öyle ki kentleşme kavramının günümüzdeki anlamına ulaşmasında tarım ve sanayide yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Tarım ile yerleşik hayata geçilmesi kentleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmiş ve sanayileşme ile birlikte kentleşmenin boyutu genişlemiştir.

Kentlerin hammaddeye yakınlığı, ulaşım imkânları, ucuz insan gücü gibi özelliklerinin olması sanayi için bir çekim gücü olmuş ve bu alanlara sanayiler kurulmuştur (Kaya, 2017: 70). Sanayileşme ile birlikte kentler, eğitim ve sağlık alanlarının yeterliliği, iş olanaklarının fazlalığı, sosyal kültürel faaliyetlerin gelişmişliği ile insanlar için cazip merkezler halini almıştır. Böylece

sanayi ve kent ilişkisi birbirlerine bağılı bir bütün olmuştur. Zira günümüzde kalkınmanın ihtiyaç duyduğu yatırımlar kentlerde var olmuş, sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu gelişme ortamı da kentlerde oluşmuştur (Kayan ve Mardinli, 2020:257).

Kentleşmenin ölçütlerinden biri, kentte yaşayan nüfusun ekonomik sektörlerdeki dağılımıdır. Kentleşmeyi tarımsal üretimden daha ileri bir üretime geçilmesi olarak ifade eden Keleş (2019: 21)'e göre bir yere kent denilebilmesi o yerin tarım dışı üretiminin tarım üretimine göre belirgin ağırlık kazanmasına, türdeş olmamasına, bütünleşme derecelerinin yükselmiş olmasına bağılıdır. Ekonomik yapının tarımsal ağırlıklı bir yapıdan, sanayi ve hizmet sektörünün ağırlıkta olduğu bir yapıya dönüşmesine bağılı olarak istihdamın yapısı da değişir. Çünkü sanayi ve hizmet sektörü iş olanaklarının çeşitlenmesini sağlar.

Kentleşme, toplumsal yapıda meydana gelen iyileşme ve ekonomik gelişmelere bağılı kentlerin sayı olarak artması, iş bölümü, örgütlenme, belli alanlarda uzmanlaşma ve bireyler arası ilişkilerin, kentin işleyiş ve sistemine göre şekillendiğı bir olgudur (Erdem, 2016: 268). Tanımdan hareketle kentleşme sürecini bir değişim süreci olarak nitelendirmek mümkündür. Öyle ki kentleşme ile birlikte toplumsal yapı herkesin her işi yapabildiğı, iş birliğinin olduğu, farklılaşmanın olmadığı mekanik dayanışmadan iş bölümü ve uzmanlaşmanın olduğu organik dayanışmaya dönüşmüştür.

Durkheim, geleneksel toplumların sosyal yapısı ile modern toplum yapısını karşılaştırmak ve analiz etmek için “mekanik ve organik” olarak iki toplumsal düzen biçimine başvurarak mekanik dayanışmayı; ilişkilerin yüz yüze olduğu, iş bölümünün basit olduğu, insanların genellikle aynı işi yaptığı bir toplumsal düzen; organik dayanışmayı ise herkesin karşılıklı bağımlılık içinde bulunduğu karmaşık iş bölümünün olduğu toplumsal düzen olarak ifade etmiştir (Slattery, 2015: 114-115).

Mekanik dayanışma biçimi daha çok kırsal toplumlarda görülen bir toplumsal dayanışma şeklidir. Mekanik dayanışmanın görüldüğü kırsal alanlarda işler imece bir şekilde yürütölmektedir. Bu dayanışma şeklinin baskın olduğu toplumsal yapıda bireylerin rolleri benzer nitelik taşımaktadır ve bu benzerlik inanç, davranış şekli ve yaşam biçimlerinde kendini göstermektedir. Herkesin her işi yapabiliyor olmasını bunun yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler ve nüfus miktarında meydana gelen artış toplumları mekanik dayanışma şeklinden organik dayanışma şeklinin baskın olduğu bir anlayışa yöneltmiştir. Nüfus yoğunluğunun artması, iş bölümü ve uzmanlaşmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü sanayi devrimi ile büyük kentlerde her biri farklı iş kollarına bölünmüş yeni meslek alanları oluşmuştur.

Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda parçalara ayrılan üretim şekli, insanları ihtiyaç duyulan şeylerin küçük bir kısmını üretir hale getirmiştir. Bu da insanları birbirlerinin üretimine ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Ortaya çıkan iş bölümü olgusu yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilebilecek bir değişimle sınırlı kalmayarak siyasal, idari, yargısal, hatta sanatsal ve bilimsel düzeyde uzmanlaşmayı getirmiştir (Durkheim, 2020: 64). Bu parçacıklı ve farklılaşmış yapı insanların ihtiyaçlarını giderebilmesi için birbirlerine bağımlılığını artıran bir dayanışma şeklini oluşturmuştur (Collins, 2015: 194). Bütün bunlara bakıldığında kentleşmenin artmasıyla mekanik dayanışmalı toplum yapısının yerini organik dayanışmalı toplum yapısının aldığını söylemek mümkündür. Kentleşmeyle birlikte iş bölümünün ve uzmanlaşmanın artması, iş birliğinin azalması bunu kanıtlar niteliktedir.

1.2.3. Sosyal Boyut

İnsan sosyal bir varlıktır ve doğası gereği diğer insanlarla bir arada yaşama ihtiyaç duymaktadır. İnsanların bir arada yaşama arzusu yerleşim yerlerinin temelini oluşturmaktadır. Kentlerin kurulması da bu arzunun neticesidir. Türk Dil Kurumu (TDK: 2024)'nın tanımına göre kent ile eş anlamlı olan şehir, “nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı” dır. Diğer bir ifade ile kent, insanlara daha büyük iş ve yerleşme olanağı sağlayan bir alanla sınırlı kalmayan, dünyanın uzak merkezlerini de kendine çeken, farklı insan, blėe ve etkinlikleri bir sistematığe göre şekillendiren, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatın öncülüğünü ve denetleyiciliğini yapan bir merkezdir (Wirth, 2002: 78). Kentlileşme ise kentleşme sonucu toplumsal değişmenin insan davranışlarında ve sosyal ilişkilerinde, maddi ve manevi yaşantılarında ve değer yargılarında meydana gelen değişikliklerdir (Keleş, 1980: 70). Benzer bir ifade ile Kartal (1983: 95) kentlileşmeyi, insanların ekonomik ve sosyal bakımdan kırsal yaşam tarzından ayrılarak kentsel yaşam tarzına yönelmesi süreci şeklinde ifade etmektedir.

Kentleşmenin sosyal boyutu olarak ifade edilen kentlileşme insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklerin ortaya çıkma sürecidir. Bu bağlamda kentlileşme, insanların kentle sosyal ve ekonomik nitelikler başta olmak üzere pek çok yönden bütünleşmesi durumudur (Es ve Ateş, 2004: 214). Kentle bütünleşme süreci olarak ifade edilen kentlileşme kırsal yaşam biçiminin ve alışkanlıkların değişimini ortaya koymaktadır (zer, 2004: 121). Bu açıdan kentlileşme terimi bir sosyal değişim olmakla birlikte esas anlamda kent toplumlarındaki insanların kültürel açıdan değişimi ve kent kültürüne sahip olmasıdır (Yahyagil, 1998: 108).

Kentlere yaşanan göçler sonucu insanların kente özgü işlerde çalışması, kente uygun davranış şekli geliştirmesi, kentin sunduğu olanaklardan yararlanması nitelikli bir kentleşme için önemlidir (Özkiraz ve Acungil, 2012: 251). Çünkü insanların kenti mekn olarak kullanımı onların kentli olduğu anlamını taşımaz. Zira kentler, yaşayış, davranış, inanç, tutum, değer ve imknlarıyla kırsal

yaşam tarzından ayrılan özelliklere sahiptir. Bu nedenle ekonomik, sosyal, kültürel öğelerinin bir bütün halinde özümlemesi gerekir. Bu özümleme sürecinin belli aşamaları vardır. Öncelikle kente gelen kişilerin kentte kalıcı olması gerekmektedir. Çünkü çeşitli sebeplerle belli bir dönem için kente gelen insanların kentli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kaya (2017: 145) kentleşme sürecinin üç aşamasının olduğunu belirterek, ilk aşamasını kente gelenlerin kentte kalıcı olmayı düşünmesi, ikinci aşamasını kişinin kentte yaşamasını anlamlı kılacak bir iş sahibi olması, son aşamayı da bireyin kente özgü davranış kalıplarını edinmesi şeklinde açıklamaktadır. Buradan hareketle kentleşme sürecinin ekonomik ve sosyal boyutunun olduğunu söylemek mümkündür. Ekonomik açıdan değerlendirirken kişinin yaptığı işin türü, kazancını sağlama ve harcama biçimi, geçim şekli gibi unsurlar ön planda tutulur. Bu açıdan kişinin geçimini kente özgü işlerde çalışarak sağlaması önemli bir unsurdur. Kişinin kazancını sanayi ve hizmetler sektöründen elde etmesi, serbest piyasa yapısı içinde örgütlü davranabilmesi ekonomik bakımından kentleşme boyutudur (Bal, 20011: 74). Sosyal açıdan kentleşmede ise bireylerde bilgi edinme şekli, siyasal tutum ve davranışlar, kadın ve erkek ilişkilerine olan yaklaşım, eğitime olan bakış, dini tutum ve davranışlar dikkate alınmaktadır. Bireylerin, siyasal davranış yönünden haklarının ve sorumluluklarının bilincinde olan, inançsal olarak farklı dini görüşlere saygı duyup dinin evrensel inançlarını anlamaya çalışan, eğitime daha fazla kaynak ayıran, aile içinde ve toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğini önemseyen davranışlar sergilemesi kentleşmenin sosyal boyutunu ifade etmektedir (Bal, 2011: 75-76).

Sonuç olarak, kentleşmeden söz etmek için demografik, ekonomik ve sosyal unsurların bir arada minimum seviyede gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Bu unsurlardan bir tanesinin bile gerçekleşmemesi durumunda tam anlamıyla kentleşmeden söz etmek mümkün değildir. Sadece bir yönüne odaklanmak kentleşme kavramı için yetersiz olmaktadır. Çünkü sağlıklı bir kentleşmenin varlığı bütün boyutları içinde barındırmakla mümkündür.

1.3. Kentleşmenin Nedenleri

Demografik, sosyal ve ekonomik boyutları olan kentleşmenin her biri birbirinden etkilenen ve birbiri içerisinde olan nedenleri vardır. Bu nedenleri Bodo (2019: 39) sanayileşme, ticaret, toplumsal fayda sağlayan hizmetler, doğal nüfus artışı ve istihdam fırsatları olarak, Keleş (2023: 55) ve Erkan (2010: 73-77) ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik olarak, Kaya (2017: 73-80) kırsalın iticiliği, çekici sebepler ve kent olanakları, teknolojik gelişmeler, siyasi sebepler ve sosyo-psikolojik nedenler ve güvenlik arayışları olarak sınıflandırmıştır. Kentleşmenin nedenlerini klasik ve çağdaş olarak sınıflandıran İsbir (1991: 27-33) bu sebepleri şu şekilde belirtmiştir:

Klasik kentleşme sebepleri:

- Tarım tekniklerinin gelişmesi,
- Çalışma imkânları,
- Ulaşım tekniklerinin gelişmesi,
- Coğrafi sebepler,
- Hukuki ve siyasi sebepler,
- Göç etme temayülü;

Çağdaş kentleşme sebepleri:

- Ekonomik iş birliği toplulukları,
- Serbest bölge uygulamaları,
- Yabancı işçiler,
- Toplu taşımacılık alanındaki ilerlemeler.

Kentleşmenin temelini kırsal alandan kentsel alana yapılan göç ve doğal nüfus artışı oluşturmaktadır. Buradan hareketle göçün temel nedeni olan kırsalın iticiliği ve kentin çekiciliğini aslında kentleşmenin ana nedeni olarak değerlendirmek mümkündür. Kırsal alanda meydana gelen olumsuz gelişmeler sonucu insanlar kente yönelmiş ve kentleşme hızı artmıştır. Keleş (2023: 55-57) ekonomik nedenler bağlamında, kırsalın itici nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

- Tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması ve makineleşme,
- Tarımda ürün fazlasının elde edilmesi,
- Tarımsal üretim için daha az insan gücüne ihtiyaç duyulması,
- Özellikle az gelişmiş ülkelerde tarımın verimliliği ve kişi başına düşen tarımsal gelirin köylüyü köyde tutmaya yetmemesi.

Kentin çekici nedenlerini ise şu şekilde açıklamıştır:

- Kentlerde iş olanaklarının olması,
- Hem üretim mal oluşunda bir azalmaya hem de gelirden bir artışa yol açan uzmanlaşmanın olması;
- Birbirinin tamamlayıcısı olan, birbirinin ürettiği mal ve hizmetlere ihtiyaç duyulan yan üretim birimlerinin aynı yerleşme yerine yönelmesi sonucu sağladıkları yarar olan dışsal biriktirimler olması;
- Kentlerde ucuz ve kullanışlı ulaşım sistemi,
- İş yeri yapmak için elverişli arsa ve arazi,

- Çeşitli yardımcı hizmetler,
- Araştırma ve eğitim kolaylıkları
- Yedek hammadde stokları yapma gibi kentsel biriktirme olanağı olması;
- Ekonomik üretim faktörlerinin kentlerde ucuz ve kolay bulunması
- Kentte yaşayan insanların köylerde bulmaları zor olan türlü mal ve hizmetlerden yararlanma olanağının olması.

Öte yandan gerek sanayileşmenin yaşanması gerekse ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler kentleşmenin teknolojik nedenidir (Keleş, 2023: 58 ve Kaya, 2017: 76). Sanayileşme ile birlikte emek talebinin olması ve bu talebi de kırsal kesimden karşılaması, sanayileşmenin yeni iş kolları oluşturması ve kırsalda işsiz kalan insanların işsizlikten kurtulmak için göç etmesi kentleşmeye neden olmuştur. Ayrıca teknolojinin de gelişmesiyle birlikte iletişim ve ulaşım imkânının artması hem üretilen malın dağıtımını hem de göçü kolaylaştırarak kentleşmeyi hızlandırmıştır. Haberleşme ve ulaşım alanında yaşanan gelişmeler ile kentlerin göç alması iletilici nedenleridir (Şen, 2014: 243). Zira bu gelişmeler nüfusun bir yerden başka bir yere bir yere kolayca hareket edebilmesini sağlamıştır.

Kentleşmeye neden olan diğer bir unsur da siyasi sebeplerdir. Çeşitli düzeylerde verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının nitelikleri, uluslararası ilişkiler ve hukuk kurumlarının bazıları kentleşmeyi özendirmektedir (Erkan, 2010: 76 ve Keleş, 2023: 59). Örneğin 1946 yılında Londra'da özellikle konut sorununu çözmek, yoğun nüfuslu ve sanayileşmiş iç bölgelerin rahatlaması amacıyla kendi kendine yeten ve dengeli kent oluşturmak amacıyla New Town Act yasası ile 8 yeni kent geliştirilmiştir (Heraud, 1966: 8-9). Bununla birlikte merkezi idare belli dönemlerde kentleşmeyi teşvik ederken belli dönemlerde de kentleşmeyi engelleyen yasalar koyarak kentleşmeyi zorlaştırmıştır (Kaya, 2017: 77). Ayrıca savaşlar, siyasi anlaşmazlıklar, gezme, yerleşme ve ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasalar da kentleşme üzerinde etki yapmaktadır (Keleş, 2023: 59). Buradan hareketle siyasi gelişme ve hukuk kurallarının kentleşmeyi hem olumlu hem de olumsuz yönde etkilediği, bazı gelişme ve kararların kentleşmenin artmasını sağlarken bazı gelişme ve kararlar ile kentleşmenin azalmasına neden olduğu söylenebilir.

Kırsal alanın eğitim, sağlık, sosyal yaşam gibi alanlarda yetersiz olmasına karşın kentsel alanların özgür yapısı, eğitim, sağlık ve sosyal yaşam açısından gelişmiş olması kırdaki yaşayan insanların kente yönelmesine neden olmuştur. Kırdaki yaşayan insanların kente bu sebeplerle göç etmek istemesi de kentleşmenin sosyo-psikolojik nedenidir. Zira kimi yerlerde kırdan kente göç etmek bir yükseliş olarak görülmekte (Keleş, 2023: 60 ve Kaya, 2017: 79) ve kentsel mekânlar büyük beklentilere cevap verebilecek bir yaşam sahası ve umutların gerçekleştirilebileceği alanlar olarak değerlendirilmektedir (Erkan, 2010: 77).

Ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyo-kültürel nedenleri olan kentleşme ülkeler arasındaki farklılıklardan dolayı aynı düzeyde gerçekleşmemektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde dengeli bir kentleşme yaşanırken gelişmekte olan ülkelerde dengesiz bir kentleşme yaşanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde dengeli kentleşmenin, gelişmekte olan ülkelerde ise dengesiz kentleşmenin olması bazı dinamiklere bağlı olmaktadır. Dengeli/dengesiz kentleşme ayrımına neden olan bu dinamikler aşağıda ele alınmıştır.

1.4. Dengeli ve Dengesiz Kentleşme Ayrımı

Ülkeler arasında tarihsel, kültürel ve ekonomik anlamda belirli farklar mevcuttur. Bu farklılığın oluşmasındaki ana etmenlerden biri sanayi devrimi ile ortaya çıkan sanayileşme sürecidir. Çünkü sanayi devrimi ile birlikte bazı ülkeler daha hızlı sanayileşip kalkınırken, bu sürecin gereği olarak kentleşmiş, az gelişmiş ülkeler ise sanayileşme sürecine ayak uyduramadığı halde hızlı bir kentleşme sürecine sahne olmuştur. Kentleşme süreci, sanayileşme hızına paralel bir seyir izleyen gelişmiş ülkelerde daha az sancılı olarak gerçekleşirken, gelişmekte olan ülkelerde bu süreç daha fazla soruna neden olmuştur. Buradan hareketle kentleşme, sanayileşme ile birlikte ülkelerin gelişmişlik durumuna göre dengeli ve dengesiz kentleşme şeklinde kavramsallaştırılmış, bu bağlamda gelişmiş ülkelerin tecrübe ettiği kentleşme süreci “dengeli”, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreci ise “dengesiz” kentleşme olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelirmede kentleşme hızının sanayileşme hızının önünde ya da arkasında olması temel belirleyici olarak kullanılmakta, sanayileşme ile eş anlı olarak gerçekleşen kentleşme “dengeli”, sanayileşme hızının önünde giden bir kentleşme ise dengesiz olarak adlandırılmaktadır. Her iki kentleşme türü aşağıda dengeli kentleşme ve dinamikleri/ dengesiz kentleşme ve dinamikleri başlıkları altında ele alınmıştır.

1.4.1. Dengeli Kentleşme ve Dinamikleri

Sanayi devrimi sonrası sanayisi hızla gelişen ülkelerin kentleşme süreci ile gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreci farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerdeki kentleşme üretim, hizmet ve ticaretteki büyümeyi sağlayan teknolojik yeniliklere eşanlı olarak ortaya çıkmış ve tarımda makineleşmenin meydana getirdiği üretim artışı ve yapısal değişimle kırsal alandaki nüfus kentlere akmışken, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kentleşme sanayileşmeden daha hızlı ilerleyerek kentler sadece nüfus bakımından büyüme göstermiştir (Çakır Sümer, 2014: 164). Buradan hareketle gelişmiş ülkelerde kentleşmenin sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeyle eşanlı olarak ilerlediği söylenebilir (İsbir, 1991: 19-20). Sanayileşmenin yaşandığı bütün ülkelerin kentleşmiş olması kentleşmenin sanayileşmenin yan ürünü olduğunu göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerdeki kentleşme demografik, ekonomik, toplumsal ve kültürel bakımdan kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Bunlardan ilki demografik niteliktir. Gelişmiş ülkelerde nüfus

artışı ve köy-kent doğurganlık ayrımı kentleşmede önemli rol oynamamaktadır. Zira ikinci dünya savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerin doğum oranı ile gelişmiş ülkelerin doğum oranı arasında belirgin fark olmazken, gelişmiş ülkelerde ölüm oranının az olması aslında gelişmiş ülkelerin nüfus artışının daha hızlı olduğunu göstermektedir (Keleş, 2023: 64). Burada aslında belirleyici unsur doğum oranının fazlalığından ziyade ölüm oranlarının az olmasına bağlı nüfus artışıdır.

Sanayileşme ile ülkeler hızla gelişmekte ve bu da kırsal alanda makineleşmeye bağlı verim artışı ve nüfus fazlalığı, tarımsal işletmelerde ölçek büyümeleri ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması, tarımda kredi ve destekleme politikaları, ulaşım kolaylıkları gibi gelişmelere sebep olmuştur. Kırsal alanda bu gelişmeler ortaya çıkarken, aynı anda kentsel alanlarda da sanayi yatırımları ve emek talebi mevcuttur. Başka bir ifade ile kentsel alanlarda sanayi yatırımı yapmak için emek arayışı vardır, dolayısıyla kırsal nüfus fazlası sanayi kesiminde istihdam şansı bulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sanayinin oluşturduğu istihdam olanakları, tarımsal iş gücü fazlasının kentlere sanayide çalışmak için gelmesine, istihdam ve finans sorunun çözülmesine olanak sağlamıştır. Bu süreç gelişmiş ülkelerde istihdamın yapısı tarım sektöründe çalışan insanların önce sanayi sektörüne kayması daha sonra da hizmetler sektörüne yönelmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Gelişim arttıkça hizmet sektörü başat sektör haline gelmiştir. Bu şekilde işleyen süreç dengeli kentleşmeyi oluşturmuştur.

Dengeli kentleşme sürecinde tarımda verimlilik artışı sonucunda oluşan artı değerın bir kısmı, kentleşme sonucu oluşan kentsel rantların vergi vb. yollarla kamuya döndürülmesi, kentsel alanlarda sanayi yatırımları ve sermayenin ikinci çevirimi kentsel alt yapı ve donanım yatırımları sağlayarak dengeli kentleşmenin finans kaynağını oluşturmaktadır. (Şengül, 2001: 12). İkinci çevrime aktarılan sermaye mekânsal olarak sabit bir yatırım haline gelerek, üretim ve tüketim için gerekli olan yapıyı çevreyi ortaya çıkarmaktadır (Mukul ve Sarı, 2015: 900). Kentsel yapıyı çevrenin bileşenleri olan fabrikalar, okullar, hastaneler, konut alanları, alışveriş merkezleri sermaye birikiminin karlılığı için sürekli olarak yeniden üretilerek kentsel alt yapıya kaynak aktarılmasını sağlamaktadır.

Tarım ve sanayinin birbirine neden sonuç ilişkisi ile bağımlı olduğuna vurgu yapan Aydemir ve Pıçak (2008: 130-132), tarımsal üretimdeki verim artışının sanayiye geliştirdiği, sanayi sektörünün de tarımsal üretim teknolojisinin ilerlemesi işlevini üstlenmesi ve tarımsal ürün talebiyle tarımsal gelirlerin artmasını sağladığını ifade etmektedir. Yani sanayideki artı değerın temelini tarım oluşturmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarının ve üretim biçiminin değişmesi kentleşmeye ve kentlerin yerleşim biçimine yansımıştır (Erkan, 2010: 60). Sanayileşmiş ülkelerde kırsal alanlardan kentlere göç edenler, en az masrafla çalışma alanlarına ulaşabilmek için iş merkezine çok yakın olan geçiş bölgelerine yerleşmiş, burada kısa süreli kaldıktan sonra şehrin ekonomisinin arz ettiği

yüksek ücretli işlere girip, düzenli konut bölgelerine taşınarak buhransız bir kentleşme yaşamışlardır (Kıray, 2007: 20). Kentin ekonomisinin arz ettiği yüksek ücretli işlere giren insanlar, imar planlarının kısıtlamalarından kurtulmak, ulaşım kolaylığı, belediye hizmetinden daha az masrafla yararlanmak ve kent yaşamından uzaklaşmak istemesi gibi nedenlerle alt kentleşme (banliyöleşme) alanları oluşmuştur.

Bütün bunların yanı sıra gelişmiş ülkelerde kentleşme, toplumsal değişimin başlamasında ve hızlanmasında önemli işleve sahip olması ve bu özelliğiyle geleneksel kalıpları ortadan kaldırarak yeni kalıplar getirmesi, yeniliklerin kentlerde doğarak kırsala yayılması ve kentlerde yaşayanların bireysel davranışlarına belirli nitelikler kazandırması (Keleş, 2023: 65; Mutlu, vd., 2019: 66) gibi özellikleriyle toplumsal bir yapı göstermektedir. Yeniliklerin kentte doğup köylere doğru yayılması kentleşmenin kent sınırlarıyla sınırlı olmadığını göstermektedir (Keleş, 2023: 66). Tüm bu özellikler gelişmiş ülkelerde görülen dengeli kentleşmenin toplumsal yansımaları oluşturmaktadır. Dengeli kentleşme sürecinde köyden kente göç eden insanlar zamanla köy kültürünü kent kültürü ile değiştirerek kente ait değerleri benimsemekte ve insanlar tamamen kentleşmiş olduğunda tüm değerleri kentsel özellik taşımaya başlamaktadır.

1.4.2. Dengesiz Kentleşme ve Dinamikleri

Literatür incelendiğinde, belirli özelliklerine vurgu yapılarak, az gelişmiş ülkelerin kentleşme süreci “dengesiz kentleşme” kavramının yanı sıra “hızlı, çarpık, aşırı, sahte, dengesiz ve tek yönlü” gibi kavramlarla da nitelenmektedir (Keleş, 2023: 62). Burada kentleşme ile ekonomik ve sosyal kalkınma arasında ilişkinin olmadığı, kentleşmenin sadece demografik nitelikle sınırlı kaldığı bir kentleşme sürecine vurgu yapılmaktadır (Cobbinah, 2014: 27).

Dengeli kentleşmede olduğu gibi dengesiz kentleşmenin de kendi içinde demografik, ekonomik ve sosyal kültürel nitelikleri vardır. Kentleşme olgusuna tarihsel süreç içerisinde bakıldığında demografik etmen kentleşme sürecinde belirleyici olmuştur. Gelişmiş ülkelerde kent nüfusu sanayi devrimiyle birlikte hızla artarken, gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin sanayi devriminden çok daha sonra olması gelişmiş ülkelerin yüz yıl önce yaşadığı sorunları gelişmekte olan ülkelerin daha yakın zamanda yaşamasına neden olmuştur (Erkan, 2010: 67).

Dengesiz kentleşmede, kentleşme ile kırsal yoksulluk arasında ilişki vardır. Kırsal alanda düşük verime bağlı gelir yetersizliği, makineleşmeye bağlı nüfus fazlasının olması, gizli ve mevsimlik işsizlik, eğitim, sağlık ve alt yapı eksikliği, miras hukuku nedeniyle tarımsal toprakların parçalanması durumları vardır. Ayrıca kırsal alanda, sulama, kaliteli tohum, gelişmiş makineler, modern çiftçilik teknikleri, örgütlenme, tarımsal eğitim, finansal destekleme sistemleri gibi alanlardaki eksiklikler kırsal yoksulluğu artırmaktadır. Bütün bunlar kırsal yoksulluğa ve paralelinde kentsel alanlarda nüfusun göçe bağlı yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Zira

gelişmekte olan ülkelerde insanlar ekonomik sıkıntılar nedeniyle geçici veya uzun süreli olarak kentlere göç etmektedirler (Khan, 2000). Kırsal yaşamın ekonomik zorlukları, istihdam fırsatlarının eksikliği ve yoksulluktan kurtulma beklentisi kentleşmenin itici nedenleridir (ILO, 2008). Bunlara ek olarak kentsel alanlarda doğum oranı ölüm oranından fazla olduğu için kentsel nüfus artmaktadır. Dengesiz kentleşmenin yaşandığı ülkelerde göçler, kırsal alanlardan kentsel alanlara olduğu gibi, küçük ve orta ölçekli kentlerden büyük kentlere de olmaktadır.

Dengesiz kentleşme, kentleşenin finansmanı açısından önemli sorunlar doğurmaktadır. Şöyle ki; dengeli kentleşmenin aksine, bu süreçte ne tarımsal verimlilik artışı bir kısmı kentsel alana aktarılabilir bir “*artı değer*” ne de kentsel mekanlarda sanayi yatırımlarının çözülmesi sonucu kentsel mekanın finansmanında kullanılabilecek yeterli miktarda “*sermayenin ikinci çevrimi kaynaklı fonlar*” vardır. Dolayısıyla dengesiz kentleşmede, sürecin gerektirdiği fonları bulmak ve konut, altyapı ve diğer kentsel hizmetleri finanse etmek önemli bir sorundur ve dengesizliğin ana kaynağını da bu durum oluşturmaktadır. Ayrıca az gelişmiş ülkelerde, hızlı kentleşmenin finansmanında kullanılabilecek diğer bir kaynak olan “*kentsel rantlar*” da vergi vb. yollarla yeterince kamuya döndürülemede, böylece potansiyel olarak önemli bir finans kaynağı kentleşmenin finansmanında kullanılamamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde kentlerde sanayi yatırımları düşük olduğu için emek talebi de düşüktür. Bu sebeple kente göç edenler doğrudan hizmet sektörüne geçmektedir. Yani kentleşme sanayileşmeden daha hızlı olmakta, çalışan nüfus doğrudan hizmet sektörüne aktarılmaktadır (Es ve Ateş, 2004: 214; Mutlu, vd., 2019: 66). Başka bir ifade geliştirmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün tarım ve sanayi sektöründen önce güçlenmesi ülkelerin sadece nüfus bakımından kentleşmesine neden olmaktadır (Erkan, 2010: 68). Dengesiz kentleşmede hizmet sektörünün aşırı büyümesi işportacılık gibi kayıt dışı ekonomiyi de körüklemektedir.

Dengesiz kentleşmenin diğer bir niteliği de toplumsaldır. Gelişmiş ülkelerde kentler orada yaşayanlara belirli kentsel özellikler kazandırırken, geliştirmekte olan ülkeler için bu geçerli olmamaktadır (Keleş, 2013: 65). Buradan hareketle gelişmiş ülkelerde kentler, kentleşme için gerekli şartları sağlarken geliştirmekte olan ülkelerde bireylerin kentte yaşamasının kentleşmeyi sağladığı söylenemez. Aynı zamanda göçle birlikte komşuluk ve akrabalık ilişkileri azalmakta, mahalle ilişkileri ve disiplin ortadan kalkmakta ve bu sebeplerle sosyal kontrol mekanizması ortadan kalkmaktadır (Es ve Ateş, 2004: 227). Ayrıca dengesiz kentleşmede gelir dağılımındaki adaletsizlik ve toplumsal tabakalaşma artmakta bu da kültürel yozlaşma ve çözölmeyi artırmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki kentleşmenin ortak özelliklerinin olduğunu ifade eden İsbir (1982: 14) bu özellikleri; kişi başına düşen milli gelirin azlığı, tarıma dayalı istihdamın fazlalığı, hızlı bir kentleşme olmasına rağmen nüfusun şehir dışı yerleşim alanlarında yaşaması, doğum

oranlarının ölüm oranlarından fazla olması, nüfus artışının bağımlı (çalışmayan) nüfusa dayalı olması, yetersiz gelirin beslenme bozukluğuna neden olması ve salgın hastalıklar nedeniyle ölümlerin olması şeklinde açıklamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen kentleşmenin özelliklerini Keleş (2023: 63) ise şu şekilde sıralamıştır:

- Kentleşmenin, sanayileşmiş ülkelere oranla hızla artan bir yol izlemesi,
- Büyük ve çok büyük kentlerin, orta büyüklükteki ve küçük kentlere göre daha hızlı büyümesi,
- Bazı coğrafi bölgelerde kentleşme daha fazlayken bazı coğrafi bölgelerde kentleşmenin düşük düzeyde kalması,
- Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri ihtiyacını karşılamada yetersizliklerin meydana gelmesi,
- Kentleşen nüfusun çalıştırılmasına fırsat verecek temel sanayi yatırımlarının olmaması sebebiyle, işgücünün marjinal mesleklerde ve değişik hizmet dallarında yığılması.

Bütün bunlardan hareketle dengesiz kentleşmeyi, sanayileşme ve ekonomik gelişme hızının önünde giden, tarım sektöründeki verimlilik artışları ve makineleşme yerine büyük ölçüde hızlı nüfus artışı ve kırsal yoksulluk tarafından desteklenen, kentsel alanlarda önemli barınma, çevre ve alt yapı sorunları oluşturan bir nüfus yığılma süreci şeklinde ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde kentleşme süreci demografik bir nitelik taşımakla birlikte, bu ülkelerde kentlere kırsal yoksulluk temelli göçler meydana gelmekte ve bu göçler sonucu kentsel alanda gerek ekonomik gerekse sosyal sorunlar oluşmaktadır.

1.5. Dengesiz Kentleşmenin Oluşturduğu Maliyetler

Kentleşme bir süreçtir ve bu süreç ülkelerin gelişmişlik durumuna göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler gerek alt yapı donanımları gerekse finans kaynakları gibi artı değerlerinden kaynaklı bu süreci az sancılı yaşamaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ise yetersiz alt yapı ve finansman kaynakları gibi nedenlerden dolayı bu süreci dengesiz gerçekleştirmekte ve birçok sorunla yüzleşmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen dengesiz kentleşme, konut sorunu/gecekondulaşma, işsizlik ve kayıt dışı istihdam, kentsel çöküntü, yabancılaşıma, yozlaşma, kente uyum sorunu (kentlileşememe), alt yapı yetersizliği ve çevre sorunları gibi olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu bölümde ele alınacak ilk olumsuzluk konut ve gecekondulaşma sorunudur.

1.5.1. Konut Sorunu/Gecekondulaşma

Günümüzde ülkelerin çözüm aradığı sorunlardan biri konut sorunudur. Tarımda makineleşme ve sanayileşme sonucu kırdan kente göçler konut sorununu ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmenin ortaya çıktığı gelişmiş ülkeler konut sorunu yaşayan ilk ülkeler olmuşlardır. Bu nedenledir ki konut sorununun çözümü için sosyal konut alanındaki ilk yasal düzenlemeler de bu ülkelerde yapılmıştır. İlk yasal düzenlemenin 1889 yılında Belçika’da, 1890 yılında İngiltere’de, 1894 yılında Fransa’da ve 1901 yılında Hollanda’da yapılması (Vroelant vd., 2008: 3) gelişmiş ülkelerde konut sorununun yaşandığının bir göstergesidir. Bu yasal düzenlemeler çerçevesinde söz konusu ülkeler konut sorununun çözümü için farklı konut politikaları geliştirmişlerdir. İngiltere’de belediye konutu (Council Housing), Almanya’da sosyal konut (Social Housing), ABD’de kamu konutu (Public House) gibi sosyal konut politikaları uygulanmıştır. Bu politikalar kapsamında yoksul kesimlerin ya da düşük ücretli çalışanların konut ihtiyaçları giderilmek amaçlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde bu politikalar sonucu konut sorunu daha az olurken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu sorun daha fazla kendini göstermiştir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde ekonomik nedenlerden kaynaklı konut üretimi azdır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde doğal nüfus artışının fazla olması yine konut sorununun bu ülkelerde fazla olmasının diğer bir nedenidir.

Konutlar insanların barınma ihtiyacını karşılayan birtakım bölümlere sahip olan mekânlardır (Balcı, 1988: 297; Yenigül, 2005: 282). Barınma mekânı olmasının yanında konutlar, kişi ve aile mahremiyetinin korunduğu, bireylerin kendisini güvende hissettiği, bireylerin içinde sağlıklı ve kaliteli hayat sürdürdükleri mekânlardır (Yılmaz, 2016: 33). Dolayısıyla konutlar fiziksel, kültürel, psikolojik, toplumsal ve ekonomik işlevlere sahiptir (Aslan ve Güzey, 2015: 50). Konutların maddi boyutuna vurgu yapan Sowell (2010: 5)’e göre ise konut, özellikle gelişmekte olan ülkelere satın alınması ve satılması zor olan bir değerdir. Buradan hareketle konutların bireylerin ve ailelerinin barınma ihtiyacını karşıladıkları, barınırken aynı zamanda bireysel, sosyal ve kültürel faaliyetlerini gerçekleştirdiği alanlar olduğunu söylemek mümkündür.

Konutun insanların hayatı için vazgeçilmez bir unsur olması konut sorununun ortaya çıkmasında en etkili etmenlerden biri olmuştur (Kırıışık ve Öztürk, 2021: 5). Konut sorunu genel anlamda kırsal alandan kentsel alana yaşanan göçler sonucu konut talep ve arzında meydana gelen dengesizlik olarak belirtilmiştir (Yaylı ve Avan, 2017: 363). Konut ihtiyacına neden olan başlıca nedenleri, Keleş (2019: 256), yıllık nüfus artışı, kamulaştırma sebebiyle açıkta kalma, ekonomik, fiziksel ve toplumsal eskimeye bağlı doğal yıkım olayları şeklinde belirtirken, bunlara ek olarak nedenleri Yılmaz (2016: 33) işsizlik, arsa ve yapı malzemesindeki fiyatlar, gecekondu alanlarının ıslahı ve tasfiyesi, yetersiz gelir dağılımı şeklinde ifade etmiştir.

Kentlere yönelik süreklilik kazanan göçler, gelir seviyesi düşük insanları yeterli ve uygun fiyatlı konut sağlayamama, gelir seviyesi yüksek insanları ise aradığı nitelikte konut bulamama

sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır (Kırıışık ve Öztürk, 2021: 1). Ayrıca kentler, yapılan bu plansız göçlere hazırlıksız yakalanmış, kente gelen insanların barınma ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmıştır (Çelik, 2019: 317). Kentlerin barınma ihtiyacını karşılayamaması sonucunda kent ve çevresinde kentleşmeye uygun olmayan yaşam alanları oluşmuştur. Oluşan yaşam alanlarında düşük gelirli göçmenlere de dâhil resmi piyasa veya kamusal tedarik yoluyla konut temin edilememiş, insanlar ne özel ne de kamu mülkiyet kontrollerinin uygulanmadığı alanlarda kayıt dışı olarak yaşamışlardır (McGranahan ve Satterthwaite, 2014: 20). Ayrıca göçmenler kendileri ve aileleri için güvensiz ve sağlıksız derme çatma çadırlarda, baraka türü evlerde yaşamak zorunda kalmışlardır (Awasthi, 2021: 2).

İnsanlar yerleştikleri yerlerde konut talebini niteliksiz olarak karşılayabilmektedirler. Fakat konut sorununda önemli olan aslında insanların bu ihtiyaçlarını nitelikli olarak karşılamalarıdır. Nitekim konut sorununa uluslararası alanda da önem verilmiş, insanların temel hakları arasında konut hakkına yer verilmiştir. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 25. maddesinde konut temel bir hak olarak kabul edilmiştir (Bimay, 2019: 109). Ayrıca Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Yerleşimleri Konferansı HABİTAT II'nin 39. maddesinde, herkesin sağlıklı, güvenli, erişilebilir, ödenebilir olan, temel hizmet, kolaylık ve konfor gibi unsurları barındıran, konut ve yasal yararlanma konusunda ayrımcılıktan arınmış konutu olabilmesi için, yaşama ve çalışma şartlarını sürdürülebilir esasta iyileştirme hedefi taahhüt edilmiştir (HABİTAT II, 1999: madde 39).

Köylerden kentlere olan nüfus akımı yani kentleşme sonucu kente göç eden insanların kente geldiklerinde konut ihtiyacını karşılayamaması insanları gecekondula yapmaya zorlamıştır (Keleş, 2019: 366). Buradan hareketle gecekondunun ana nedeninin kentleşme ve buna bağlı insanların konut ihtiyacı olduğu söylenebilir. Gecekondula izinsiz olarak bir gecede inşa edilen yapıdır (Erkan, 2010: 128). 1966 yılında yürürlüğe giren 775 sayılı Gecekondula Kanunu'nun 2. maddesinde gecekondula “imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalınmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan yapılan izinsiz yapılar” olarak tanımlamıştır (Gecekondula Kanunu [GK], 1966: madde 2). Çakır (2011: 213) ise gecekondula olgusuna ait temel özellikleri; yasa dışı; sağlık ve teknik imkânlardan yoksun; mülkiyetinin başkasına ait alanda yapılmış, ruhsatsız, acele ve gizli yapılmış; niteliksiz ve niceliksiz; kişinin sahip olduğu arsada bile olsa yasalara aykırı bir şekilde yapılmış olması; yapıldığı arsanın sahibinin izni olmaması şeklinde sıralamıştır.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun 1999 yılında yaptığı “Türk Ailesinin Yaşadığı Mekânlara/Konutlara İlişkin Eğilimler” araştırmasında bir yapının gecekondula sayılabilmesi için; kendi mülküne değil, üçüncü şahıs veya kamu kurumlarına ait arazi veya yeşil alanlara yapılmış olması; kendi arazisi üzerine yapılmış olmasına rağmen imar planının olmaması nedeniyle plansız ve ruhsatsız yapılmış olması; hazine arazisi üzerine yapılp sonradan tapu, ruhsat veya tapu tahsis

belgesi alınmış olması; gelişmiş bir altyapıya ve çıkarılmış imar planına sahip olmaması gibi özellikleri barındırması gerekmektedir (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1999'dan aktaran; Erkan, 2010: 129).

Gecekondulaşmanın hukuki boyutunun yanında toplumsal boyutu da vardır. Gecekondu sorunu daha çok gelişmekte olan ülkelerde bireylerin kırsal yoksulluktan kurtulmak amacıyla, daha iyi bir gelir ve yaşam şekline sahip olmak için kırsal alandan kentlere doğru göç etmesi sonucunda meydana gelmektedir. Ekonomi ve kentleşme açısından bakıldığında kırdan kente göç eden insanlar, kentte iş bulma konusunda sıkıntı yaşamakta, vasıfları düşük olduğundan her işi yapamadığı için daha çok enformel işlerde çalışmakta ve gayri meşru işlerle ekonomik kazanç elde etmektedirler (Atmaca ve Yılmaz, 2021: 33). Bu da kente uyumu zorlaştırmakla birlikte kentsel yapıya sosyo-ekonomik açıdan zarar vermektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde gecekondu yerleşim yerlerinin büyük bir alana sahip olduğu gerçeği göz önüne alındığında negatif etkisi daha büyük boyutlara ulaşabilmektedir (Bodo, 2019: 40).

Dengesiz kentleşme, bir yandan gecekondu gibi mülkiyet sorunu ile ilgili izinsiz yapıyı gündeme getirirken, diğer yandan mülkiyet sorunu bulunmayan ancak sağlıksız olan yapıları da ön plana çıkarmıştır. Bu noktada gecekondulaşmaya karşı alınması gereken önlemler arasında dar gelirli için imarlı, alt yapısı tamamlanmış ve uygun ödeme koşullarında arsa üretilip satılmasıdır (Kaya, 2017: 101-102). Diğer taraftan gecekondu alanları, işsizlik, sağlık, eğitim, güvenlik gibi alt yapı sorunlarının daha çok görüldüğü yerlerdir. Gecekondu mahalleleri aynı zamanda toplumsal huzursuzluğun ve suç faaliyetinin en çok görüldüğü alanlar olarak kabul edilmektedir. Şöyle ki, kundaklama, arazi gaspı, uyuşturucu ve silah ticareti, katliam, adam kaçırma, maddi, psikolojik ve cinsel taciz ve eş/çocuk istismarı gibi suçlar daha çok bu alanlarda yaşanabilmektedir (Awasthi, 2021:3). Bu sorunların giderilebilmesi veya önlenbilmesi için alınacak tedbirlerden en önemlisi ise kırsal alanlarda yaşamı kolaylaştıracak özendirici tedbirler alarak, kırdan kente göçü yavaşlatmak toplu konut sistemlerini yaygınlaştırmaktan geçmektedir (Çelik, 2019: 315). Ayrıca konut sorununun/gecekondulaşmanın temel nedeni kırsal yoksulluk olduğundan bu sorunun çözümü kırsal kalkınmanın sağlanmasına bağlı olduğu söylenebilir. Zira gelişmiş ülkeler, kırsal alanın geçim kaynağı olan tarımı destekleyerek ve kırsal alanlarda eğitim, sağlık, alt yapı, sosyal kültürel hizmetleri iyileştirerek dengesiz göçleri engellenmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde uygulanan farklı konut politikaları bu sorunun kentsel alanlarda büyümesinin önüne geçmektedir. Tüm bu uygulamalar gelişmiş ülkelerde konut/gecekondulaşma sorununun sancısız geçmesini sağlamaktadır.

1.5.2. İşsizlik ve Kayıt Dışı İstihdam

Köylerde toprak kalitesinin bozulması ve toprakların miras yoluyla bölünmesi, refah seviyesinin düşmesi, iklim koşulları, sosyal kültürel çevre, alt yapının yetersiz olması ve yaşam

koşullarının iyi olmaması gibi nedenlerle köyden kente göç artmıştır. Bunların yanında gelişmekte olan ülkelerde, tarımda makineleşme ile emeğe olan talebin azalması kırsal alanda ekonomik yapının bozulmasına neden olarak köylüyü göçe sürüklemiştir. Köylerde işsiz kalan insanlar geçimini sağlayabilmek için kentsel alanlara yönelmiştir. Ayrıca devamlı büyüme ve gelişme içerisinde olan sanayi sektörü, ihtiyaç duyduğu işgücünü tarım sektöründen sağlayarak kırdan kente göçü kaçınılmaz kılmıştır (Es ve Ateş, 2004: 219). Buradan hareketle kentleşmenin, sektörler arası iş gücü transferi olduğu söylenebilir. Ekonomik nedenlerle göç eden insanların temel hedefi iş bulmaktır ve göçün nedeni işsizliktir (Awasthi, 2021: 1; Başel, 2006: 308).

Göç, arz tarafında kırsal kesimde işgücünü tüketerek kentsel iş arayanların sayısını artırmış, talep tarafında ise kentsel iş oluşturmaya zorlaştırmıştır (Akıncı, 2023: 83). Yaşanan bu iş arz/talep dengesinin bozulması kentsel işsizliğe neden olmuştur. Öyle ki kesintisiz göç ile kente gelen işsiz kesim kentte var olan işsiz kesimle birleşerek kentteki işsizliğin ve eksik istihdamın artmasına neden olmuştur (Hussain ve İmtiaz, 2018: 23519). Bu ise kentsel alanlardaki işsizler için rekabet unsuru oluşturarak çalışma koşullarının zorlaşması, ücretlerin düşmesi ve kayıt dışılığın artması şeklinde sonuçlara yol açmıştır (Başel, 2006: 308). Dolayısıyla dengesiz kentleşmenin işsizliğin temel nedenlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

İşsizliğin oluşturduğu diğer bir sonuç da sadece göç eden bireyi değil, bir bütün olarak tüm aileyi etkilemesidir. Zira gelişmekte olan ülkelerde, çocuk emeğinin yaygınlaşması ve kırdaki ücretsiz kadın emeğinin çalışma hayatından çekilmesi bu etkinin sonucudur (Başel, 2006: 309). Ayrıca işsizlik sonucu insanlar yoksullaşmakta ve bu yoksulluk insanları bireysel, psikolojik ve sosyal açıdan etkilemektedir. Bunun yanında işsizlik insanların ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasını zorlaştırmakta (Cobbinah vd., 2015: 23) ve bu da insanların sosyal ağlar kurmasını engellemektedir.

Göç sonucu işgücü piyasasında yaşanan diğer bir sorun, formel sektörde iş bulamayan bireylerin işsizlikten kurtulmak için kayıt dışı çalışmalarınıdır. Başka bir ifade ile kentlerde yaygın olarak yaşanan sorunlardan biri de kayıt dışılıktır. Özellikle dengesiz kentleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkelerin kent nüfusunda azımsanmayacak kadar fazla kayıt dışı istihdam vardır.

Kayıt dışılık kavramı ilk kez, Keith Hart'ın, kentsel işgücü piyasasında, formel sektör dışında çalışanların bir bölümünü tanımlamak için "enformel sektör" kavramını ortaya atmasıyla 1900'lü yılların son çeyreğinde literatüre girmiştir (Hart, 1971'den aktaran: Gerxhani, 1999: 1). Hart, enformel sektör kavramı, resmi ücret ekonomisinin dışında ona alternatif olarak ya da onun içinde kazanılan geliri tamamlama aracı olarak geçimini sağlama yollarına atıfta bulunmak için kullanmıştır (Hart, 1971'den aktaran: Gerxhani, 1999: 2). Enformel sektör ya da kayıt dışılık, Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından, Dünya İstihdam Programı Kenya Raporunda, vergilerden ve hükümet düzenlemelerinden kaçınılarak yapılan faaliyet olarak tanımlanmıştır (ILO, 1972).

TDK (2024)' ya göre ise kayıt dışı “Herhangi bir biçimde yazılı belgesi olmayan, kayda geçmemiş” anlamına gelmektedir.

Kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru yaşanan iç göç, gelişmekte olan ülkelerde kentleşme sürecinin önemli bir parçası olurken, bu göçün sürekli hale gelmesi kentsel alanların işgücü deposuna dönüşmesine neden olmuş ve işgücü piyasasında da rekabet gücü olmayan, eğitim seviyesi düşük insanları kayıt dışı işlerde çalışmaya yöneltmiştir (Akıncı, 2023: 84). Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında, hızlı bir şekilde büyüyen ve kentleşen işgücüne tarım, sanayi ve hizmet gibi formel sektörlerin yeterli istihdam imkânı sağlayamaması etkili olmuştur (Daştan ve Mola, 2020: 793).

Kayıt dışı istihdam gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde var olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde daha yoğun yaşanmaktadır. Zira gelişmiş ülkelerin istihdam yapısı tarım, sanayi ve hizmet sektörü şeklinde sıralı ilerlerken, gelişmekte olan ülkelerin istihdam yapısı tarımdan hizmet sektörüne hızlı bir geçiş şeklindedir. Bu da gelişmekte olan ülkelerin istihdam yapısında yetersizlik oluşturmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde iç göçün hızlı bir şekilde artmasıyla kentlere yığılan insanlar, kendilerine uygun istihdam alanı bulamadıklarından, yaşadıkları işsizlik durumundan kurtulmak için kayıt dışı istihdam alanlarına yönelmişlerdir.

Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında; sosyal, ekonomik, idari, siyasi ve hukuki nedenler etkili olmuştur (Daştan ve Mola, 2020: 793-795; Fidan ve Genç, 2013: 139; Kahya ve Irmak, 2014: 353; Öçal ve Şenel, 2021: 1207; Şenel, 2022: 62-71). Kayıt dışı istihdamın, enflasyon, yüksek işsizlik, düşük gelir düzeyi gibi sorunlar ekonomik nedenlerini; yasaların belirsizliği, yüksek vergi oranları, vergi kaçırma gibi sorunlar hukuki nedenlerini; teknik kapasite, kötü kamu yönetimi, kamu hizmetlerinin yetersizliği gibi sorunlar idari nedenlerini; baskı grupları gibi olgular siyasi nedenlerini; hızlı nüfus artışı, kente göç, vasıfsız iş gücü, rüşvet ve yolsuzluk gibi sorunlar da sosyal nedenlerini oluşturmuştur (Kahya ve Irmak, 2014: 353; Öçal ve Şenel, 2021: 1207; Şenel, 2022: 63-71).

Dengesiz kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlardan biri olan kayıt dışı durum, devletin sorumluluklarını artırmakta ve kentlerde ek kaynak harcamalarına neden olmaktadır. Kırsaldan gelen nüfusun düşük profile olmasından dolayı verimli bir işgücü arzı olmamaktadır. Ayrıca bu vasıfsız nüfus vergi kaçırma veya vergiden kaçınma gibi yollarla idareye verdiği zararın yanında, idareyi sosyal harcamalara daha fazla kaynak ayırmaya zorlamakta ve bütçeye ciddi yük oluşturmaktadır. Bunların yanında kayıt dışı sektörden elde edilen gelirin düşük olması insanları yoksulluğa iterken, vergi tabanının aşınmasına ve mali kaynakların azalmasına neden olmaktadır (Zhang, 2016: 247-248). Bunlara ek olarak, kayıt dışı istihdamın yoğun yaşandığı kentlerde hukuk dışı olarak nitelendirilebilecek birçok olumsuzluklar yaşanmaktadır (Kahya ve Irmak, 2014: 349).

1.5.3. Kentsel Çöküntü

İlk kentlerin ortaya çıkmasından günümüze kadar kentler sürekli değişim yaşamışlardır. Bazen hızlı bazen yavaş seyreden değişimler kentsel alanlarda olumsuz değişikliklerin yaşanmasına sebep olarak çöküntüye neden olmuştur. Kelime anlamı olarak kentsel çöküntü, kentin merkezine yakın bir konumda bulunan mahallenin oturma alanı kimliğini sosyal, fiziksel ve kültürel özelliklerde yaşanan değişimler sonucunda kaybetmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ergönül ve Sadioğlu, 2020: 155).

Kent merkezlerindeki çöküntü Middleton (1991)'a göre, yoksulluk, yeni iş fırsatlarının yaratılamaması ve çevre kalitesinin bozulması olarak açıklanmaktadır. Kentsel çöküntü kavramı, temelinde fiziksel yıpranma ve köhneleşme ile ilgili görünmesine rağmen sosyal ve ekonomik yapısı olan, üretim, eğlence, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin gerçekleştirilemediği, kent sistemi içinde güncel etkinliğe katılmayan/katılamayan, çağdaş sistemlerce değerlendirilemeyen kentsel boşluklardır (Işıkkaya, 2008: 23).

Kentsel çöküntü, kentsel alanların, fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen olumsuz değişimi ifade edebilmek için kullanılmaktadır. Binalarda görülen fiziksel eskime ve nüfusun merkezden uzaklaşması nedeniyle boşalan alanların artması, ihtiyaçları karşılayamayan alt yapı ve kentsel fonksiyonlara erişimin sağlanmaması kentlerin fiziksel gerileme alanını oluştururken; marjinal sektörün yoğunlaşması, kayıt dışı istihdamın ve kentsel yoksulluğun artması kentlerin ekonomik gerileme alanını oluşturmakta; düşük gelirin ve işsizlik oranının artması, eğitim düzeyinin düşük ve suç oranının yüksek olması gibi özellikler kentlerin sosyal gerileme alanlarını oluşturmaktadır (Uyan, 2008: 11-15). Kentlerde yaşanan fiziksel, sosyal ve ekonomik gerilemeler dengesiz kentleşmenin sonucudur.

Sanayileşme ile birlikte kırdan kente yaşanan göçlerle nüfus kentin belli bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşma gelir seviyesi nispeten diğerlerine göre iyi olan kişilerin kent çeperlerine inşa edilen konut alanlarına yönelmesine neden olmaktadır. Bazı ailelerin yaşamını sürdürdüğü konutları terk etmeleri sonucunda, bu konutların daha alt gelirli ailelerce işgal edilmesiyle kentsel süzülme yaşanmaktadır (Keleş, 2023: 451). Eski konut sahiplerinin evlerini terk etmeleri ve yeni konut sahiplerinin bu evlere gelmesi ancak yeni konut sahiplerinin mülke önceki sahipleri kadar iyi bakamaması ile ortaya çıkan bakım açığının konut kalitesinde düşüşe yol açması, özellikle de sürecin birkaç mülkiyet değişikliği ile devam etmesi çöküntüyü arttırmaktadır (Hartshorn, 1971: 75).

Alt gelirli ailelerin kente yerleşmesiyle yapısı değişen kent, marjinal grupların yaşadığı alanlara dönüşmektedir. Yaşanan bu konut devirgenliği ile kente yerleşen gruplar kentin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısını bozmaktadır. Yaşanılan konutların eskimesine rağmen onarımına

yönelik bir girişimde bulunulmaması, kayıt dışı sektörün bu alanlarda artması, kentsel suç oranlarının bu bölgelerde fazla olması bozulmaya örnek verilebilir.

1.5.4. Yabancılaşma

Dünyadaki değişimin temel nedeni insan olduğundan ve insanın da doğası gereği değişmemesi, yabancılaşmaması mümkün olmadığından insanlar için yabancılaşma kaçınılmazdır (Kiraz, 2011: 166). Yabancılaşma, bir şeyi veya bir insanı diğer şeyden veya diğer insandan uzaklaştırma, yabancı hale getirmedir (Aydoğan, 2015: 273). Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlüğüne göre yabancılaşma, “Tanımaz, bilmez duruma gelmek, yabancı olmak; bigâne düşmek; alışmamak, yadırgamak, yabancılık çekmek”, Türk Dil Kurumu Yöntembilim Terimleri Sözlüğüne göre yabancılaşma, “Bireyin çevre koşullarına aykırı düşmesi ya da kendisini başkasının gözüyle görmesi” ve Kimya Terimleri Sözlüğüne göre ise yabancılaşma “İnsanın çevresinden, işinden, emeğinin ürününden veya benliğinden uzaklaşması veya ayrılma duygusu; toplumdaki yerleşik değerlerden kopma duygusu; toplumsal ilişkilerden dışlanma ve insanın bir nedenle kendi gerçekliğini kavrayamaması” dır (TDK: 2024).

1800’lü yıllardan itibaren sanayi devrimi, kentleşme, bilim ve teknolojiadaki gelişmelerle insan yaşamında büyük değişimler olmuştur. Yaşanan hızlı değişime insanın aynı hızda karşılık verememesi yabancılaşmasına neden olmuştur. Zira gelişmekte olan ülkelerde yaşanan hızlı kentleşmeye insanlar adapte olamamış ve bu durum kentlerde yabancılaşma sorununu doğurmuştur. Buradan hareketle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan dengesiz kentleşmenin yabancılaşma sorununa neden olduğu söylenebilir.

Gelişmekte olan ülkelerde kentler, kırsal kesimde yaşayan ve geçinebilmek için yeterli gelir sağlayamayanlar için fırsat olarak görüldüğünden yoğun bir şekilde göç almışlardır. İş imkânı umuduyla kentlere gelen bireyler kentte umut ettiği gibi bir iş bulamamıştır. Kente gelen bireyler formel sektörde iş imkânı bulamayıp kayıt dışı sektöre yönelmiş fakat buradan elde ettiği gelir kendisini ve ailesini geçindirmeye yetmediğinden dolayı isteseler de kente adapte olamamıştır (Özden ve Salur, 2013: 62). Bunun yanında bireylerin kırsal alanda samimi, homojen, yardımlaşmanın ve dayanışmanın olduğu bir yaşamdan, bireyselliğin ve heterojen yapının olduğu yaşama geçmiş olması bireyleri yabancılaşmaya sürüklemiştir. Çünkü belli bir kültürün temel değerleri ile toplumsallaşan birey, farklı bir kültürel değerlerin var olduğu toplumda yaşamak zorunda kaldığında uyum sorunu ile karşılaşmaktadır (San, 2011: 87).

Bireylerin psikososyal gelişimlerini sağlıklı bir şekilde sürdürmesi için onay görme, değer verildiğini hissetme ve sosyalleşme gibi gereksinimlerinin karşılanması gerekmesine rağmen, kent yapısının baskın gücü bunu engelleyerek onların yabancılaşmasına zemin hazırlamaktadır (Yakut, 2020: 46). Bunun yanında kırsal kültürün değerleri ile toplumsallaşan birey, o toplumun kurallarına

uygun davrandığı sürece belli bir statüye sahip olurken, kente geldiğinde bu statü kökten sarsılmakta, ayrıca o zamana kadar edindiği toplumsal değerlerden farklı bakış açılarıyla karşılaştığında bu bakış açılarıyla uyum sağlayamamakta ve kentlilerce dışlanmaya maruz bırakılmaktadır (San, 2011: 87). Kente gelen bireylerin, yeni kent yaşamına uyum sağlamadan önce kimlik krizine ve var olma mücadelesine itecek kültürel tehdit yaşamaları, bireylerde yabancılaşma duygusunu ortaya çıkarmaktadır (Awasthi, 2021: 2).

Yabancılaşma, bireyde ait olma hissinin yitimine yol açarak yaşamını sürdürdüğü kente karşı sorumluluk almama, kente zarar verme, kentte yaşayan diğer bireylere karşı kin tutma, kamusal araçları, binaları ve malları tahrip etme (Erkan, 2010: 189), toplu taşıma araçlarına zarar verme, çöp konteynırlarına sokağa dökme, park ve bahçeleri kirletme (Mutlu vd., 2019: 102; Özden ve Salur, 2013: 63-64) gibi kente karşı suçlara sebep olmaktadır. Yeni kentliler nedeniyle yaşanan olumsuzluklar aynı zamanda eski kentlilerin bu olumsuzluklardan rahatsız olmasına ve kent merkezinden uzaklaşarak kent çeperlerine yönelmesine, kentte yaşanan olaylara yabancılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda aslında yabancılaşmanın sadece göç eden bireylerle ilgili bir olgu değil daha önce kentte yaşayan bireylerle de ilgili bir olgu olduğu söylenebilir.

1.5.5. Yozlaşma

Yozlaşma kavramını daha iyi anlayabilmek için kent, kültür ve kent kültürü kavramının ne olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Kentler, tarihin ilk dönemlerinden itibaren bir toplanma yeri olarak ve kendine özgü, kırdan giderek ayrılan ve farklılaşan yaşam biçiminin öznesi olmuştur (Şengün, 2024: 1). Köhler ve Wissen (2003: 944)'e göre kentler, imaj üretimi için genellikle başlangıç noktaları ve deney alanlarıdır. Kent, nüfusun, üretim araçlarının, konut ve diğer yapıların, alt yapı hizmetlerinin, eğitim, kültür, sanat ve yönetim gibi örgütlerin yoğun olduğu yerleşim alanlarıdır (Topal, 2004: 285). Buradan hareketle kentlerin, nüfusun fazla olduğu, ekonomik, sosyal ve kültürel etkinliklerin yoğun yaşandığı merkezler olduğu söylenebilir. Ayrıca kentler, insanların yaşamını sürdürdüğü mekânlar olmasından dolayı, davranış ve düşünce yapısını etkileyen merkezlerdir. Kültür, yaşam tarzını, insan haklarını, değer sistemlerini, gelenekleri, inanç sistemini kapsayan bireyleri ve toplumları şekillendiren maddi, manevi, entelektüel ve duysal özelliklerin bütünüdür (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 1982). Kent ve kültür kavramının birlikte yer aldığı kent kültürü ise, kentte yaşayan insanların, ortak paydada buluşarak maddi ve manevi değerlerin oluşturulması sürecidir (Hayta, 2016: 166).

İnsanların yaşam alanı olan kentler ortaya çıktığı tarihten bu yana sürekli bir değişim içerisine girmiştir. Bu değişim gerek kentlerin fiziki yapısında gerekse kentlerde yaşayan bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamında kendini göstermiştir. Ayrıca kentin kırsal alana göre birçok avantajının olması kente göçlerin artmasına neden olurken, yaşanan göçler de kentteki bu değişimin hızını artırmış ve bu durum birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle sanayileşme

ile birlikte yaşanan hızlı kentleşme sürecine gelişmekte olan ülkelerin ayak uyduramayışı kentlerde yaşanan sorunların artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda yaşanan sorunlardan biri de yozlaşmadır. Öyle ki kentleşme sürecinin en olumsuz etkisi, sosyal kuralların bozulması olan yozlaşmadır ve yozlaşma ile birlikte insanların kent kültürüne ve kurallarına uyumda sorun yaşamalarıdır (Kahya ve Irmak, 2014: 349). Türk Dil Kurumu yozlaşmayı “Kişi, toplum vb. özündeki iyi niteliklerini, değer yargılarını, birtakım dış etkenlerle yitirerek bozulmak, kötüye gitmek; dejenerleşmek, dejenere olmak, dönüşen” şeklinde tanımlamıştır (TDK: 2024).

Sanayileşme ile birlikte kente yaşanan göçler, bireylerin yaşamında değişikliklere yol açarken, bireylerin kırsal alanda edindiği kültürel değerlerini koruyamamasına ve kentsel alanın kültürel değerlerini özümseyememesine neden olmuştur (Erdoğan, 2016: 13). Yani bireyler ne köylü gibi ne de kentli gibi hayat sürdürebilmiştir. Bu durum toplumda yozlaşmaya neden olmuştur. Kırsal alan ve kentsel alan üretim şekli, toplumsal ilişkiler, eğitim, kültür ve sağlık imkânları gibi birçok alanda farklılık gösteren mekânlar olmuştur. Kırsal alanın sosyal kültürel özellikleri ve kentsel alanın sosyal kültürel yapılarının farklı olması bireylerin yozlaşmasının temel nedenidir. Yaşanan yozlaşma bireylerin giyimine, konuşma tarzına, yeme içme alışkanlıklarına etki etmiştir. Toplumsal değerlerde meydana gelen ayrışmalar yozlaşmanın derecesine bağlı olarak toplum yapısında bozulmalara neden olmuştur.

Yozlaşma siyasi, ekonomik ve kültürel alanda kendini göstermekle birlikte özellikle kültürel alanda yaşanan yozlaşma kentin sosyal yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan göçler sonucu kent kültürüne ayak uyduramayan ve kırsal alandaki kültürel değerlerini koruyamayan bireylerin yozlaşması sonucu kentlerde, suç oranlarının ve toplumsal çatışmaların artması, yardımlaşmanın ve dayanışmanın azalması, ortak değerlerin zayıflaması veya kaybolması ve kimlik bunalımı gibi sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlara ek olarak yozlaşma sonucunda kentlerde, ahlaki yapı ve aile yapısı bozulmuş, dolandırıcılık, yalancılık ve riyakârlık artmış, bireylerde güvensizlik hissiyatı oluşmuştur.

1.5.6. Kente Uyum Sorunu (Kentlileşememe)

Kentler ekonomik ve sosyal olmak üzere pek çok çekici özelliğe sahip mekânlardır. Bu özelliğinden dolayı da önemli oranda nüfus yoğunluğunu bünyesinde barındırmaktadır. İnsanlar daha iyi, sağlık, eğitim, kültürel etkinlik hizmeti, iş imkânı ve çeşitliliğinden dolayı kentleri kendilerine yaşam alanı olarak seçmişlerdir. Birçok nedene bağlı olarak kente gelen bu insanlar, fiziksel olarak kentte yaşamalarına rağmen, kente uyumda sorun yaşamış yani kentlileşememiştir.

Kente uyum sorununun birçok nedeni vardır. Bunlar; kente göçle gelenlerin sosyal kültürel yapısı, yani kırsal alanda mevcut olan kültürlerin ve değerlerin kent değerleriyle çatışması, ekonomik yetersizlik, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve göç edenlerin kentliye duyduğu eziklik

duygusu; kentin yapısı/kentteki mevcut kurallar ve kentin kültürel özellikleridir (Es ve Ateş, 2004: 223-232; Es ve Güloğlu, 2004: 88-91). Ayrıca insanların kente göç ederken öncelikle kırsal alandan tanıdığı veya akrabası olan insanların bulunduğu bölgeleri tercih etmektedirler. Bu durum da kentsel alanlarda aslında kırsal kültürün yaşanmaya devam etmesine neden olmuş ve bu da göç eden insanların kent kültürünü benimsemesini güçleştirmiştir. Zaten ilişki kurdukları çevre aslında kırsal çevre olarak devam etmiştir. Bireylerin geldikleri bölgelerde hemşehrilik bağlarına dayanarak gruplar oluşturması kente uyumunu bir yandan kolaylaştırırken bir yandan da zorlaştırmıştır (Batal, 2016: 32-33; Dur, 2009: 9-10).

Köyde yaşayan insanlar göç ettikleri döneme kadar belirli sosyo-kültürel değerlerle donanmıştır. Kente göç ederek kentin sosyal kültürel değerleri ile karşılaştığında iki değer arasındaki farklılıktan dolayı yeni değerleri kazanması zorlaşmış ve kente uyum sorunu yaşamışlardır. Ayrıca kente göç eden bireylerin kırdaki alışkanlıklarını kentte sürdürmek istemeleri kentliler tarafından dışlanmalarına sebep olmuş bu durum da kentlileşmeyi engelleyen diğer bir unsur olmuştur. Bütün bu nedenlere bakıldığında aslında kente uyum sorununun temel nedeninin dengesiz kentleşme olduğunu söylemek mümkündür.

Göç eden insanların göçteki temel nedeni iş bulup geçim sıkıntısından kurtulmaktır. Fakat göç eden insanların eğitim seviyesi düşüktür ve bu da onların kentteki işlerde çalışmasına fırsat vermemektedir. Ayrıca yoğun göçler karşısında kentlerde istihdam imkânlarının yetersizliği, işsizliği artırmakta, bu durum bir yandan da insanların ekonomik açıdan kentlileşmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü kırsal alandan kente daha iyi bir yaşam için gelen insanların kentlerin yetersiz alt yapısından dolayı bu isteklerini gerçekleştirememesi kentlileşmeyi engellemektedir (Başel, 2006: 300). Başka bir ifade ile kırsaldaki geçim sıkıntısı ve yoksulluktan kurtulma amacıyla kente göç eden bireylerin kentte beklentilerini karşılayamayıp kırsaldaki yoksulluğu kentlerde yaşamaya devam etmesi kentlileşmeyi zorlaştırmaktadır. Bunların yanında kırdan kente yapılan göçle hızla artan nüfus kamu hizmet talebinde aşırı yük oluşturmaktadır (Kaya, 2017: 146-147). Bu durum hizmet ve alt yapının yetersizliğine yol açmakta, göçle gelen bireylerin kentten beklentisini karşılayamamasına neden olmaktadır.

Kentlerin, kentte yaşayan insanlara sunduğu imkânları göçle gelenlere sunamaması kentlileşmeyi engelleyen diğer bir unsurdur. Zira kentlerde yaşayan insanlar eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel gibi belli kentli haklara sahiptirler. Kente göç eden insanların da kentlileşmesi bu imkânlardan azami ölçüde faydalanmasına bağlıdır. Zira iyi bir eğitim sağlanamaması, iş imkânlarının sınırlı olması, alt yapı ve mimari açıdan yetersiz barınma, sınırlı ulaşım ve dolaşım imkânları, kültürel hayattan dışlanma, maddi imkânsızlıklar, yaşadıkları olumsuzlukları çözebilecek eşitlikçi ortamın olmaması ve sorunlara karşı önlemlerin zamanında alınmaması sosyal dışlanmaya neden olmakta bu da kırdan kente gelen kişilerin kente uyumunu zorlaştırmakta dolayısıyla kentlileşmesini engellemektedir (Dur, 2009: 9).

Kente uyumu engelleyen diğerk bir unsur da göç eden bireylerin kentin yapısına ve mevcut kurallara uyum sağlayamamasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kentlere olan göçlerin genelde kentsel yapıyı bilmeyen bireylerden oluşması ve bu bireylerin de bürokratik teşkilatları kullanma konusunda bilgisiz olmaları, bir sorunları ya da bir ihtiyaçları olduğunda hangi birime başvuracaklarını bilmemeleri, yine kentsel yapıda düzeni sağlamak için birçok kuralın olması ve bireylerin bu kuralları öğrendikçe duruma şaşkırmaları gibi unsurlar kente uyumu zorlaştırmıştır (Baransel, 1979: 165).

1.5.7. Alt Yapı Yetersizliği ve Çevre Sorunları

Sağlıklı bir kentleşme için kentin sahip olması gereken bir nitelik olan alt yapı hizmetleri bir yerin yerleşim için tercih edilmesinde önemli bir etkidir. Alt yapısı yeterli olmayan yer sağlıklı bir kentleşme için uygun olmamaktadır. Alt yapı, genel olarak bir kentin işlevini yerine getirebilmesi, büyümesi ve gelişmesi için gerekli olan aynı zamanda kentsel alanlarda yapı yapılabilmesi ve yapılan yapıda yaşayanlara barınma hizmeti sağlayabilmesi için bulundurulması gereken yol, su, elektrik, kanalizasyon, doğalgaz ve haberleşme gibi olanaklardır (Mutlu, vd., 2019: 83).

Bir bölgenin yerleşmeye açılabilmesi için o yerin belli şartları taşıması gerekmektedir. Kentsel yapılaşmayı ve gelişmeyi düzenleyen 3194 sayılı İmar Kanununun 23. maddesinde “İskân hudutları içinde olup da, imar planında beldenin inkişafına ayrılmış bulunan sahalarda her ne şekilde olursa olsun, yapı izni verilebilmesi için, bu sahaların imar planı esaslarına ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak parselasyon planlarının belediye encümeni veya il idare kurulunca tasdik edilmiş bulunması; plana ve bulunduğu bölgenin şartlarına göre yollarının, pis ve içme suyu şebekeleri gibi teknik alt yapısının yapılmış olması şarttır.” (İmar Kanunu [İK], 1985: madde 23) hükmü yer almaktadır. Buradan hareketle bir yerin yerleşime açılabilmesi için alt yapı hizmetlerinin sağlanmış olması gerektiği söylenebilir.

Bir yerleşim bölgesine iskân verilebilmesi ve sonrasında sağlıklı ve kaliteli kentsel yaşam için ihtiyaç duyulan içme ve kullanma suyu, kanalizasyon, yağmur suyu drenajı, çöp ve katı atık, telekomünikasyon ve enerji hizmeti gibi çeşitli alt yapı hizmetleri bulunmaktadır (Mardinli, 2021: 118-123). Bu alt yapı hizmetleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kentlerinde farklılık göstermekle birlikte kentin farklı ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlerin belli ortak özellikleri vardır. Aktan ve Dileyci (2005: 10)’ye göre alt yapı hizmetlerinin:

- Bireysel kullanımdan ziyade ortak kullanım amacı taşıması ve ortak tüketim söz konusu olması,

- Özellikle elektrik ve su hizmetleri gibi şebeke özelliğine sahip olması ve kişi sayısı artıkcı kullanıcı sayısının da artması,
- Genellikle kullanıcılar tarafından hizmetin bedeli ödenmekle birlikte, ödeyemeyecek durumda olanların da dışlanmaması,
- Stoklanabilen bir mal özelliğine sahip olmaması,
- Ülkeler için ekonomik faaliyetlerin sağlıklı ilerleyebilmesi için gerekli bir hizmet özelliğine sahip olmakla birlikte ekonomik kalkınmanın sağlanması için önemli olması,
- Uzun ömürlü yatırımlara dayalı hizmetler olması gibi özellikleri vardır.

Kentsel alanlarda alt yapı başlangıçta var olan nüfus için yeterli ve sorun oluşturmazken, kırdan gelen yoğun nüfusla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentler hızla büyümüş ve alt yapı yetersiz olmaya başlamıştır. Çünkü kent göçten önceki nüfusun beklentilerini karşılayacak şekilde donatılmışken, yoğun ve hızlı göçle kentlere gelenlerin iskâna açılmayan alanlara izinsiz olarak yerleşmeleri ve bunun sonrasında alt yapı sağlanmaya çalışılması sorunlara neden olmuştur. Ayrıca kentlerde yoğunlaşan nüfusun üretken olmaması ve milli geliri artırabilecek niteliklere sahip olmaması kaynak eksikliklerine neden olmuş ve temel alt yapı hizmetlerini de pahalılaştırmıştır (Özer, 2004: 68).

Bunlara ek olarak, daha önce de ifade edildiği gibi, dengeli kentleşme sürecinde tarımda verimlilik artışı sonucunda oluşan artı değerin bir kısmı, kentleşme sonucu oluşan kentsel rantların vergi gibi yollarla kamuya döndürülmesi, kentsel alanlarda sanayi yatırımları ve sermayenin ikinci çevirimi kentsel alt yapı ve donanım yatırımları için finans imkânı sağlamaktadır. Buna karşılık dengesiz kentleşme sürecinde, hızlı kentleşme sonucu oluşan kentsel rantların kamuya döndürülememesi, ikinci çevirime yönlendirilebilecek sermayenin yetersiz olması, tarımsal alanda verim düşük olduğu için artı değerin düşük olması, dolayısıyla kentsel alt yapı ve donanım buradan kaynak aktarılamamaktadır.

Öte yandan, alt yapı hizmetlerine ilişkin sorunların, mühendislik, planlama, finansman ve yönetim anlayışından kaynaklanan sorunlar olmakla birlikte, çözümü için ilgili tüm birimlerin kendi aralarında ve birbirleriyle koordinasyon halinde neden-sonuç ilişkisi içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir (Mardinli, 2021: 132).

Dengesiz kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer olumsuzluk da çevre sorunudur. Çevre üzerine yapılan bazı müdahaleler yeni dengeler oluşturmakla birlikte dengenin bozulmasına neden olmakta ve bozulan denge sonucunda çeşitli sorunlar meydana gelmektedir. Meydana gelen bu sorunlar çevre sorunu olarak adlandırılmaktadır. Çevre sorunu; canlıların yaşam şekillerinde olumsuz durumların ortaya çıkmasına neden olan etmenlerin tamamıdır (Kocalar, 2012: 16).

Buradan hareketle çevre sorununun canlı ve cansız hayatı olumsuz yönde etkileyen olaylar olduğu söylenebilir.

Özellikle 1700'lü yılların sonlarında başlayan sanayi devrimiyle birlikte doğal kaynaklara ihtiyaç artmıştır (Yılmaz, 2016: 9). Sanayileşme ve kentleşme, toplumun toplumsal ve ekonomik gelişmesine katkı sağlayacak olumlu etmenleri kentlere toplamakla birlikte, 20. yüzyıldaki hızlı nüfus artışı ve kentleşme ile ekosistemde bazı dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olarak hava ve su kirlenmesi, gürültü, toprağın kirlenmesi gibi olumsuz sonuçları da artırmıştır (Keleş, 2023: 665-669). Bunlara ek olarak kentleşme, iklim değişikliği ve küresel ısınma, içme ve kullanma suyu temini, katı atık, ulaşım ve trafik, doğal ve yeşil alanların tahribi, görüntü kirliliği, kentsel alt yapı ve kanalizasyon, sel ve doğal afetler gibi sorunlara neden olmuştur (Aslan ve Türkmenler, 2020: 216-217). Artan nüfusla birlikte düzensiz kentleşme, nükleer çalışmalar, savaşlar, tarım alanında kimyasal kullanımı, gerekli tedbirler almadan işlevsel hale geçen sanayiler çevre kirliliğini tehlike boyutuna çıkarmıştır (Akdemir, 2018: 103).

Dengesiz kentleşme arttıkça tarım arazilerinin yerleşime açılması verimli tarım arazi kaybına neden olurken, ormanlık alanların yerleşim için kullanılması başta biyoçeşitlilik olmak üzere karbon emiliminin engellenmesi gibi sorunların artmasına neden olmuştur. Bunların yanında kentleşme ile birlikte insanın doğayı dönüştürme hızı artmış, bu hız arttıkça doğadan uzaklaşan insan kendisini doğanın bir parçası olarak değil, doğanın hükmedicisi olarak görmeye başlamış ve çevreye zarar vermiştir (Akkol, 2019: 64).

Kentsel alanlarda konut sorununun alt yapısı yetersiz evler ve binalarla çözülme çabasından kaynaklı katı ve sıvı atıkların usulüne uygun giderilememesi, toprak ve su kirliliğine neden olurken alt yapı eksikliğinden kaynaklı ulaşım sorunlarının olması, insan sayısının fazla olmasına bağlı motorlu araçların sayısının artması hava kirliliği ve gürültü kirliliğine sebep olmuştur. Ayrıca motorlu taşıtlarda, sanayilerde ve konutlarda çevre dostu olmayan yakıtların kullanılmasının hava kirliliğine neden olması, düzensiz kentleşmeden kaynaklı görüntü kirliliği sorununa yol açmıştır. (Akkol, 2019: 64-72). Bunlara ek olarak kentlerde artan nüfusla birlikte kentlerin genişlemesi ve arazi kullanımı hava durumu ve iklime yerel, bölgesel ve küresel etki etmektedir (Grossman-Clarke vd., 2010: 1649). Kentleşmenin artmasına paralel olarak yeşil alan ve arazilerin azalması ve betonlaşmanın artması kentlerin daha fazla ısınmasına neden olurken, çoğalan nüfusla birlikte hava, toprak ve su kirliliğinin artması küresel ısınma ve iklim değişikliğine olumsuz anlamda katkı sağlamıştır.

Birçok soruna neden olan kentleşmenin doğa üzerindeki etkilerini, Uttara vd. (2012: 1638-1639) şu şekilde açıklamıştır:

- Atmosfer ve iklim üzerindeki etkileri: beton, asfalt ve tuğla gibi malzemelerin ısıyı toprak ve bitkilerden farklı alıp yansıtmamasından kaynaklı ısı adalarının oluşması; insan faaliyetleri, karbonmonoksit, karbondioksit, ozon, kükürt, kurşun vb. kirleticilerin emisyonlar yayması; kentlerdeki tozun su buharını yağmura dönüştürmesi,
- Litosfer ve toprak üzerindeki etkileri: kentlerin hızlı büyümesinin nehir kanallarında erozyon ve çökelmeye neden olması, atıkların toprağa bırakılması ile kirlilik oluşması,
- Hidrosfer ve su kaynakları üzerindeki etkileri: betonlaşmaya bağlı suların toprak tarafından emilmeden nehirlere akması, nehirlerin akış kanallarının değiştirilmesine bağlı sel gibi sorunlara neden olması ve sularda tortullaşmanın olması,
- Biyosfer üzerindeki etkileri ise: akarsulara atılan atıklar çürürken akarsuyun oksijen seviyesinin düşmesine sebep olarak bitki ve hayvanların ölmesine neden olması, habitatın ortadan kalkması ve yerli türlerin kent dışına itilmesi, yerli olmayan veya zararlı türler için de şehirlerde habitatların oluşturulmasıdır.

Bütün bunlardan hareketle insan merkezli olan çevre sorunlarının meydana gelmesinde ve artmasında kentleşmenin önemli etkisi olduğu söylenebilir. Sanayileşme ile kentleşmenin artması, dolayısıyla çevre sorunların artmasına neden olmuştur. Zira çevre sorunlarının nedenleri nüfus, sanayileşme, kentleşme ve turizmdir (Görmez, 2010: 7-13). Öyle ki çevre sorunlarıyla ilgilenen bilim insanları, sorunların kaynağının nüfusun hızlı artması, teknolojik ilerleme, kentleşme, sanayileşme ve ulaşım araçlarının nitelik ve nicelik yönünden gelişmesinde yattığı konusunda hemfikirlerdir (Keleş, 2023: 667).

1.6. Dengeli Kentleşme, Kırsal Kalkınma ve Tarım Sektörü İlişkisi

Kentleşme, kentsel alanda nüfusun doğal yollarla veya göçle artmasını ve kentsel alanların sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda değişimini kapsayan bir süreçtir. Kentleşmenin en temel nedenlerinden birinin göç olduğu varsayımından hareketle sağlıklı bir kentleşmenin oluşabilmesi için kırsal alanın kalkınması gerektiği söylenebilir. Zira hızlı ve dengesiz kentleşmede göçün en temel nedenlerinden biri kırsal yoksulluktur. Kırsal alanın yoksulluktan kurtulması, yani kalkınmanın yaşanması da kırsal alanda yaşamını idame ettiren insanların ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda kalkınmasına bağlıdır. Kırsal alanın ekonomik sektörü tarım olduğu için tarım sektöründe yaşanacak tüm olumlu gelişmeler kırsal kalkınmayı olumlu yönde etkileyecektir. Tüm bunlardan hareketle sağlıklı bir kentleşmenin kırsal kalkınmaya, kırsal kalkınmanın da tarım sektöründeki gelişmelere bağlı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda bu başlık altında kırsal kalkınmanın temeli olarak tarım sektörü ve dengeli kentleşme için kırsal kalkınma arasındaki ilişki ele alınacaktır.

1.6.1. Kırsal Kalkınmanın Temeli Olarak Tarım Sektörü

Kırsal kalkınma kavramına geçmeden önce kırsal alan ve kalkınma kavramına değinmek yerinde olacaktır. Kalkınma kavramı uluslararası alanda 2. dünya savaşı sonrası sadece ekonomik büyümeyi ifade etmek amacıyla kullanılan bir kavram olmuştur. Zamanla ekonomik büyümenin kalkınma ile aynı anlama gelmediği ile görüşler artmış ve kalkınma için sadece ekonomik büyümenin yeterli olmayacağı anlaşılmıştır. Zira ekonomik büyüme toplam üretimde ya da Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'da belli bir zaman aralığında ortaya çıkan sayısal artış anlamına gelirken (Özden, 2019: 21) kalkınma hem ekonomik hem de sosyal sistemlerdeki gelişmeyi kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir (Singh, 1999: 22).

Ekonomik büyüme, kalkınmanın bir boyutunu ifade etmekle birlikte kalkınmayı açıklamak için yeterli olmamaktadır. Çünkü kalkınma sosyal gelişmişliği de kapsamaktadır. Kalkınma, toplumların ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılarının olumlu anlamda dönüşmesidir (Geray, 1999: 12). Geniş anlamıyla kalkınma, “ekonominin büyümesi, yapısının değişmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, siyasal ve kültürel alanda iyileştirmeler yapılmasıdır” (Gülçubuk, 1997: 24).

Oakley ve Gerforth (1985: 2) kalkınma sürecinin ekonomik, sosyal ve insani olmak üzere üç unsuru olduğunu belirterek, ekonomik kalkınmayı, bireylerin ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilmesinin insanların refah ve mutluluğunu arttıracak olması; sosyal kalkınmayı, sosyal yaşantının iyileştirilmesi için sağlık, eğitim, alt yapı ve çevre gibi hizmet yönü ağır basan kalkınma konularını kapsayan süreç ve insani unsuru ise tüm insanların sahip olduğu tüm potansiyeli ülkenin kalkınması için kullanması şeklinde açıklamaktadır.

Bunlardan hareketle kalkınma, ekonomik anlamda büyüme, insanlar arasında gelir farkının azalması, toplumların sosyal kültürel yaşamının iyileşmesi, eğitim, sağlık ve alt yapı gibi temel ihtiyaçların nitelikli olarak sağlanması ve buna bağlı hayat standardının artması amacıyla gerçekleştirilen girişimlerdir.

Öte yandan kırsal alan kavramı ile ilgili net bir tanım vermek mümkün değildir. Çünkü kırsal alan kavramı değişen çağa göre farklı anlamlar içermektedir. Her ülke kendi gelişmişlik durumuna göre kırsal alanı farklı şekilde tanımlamaktadır. Fakat kırsal kalkınmayı daha iyi anlayabilmek için kırsal alanın neyi ifade ettiğini bilmek gerekmektedir. Kırsal alan, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde “üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan, kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan” olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1980: 92). Kırsal kalkınma ise, kırsal alanda yaşamını idame ettiren bireylerin sosyal ve ekonomik açıdan kentte yaşamını idame ettiren kişilerle aynı şartları sağlaması amacıyla yürütülen politikaların tamamıdır (Özyücel, 2021: 33). Kırsal kalkınmayı benzer bir şekilde Geray (1999: 12), kentteki imkânların kırsal alanlarda yaratılması ve tarımsal

ürünlerin değerlendirilme süreçleri olarak açıklamıştır. Diğer bir ifadeyle kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşam standartlarındaki sürdürülebilir iyileşmeyi ifade etmektedir (Ashley ve Maxwell, 2001'den aktaran: Sakketa, 2023: 4).

Başka bir tanımlamada ise kırsal kalkınma; kırsal alanlarda yaşayan bireylerin, insanca yaşayabilecekleri yaşam koşullarına yönelik olarak olanakların artırılması, bireylerin kendi güç ve yeteneklerini keşfetmelerine yönelik imkânların sağlanması, gelir çeşitlerinin ve miktarlarının artırılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, doğal kaynaklar başta olmak üzere kırsal bölgelerdeki zenginliklerin kırsalda yaşayan bireyin hayatına yansıtılma süreci olarak da belirtilmektedir (Katipoğlu ve Armağan, 2020: 156). Genel anlamda kırsal kalkınma, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını iyileştirmek toplumu bütünleştirmek ve ulusal kalkınmaya katkı vermelerini sağlamak amacıyla halkın çabalarını devletin destekleriyle bütünleştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Güney, 2003: 58).

Kırsal kalkınma, nüfus yoğunluğunun az, üretim faaliyetlerinin genel olarak tarım sektörüne bağlı olduğu kırsal alanlarda yaşayan nüfusun, bireysel gelişim ve toplumsal refah düzeylerinin artırılmasına odaklanan ve bu bağlamda çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların eş güdüm içerisinde uygulanmasını merkezine alan çok aktörlü mekânsal kalkınma sürecidir (Kırsal Kalkınma Planı [KKP], 2011: 243). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kırsal kalkınmanın temelinde kırdaki yaşayan insanların hayat standardının artması vardır. Kırsal alanın üretim faaliyetlerinin yoğunluğunu tarım sektörü oluşturduğu için kırsal kalkınma ile tarımı birbirinden ayrı görmek veya soyutlamak mümkün değildir. Çünkü tarım sektöründe yaşanacak her bir olumlu gelişme aynı zamanda kırsal kalkınmaya artı değer kazandırmaktadır.

Toplumsal refahın artması için öncelikle bireylerin fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu ihtiyaçların temelinde ise gıda yani beslenme vardır. Besin ihtiyacının karşılanmasında ise tarım ürünleriyle mümkündür. Kırsal kalkınmanın hedefi, insanın yaşam standardını artırmak olduğundan besin ihtiyacı karşılanmasının önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yüzden ki ülkeler gıda ile ilgili sorun yaşamamak ve kendi kendilerine yeterli olabilmek, hatta gıda konusunda dünyada etkin olabilmek için gayret içerisindeyler. Özellikle gelişmiş ülkeler gıda güvencesini sağlamak için tarıma öncelik vermişlerdir. Bu nedenle ülkeler tarih boyunca tarımla ilgili politikalar oluşturmuş ve tarımda kendisine yeterliliği sağlamayı ve dışa bağımlılığı azaltmayı hedeflemişlerdir (Topal, 2010: 3)

Ülkeler, tarım sektörünü ve kırsal kesimi, tarımsal üretimin çeşitliliğini artırmak, gıda güvenliğinin sağlamak ve kırsaldaki yaşam standardını artırmak için doğrudan veya dolaylı olarak desteklemektedirler. Ülkeler bu hedefler için kendi sosyo-ekonomik şartlarına göre amaçlar belirlemekte ve bunu uygulamak için politikalar geliştirmektedirler. Tarım sektörü, toplumu oluşturan bireylerin beslenmesini sağlaması, milli gelire ve istihdama katkıda bulunması, sanayi

sektörünün hammadde ve sermaye ihtiyacını karşılaması, ihracata katkı sağlaması ve ödemeler bilançosundaki olumlu etkileriyle stratejik bir sektördür (Uzun vd., 2009: 602). Bu açıdan tarım sektörü ekonomik ve sosyal kalkınmaya hız kazandırmaktadır.

Kırsal alanların ekonomik faaliyetinin büyük kısmını tarım oluşturduğuna göre kırsal kalkınmanın başlangıç noktası tarım ve tarıma dayalı sanayi olmalıdır. Kırsal kalkınma politikalarının sektörel boyutunu oluşturan tarım, kırsal alandaki en önemli ekonomik faaliyet olmasının yanı sıra, ülkelerin gelişmesinde de öncü sektörlerden birisi olarak dikkat çekmektedir (KKP, 2011: 29). Çünkü tarım etkin bir şekilde kullanıldığında ekonomik kalkınma aracına dönüşmektedir. Zira gelişmiş ülkelere baktığımızda bunu görmek mümkündür. Dünyada ekonomisi geliştiği halde tarım sektörü gelişmemiş ülke örneğine rastlamak pek mümkün değildir.

Ekonomik ve sosyal kültürel refahın artmasını sağlayacak diğer bir unsur da bireylerin ekonomik bağımsızlığının olmasıdır. Tarım ile uğraşan nüfusun geliri tarımsal verimliliğe bağlı olduğu için verimliliğin artması çiftçinin gelirinin yükselmesini sağlayacaktır. Gelirin artması da yoksulluğun azalmasını sağlayacak ve dolayısıyla kırsal kalkınmayı kolaylaştıracaktır. Öyle ki tarım sektöründe meydana gelecek üretim, verimlilik, bilgi, teknoloji ve örgütlenme gibi olumlu gelişmeler kırsal kalkınmanın amacının gerçekleşmesine imkân vermektedir. Kırsal alan ekonomisinin geliştirilmesi için tarımsal üretimin ve tarım sektörünün sorunlarının doğru tespit edilmesi gerektiğini ifade eden Şahin (2022: 59) bu sorunları şu şekilde açıklamıştır:

- İşletmelerin küçük olması ve düzeninin olmaması,
- Üretimin kısıtlı olması ve uzun süreli olmaması,
- Mesleki eğitim, ekonomik iş birliği ve toplumsal birlik alanlarında yetersizliğin olması,
- Tarım ürünlerinin kalite ve standardının iyileştirilmesi gerekliliği olması,
- Tarım-sanayi ilişkisinin yetersiz ve pazarlamanın eksik olması,
- Düşük verimli çalışmanın ve işletmelerin olması,
- Maddi imkânlarda yetersizlik ve sermayenin eksik olması,
- Doğal afetlerin yaşanması,
- Kırsal alanda kamusal örgüt yapısının eksiklik/fazlalık ve nitelik açısından yetersiz olmasıdır.

Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için tarım sektörünün sağlıklı bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Tarım sektörünün de sağlıklı işleyebilmesi için serbest piyasa düzenine karşı oluşturabilecek sistemli örgütsel yapı, kaliteli ürün üretilebilmesi için mesleki eğitimlerin verilmesi gerekmektedir. Ayrıca tarımın doğal şartlardan etkilenen yapısı söz konusu olduğundan düzenli bir şekilde sağlanabilecek maddi destekler önemlidir. Bütün bunlarla birlikte yukarıda belirtilen sorunların iyi analiz edilip gerekli önlemler alınması gerekmektedir. Zira gerekli önlemler alınması

durumunda tarım sektöründe olumlu gelişmeler meydana gelecektir. Tarım sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler ise etkin bir kırsal kalkınmayı mümkün kılacaktır.

1.6.2. Dengeli Kentleşme İçin Kırsal Kalkınma

Kırsal alanda yaşayan insanların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan kentte yaşayan insanlarla eşit şartlara sahip olması kırsal kalkınmanın çıkış noktasıdır. Kırsal kalkınma, kırsal alanda sağlanacak imkânlarla kır ve kent arasındaki farkın azaltılması, kırsal kesimin yaşam standartlarının yükseltilmesinin sağlanması, kırsal alanlarda dengeli ve sürdürülebilir gelişim ile ekonomik ve sosyal koşulların iyileştirilmesine yönelik hedefleri barındırmaktadır (Tutar vd., 2022: 940).

Nüfusun kırsal ve kentsel alan dağılımına etki eden en önemli unsur mekânların nitelikleridir. Kırsal alanın yetersiz imkânları orada yaşamını sürdüren insanların birçok açıdan gelişmiş olan kentlere yönelmesine sebep olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınmanın sağlanamaması kentleşme eğilimlerinin artmasına ve kentlere göçlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, insanlar daha yoksul bölgelerden nispeten daha zengin bölgelere daha iyi gelir fırsatı, güvenlik ve hizmet bulmayı bekledikleri için göç hareketi eğilimindedirler (Ali, 2021: 2-3). Zira kalkınmanın gerektirdiği yatırımlar kentlere yapılmakta, sanayi ve hizmet kesimlerinin aradığı gelişmeler kentlerde oluşturulmaktadır (Keleş, 2023: 61).

Kırsalda bozulan tarımsal yapı, uygulanamayan veya eksik uygulanan tarımsal politikalar sonucunda insanların geliri belirli seviyenin altına düşünce insanlar kendilerine ve ailelerine daha iyi bir yaşam sunabilmek için göç etmektedir. Hızlı ve yığınlar halinde yaşanan göçler bir yandan tarımsal yapı sekteye uğrarken diğer yandan ise pek çok kentsel soruna yol açarak dengesiz kentleşmeyi tetiklemektedir (Çetin, 2012: 297). Öyle ki kırsal alandan bireylerin göç etmesi tarım sektöründe insan gücü kaybına neden olmaktadır. Sektördeki insan gücü kaybı da tarımsal üretim ve verimliliği olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte göç eden işsiz bireylerin kente gelmesi sağlıksız bir kentleşme sürecinin yaşanmasına neden olmaktadır. Çünkü kentin imkânları yaşanan yoğun göçler karşısında yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda kentlerde alt yapı ve ulaşım yetersizliği, hava, su, toprak, gürültü kirliliği gibi çevre sorunları, atıklarla mücadelenin zorlaşması, gıdaya erişimde yaşanan sorunlar, kente uyum, yozlaşma ve yabancılaşıma gibi olumsuzluklar meydana gelmektedir.

Dünyada kırsal göçün önüne geçebilmek için atılan adımların temelini kır ve kent yaşam farklılığının azaltılması oluşturmaktadır (Güreşçi ve Yurttaş, 2008: 48). Kır ve kent arasındaki fark da kırsal kalkınmanın sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. Bunun içinse hem tarım hem de tarım dışı istihdam oluşturma, elektrik, su ve ulaşım gibi alt yapı hizmetlerinin geliştirilmesi, çiftçilerin krediye erişiminin sağlanması, eğitim ve sağlık hizmetinin iyileştirilmesi, toprak reformu gibi

adımlarla kırsal alanın yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve gelirlerin artırılması gerekmektedir (Rhoda, 1983'ten aktaran: Beauchemin and Schoumaker, 2005: 1131). Buradan hareketle dengesiz kentleşme ve oluşturduğu sorunların önüne geçmek kırsal kalkınmanın sağlanması ile mümkün olacaktır. Çünkü insanlar kırsal kalkınmanın sağlanmasıyla aradığı refahı kırsal alanda da bulacaklardır.

Kentleşme ve kırsal kalkınma birbiri ile ilişkili kavramlardır. Kentleşmenin kırsal kalkınma üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri mevcuttur. Kentleşme ve kırsal kalkınmanın karşılıklı ilişkisini Sakketa (2023: 4-5) yedi maddede şu şekilde açıklamıştır:

- Üretim ve tüketim bağlantısı etkileri: kentlerin gıda talebini kırsal alandan karşılaması gıda fiyatlarını artıracığından çiftçiye daha fazla ürün elde etmesi açısından teşvik edebilmekteyken, kentlerin büyümesi tarım alanlarını işgal ederek verimli tarım arazisi kaybına neden olabilmektedir,
- İstihdam, insan akışı veya işgücü bağlantısı etkileri: işgücü akışı ile oluşan kentsel genişleme kırsal alandaki ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmekte, kazançları artırmakta ve kırsal alandaki işgücü fazlasını azaltmakla birlikte göç eden kesimin nitelikli tarım işçisi olması tarımsal üretkenliğe ve kırsal kalkınmaya zarar vermektedir,
- Finansman bağlantı etkileri: kentsel alanlardan gelen mali kaynaklar kırsal kesimin temel gelir kaynaklarından biridir ve kırsal kalkınma üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Finansal sermaye bağlantıları yerel olarak biriktirilen sermayenin yatırıma dönüştürülmesini sağlayan yatırım bağlantılarını ifade etmekte ve bu da doğru şekilde kullanılırsa kırsal alanlara sermaye sağlamaktadır,
- Arazi piyasası bağlantısı etkileri: kentleşme ile kent çevresindeki tarım arazileri gelişmiş arazilere dönüşerek arazi kullanım değerini, ulaşım maliyetlerini ve tarımsal verimliliği etkilemekte; işçilerin tarım alanından kentsel alanlara gitmesi kırsal arazi ve işgücü oranını değiştirerek tarımsal emek verimliliğini artırmakta; kent çevresi alanlardaki tarım arazilerinin fiyatlarının artmasıyla çiftçiler için daha yüksek gelir sağlamaktadır. Ancak aynı zamanda kırsal ve kentsel yoksulların geçim kaynakları üzerinde de olumsuzluklar oluşturmaktadır,
- Bilgi ve bilgi bağlantısı etkileri: kentsel ve kırsal alan arasındaki bilgi akışı yeni deneyimler ve beceriler kazandırmakta, bireylerin işgücü piyasasında statüsünü artırmaktadır. Ayrıca daha iyi bilgi, işgücü verimliliğini artırmakta dolayısıyla kırsal kalkınmaya olumlu etki etmektedir,
- Kentsel ve kırsal alanlar arasında iyi bir bilgi akışı, aynı zamanda yeni deneyimler ve beceriler getirebilir, bireylerin ve toplulukların işgücü piyasalarında ve siyasi alanlarda pazarlık gücünü ve sosyal statüsünü geliştirebilir. Ek olarak, daha iyi bilgi, işgücü verimliliğini artırmakta ve kırsal kesimdeki insanların beslenme sonuçlarını iyileştirmekte,

sonuçta insan sermayesinin gelişmesine ve kırsal kalkınmada genel bir iyileşmeye yol açmaktadır,

- Sosyal etkileşim bağlantı etkileri: kentleşme bir yandan kültürün, kimliğin ve sosyal sermayenin dağılması gibi sosyal yapıda değişime yol açmakta ve sosyal uyumu zayıflatmaktayken öte yandan, kırsal ve kentsel alanlar arasında iş birliğini artırmakta, ticareti, fikir alışverişini ve iş ağlarını kolaylaştırmaktadır,
- Çevresel dışsallıkların etkileri: kentleşme ile yaşanan kirlilik, biyoçeşitliliğin azalması, iklim değişikliği gibi çevre sorunları sağlığı, üretkenliği ve kırsal ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Tüm bunlardan hareketle kırsal kalkınma ile kentleşmenin birbiri ile karşılıklı etkileşiminin olduğunu söylemek mümkündür. Zira kırsal kalkınmanın sağlanması, kır ve kent arasındaki gelişmişlik farkının olmamasını veya az olmasını sağlamakla birlikte, kentlere yaşanan yoğun göçlerin önüne geçerek kentte yaşanan sorunları minimize etmektedir. Göçlerin yoğun olmaması ise tarımsal faaliyetlerin niteliğinin artmasını sağlayacak dolayısıyla kırsal kalkınmaya artı değer kazandıracaktır. Kentin gıda ihtiyacını kırsal alanın karşılaması, kentin ise üretim için kırsalı mali açıdan desteklemesi iki kavramın birbiri ile bağını güçlendirmektedir. Zira tarım desteklenerek üretimin verimliliğinin ve kalitesinin artırılması kırsal kalkınma hızını artıracaktır. Kırsal kalkınmanın sağlanmasıyla birlikte, nüfusun hızlı ve kitleler halinde göç etmesi engellenerek tedrici bir nüfus hareketi yaşanmasına katkı sağlanacak, bu yolla dengesiz kentleşmenin önüne geçilerek sağlıklı bir kentleşme sürecinin yaşanması mümkün olacaktır. Bu noktada, tarım sektörünün iyileştirilmesi hayati önem taşımaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE DENGELİ KENTLEŞMENİN DESTEKLEYİCİSİ OLAN TARIM SEKTÖRÜ UYGULAMALARI

Ülkelerin gelişmişliğine etki eden sektörlerden biri olan tarım, kentleşme ile doğrudan ilişkilidir. Zira tarım sektörünün gelişmiş olduğu ülkelerde dengeli kentleşme yaşanmaktadır. Bu nedenle dengeli kentleşmenin yaşandığı gelişmiş dünya ülkelerinde tarımsal yapının ele alınacağı bu bölümde tarım ve tarımın tarihsel gelişimi ile Fransa, Hollanda, ABD ve diğer bazı ülkelerin tarımda başarılı olmasını sağlayan faktörler ele alınacaktır. Bu bağlamda bu ülkelerin tarımsal yapısı ve özellikleri; tarım alanındaki örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin yapısı ile tarımsal sigorta ve kredi sistemleri irdelenecektir. Ayrıca bu ülkelerde kentleşme ve tarım ilişkisi incelenecektir.

2.1. Tarım ve Tarımın Tarihsel Gelişimi

Tarım, “bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması” (TDK, 2024) faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeye göre tarım, ekonomik, doğal ve kültürel koşullara bağlı emek, sermaye, teknoloji, girişimci gibi üretim faktörlerini rasyonel bir biçimde kullanarak, bitkisel ve hayvansal üretim yapmak ya da bu ürünleri işleyerek bir gelir elde etme tekniğidir ve sektör olarak çeşitli faaliyet kollarından oluşmaktadır (Doğan vd., 2015: 30). Direk (2012: 17)’e göre ise tarım, bitkisel üretimi, hayvansal üretimi, tarım ürünleri ve girdi teknolojileri üretimi ile orman ve balıkçılık ürünlerinin üretimini kapsamaktadır. Bu tanımlardan hareketle tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, üretilen ürünlerin işlenmesi, üretim girdilerinin sağlanması ve satışı gibi birbirini izleyen faaliyetlerin bütünüdür.

İnsanoğlunun dünyaya ayak bastığı andan itibaren yaşamını idame ettirebilmek için yaptığı ilk uygulamadan biri beslenme ihtiyacını gidermeye yönelik olmuştur. İnsanlar, giderilmesi gereken en temel ihtiyaç olan beslenme ihtiyacını farklı dönemlerde farklı yöntemler kullanarak gidermişlerdir. Bu ihtiyaç toplayıcılık döneminde, iklimin yıl boyunca biriktirme olanağı sağladığı bölgelerde, ilkel aletlerle, doğada kolayca ulaşılabilen ve tabiatın sunduğu kaynaklardan elde edilerek karşılanmış; bulunulan bölgede ürünler bittiğinde ise yer değiştirilerek giderilmiştir (Direk, 2012: 36; Özçelik, 2014: 8-11). Avcılık ve balıkçılık döneminde, yaşanan iklim değişikliği ile birlikte hayvan ve bitkilerde meydana gelen değişiklikler, bitki ve hayvanlar arasındaki ilişkilerin daha derinlemesine bilgi gerektiren bir hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum avcı ve

toplayıcıların çeşitli aletleri kullanmalarını zorunlu hale getirmiş ve böylelikle tarımsal faaliyet başlamıştır (Flannery, 1969: 78). Ayrıca kaynakların giderek azalmaya başlaması sonucu besin arayışının zorlaşması, hayvan nesillerinin tükenmesi, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi, yiyecek toplama, işlem yapma ve depolama becerilerinin öğrenilmesi, nüfusun artması gibi nedenler tarıma geçilmesine zemin oluşturmuştur (Diamond, 2010: 143-147).

Avcı-toplayıcıların zamanla daha farklı türde aletler yapmalarıyla ve bu aletler sayesinde avcılık, balıkçılık ve ürün toplama faaliyetlerinde bulunmalarıyla toplumlar, günümüzden yaklaşık 10000 yıl öncesinde tarıma geçmişlerdir (Mazoyer ve Roudart, 2010: 85). Bütün bu gelişmelerin ardından insanlar ekim yapmaya başlamışlardır (Hillman ve Davies, 1990: 157). Tarımın başlaması ise avcılık toplayıcılığın bitmesine neden olmuştur (Çiftçi, 2016:1). Tarımın başlamasıyla birlikte insanların toprağa olan bağlılığı artmış ve yerleşik düzen, yaşam biçimi olarak benimsenmiştir.

İnsanların yerleşik yaşama geçmesiyle tarımsal faaliyetleri ve tarımda kullandıkları araç ve gereçleri farklılaşmıştır. Şöyle ki, insanlar toprağa dökülen tohum, yumru ve köklerin yeni ürünler meydana getirdiğini fark ederek el, sopa, çapa veya ocak açma yöntemleriyle ekim yaparak ilkel tarım yapmışlardır (Direk, 2012: 36). Sonrasında, insanların daha fazla ürün üretmesi, bu fazla ürünü hasat dönemi dışında tüketmek amacıyla biriktirmesi veya takas etmesi ile ilkel ekonomik faaliyetlerin oluşturduğu geçimlik tarım; zamanla, çiftçilerin belirli ürünlere yönelmesiyle uzmanlık gerektiren bir alana dönüşmüştür (Direk, 2012: 37).

İnsanoğlunun geliştirdiği aletlerle toprağı işlemeden sonra başlayan tarımın etkisi, ticaretin toplum hayatındaki merkezi konumunu oluşturduğu merkantalist döneme kadar sürmesine rağmen sanayi devrimi ile birlikte ekonomik gelişmenin kilit gücü olmaktan çıkarak giderek azalmıştır (Acar ve Aytüre, 2014: 5). Çünkü sanayi devrimine kadar zenginliğin ölçütü toprak iken sanayi devriminden sonra bu değişmiştir. Zira insanlar bu döneme kadar toprağı kadar zengin varsayılmıştır. Ayrıca Avrupa’da sanayi devriminden önce nüfusun tamamına yakını köylerde yaşamış ve sadece büyük toprak sahipleri asil sayılmıştır (Arslan ve Ergün, 2012: 119).

Sanayileşme, birçok alanda olduğu gibi, etkisini tarımda da göstermiştir. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde tarımda insan ve hayvan gücü kullanılsa da, yüzyılın son çeyreğinde daha düşük maliyetlerle daha çok kar etmek amacıyla tarımsal makineler yapmaya yönelinmiş ve bu makineler tarımda kullanılmaya başlanmıştır (Cartwright, 2023:1-3). Tarımda makineleşme, işgücü maliyetlerinin azalmasını ve buna paralel gıda ürünlerinin maliyetinin düşmesini, insanların yaşam beklentilerinin artmasını ve çiftçiliğin daha kazançlı bir meslek olmasını sağlamıştır.

Sanayileşmenin tarım sektörüne yansımalarını Direk (2012: 104-113) şu şekilde sıralamıştır:

- Tarımsal üretimin artması,
- Tarım ülkeleri arasında rekabet ortaya çıkması ve tarımı bu rekabetten koruyucu önlemler alınması,
- Ulaşım kolaylığı sayesinde tarım ekonomisinin ilerlemesi, ürünlerin uzak mesafelere taşınmasının kolaylaşması ve geçici işçi bulma sorununda azalma olması,
- Tarımla ilgili konuların bilimsel olarak ele alınmaya başlanması ve bununla ilgili okulların açılması,
- Dünya pazarında tarım ürünlerine yenilerinin eklenmesiyle ürünlerin önemimde değişiklikler olması,
- Tarım girdileri sanayisinde gelişmeler yaşanması,
- Bitki ve hayvan ıslahı konusunda başarı sağlanması ve
- Tarımda mesleki bilgi ve işletmecilik bilgisinin öneminin artması.

Cartwright (2023) ise sanayileşmenin tarım üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralamıştır:

- İş gücü maliyetlerinin azalması dolayısıyla gıda ürünlerinin maliyetinin düşmesi,
- İnsanların daha kaliteli ve fazla gıda maddesi alması,
- Çiftçiliğin daha kazançlı bir meslek olması ve bunun sonucunda çiftçiler arası rekabetin artması,
- Demiryollarının ve buharlı makinelerle çalışan gemilerin yapılmasının, taşıma maliyetinin düşmesini, dolayısıyla tarım ürünlerinin ucuz olmasını sağlaması,
- Soğuk taşımacılığın gelişmesi ve ithalatın artması,
- Tarımsal drenaj projeleriyle arazilerin daha verimli olması sonucu kiralara artması ve bunun birçok küçük ölçekli çiftçinin göç etmesine ve farklı meslek edinmelerine neden olması,
- Kırsal alanda makineleşmeye bağlı çiftçilik işlerinin azalması ve şehirlerde fabrikaların artması sonucu çok sayıda tarım işçisinin daha istikrarlı bir yaşam için kentsel bölgelere göç etmesi.

Öte yandan, sanayi devriminden sonra teknoloji alanında yaşanan gelişmelerin tarıma entegre olmasıyla geleneksel tarım uygulamalarından modern tarım uygulamalarına geçilmiştir. Bu kapsamda akıllı tarım uygulamaları (Rehber ve Vural, 2018:32), topraksız tarım uygulamaları ve iyi tarım uygulamaları (Direk, 2012:38-41) yaygınlaşmıştır.

Tarımın, insanların besin ihtiyacını karşılamak, endüstriyel sektöre hammadde üretmek, toplumun sağlığını ve ruhsal dengesini korumak, kalkınmanın finansmanına kaynak oluşturmak,

tarım dışı sektörlerle işgücü sağlamak gibi işlevleri bulunmaktadır. Bunların yanında tarım sektörü, milli gelire katkı sağlaması, ihracata katkı sağlaması ve gıda ithalatını azaltması, biyolojik çeşitliliği artırması açısından önem arz etmektedir.

Bireysel ve toplumsal açıdan farklı işlevleri olan tarımın birçok özelliği bulunmaktadır. Tarımın bir yaşam biçimi olması, doğaya bağlı olması, üretiminde risk ve belirsizliklerin olması, mevsimlere bağlı olması, ürünlerin kolay bozulabilen yapıda olması, piyasa kontrolünün sınırlı olması ve üretimde sermaye devir hızının düşük olması tarımın özelliklerini oluşturmaktadır (Direk, 2012: 26-27).

Tarım sektörünün birçok işlevi ve özelliği olmakla birlikte temel görevi, toplumun beslenmesi için temel ihtiyaç maddelerini yeterli düzeyde ve nitelikli olarak temin etmektir. Bu noktada karşımıza “Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği” kavramları çıkmaktadır. Gıda ve Tarım Örgütü, gıda güvenliğini, tüm insanların her zaman, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için besinsel ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayabilecek yeterli miktarda, besleyici ve güvenilir gıdaya hem ekonomik hem de fiziksel olarak erişebilmesi şeklinde tanımlarken, gıda güvencesini de güvenilir gıdaya gerekli zamanlarda yeteri miktarda erişebilmek şeklinde ifade etmektedir (Food and Agriculture Organization, [FAO], 2024). Tanımdan da anlaşılacağı üzere gıda güvencesi kavramının içerdiği bazı temel ilkeler mevcuttur. Bunlar; sağlanabilirlik, yeterlilik, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve sürdürülebilirliktir (Türkiye Gıda Derneği Federasyonu [TGDF], 2011: 6).

Beslenme insan gelişimin en önemli bileşenlerinden biridir ve insanın yaşamını devam ettirebilmesi için hava ve su kadar önemlidir. Çünkü beslenme insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için yaşamsal nitelik taşımaktadır ve beslenme ihtiyacı karşılanmadığı zaman birçok sorun ortaya çıkmaktadır. Zira insan ile ilgili sorunlara bakıldığında sorunların temeli gıda sorunuyla ilgilidir ve eşit olmayan gıda dağılımı da birçok sorunu beraberinde getirmektedir (Özey, 2001).

Beslenme ve gıda güvenliği uluslararası alanda da önemli görülen bir konu olmuştur. BM Genel Kurulu’nda Binyıl Kalkınma Hedefleri (Millennium Development Goal- MDG) üzerine inşa edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri hakkında 2014 yılında sentez raporu yayımlanmış, İstanbul’da Mayıs 2016’da Dünya İnsani Zirvesi’nde başlatılan ve geliştirilmeye çalışılan “Gıda Krizine Karşı Küresel Ağ” kurulmuştur (United Nations Development Programme [UNDP], 2024). Ayrıca BM üye devletleri tarafından 2015 yılında yoksulluğu sona erdirmek, gezegeni korumak ve 2030 yılına kadar tüm insanlığın barış ve refaktan yararlanmasını sağlamak için sürdürülebilir kalkınma hedefleri kabul edilmiştir (UNDP, 2024).

Bu hedeflerin amaçlarından birisi beslenme sorununu ortadan kaldırmaya yönelik olduğundan tarım sektörüne vurgu yapılmıştır. Bu soruna son vermek için tarım sektörüne verilen önem aşağıda verilen alt hedeflerde açıkça görülmektedir (Birleşmiş Milletler [BM], 2024):

- Gıda güvenliğini sağlamak,
- Sürdürülebilir tarımı desteklemek,
- Tarımsal üretim kapasitesinin artırılması amacıyla geliştirilmiş uluslararası iş birliği vasıtasıyla kırsal altyapı, tarımsal araştırma ve yayım hizmetleri oluşturmak,
- Gıda hammadde piyasalarının ve türevlerinin etkin bir biçimde işlemelerini sağlamak için önlemler almak,
- Gıda fiyatlarındaki aşırı değişkenliği sınırlandırmaya yardımcı olmak üzere gıda rezervleriyle ilgili bilgileri de kapsayan piyasa bilgilerine zamanında erişimi kolaylaştırmaktır.

İnsanların beslenme ihtiyacı süreklilik göstermekte ve bu ihtiyacın giderilmesi de gıda maddelerinin temin edilmesiyle mümkün olmaktadır. Gıda maddesi üretmek, insanların beslenmesini sağlayabilmek için tarım sektörünün yerine geçebilecek başka bir sektör bulunmamaktadır. Bu nedenledir ki tarım sektörü ülkelerde ön planda tutulmaktadır. Ayrıca tarım, ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre gerek üretim gerekse verimlilik açısından farklılık gösterse de tüm ülkelerin ekonomisine etki eden bir sektördür. Bu bağlamda bu bölümde gelişmiş ülkelerin tarım sektörünün yapısı incelenecektir.

2.2.Çeşitli Ülkelerde Tarım Uygulamaları

Bu bölümde dengeli kentleşmenin yaşandığı ve tarım sektöründe ön plana çıkan Fransa, Hollanda, ABD ve diğer bazı ülkelerin tarım sektöründeki başarılarında kilit rol oynayan, tarımsal yapısı ve özellikleri; tarım alanındaki konsey, komisyon, kuruluş, kooperatif ve ziraat odaları gibi örgütsel yapıları; tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri, tarımsal sigorta ve kredi sistemleri ile organik tarımı konuları ele alınacaktır.

2.2.1.Fransa'da Tarım

Bu başlık altında Fransa'nın tarımsal yapısı ve özellikleri, tarım alanında ilgili örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri, tarımsal sigorta ve kredi sistemleri ile organik tarımı konuları ele alınacaktır.

2.2.1.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri

Fransa, denizaşırı bölgelerle birlikte 643.427 km² yüzölçümüne sahip olup nüfusu 66 milyonun üzerindedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı [TCDB], 2024a). İdari açıdan 27 bölge ve 101 ilden oluşan Fransa'nın Denizaşırı İl ve Topraklar olarak adlandırılan bölümleri de bulunmaktadır. Sınırları 2.889 km uzunluğunda olan Fransa altı ülke ile komşu olup, kuzeyinde Belçika ve Lüksemburg, doğusunda Almanya ve İsviçre, güney doğusunda İtalya, güney batısında ise İspanya bulunmaktadır. Ayrıca Fransa Batı Avrupa'da en büyük alana sahip ülkedir (T.C. Ticaret Bakanlığı [TCTB], 2024a: 3).

Fransa topraklarının büyük çoğunluğu tarım amaçlı kullanılmaktadır. Öyle ki 2021 yılı Dünya Bankası verilerine göre Fransa'nın yüzölçümünün %52,1'i olan 285,538 km² alan tarım arazisidir (TCTB, 2024a: 6). Fransa Tarım, Gıda Egemenliği ve Orman Bakanlığı 2017 verisine göre Fransa toprak alanının %39'u orman, bozkır, kaya gibi doğal ortamlardır (Ministère De L'Agriculture Et De La Souveraineté Alimentaire [MASA], 2017).

Fransa ekonomisinde tarım sektörü büyük paya sahiptir. Öyle ki Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre Fransa'nın GSYİH'si 3,16 trilyon dolar tutarındayken (World Bank [WB], 2024a), tarımın GSYİH içindeki payı %1,4'tür (WB, 2024b). Tarımsal GSYİH'si ise 44,24 milyar dolardır. Ayrıca Dünya Bankası 2023 yılı verilerine göre toplam işgücünün %3'ü tarım sektöründe çalışmaktadır (WB, 2023a).

2020 yılı verilerine göre, tarım ürünlerinden sağlanan katma değere göre yapılan sıralamada Fransa, 42 milyar Amerikan doları gelirle dünyada 13., Avrupa'da ise 3. sırada yer almaktadır (TCTB, 2024a: 6). Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (Institut National De La Statistique Et De La Recherche Économique [INSEE], 2023)' ne göre Fransa'nın 2023 yılında tarımsal üretim değeri sübvansiyonlar hariç 95,5 milyar avro olarak gerçekleşmiş olup, bunun 56,6 milyar avrosu bitkisel üretim, 33,2 milyar avrosu ise hayvansal üretimdir. 26,7 milyon hektar tarım alanının %50' si yem bitkileri ve meraya, %45'i büyük tarla bitkilerine ve %5'i de kalıcı ürünlere ayrılmıştır (MASA, 2020b). 92,6 milyon ton büyük tarla mahsullerinin 29,2'si yumuşak buğday, 26,2'si şeker pancarı, 13,7'si mısır, 10,4'ü arpa, 8,3'ü kolza, 1,6'sı ayçiçeği, 0,6'sı tarla bezelyesi, 0,4'ü soya fasulyesi ve 0,1'i tarla fasulyesidir (MASA, 2020b). Ayrıca Fransa, Avrupa'daki tarımsal üretimin %18'ini karşılamakta ve tarım alanlarının %45'inden fazlasında tahıllar, yağlı tohumlar, protein bitkileri, pancar gibi tarla bitkileri üretmektedir (FAO, 2021).

Bunların yanında Fransa'nın meyve ve sebze sektöründeki payı da büyüktür. 168.400 hektar meyve bahçesi bulunan Fransa, bu bahçelerde 37.770 işçi çalıştırırken bu işçilerin 24.560'ı maaşlıdır (MASA, 2020b). Fransa Denizaşırı topraklarında, mevsime bağlı olarak ana ürünleri elma, şeftali, nektari ve erik gibi meyve bahçeleri ve patates, soğan, domates, tatlı mısır ve marul

gibi sebze bahçeleri bulunmaktadır (MASA, 2020b). 2.2 milyon ton meyvenin 1.322 tonu tatlı patates, 189 tonu erik, 180 tonu şeftali ve nektari, 144 tonu sofr armudu, 88 tonu kayısı, 55 tonu çilek, 46 tonu sofr üzümü, 20 tonu kiraz, 226 tonu muz, 28 tonu ananastır; 13 milyon ton sebzenin de 702 tonu soğan, 643 tonu domates, 543 tonu havuç, 453 tonu tatlı mısır, 354 tonu marul, 840 tonu yeşil fasulye, 255 tonu bezelye, 254 tonu kavun, 236 tonu karnabahar ve 187 tonu lahanadır (MASA, 2020b).

Öte yandan Fransa'nın 2022 yılında küresel pazar payı, şarap ve bağcılıkta %18,1; kümes hayvancılığında %10,7; süt çiftliğinde %8,1 ve tahıl üretiminde ise %6,9'dur (International Trade Administration [ITA], 2024).

Kuzey bölgesinde büyük buğday çiftlikleri, güney kısmında ise üzüm bağları ve meyve sebze bahçeleri bulunan Fransa, dünyada en büyük şeker pancarı, en büyük ikinci peynir ve şarap üreticisidir (TCTB, 2024b: 34). Batı Fransa, süt ürünleri, kümes hayvanları, elma ve domuz eti ana üretim bölgesidir. Ayrıca Fransa, AB genelinde üretilen buğdayın %28'ini üretmektedir (TCTB, 2024b: 34). AB' ye 45,8 milyar avro, AB dışı ülkelere 37,4 milyar avro olmak üzere Fransa'nın tarım ve gıda ihracatı 2022 yılında 83,2 milyar avro olarak gerçekleşmiştir (TCTB, 2024b: 34). Fransa'nın ticaret dengesi, üçüncü dünya ülkeleriyle olan tarımsal gıda ticaretindeki pozitif dengenin artması ve AB ülkeleriyle olan açığın dörtte bir oranında azalmasıyla 9,4 milyar avroluk fazla vermiştir (TCTB, 2024b: 34). Tarım ve gıda ürünleri Fransa'nın en fazla dış ticaret fazlası verilen üçüncü önemli kalemi olmuştur (TCTB, 2024b: 34).

Küresel tarım ve tarımsal gıda ticaretinde önemli bir aktör olan Fransa, küresel gıda güvenliğine katkıda bulunmaktadır. Dünya tarım-gıda ürünleri ihracatları arasında 6. ve işlenmiş tarım-gıda ürünlerinde 4.'ü olan Fransa, ihracatının yarısından fazlasını AB' ye ve kalanını uzak pazarlara ihraç etmektedir (MASA, 2020b). Tarımsal üretimi 60 milyon tonun üzerinde olan Fransa'nın bitkisel üretimin dörtte birini tahıllar oluşturmakta ve bu durum da Fransa'yı, Avrupa'nın en büyük tahıl üreticisi ve en büyük tahıl ihracatçısı konumuna getirmektedir (MASA, 2020b).

Öte yandan, Fransa, Avrupa'nın 2. en büyük deniz balıkçılığı üreticisidir (TCTB, 2024b: 34). AB ülkeleri arasında 3. büyük su ürünleri üreticisi olan Fransa'da, yılda yaklaşık 900.000 ton balık ve diğer su ürünleri üretilmekteyken, bunun %65'i denizlerden elde edilmekte olup kalan %35'i kültür balıkçılığından, az bir miktar da iç sulardan sağlanmaktadır (TCTB, 2024a: 6). Fransa, 2020 yılı EUROSTAT verilerine göre AB'nin balıkçılık filosu sıralamasında İspanya'dan sonra %15 oran ve 517.000 ton balık ile ikinci sırada; AB'nin Atlantik ve Kuzeydoğu bölgesindeki toplam canlı balık ağırlık avında Danimarka'dan sonra %17 ile ikinci sırada; Hint Okyanusu'nun batı bölgesindeki AB canlı balık avında İspanya'dan sonra %31 ile ikinci sırada yer almaktadır (EUROSTAT, 2024).

Hayvancılık da Fransa'da tarım sektörü açısından önemlidir. Öyle ki tarım arazilerinin yarısı hayvancılık için yem bitkileri ve mera sağlamak amacıyla kullanılan Fransa, dünyadaki en büyük sığır ırkı çeşidi bulundurmakla birlikte, sığır eti ve yumurta üretiminde 1., süt, tereyağı ve peynir üretiminde 2., kanatlı hayvan üretiminde ise 3.'dür (INSEE, 2020). Bunlara ek olarak Fransa'da 17, 8 milyon sığır, 157,6 milyon kümes hayvanı, 13,7 milyon domuz, 7,3 milyon koyun, 1,4 milyon keçi yetiştirilmektedir (MASA, 2020b).

Ayrıca Fransa, yüksek süt üretimi ve çok çeşitli peynir ürünleri ile de dünyada önde gelen ülkelerden biridir. Özellikle ülkenin batısında ve dağlık bölgelerinde inek sütü üretimi yaygındır ve ülkedeki keçi çiftliklerinden her yıl ortalama 100.000 ton peynir üretilmektedir (INSEE, 2020). Fransa AB'nin ikinci en yüksek üretimi ile 24 milyar litre inek sütü, 508 milyon litre keçi sütü, 297 milyon litre koyun sütü üretmekte olup, 3,2 milyon ton paketlenmiş süt, 2 milyon ton peynir, 1,4 milyon ton yoğurt ve fermante süt üretmektedir (MASA, 2020b).

Fransa'da Dünya Bankası 2022 yılı verilerine göre ülkede çalışan nüfusun %3'ü tarım, orman ve balıkçılık, %19'u sanayi, %78'i ulaştırma ve hizmet sektöründe çalışmaktadır (TCTB, 2024a: 6).

Fransa'da tarım alanındaki faaliyetleri yürütmeden sorumlu temel merkezi birim Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı (Ministère De L'agriculture Et De La Souveraineté Alimentaire)' dir. Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığına bağlı birimlerin kapsam ve işlevleri şu şekildedir (MASA, 2024a):

- Genel Sekreterlik (Secrétariat Général, SG): İnsan kaynaklarını, mali işleri, hizmetlerin organizasyonunu, bilgi ve iletişimi, tarımsal istatistik ve tahminleri, hukuki işleri ve bakanlığın modernizasyon politikasını yönetmektedir. Genel Sekreterliğin bünyesinde, Şirketlerin Ekonomik ve Çevresel Performans Genel Müdürlüğü (Direction Générale de la Performance Économique et Environnementale des Entreprises, DGPE), Gıda Genel Müdürlüğü (Direction Générale de l'Alimentation, DGAL), Eğitim ve Araştırma Genel Müdürlüğü (Direction Générale de l'Enseignement et de la Recherche, DGER), Denizcilik, Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği Genel Müdürlüğü olarak 4 müdürlük ve Sosyal, Mali ve Lojistik Departmanı, Hukuk İşleri Departmanı, İstatistik ve Tahmin Departmanı, İnsan Kaynakları Departmanı, Dijital Hizmetler, Bilgi ve İletişim Delegasyonu, Yönetim ve Dönüşüm Delegasyonu olmak üzere 7 ayrı birimleri vardır.
- Gıda Genel Müdürlüğü (Direction Générale de l'Alimentation, DGAL): Ülkenin bölge ve departmanlardaki hizmetlerini Bakanlıklarla koordineli olarak, gıda zincirinin her kademesinde gıda güvenliği ve kalitesinin yanı sıra hayvan ve bitkilerin sağlığının korunmasını sağlamaktadır. Tarım sektöründeki ilgili paydaşlarla iş birliği içerisinde tarımsal politikalar uygulamaktadır.

- Eğitim ve Araştırma Genel Müdürlüğü (Direction Générale de l'Enseignement et de la Recherche, DGER): Tarımsal eğitim politikasını yönetmekle birlikte tarımsal, biyoteknolojik ve veterinerlik araştırmalarına ilişkin politikaların tanımlanmasına ve yönetimine katılmaktadır.
- Şirketlerin Ekonomik ve Çevresel Performansı Genel Müdürlüğü (Direction Générale de la Performance Économique et Environnementale des Entreprises, DGPE): Ana hedefi, ekonomik ve çevresel koşulları iyileştirerek ekonomik aktiviteyi ve istihdamı teşvik etmektir.
- Bakanlığın, Gıda, Tarım ve Orman Bölge Müdürlüğü (Direction Régionale de l'Alimentation, de l'Agriculture et de la Forêt, DRAAF): Gıda, Tarım ve Orman Müdürlüğü (Direction de l'Alimentation, de l'Agriculture et de la Forêt, DAAF) ve Müdürlüğün gıda, tarım ve ormancılıkla ilgili bölgesel bakanlıklar arası birimi (Direction Régionale Interdépartementale de l'Alimentation, de l'Agriculture et de la Forêt, DRIAAF) diye üç ana bölge müdürlüğü bulunmaktadır.

Bakanlık bu alt birimlerle organize bir şekilde hareket ederek Fransız tarımının en iyi şekilde ilerlemesini hedeflemektedir.

2.2.1.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler

Fransa'nın tarım alanında örgütlenme yapısının ele alınacağı bu başlık altında, Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar, Ziraat Odaları ve tarımsal kooperatifler konuları incelenecektir.

2.2.1.2.1. Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar

Fransa'da tarımın gelişmesi adına tarım ile ilgili bakanlığa bağlı tarım alanında faaliyet gösteren konseyler bulunmaktadır. Konseylerin temel fonksiyonu, tarım politikalarının oluşturulmasında bir danışma mekanizması olmalarıdır. Bu konseyler şu şekildedir:

- Gıda, Tarım ve Kırsal Alanlar Genel Konseyi (Le Conseil général de l'alimentation, de l'agriculture et des espaces ruraux, CGAAER): Tarım ve gıda egemenliği bakanlığına bağlı olan CGAAER, tarımsal ekoloji ve iklim değişikliğiyle mücadele, piyasa krizlerinin veya sağlık krizlerinin yönetimi, uluslararası destek gibi stratejik konularda danışmanlık, uzmanlık, değerlendirme ve denetim yapmaktadır (MASA, 2024b).
- Ulusal Hayvan ve Bitki Sağlığı Politikası Oryantasyon Konseyi (Conseil National d'Orientation de la Politique Sanitaire Animale et Végétale, CNOPSAV): Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı'na bağlı CNOPSAV, hayvan ve bitki sağlığı politikasının

yönelimleri konusunda, taslak düzenleyici tedbirler veya hayvan ve bitki ile ilgili diğer konularda danışılan bir birimdir (MASA, 2024c).

- Ulusal Gıda Konseyi (Le Conseil National de l'Alimentation, CNA): 1985 yılında kurulan ve gıda zincirindeki aktörlerden oluşan ve çevre, sağlık, tüketim ve tarım bakanlıklarına bağlı bağımsız bir danışma organıdır (Le Conseil National de l'Alimentation [CNA], 2020). Gıda politikasının tanımı konusunda danışılan CNA, gıda kalitesi, tüketici bilgilendirme, beslenme, sağlık güvenliği, gıdaya erişim, kriz önleme vb. konularda kamu karar vericilerine ve gıda sektöründeki çeşitli aktörlere görüş bildirmektedir. Rolü her şeyden önce, sonuçları kamusal karar alma sürecini zenginleştiren istişare ve tartışmaları organize etmek olan CNA, profesyonel dünyanın gerçekleri ile tüketici beklentileri ve tercihlerini bütünleştiren görüşler üretmektedir (MASA, 2020a).

Fransa'da tarım alanında faaliyet yürüten bu konseylerin yanında pek çok kurum ve kuruluşlar da vardır. Bu kuruluşların bir kısmı tarımdan sorumlu bakanlığın ana denetimi altındayken bir kısmı ikincil denetimi altındadır.

Ana denetim altındaki kuruluşlar: Fransa Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Teşviki Ajansı (Agence Française pour le Développement et la Promotion de l'Agriculture Biologique, AGENCEBİO); Servisler ve Ödeme Ajansı (Agence de Services et de Paiement, ASP); Ulusal Gıda, Çevre ve İş Sağlığı Güvenliği Ajansı (Agence nationale de sécurité sanitaire de l'Alimentation de l'Environnement et du Travail, ANSES); Ulusal Orman Mülkiyeti Merkezi (Centre National de la Propriété Forestière, CNPF); Ulusal Tarım ve Deniz Ürünleri Kurumu (Établissement National des Produits de l'Agriculture et de la Mer, FranceAgriMer); Fransız At ve Binicilik Enstitüsü (Institut Français du Cheval et de l'Equitation, IFCE); Tarım Bakanlığı Ulusal Personel Eğitimi Enstitüsü (Institut National de Formation des Personnels du Ministère de l'Agriculture, INFOMA); Ulusal Menşe ve Kalite Enstitüsü (Institut National de l'Origine et de la Qualité, INAO); Ulusal Menşe ve Kalite Enstitüsü (INAO); Denizötesi Toprakların Tarımsal Ekonomisinin Geliştirilmesi Ofisi (Office de Développement de l'Economie Agricole d'Outre-mer, ODEADOM) ve Ulusal Orman Ofisi (Office National des Forêts, ONF)'dir. Bu kuruluşların görevleri şu şekildedir:

- Fransa Organik Tarımın Geliştirilmesi ve Teşviki Ajansı (Agence Française pour le Développement et la Promotion de l'Agriculture Biologique, AGENCEBİO): Kasım 2001'de kurulan AGENCEBİO, Fransız organik tarımının geliştirilmesi, tanıtımı ve yapılandırılması faaliyetlerinin bir parçası olan ulusal bilgi ve eylem platformudur (Agence Française pour le Développement et la Promotion de l'Agriculture Biologique [AGENCEBİO], 2024a). Bu ajansın, vatandaşların bilinçli tüketim tercihleri yapabilmelerini sağlamak ve daha organik beslenebilmeleri için etiketleri tanıtmak, organik

sektör hakkında bilgiyi geliştirmek, organik alanlar ve çiftlikler hakkında veri toplamak, tüketici pazarını ve organik ürünler için farklı satış noktalarını analiz ederek bilgiyi geniş çapta paylaşmak gibi misyonları vardır (AGENCEBİO, 2024a).

- Servisler ve Ödeme Ajansı (Agence de Services et de Paiement, ASP): ASP' nin amacı, bakanlıklar, kamu kurumları, bölgeler ve daire başkanlıkları olmak üzere yüzden fazla kamu karar vericisine politikalarını uygulama konusunda destek sağlayarak, ekonomiyi, rekabetçiliği, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve ihtiyaç sahibi olanları desteklemektedir (Agence de Services et de Paiement [ASP], 2024). Ayrıca bu ajansın, kamu karar vericilerine tavsiyelerde bulunmak, yardım taleplerinin uygunluğunu kontrol etmek, tarımsal yardım ödemesi yapmak ve tarımsal yardımın tahsisini kontrol etmek gibi görevleri de bulunmaktadır (ASP, 2024).
- Ulusal Gıda, Çevre ve İş Sağlığı Güvenliği Ajansı (Agence nationale de sécurité sanitaire de l'Alimentation de l'Environnement et du Travail, ANSES): Temel amacı çevre, iş ve gıda alanlarında insan sağlığı güvenliğinin sağlanması katkıda bulunmak olan ANNES 1 Temmuz 2010 yılında iki sağlık kuruluğu olan Fransız Çevre ve Mesleki Sağlık Güvenliği Ajansı (AFSSA) ve Fransız Çevre ve Mesleki Sağlık Güvenliği Ajansının (AFSSET) birleşmesiyle kurulmuştur (Agence nationale de sécurité sanitaire de l'Alimentation de l'Environnement et du Travail [ANSES], 2024). Sağlık, tarım, çevre, çalışma ve tüketimden sorumlu bakanlıkların denetimi altında faaliyet yürüten bir kurum olan ANSES, hayvan sağlığı ve refahının korunması; bitki sağlığının korunması, gıdaların besinsel ve fonksiyonel özelliklerinin değerlendirilmesi ve son olarak veteriner ilaçları ile ilgili görevleri yürütmektedir (ANSES, 2024). ANSES'in amacı, risk değerlendirmesi yapmak, yetkili makamlara bu risklerle ilgili tüm bilgileri sağlamak ve yasal ve düzenleyici hükümlerin geliştirilmesi ve risk yönetimi önlemlerinin uygulanması için gerekli uzmanlık, bilimsel ve teknik desteği sağlamaktır (ANSES, 2024). Bununla birlikte ANSES'in izleme, uyarı, teyakkuz ve referans görevlerini yerine getirmek; bilimsel ve teknik araştırma programlarını tanımlamak, uygulamak ve finanse etmek; yetkili makamlara halk sağlığının korunmasına yönelik her türlü tedbiri önermek; ciddi bir tehlike durumunda yetkililere gerekli sağlık polisi tedbirlerini önermek; Avrupa ve uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılmak ve hükümetin talebi üzerine Fransa'yı orada temsil etmek gibi görevleri bulunmaktadır (ANSES, 2024).
- Ulusal Orman Mülkiyeti Merkezi (Centre National de la Propriété Forestière, CNPF): Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı denetiminde bulunan ve ülke arazisinin yaklaşık %23'ü olan 12,6 milyon hektar orman arazisi sahibi ortalama 3,5 milyon insana hizmet eden CNPF, özel ormanların sürdürülebilir yönetimini geliştirmekten sorumlu kamu kuruluşudur (Centre National de la Propriété Forestière [CNPF], 2024). Ayrıca CNPF'nin, özel ormanların yönetimine rehberlik etmek, ormanlar üzerinde çalışmalar ve deneyler yaparak sonrasında orman sahiplerini eğitmek ve ağaç kesme alanlarını gruplandırmak,

ormancılık çalışmalarının maliyetlerini ayarlamak vb. için orman sahiplerini bir araya getirerek özel mülkiyetin yedinen gruplandırılmasını sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (CNPF, 2024).

- Ulusal Tarım ve Deniz Ürünleri Kurumu (Établissement National des Produits de l'Agriculture et de la Mer, FranceAgriMer): FranceAgriMer, Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı'nın denetimi altında bulunan bir kamu kuruluşudur. FranceAgriMer, Fransız tarım ve balıkçılık sektörlerine yönelik aynı kuruluş bünyesinde bir araya getirilmiş bir bilgi, değişim, stratejik yansıma, tahkim ve yönetim yeridir (Établissement National des Produits de l'Agriculture et de la Mer [FranceAgriMer], 2024). Ayrıca FranceAgriMer, sektörler ve piyasa düzenlemeleri için Avrupa fonlarından ve ulusal fonlardan ödeme yardımı yapmak; piyasaları takip ederek verileri toplamak, analiz etmek ve dağıtım yapmak gibi konularda operatörlere ekonomik uzmanlık etmek; sektörler arası diyalogu organize etmek, tarım ve balıkçılıkta istişareyi ve kamu politikalarının uygulanmasını organize etmek; tarım ve tarım-gıda sektörlerinin ihracatçıları desteklemek gibi amaçlara hizmet etmektedir (FranceAgrimer, 2024).
- Fransa Ulusal At ve Binicilik Enstitüsü (Institut Français du Cheval et de l'Equitation, IFCE): Bir kamu kuruluşu olan ve spordan sorumlu bakanlığın ve tarımdan sorumlu bakanlığın ikili denetimi altında olan IFCE'nin, at endüstrisini yapılandırmak ve desteklemek; atçılık endüstrisindeki paydaşlar için teknik bir referans enstitüsü olarak rolünü ileri sürmek amacıyla uzmanlığı geliştirmek ve bilgileri yaymak; insan kaynakları ve maddi kaynakların yönetimini taahhüt etmek gibi üç temel görevi bulunmaktadır (Institut Français du Cheval et de l'Equitation, [IFCE], 2024).
- Tarım Bakanlığı Personeli Ulusal Eğitim Enstitüsü (Institut National de Formation des Personnels du Ministère de l'Agriculture, INFOMA): 1997 yılında kurulan INFOMA'nın, bakanlık hizmetlerindeki kıdemli teknisyenler için başlangıç mesleki eğitiminin yanı sıra, merkezi olmayan devlet hizmetlerine atanan teknik ve idari organlardaki memurlar ve tarım, tarım-gıda ve ormancılık politikalarını uygulayan operatörler için sürekli eğitim sağlamak; şirket içi yarışmalara yönelik hazırlıkları gerçekleştirmek; uzmanlık alanlarında profesyonelleşme kurslarının oluşturulmasına katılmak; yüz yüze veya uzaktan sürekli eğitim faaliyetleri düzenlemek; mühendislik eğitimi veya çalışma taleplerine yanıt vermek gibi amaçları da bulunmaktadır (Institut National de Formation des Personnels du Ministère de l'Agriculture [INFOMA], 2024).
- Ulusal Menşe ve Kalite Enstitüsü (Institut National de l'Origine et de la Qualité, INAO): INAO, tarım ile ilgili bakanlığın denetimi altında, tüzel kişiliğe sahip bir kamu kuruluşudur. INAO, tarım, tarım-gıda ve ormancılık ürünlerinin kalitesini ve menşeyini belirten resmi işaretlerin, tanınmasını ve korunmasını sağlayan, tarım ve tarımsal gıda ürünlerinin kalitesini ve menşeyini tanımlayan resmi işaretlerle ilgili [Kontrollü Menşe Adı (Appellation d'origine contrôlée AOC), Korumalı Menşe Adı (Appellation d'Origine

Protégée, AOP), Korumalı Coğrafi İşaret (Indication Géographique Protégée, PGI), Geleneksel Ürün Garantisi (Spécialité Traditionnelle Garantie, STG), Kırmızı Etiket (Label Rouge, LR) ve organik tarım (Agriculture Biologique AB)] politikasının uygulanmasından sorumlu olan bir kuruluştur (INAO, 2024).

- Denizötesi Toprakların Tarımsal Ekonomisinin Geliştirilmesi Ofisi (Office de Développement de l'Economie Agricole d'Outre-mer, ODEADOM): 1984 yılında kurulan, tarım ile ilgili bakanlık ile Denizaşırı Topraklar Bakanlığı'nın denetimi altında bulunan bir kamu kuruluşu olan ODEADOM, denizaşırı ülkelerin tarım ekonomisinin sürdürülebilir gelişimi için çalışmaktan sorumludur ve aynı zamanda hem hayvansal hem de bitkisel üretimin çeşitlendirilmesinin geliştirilmesini, öncelikle sürekli büyüyen yerel pazarın ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır (Office de Développement de l'Economie Agricole d'Outre-mer [ODEADOM], 2024).
- Ulusal Orman Ofisi (Office National des Forêts, ONF): Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı bünyesinde görev yapan ONF, kamu ormanlarının yönetiminden sorumludur (Office National des Forêts, [ONF], 2024).

Bunların yanında Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı'nın ikincil denetiminde bulunan kuruluşlar da vardır. Bunlar: Çeşitler ve Tohumların İncelenmesi ve Kontrolü Grubu (Groupement d'Études et de Contrôle des Variétés et des Semences, GEVES), Ulusal Coğrafi ve Ormancılık Bilgi Enstitüsü (Institut National de l'Information Géographique et Forestière, IGN) ve Fransız Biyoçeşitlilik Ofisi (Office français de la biodiversité, OFB)'dir. Bu kuruluşların görevleri ise şu şekildedir:

- Çeşitler ve Tohumların İncelenmesi ve Kontrolü Grubu (Groupe d'Etude et de contrôle des Variétés Et des Semences, GEVES): GEVES' in, yeni bitki çeşitlerinin resmi kataloğa kaydedilmesi, bitki çeşidi haklarının korunması, uluslararası standartlara göre tohum sertifikasyonu gibi misyonları bulunmaktadır (Groupe d'Etude et de contrôle des Variétés Et des Semences [GEVES], 2024). GEVES ayrıca tarımla ilgili bakanlığın adına bitki genetik kaynaklarının ulusal koordinasyonundan da sorumludur. Bu görevlere ek olarak GEVES, araştırma faaliyetlerine katılım, genetik kaynakların yönetimi ve uzmanlaşmış eğitim kursları dahil, bitki ve tohumla ilgili faaliyetler için uluslararası alanda tanınmış bir uzmanlık merkezidir (GEVES, 2024).
- Ulusal Coğrafi ve Ormancılık Bilgi Enstitüsü (Institut National de l'Information Géographique et Forestière, IGN): IGN, jeodezik, topografik ve kartografik alanlarda genel çıkarı ilgilendiren tüm işleri yürütmektedir (Institut National de l'Information Géographique et Forestière [IGN], 2024). IGN'nin müdahale alanları, tarım, biyoçeşitlilik, iklim, savunma ve güvenlik, eğitim, enerji, deniz, orman ile kamu faaliyetlerinin

modernizasyonu, risk önleme, ağlar, yol güvenliği, kentsel planlama, ulaşım ve hareketlilik (IGN, 2024).

- Fransız Biyoçeşitlilik Ofisi (Office français de la biodiversité, OFB): 1 Ocak 2020 yılında kurulan OFB, Fransa'nın Metropol Bölgesi ve Denizaşırı Toprakları'ndaki biyoçeşitliliğin korunması ve restore edilmesine adanmış bir kamu kuruluşudur (Office Français de la Biodiversité [OFB], 2024). Türler, yaşam alanları ve bunların kullanımları hakkında bilgi, araştırma ve uzmanlığın paylaşılması; kamu politikalarının uygulanmasını desteklemek, korunan doğal alan yöneticilerine yardım ve destek sağlamak; paydaşları desteklemek ve sivil toplumu harekete geçirmek gibi görevleri bulunmaktadır (OFB, 2024).

2.2.1.2.2. Ziraat Odaları

1924 yılında kurulan Ziraat Odaları, tarım ve ormancılık sektörü ile kırsal alandaki tüm paydaşları temsil eden, seçilmiş yetkililer tarafından yönetilen, rekabetçi, yenilikçi ve sürdürülebilir tarım için çiftçiler ve topluluklarla birlikte günlük olarak çalışan kamu kuruluşlarıdır (Chambres d'Agriculture [CA], 2024a). Ziraat Odaları, çiftçilerin çıkarlarını temsil etmek, sürdürülebilir ve yenilikçi tarım uygulamalarını teşvik etmek, kırsal kalkınma için uzmanlık ve danışmanlık üzerine çalışmaktadırlar. Ziraat Odaları, çiftçilerin kamu otoriteleri nezdindeki sesidir. Ziraat Odaları üyeleri çiftçilere çiftliklerini geliştirmelerine yardımcı olmak için tavsiye ve hizmetler sağlamakta ve yerel paydaşlar arasındaki alışverişi teşvik ederek kırsal alanların yeniden canlandırılmasına katkıda bulunmaktadır (MASA, 2024d).

1924 yılında kurulan ziraat odalarının amaçları 13 Ekim 2014 tarihli Tarımın Geleceği Kanunu ile güncellenmiş ve aşağıda verilen yeni amaçlarla bu odaların sorumluluk alanı genişletilmiştir (CA, 2024a):

- Çiftliklerin ekonomik, sosyal ve çevresel performansını iyileştirmek,
- Çiftçilerin girişimci özelliklerinin yanı sıra iş kurma ve iş geliştirme yaklaşımlarını desteklemek,
- Çiftçileri kamu otoriteleri ve yerel yönetimler nezdinde temsil etmek,
- Sürdürülebilir kalkınmaya, doğal kaynakların korunmasına, bitki sağlığı ürünlerinin azaltılmasına ve iklim değişikliğiyle mücadelede katkıda bulunmak.

Ziraat Odaları, çiftliklerin sosyal, ekonomik ve çevresel performansını iyileştirmeye yönelik tavsiye ve eğitim, zor durumdaki çiftliklerin teşhisi ve izlenmesi, organik tarımın geliştirilmesine yönelik destekler gibi çiftçilerin özel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hizmetler de vermektedir (CA, 2024b). Ayrıca Ziraat Odaları, çiftçilere mekânsal planlama projelerinin yürütülmesi, sürdürülebilir su yönetimi, biyolojik çeşitliliğin ve peyzajların korunması, döngüsel ekonominin

geliştirilmesi, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanması konularında teknik uzmanlık sağlamaktadır (CA, 2024b).

Tarımla ilgili tüm süreçlerde yer alan Ziraat Odaları, çiftlik yönetimi ve stratejisi; bitki ve hayvan üretimi, ormancılık; yerel gıda ürünlerinin üretimi, işlenmesi ve pazarlanması; kırsal kalkınma ve yerel planlama, çevre ve doğal kaynakların yönetimi; tarımsal ve kırsal ekonomi politikaları kapsamında etkili olmaktadır. Ziraat Odaları ayrıca tarımda kullanılan teknolojik aletler ve yeniliklere yönelik olarak mevcut çiftçilerin dijital dönüşümünü destekleyecek araçlar geliştirmekte ve tarım işçilerinin sürekli eğitim ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaktadır (MASA, 2022a).

2.2.2.2.3. Tarımsal Kooperatifler

Temelinde iş birliği olan kooperatiflerin önemli faaliyet alanlarından bir tanesi tarım sektörüdür. Tarım sektörünün stratejik bir sektör olması ve serbest piyasa düzeninde savunmasız bırakılması üretici ve tüketiciler açısından olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Kooperatifçilik, serbest pazar ekonomilerinde zayıflıkları azaltarak çeşitli ekonomik aktörlerin, ekonomik sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmaktadır. Bu nedenle, piyasa ekonomisinin hâkim olduğu pek çok gelişmiş ülkede, kooperatiflerin gelişmesini ve çalışma koşullarını iyileştiren ve destekleyen yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır.

Kooperatifleşmenin ve tarım kooperatiflerinin önemli örneklerini teşkil eden ülkelerden biri Fransa'dır. Fransız kooperatifleri ülkenin ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. Fransa'da, tarım-gıda sektöründeki gelirin %40'ı, perakende sektörünün %30'u ve banka mevduatlarının %60'ı kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Büke, 2024). Fransız kooperatifleri faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelir-gider farkını kendi müşterisi, üreticisi ve çalışanı olan ortaklarına vermektedir (T.C. Ticaret ve Gümrük Bakanlığı, [TCTGB], 2015: 54).

Fransa'da kooperatifler, tarım gıda zincirinde büyük aktörlerdir ve toplam cironun %40'ını ve toplam çalışanların %27'sini oluşturmaktadır. Özellikle tarımsal kooperatifler, ülke çapında yoğun bir faaliyet ağına sahiptir. Kooperatif merkezlerinin %74'ü kırsal alanlardadır ve çiftçilerin de %75'i kooperatif üyesidir (European Commision [EC], 2020).

Fransa'da tarımsal kooperatifler, tarımın her alanında faaliyet göstererek, ortaklarının her türlü girdisini temin eden ürünlerin üretim aşamasından pazarlanmasına kadar bütün süreçlerde hizmet vermektedir. Fransa'nın tarım ürünleri ihracatında dünyada önemli bir konumda yer almasında tarım kooperatiflerinin etkisi büyüktür. Kooperatiflerin gelişmesi ve daha iyi hizmet verebilmesi için birçok araştırma geliştirme (AR-GE) kuruluşuna sahip olan Fransa'da, kooperatif

yasasına göre diğer kooperatiflerin aksine tarımsal kooperatifler kurumlar vergisinden de muaf tutulmaktadır (Köroğlu, 2003: 15).

2.2.1.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı

Fransa, üretkenliği artırmak adına tarımsal araştırma ve geliştirmeye yatırım yapan bir ülkedir. Zira ülke, tarımın sürdürülebilirliğini sağlamak ve dünyada tarımsal açıdan konumunu güçlendirmek adına çiftçilere ve tarımın diğer paydaşlarına Ar-Ge çalışmaları ile destek vermektedir. Öyle ki Fuglie vd., (2011)'nin “*Dünya Geneline Gıda İşleme, Tarımsal Girdi ve Biyoyakıt Sektörlerinde Ar-Ge Yatırımları ve Piyasa Yapısı*” adlı çalışmalarında ve Fuglie (2016)'nin “*Dünya Geneline Tarımsal Araştırma ve Geliştirmede Özel Sektörün Artan Rolü*” adlı çalışmasında, Fransız şirketlerinin tarımsal araştırma ve geliştirmeye önemli katkısının olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunlara ek olarak Ruane ve Ramasamy (2023: 10) yapmış oldukları çalışmada, küresel çapta kamu sektörü tarımsal araştırma yatırımlarının neredeyse %60'ının sağlandığı 9 ülkeden birinin Fransa olduğunu belirtmişlerdir.

Fransa gerek kamu gerekse özel sektör kaynakları ile tarımsal Ar-Ge'ye destek vermektedir. Fransa Yüksek Öğrenim ve Araştırma Bakanlığı (MESR)'nin verilerine göre, 2021 yılında tüm Ar-Ge harcamalarının %4,7'sini tarımsal Ar-Ge'ye ayıran Fransa'da işletmeler, tarımsal Ar-Ge'ye harcamalarının %49'unu (1,2 milyar avro) ayırırken, kamu kurum ve kuruluşları harcamalarının %51'ini (1,3 milyar avro) ayırmakta ve ayrıca tarımsal Ar-Ge faaliyeti yürüten firmalar 11.350 personel çalıştırmaktadır (Ministère De L'Enseignement Supérieur Et De La Recherche [MESR], 2021). Tarım alanındaki bu işletmelerin Ar-Ge kaynakları (personel, giderler) tarım-gıda sanayi ile tarım, ormancılık, balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliğinden gelmektedir (MESR, 2021).

Fransa'da, Ulusal Tarım, Gıda ve Çevre Araştırma Enstitüsü (Institut National de Recherche pour l'Agriculture, l'alimentation et l'Environnement, INRAE); Fransız Deniz Araştırmaları ve Deniz Kaynaklarını Kullanma Enstitüsü (Institut Français de Recherche pour l'Exploitation de la Mer, IFREMER); Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS); Ulusal Bilişim ve Otomasyon Araştırma Enstitüsü (Institut National de Recherche en Informatique et en Automatique, INRIA); Kalkınma Araştırmaları Enstitüsü, (Institut de Recherche pour le Développement, IRD); Kalkınma İçin Uluslararası Tarımsal Araştırma İşbirliği Merkezi (Centre de Coopération Internationale en Recherche Agronomique pour le Développement, CIRAD) ve Ulusal Uzay Araştırmaları Merkezi (Centre National d'Études Spatiales, CNES) gibi kuruluşlar tarımsal Ar-Ge çalışmalarını desteklemektedirler.

Bunların yanında, Paris Tarım ve Çevre Teknolojileri Enstitüsü (Institut National des Sciences et Industries du Vivant et de l'Environnement, Agro ParisTech); Batı Fransa Tarım, Gıda, Bahçecilik ve Peyzaj Yükseköğretim Ulusal Enstitüsü (Institut national d'enseignement supérieur

pour l'agriculture, l'alimentation, l'horticulture et le paysage, Agro Campus Ouest); Dijon Tarım ve Gıda Bilimleri Yüksek Enstitüsü (Institut national supérieur des sciences agronomiques, de l'alimentation et de l'environnement de Dijon, Agro Sup Dijon); Ulusal Tarımsal Eğitim Okulu École Nationale de Formation Agronomique, ENFA Toulouse); Strazburg Ulusal Su ve Çevre Mühendisliği Okulu (École Nationale du Génie de l'Eau et de l'Environnement de Strasbourg, ENGEES); Bordeaux Ulusal Tarımsal Uygulamalı Mühendislik Okulu (École Nationale d'Ingénieurs des Travaux Agricoles de Bordeaux, ENITA Bordeaux, Versailles-Marsilya Ulusal Üst Düzey Peyzaj Okulu (École Nationale Supérieure de Paysage, ENSP Versailles-Marseille); Alfort Ulusal Veteriner Okulu (École Nationale Vétérinaire d'Alfort, ENV Alfort); Toulouse Ulusal Veterinerlik Okulu (École Nationale Vétérinaire de Toulouse, ENV Toulouse); Montpellier Tarım Bilimleri Yüksek Okulu (Institut national d'études supérieures agronomiques de Montpellier, Montpellier SupAgro;), Nantes-Atlantik Ulusal Veterinerlik, Gıda ve Gıda Bilimleri Okulu (École Nationale Vétérinaire, Agroalimentaire et de l'Alimentation Nantes-Atlantique, ONIRIS); Fransa Ulusal Veterinerlik ve Tarım Bilimleri Yüksek Enstitüsü (Institut d'enseignement supérieur et de recherche en alimentation, santé animale, sciences agronomiques et de l'environnement, VetAgro Sup) gibi okullar da tarımsal AR-GE' ye destek vermektedirler (MESR, 2021).

Ar-Ge çalışmalarının Fransa tarafından bu denli desteklenmesinin nedeni tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması için teknolojinin tarıma uyarlanması gereğidir. Öyle ki teknolojinin tarıma entegre edilebilmesinde Ar-Ge çalışmaları, sektör için büyük öneme sahiptir. Bu noktada dijitalleşmenin imkanlarından faydalanmak isteyen Fransa, tarımda dijital teknoloji kullanımını önemsemektedir. Çünkü günümüzde çiftçilerin, sektörlerin ve bölgelerin sosyal, ekonomik, çevresel ve sağlık performansı ihtiyacını karşılamak için giderek daha karmaşık hale gelen tarım ve gıda sistemlerini tasarlamalarına ve yönetmelerine yardımcı olmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bitki izleme, hayvan izleme, doğal kaynakların keşfi ve izlenmesi, kontrol, sulama, pestisit, herbisit ve gübre kullanımının optimizasyonu ve hasat sistemlerinde hassas tarım teknolojileri uygulamaları (Çakmakçı ve Çakmakçı, 2023: 239-240) tarımsal verimlilik ve üretkenlik açısından önem arz etmektedir.

Fransa, tarımsal girdi maliyetlerini azaltmak, sera gazı emisyonlarını düşürebilmek, insan ve hayvan sağlığını tehlikeye sokacak faktörleri önleyebilmek için dijital teknolojiyi tarımda kullanmayı önemsemektedir. Bu kapsamda Fransa'nın tarım sektörüne yönelik dijital yol haritasını şunlar oluşturmaktadır (MASA, 2022b):

- Tarımsal eğitim ve danışmanlıkta dijital eğitime yer vermek,
- Giderek karmaşılaşan tarım ve gıda sistemlerini yönetmek için Ar-Ge'yi desteklemek,
- Tarımda dijital gelişimin merkezinde verileri yönetmek,
- AgriTech şirketlerini desteklemek,
- Tarımsal ekipman üreticileri için düzenleyici engelleri kaldırmak,

- Gıda zincirinde dijital teknoloji aracılığıyla değer oluşturmak,
- Çiftçilerin ihtiyaç duyduğu araçları üretmek için Fransız Tarım Teknolojileri'ni desteklemektir.

Fransa'da Ar-Ge ne kadar önemliyse tarımsal eğitim de bir o kadar önemlidir. Zira Fransa'da, tarımsal eğitim 19. yüzyılın başından itibaren önemini giderek artırmıştır. Öyle ki Tarım ve Gıda Egemenliği Bakanlığı'nın gözetiminde olan teknik tarım eğitimi, 19. yüzyılın başlarında kırsal dünyaya ilişkin uygulanan politikalara eşlik edecek bir araç olarak geliştirilmiştir. Bu doğrultuda Fransa'da, gıda bakımından kendi kendine yeterlilik çerçevesinde, 1960 yılında tarımsal modernizasyon yasası çıkarılmıştır. Bununla birlikte, Fransa tarım alanında uyguladığı politikalara, bilimsel ve teknik ilerlemeler ve ürünlerin ticarileştirilmesine yönelik modern yöntemlerle, tarım sektörünü üretken ve uygun maliyetli hale getirmeyi amaçlamıştır.

Bu politikalara tarımsal eğitime, iki yönlü bir amaç yüklenmiştir. Bir yandan, rekabetçi tarım yapabilecek donanımlı ve yetkin çiftçiler yetiştirmeyi hedeflerken; diğer yandan, kırsal kesimden gelen gençlere eğitim ve kültürel açıdan eşit erişim imkânı sunarak, onların Fransız eğitim sistemine kendi olanaklarıyla entegre olabilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Hélène ve Oudot, 2010: 210).

Fransa'da tarımsal eğitimin amacı, mesleğini yetkin bir şekilde bütünleştirebilen ve uygulayabilen özerk, sorumlu, eleştirel ve yaratıcı düşünme yeteneğine sahip geleceğin profesyonel vatandaşlarını yetiştirmektir (MASA, 2024e: 8). Bu nedenle öğrencilerin bilgi entegrasyonunu desteklemenin bir yolu olarak disiplinlerarasılığa başvurulması çok erken dönemlerde teşvik edilmiştir. Tarımsal eğitim, yarının aydın vatandaşlarını ve profesyonellerini agro-ekoloji ve iklim değişikliği konularında eğitmektedir. Okullarda, çiftliklerde, teknoloji atölyelerinde ve çok sayıda saha projesinde gençlere araçları ve yöntemleri deneme ve gelecekteki faaliyetlerine ortak olacak yerel aktörlerle tanışma fırsatı verilmektedir. Bu eğitim sayesinde gençler, faaliyetlerini gezegenin kaynaklarının korunmasıyla bağdaştırmak gibi öncelikli bir amaç doğrultusunda, yarının zorluklarına pragmatik yanıtlar verebilecek bir konuma geleceklerdir (MASA, 2024i :10).

Fransa'da tarımsal eğitim, 19.000 hektar alandaki 192 çiftliği, 31 tarımsal gıda teknolojisi atölyesini ve 7 binicilik merkezini kapsamaktadır (MASA, 2024i: 54). Bu çiftlikler ve teknoloji atölyeleri birbirini tamamlayan aşağıdaki üç işlevi yerine getirmektedir (MASA, 2024i: 54):

- Öğrenciler, çıraklar ve stajyerler için gerçek hayat eğitimi sağlamak;
- Profesyoneller için gösteri merkezleri olarak bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmak;
- İnovasyon ve deneyler yoluyla kamu politikalarının uygulanmasına destek olmaktır.

Bunların yanında Fransa, engelli öğrencilerin de tarımsal eğitim alabilmelerine imkan sağlamaktadır. Zira Fransa, engelli öğrenciler de dahil olmak üzere tüm öğrencilerin birlikte öğrenebilmelerini sağlamak için öngörülü bir politika uygulamaya koymuştur. Bunu başarmak için öğretmenler ve eğitim ekipleri, akademik, psikolojik, davranışsal veya bilişsel sorunlar gibi özel ihtiyaçları olan öğrencilere mümkün olan en iyi bakımı sağlamak için destekten yararlanmaktadır. Özel ihtiyaçları olan 10.500'den fazla gencin yarısından fazlası, Özel Gereksinimli Öğrenciye Eğitim Desteği (Accompagnant d'Élève en Situation de Handicap, AESH) eşliğinde tarımsal eğitime kaydolmuştur (MASA, 2024ı :10).

Fransa'da tarımsal eğitim, 800'den fazla teknik ve yüksek öğrenim kurumuyla tarım ve gıda egemenliğinin faaliyet alanının merkezini oluşturmaktadır. 4. sınıftan doktora kadar olan tarımsal eğitim, tarım ve gıda, orman sektörü, doğal çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile bağlantılı mesleklerin, veteriner hekimlerin, bakım ve onarım işlerinin entegre edilmesi gibi alanları içermektedir (MASA, 2024f: 8).

Teknik tarım eğitimini (lisans veya ön lisans olan BTSA'ya kadar) ve yüksek tarım, veterinerlik ve peyzaj eğitimini kapsayan tarımsal eğitim, tarım, ormancılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve deniz ürünleri üretimi; bu ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması; tarımsal gıda ve gıda endüstrisi, tarımla bağlantılı endüstriler; hayvan ve bitki sağlığı ve korunması, hijyen, gıda kalitesi ve güvenliği; kırsal alanların, ormanların, suyun, doğal ortamların ve peyzajların planlanması, geliştirilmesi, yönetimi ve korunması alanlarını içermektedir (MASA, 2024g).

Fransa tarımsal eğitiminde:

- 4. sınıftan BTSA'ya 153.500 öğrenci;
- CAP (Mesleki yeterlilik sertifikası)'dan BTSA'ya 45.000 çırak;
- Ziraat mühendisi, veteriner veya peyzaj mimarı mesleklerinde 17.000 öğrenci ve çırak;
- 802 kuruluş (220 kamu, 584 özel);
- 17 tarım yüksek öğretim okulu;
- Yurtdışında 12.406 öğrenci, 506 çırak, 66 farklı eğitim kursu;
- 131 çırak eğitim merkezi (95 kamu, 36 özel);
- Saatlerce sürekli mesleki eğitim sağlayan 340 tesis (156 kamu, 184 özel);
- Kamu kuruluşlarında 192 tarımsal faaliyet;
- 38 teknolojik atölye ve binicilik merkezi;
- %44'ü kız ve %56'sı erkek öğrenci bulunmaktadır (MASA, 2024h).

Fransa’da tarımsal eğitimde, şirketler, mesleki eğitimin tasarım ve gelişiminin merkezinde yer almaktadır. Zira şirketler beceri eğitimini güncellemek adına her 5 yılda bir diploma yenileme öncesinde çalışanlarla görüşmeler yapmaktadır (MASA, 2024i: 6).

Tarımsal eğitimde, yeterlilik seviyesi ne kadar yüksekse, iş olanakları da o kadar iyi olmaktadır. İşgücüne katılan mezunlar arasında Mesleki Yeterlilik Sertifikası (Certificat d’Aptitude Professionnelle, CAP) sahibi kadınlar ve erkekler %81, liseyi başarıyla tamamlayan kadınlar %84, erkekler %91 ve BTSA sahip kadınlar %88, erkekler %95 oranında diplomalarını aldıktan üç yıl sonra istihdam edilmektedir (MASA, 2024h). Dahası, alınan diploma seviyesi yükseldikçe, kadın ve erkeklerin işgücü piyasasına girişleri arasındaki eşitsizlikler azalmaktadır (MASA, 2024h). Ayrıca tarımsal eğitimde mesleki entegrasyon oranı mezun olduktan 1 yıl sonra kadınlarda, mühendislikte %94, veterinerlikte %98, peyzaj mimarlığında %93; erkeklerde, mühendislikte %95, veterinerlikte %98, peyzaj mimarlığında %97’dir (MASA, 2024i: 7).

Tarımsal eğitim mezunlarının yarısından fazlası tarımsal gıda endüstrisinde, danışmanlık ve hizmet şirketlerinde ve profesyonel tarım kuruluşlarında çalışmaktadır. Diğer istihdam sektörleri arasında ticaret ve dağıtım, kalkınma, planlama, çevre, peyzaj, altyapı ve ağlar, tarımsal üretim, devlet daireleri, tarımsal tedarik endüstrisi, zirai kimyasallar ve tarımsal ekipman, gıda endüstrisi dışındaki endüstriler (ilaç, kozmetik, ahşap vb.), öğretim ve araştırma vb. yer almaktadır.

2022 yılı sonunda Fransa’da, kamu tarımsal eğitim kurumlarına ait tarım arazilerinin %30’u sertifikalandırılmış ve kurumların %75’i en az bir sertifikalı atölye bulundurmıştır (MASA, 2024i: 11). Ayrıca Fransa’da çiftlikler ve teknoloji atölyeleri, mesleki becerileri, ekip çalışmasını ve kişisel gelişimi öğrenmek için ideal yerlerdir. Mini stajlar, pratik çalışmalar, deneylerin izlenmesi ve projelerin uygulanması, bilgi ve know-how oluşturulmasına yardımcı olan faaliyetler gibi faaliyetlerle çiftlikler ve teknoloji atölyelerinde her yıl 4,5 milyon saat eğitim verilmektedir (MASA, 2024i: 54). Bu çiftliklerin yarısı karma tarım, %17’si bahçecilik ve pazar bahçeciliği, %11’i tarla tarımı ve aynı sayıda bağcılık alanında uzmanlaşmıştır (MASA, 2024i: 54).

Fransa’da, çiftçilere ve tarım üreticilerine, tarımsal üretim ve verimliliğin artırılması için sürdürülebilir tarım yöntemleri hakkında eğitimler ve danışmanlık hizmeti verilmektedir. Bu eğitim ve danışmanlık hizmeti çeşitli kurumlar aracılığıyla verilmektedir. Özellikle 1960’lı yılların başından beri, tarımsal yayım hizmetinin sağlanmasında ziraat odalarının kilit rolü olmakla birlikte, zamanla hizmet satın alma ve sözleşme stratejisine doğru değişim yaşanmıştır (Labarthe, 2014: 14). Çiftçilere danışmanlık hizmeti ve bilgi sağlayan başlıca aktörler, girdi veya tarımsal malların satın alınması için çiftçilerle doğrudan temas eden çiftçi kooperatifleri ve özel tüccarlar; çiftçiler için iş, tarım ve çevresel konularda tavsiyelerde bulunan ve ayrıca eğitim merkezi olan ziraat odaları; alternatif tarım uygulamaları ve çiftlik yönetim modellerini teşvik eden çiftçi birlikleri ile tarım,

bahçecilik ve şarap üretimine yönelik tarımsal tavsiyelerde bulunan özel danışmanlık şirketleridir (Labarthe, 2014: 16-20).

2.2.1.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri

Fransa’da, devlet destekli tarımsal sigorta sistemi 1964 yılına kadar bulunmamaktaydı (Salmon, 2013). Yaşanan kuraklıklardan sonra, bu alandaki yetersizliklerin çeşitli adımların atılmasını gerekli kılması sonucunda tarımsal felaketler için Ulusal Garanti Fonu (Fdration Nationale des Groupements de Coopratives Agricoles, FNGCA) kurulmuştur (Enjolras vd., 2012: 7). 27 Temmuz 2010 yılında, FNGCA’nın yerine, Fransız Tarım ve Balıkçılık Modernizasyon Yasası ile Ulusal Tarımsal Risk Yönetimi Fonu (Fonds National de Gestion des Risques en Agriculture, FNGRA) oluşturulmuş ve görevleri tüm kolektif risk yönetimi araçlarını desteklemek üzere genişletilmiştir (Lidsky vd., 2017: 17). FNGRA’ nın amacı, tarım sektöründeki iklim, sağlık, bitki sağlığı ve çevresel tehlikelerin yönetilmesine yönelik tedbirlerin finanse edilmesine yardımcı olmaktır. FNGRA, önlenemeyen bir doğal iklim etkisi nedeniyle, sigortalanması mümkün olmayan, olağanüstü risklerden kaynaklanan zararlar olarak tanımlanan tarımsal afetler sonucu zarar gören tarımsal işletmelere yönelik yardım mekanizmasıdır (Fonds national de gestion des risques agricoles [FNGRA], 2023).

Ayrıca Fransa’da, kuraklığa bağlı yem kayıplarının tarımsal felaket olarak tanınması talepleri hakkında karar vermek için 9 Aralık 2022’de Ulusal Tarımsal Risk Yönetimi Komitesi (Le Comit National De La Gestion Des Risques En Agriculture, CNGRA) toplanmıştır (Le Comit National De La Gestion Des Risques En Agriculture [CNGRA], 2022). Burada afetlerden kaynaklı kayıpların telafisi için tazmin süreci hızlandırılmıştır. Bunlara ek olarak 2023 yılında olağanüstü büyüklükteki tehlikelerin yol açtığı kayıpların bir kısmını milli dayanışma yoluyla telafi etmek üzere Ulusal Dayanışma deneği (Informatique et Sciences du Numrique, ISN) oluşturulmuştur. Bu denek kapsamında, işletmeci tarafından sigortalanın ürünlerde destekleme eşiğinin ötesindeki kayıpların %90’ı devlet tarafından ve kalan %10’u sigorta tarafından karşılanarak %100’e kadar telafi edilmesine katkıda bulunulması planlanmıştır (MASA, 2023a).

Fransa’da, iklimsel tehlikelerden etkilenen çiftçilerin zararlarının tazmin edilmesinde mevcut sistemin yetersizliğinin gözlemlenmesi sonucu 24 şubat 2022’de ‘‘Mahsul Sigortası Reformu’’ meclis tarafından kabul edilmiş (MASA, 2022c) ve 2 Mart 2022’de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunda destek oranı, üreticilerin ürün kayıplarının %20’sinden başlayan aşımlarla teminat alabileceği, 1 Ocak 2023’ten itibaren ise destek oranının maksimum %70’e kadar yükselebileceği şeklinde düzenlenmiştir (MASA, 2023a). Bu yasa, tüm çiftçiler için, iklimsel risklere karşı evrensel bir teminat oluşturan ve düşük yoğunluklu risklerin bireysel çiftlik düzeyinde giderilmesini, orta yoğunluklu risk primlerinin devlet tarafından desteklenmesini, yüksek risklerin iklim sigortası yoluyla bölgeler ve sektörler arasında havuzlanmasını düzenleyerek risklere karşı doğrudan devlet

garantisi sağlayan üç kademeli bir iklim riski teminat sistemini getirmiştir (MASA, 2022d). Bu yasanın ilkeleri şu şekildedir (MASA, 2022d):

- Dayanışma: Yılda 600 milyon avroluk bir finansman sağlanmasını mümkün kılacak şekilde ulusal dayanışmanın artırılması,
- Evrensellik: Sektörleri ne olursa olsun tüm çiftçilere doğal felaket riskleri için teminat sağlanması,
- Netlik: Çiftçiler, sigortacılar ve devlet arasında tarımsal risklerin net bir şekilde dağıtılması,
- Hız: Daha hızlı, daha çabuk tazminat ödenebilmesi (mevcut sistemde tazminat iki yıl sonrasına kadar ödenebilmektedir).

Bütün bunlara ek olarak, Fransa'nın 2024 yılı sonu itibariyle tarımsal üretim değeri, sübvansiyonlar hariç, bitkisel ürünlerde 45,4 milyar avro, hayvansal ürünlerde 34,4 milyar avro olarak gerçekteşmiştir (INSEE, 2024). İşletme sübvansiyonları ise 8,5 milyar avro olup buna 1,1 milyar avro ürünlere verilen sübvansiyonda dahil edildiğinde toplam sübvansiyon tutarı 9,6 milyar avro olmuştur (INSEE, 2024). Ayrıca Fransa, çiftçilerin sağlık veya çevre kazaları sonucu yaşadıkları ekonomik kayıpları telafi etmek için müdahalede bulunan, kamu otoritelerince onaylanmış bir yatırım fonuna destek vermektedir.

Ayrıca Fransa'da, tarımı finanse eden ve çiftçilere kredi desteği veren bankacılık sistemi bulunmaktadır. Fransız bankacılık sektörü, önde gelen Avrupa finans kurumları da dahil toplam 250 bankadan oluşmaktadır. Bu bankalardan 92'si kooperatif bankalarıdır. Fransa'da, CréditAgricole, Crédit Mutuel, Banque Populaire-Caisse D'Epargne (BPCE) ve Crédit Mutuel Arkéa bankaları çiftçilere finansal destek sağlayan önemli kooperatif bankalarıdır. Bu bankaların tahmini piyasa hisseleri Crédit Agricole için %68, Crédit Mutuel için %16, Banque Populaire için %9 ve Crédit-Mutuel Arkéa için %4'tür (EC,2020: 31). Crédit Agricole, ülke tarımını finanse eden temel kuruluştur. Crédit Agricole Leasing & Factoring (CAL&F) şubeleri, ülkedeki çiftçilerin büyük çoğunluğunun finansmanını sağlamaktadır (Topuzaoęlu ve Artukoğlu, 2019: 251). Bu bankalara ek olarak, Bpifrance, tarıma verdiği desteklerle ön plana çıkan kamu bankasıdır. Bu bankalar gıda ve içecek sektörüne krediler sunmanın yanı sıra ekipmanlar için kiralama hizmeti de vermektedir.

Tüm bu uygulamalar tarımda sürdürülebilirliği sağlamaktan ve çiftçiler açısından meydana gelebilecek beklenmedik durumlara karşı bir güven ortamı oluşturarak tarım sektöründe dayanışmayı artırmaktadır.

2.2.1.5. Organik Tarım

Organik tarım, 1920’lerde etik ve ekolojik ilkelere dayalı yeni düşünce okulları oluşturan ve alternatif bir tarımsal üretim biçimi başlatan agronomistler, doktorlar, çiftçiler ve tüketicilerin çok sayıda girişiminin sonucunda doğmuştur (AGENCEBİO, 2024b). Organik tarıma olan ilginin artmasıyla Fransa’da da bu alana yönelimler olmuş ve yıllar içerisinde organik tarımın Fransa’da payı giderek artmıştır. Zamanla Fransa organik tarım sektöründe Avrupa’nın önde gelen üreticisi durumuna gelmiştir.

Fransa topraklarının organik tarıma ayrılan toplam alanı 2014 yılında 1.08 milyon hektarken bu miktar 2024 yılında 2.71 milyon hektara yükselmiştir. Bu alanın 2.4 milyon hektarı sertifikalıyken, 280 bin hektarı organik dönüşüm aşamasındadır ve bu da Fransız tarım alanlarının %10,1’ine denktir (AGENCEBİO, 2024c).

Fransa’da 2024 yılında, organik tarıma ayrılan 651.554 bin hektar alanda, protein bitkileri, yağlı tohumlar, kurutulmuş sebzeler ve hububat; 1.66 milyon hektar alanda yeşil alan ve yem bitkileri; 42.045 hektar alanda sebze; 66.385 bin hektar alanda meyve; 164.541 bin hektar alanda asma; 27.230 bin hektar alanda parfüm, aromatik ve tıbbi bitkiler ve 96.839 bin hektar alanda ise diğer ürünler yetiştirilmiştir (AGENCEBİO, 2024c).

Fransa topraklarında organik tarımla üretilen bitkisel üretime bakıldığında 2024 yılında, 19.959 çiftçi, yağlı tohumlar, kurutulmuş sebzeler ve hububat yetiştirmekte; 38.769 çiftçi yeşil alan ve yem bitkileri; 13.526 çiftçi sebze; 16.876 çiftçi meyve; 12.075 bin çiftçi asma; 5.678 çiftçi parfüm, aromatik ve tıbbi bitkiler ve 26.990 çiftçi ise diğer ürünler yetiştirilmiştir (AGENCEBİO, 2024c). Ayrıca Fransa’da çiftlik sayısı her geçen yıl artarak, çiftlikler bölgelerde 200.000’den fazla istihdam sağlamış ve tüketicilerin taleplerinin karşılanmasına yardımcı olmuştur (AGENCEBİO, 2024d).

Fransa topraklarında organik tarım bağlamında hayvancılığa bakıldığında, 2024 yılında yaklaşık 223 bin emzikli inek, 284 bin süt ineği, 298 bin koyun eti, 163 bin süt koyunu, 114 bin keçi, 16 bin dişi domuz, 11 milyon etlik piliç, 8 milyon yumurtacı tavuk ve yaklaşık 265 bin arı kovanının organik tarımla üretilmiştir (AGENCEBİO, 2024c). Organik tarımla hayvan yetiştiren çiftliklere bakıldığında ise 6.618 çiftlik emzikli inek, 4.777 çiftlik süt ineği, 2.867 çiftlik koyun eti, 808 çiftlik süt koyunu, 1.646 çiftlik keçi, 611 çiftlik dişi domuz, 913 çiftlik etlik piliç, 2.658 çiftlik yumurta tavuğu yetiştirmiş ve 1492 çiftlik arıcılıkla uğraşmıştır (AGENCEBİO, 2024c).

Fransa’da 2024 yılında 25.105 bin şirket faaliyet gösterirken, aynı yıl 20.512 ürün hazırlayıcısı, 15.989 distribütör, 167 restoran sahibi, 1091 ithalatçı şirket organik tarıma geçmiştir (AGENCEBİO, 2024c). Bütün bu veriler Fransa’da organik üretim ve organik sektörde çalışan

nüfusun arttığını göstermektedir. Bu da Fransa’da organik tarımın öneminin giderek artmasından kaynaklanmaktadır.

2.2.2.Hollanda’da Tarım

Bu başlık altında Hollanda’nın tarımsal yapısı ve özellikleri, tarım alanında ilgili örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri, tarımsal sigorta ve kredi sistemleri ile organik tarımı konuları ele alınacaktır.

2.2.2.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri

Hollanda, 41.528 km² yüzölçümüne sahip olup nüfusu yaklaşık 18 milyondur (TCDB, 2024b). Avrupa Birliği’nin alan olarak en küçük ülkelerinden biri olan ve 12 eyaletten oluşan Hollanda, Batı Avrupa’da Kuzey Denizi kıyısında, Almanya ve Belçika arasında yer almaktadır. Ren, Maas ve Shelde nehirlerinin deltasında kurulmuş olan Hollanda’nın yüz ölçümünün %18’i olan 7.578 km² alanı su ve kanallardan oluşmakta ve coğrafi yapısı itibarıyla düz bir araziye sahip olan ülke topraklarının yarısından fazlası deniz seviyesinin altında yer almaktadır (TCTB, 2024c: 3).

Hollanda önemli bir tarım ülkesi olup, ülkenin toprakların %32’si tarım için kullanılmakta, anakara topraklarından geçen üç büyük nehir ülke tarımı için önemli bir rol oynamaktadır (TCTB, 2024c: 7). Hollanda topraklarının 1,0 milyon hektar alanı ekilebilir arazi, 37,21 bin hektar alanı kalıcı bitkiler, 77.241 bin hektar alanı ise çayırlar ve meralardır (FAO, 2024). Ülke topraklarının 3600 km²’lik alanında ise ormancılık yapılmaktadır (Uludağ İhracatçı Birlikleri [UIB], 2023: 2). Ayrıca Hollanda, ekilebilir tarım arazilerinin yarısından fazlasını meralara ayırmış durumdadır ve meraları %24’lük oran ile sebze meyve, %10’luk oran ile tahıl ürünleri ve %5,7’lik oran ile süs bitkileri ekimi takip etmektedir (Özer, 2021: 77).

Hollanda’da 2024 yılı verilerine göre 99.055 hektar alanda ortalama 5,5 milyon kg sebze; 1.427 hektar alanda ortalama 86 milyon kg çilek; 14.589 hektar alanda 365 milyon kg yapraklı ve saplı sebze; 674 hektar alanda ortalama 22 milyon kg marul, yapraklı ve diğer çeşitler; 3.176 hektar alanda yaklaşık 128 milyon kg pırasa; 2.190 hektar alanda 13,5 milyon kg kuşkonmaz; yaklaşık 50.870 hektar alanda 2.496 milyon kg yumrulu ve kök sebze; 3.101 hektar alanda 159,5 milyon kg havuç; 11.767 hektar alanda yaklaşık 357 milyon kg lahana; 10.731 hektar alanda 93 milyon kg baklagiller; 418 hektar alanda yaklaşık 17 milyon kg kabak; 1.726 hektar alanda 828 milyon kg domates; 640 hektar alanda 416 milyon kg salatalık; 5.262 hektar alanda yaklaşık 28 milyon kg yeşil bezelye; 1.881 hektar alanda 78 milyon kg kereviz; 1.009 hektar alanda yaklaşık 45 milyon kg pancar; 535 hektar alanda yaklaşık 8,5 kg ateşböceği ve 2.667 hektar alanda yaklaşık 38,5 milyon kg ıspanak yetiştirilmiştir (Centraal Bureau voor de Statistiek [CBS], 2024a). Ayrıca Hollanda’da 2024 yılında, 95.852 hektar alanda buğday; 38.184 hektar alanda arpa; 1.491 hektar alanda çavdar;

1.380 hektar alanda yulaf; 9.777 hektar alanda tahıl mısırları; 187.236 hektar alanda yeşil mısır; 1.670 hektar alanda barbunya; 1.409 hektar alanda şalgam tohumu; 3.539 hektar alanda keten; 3.068 hektar alanda hindiba; 3.366 hektar alanda kenevir; 152.674 hektar alanda patates; 84.480 hektar alanda şeker pancarı; 31.473 hektar alanda soğan yetiştirilmiştir (CBS, 2024b).

Bunlara ek olarak Hollanda’da seracılık yaygın olarak yapılmaktadır ve tarım sektörü içinde seracılığın payı oldukça büyüktür. Öyle ki Hollanda’da 2023 yılında, 221 serada domates, 190 serada biber, 181 serada salatalık ve 33 serada ise patlıcan yetiştirilmiş, bu seraların büyüklüğüne bakıldığında ise 1.77 bin hektar alanda 0,73 milyon ton domates; 1.56 bin hektar alanda 0,42 milyon ton biber; 0.66 bin hektarlık alanda 0,43 milyon ton salatalık ve 0.12 bin hektar alanda ise 0,06 milyon ton patlıcan yetiştirilmiştir (CBS, 2023a).

Hollanda’nın 2024 yılındaki sektörel bazlı tarımsal çıktılarına bakıldığında, bitkisel üretim; %0,8 tohumlar da dahil tahıllar, %1,7 endüstriyel bitkiler, %6,5 yem bitkileri, %36,5 sebze ve bahçe ürünleri, %8,7 tohumlar da dahil patates, %3 meyve olmak üzere toplamda %57,3; hayvansal üretim, %5,1 sığır, %10,2 domuz, %0,3 koyun ve keçi, %2,6 kümes hayvanları, %21,5 süt ve %2,9 yumurtalar olmak üzere toplamda %42,7’dir (EC, 2024a).

Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre Hollanda’nın GSYİH’si 1,23 trilyon dolar tutarındayken (WB, 2024c), tarımın GSYİH içindeki payı %1,7’dir (WB, 2024d), Hollanda’nın tarımsal GSYİH’si ise 20,91 milyar dolardır. Ayrıca Hollanda ekonomisinde istihdamın %10’unu tarım ve bahçeçilik sektörü oluşturmaktadır (Government of the Netherlands, 2024a). Dünya Bankası 2023 yılı verilerine göre toplam işgücünün %2’si tarım sektöründe çalışmaktadır (WB, 2023b).

İşgücünün çok az bir bölümünü istihdam etmesine karşın ileri düzeyde mekanize olmuş tarım sektörü ile ülke, dünyanın en fazla tarım ürünleri ihraç eden ikinci ülkesi konumundadır (TCTB, 2024c: 8). Bunun yanında Hollanda, tarımsal üretim açısından Dünyada yedinci, Avrupa’da ise birinci sıradadır (Duruhan, 2021: 5).

Hollanda, yılda yaklaşık 65 milyar avro tarımsal ürün ihraç etmektedir (Government of the Netherlands, 2024a). 2022 yılında ihracat değeri en yüksek ürün grupları, süt ve yumurta 11,9 milyar avro, çiçekçilik ürünleri 11,5 milyar avro, et 11 milyar avro, içecekler 8,1 milyar avro ve doğal sıvı ve katı yağlar 8,1 milyar avro’dur ve bu 5 ürün grubunun toplamı tarım ürünleri ihracat değerinin % 41’idir (ARPPHA, 2022). Ayrıca Hollanda 2023 yılında 13 milyar dolar süt ürünleri, yumurta ve bal ihraç etmiştir (TCTB, 2024c: 9). Bunlara ek olarak Hollanda, ihracatının %69,7’sini AB’ye yapmakta ve toplam tarımsal ihracatının %24’ünü Almanya’ya, %12’sini Belçika’ya ve %8’ini de Fransa’ya yapmıştır (UİB, 2023: 5).

Hollanda tarım sektörünü çoğunlukla tahıl, yem bitkileri ve patates oluşturmakla bitlikte, bahçecilik sektörü sebzelere ve çiçek soğanlarına odaklanmakta ve Hollanda seralarında daha çok tatlı biber ve gül gibi sebzeler ve çiçekler üretilmektedir (Government of the Netherlands, 2024a). Ayrıca Patates, şeker pancarı, buğday ve tahıllar Hollanda tarım ürünleri arasında en çok ihraç edilen tarım ürünleri olmakla birlikte yine bahçecilik ve seracılık son derece önemli bir dış gelir kaynağıdır (TCTB, 2024c: 7). Hollanda, özellikle katma değeri yüksek tarımsal ürünleri arasında olan çiçek, bitki tohumları ve soğanları, patates, domates, bira, çikolata, peynir ve kendi ülkesinde yetişmemesine rağmen kakaoda dünyanın en büyük ihracatçısı konumundadır (Özer, 2021: 70).

Ülkenin kuzeyi, geleneksel olarak tarımsal bir yapı gösteren, aynı zamanda çok sayıda küçük işyerinin bir arada olduğu bir bölge iken, ülkenin doğusu, ekin ve canlı hayvan yetiştiriciliği başta olmak üzere, çiftçilik sektörü ve et işleme sanayisi faaliyetlerinin olduğu bölgedir (TCTB, 2024c: 13). Hollanda’da yaklaşık 51.000 çiftlik bulunmaktayken bu çiftliklerin ortalama büyüklüğü 32 bin hektardır (EC, 2024b).

Hollanda’da tarım sektörünün diğer boyutunu oluşturan hayvancılığa bakıldığında ise, 2024 yılında 10,6 milyon domuz, 475 bin süt keçisi, 732 bin koyun, 3,77 milyon sığır yetiştirilmiştir (CBS, 2024c). Sığır üretiminin 1,54 milyon süt ve buzağılama inekleri, 1,01 milyonu dana buzağıları, 970 bini genç süt sığırları, 190 bin genç et sığırları, 2 yaş üzeri boğalar 10 bin ve 50 bin diğer sığırlardır (CBS, 2024c). Bunun yanında Hollanda’da 82 milyon 340 bin tavuk, 363 bin ördek ve 370 bin hindi yetiştirilmiştir (CBS, 2024d).

Hollanda özellikle süt ve süt ürünleri işletmeciliğinde oldukça ileri seviyelerdedir. Öyle ki Hollanda, dönüm başına süt üretiminde dünyanın en iyi ülkelerinden biridir ve Avrupa’nın beşinci en büyük süt üreticisi konumundadır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu [DEİK], 2024: 3). Hollanda’da 2024 yılında 13,5 milyon kg süt, 119 bin kg tereyağı, yaklaşık 935 bin kg peynir, 166 bin kg süt tozu ve 385 bin kg yoğunlaştırılmış süt üretilmiştir (CBS, 2024e).

Hollanda balıkçılık alanında da iyi olan ülkeler arasındadır. Hollanda, 2022 yılı EUROSTAT verilerine göre, AB’nin Atlantik ve Kuzeydoğu Bölgesi’ndeki toplam canlı balık avında Danimarka ve Fransa’dan sonra %11 ile üçüncü sırada yer almakta; AB’nin Atlantik ve Doğu Merkez Bölgesi’nde avların çoğunu İspanya, Letonya, Litvanya ve Hollanda oluşturmaktadır (EUROSTAT, 2022). Ayrıca 2023 yılında Hollanda’nın 769 balıkçı gemisi bulunmaktadır (EUROSTAT, 2023).

Hollanda’da tarım alanındaki faaliyetleri yürütmeden sorumlu temel merkezi birim Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı (Ministry of Agriculture, Fisheries, Food Security and Nature) ile Balıkçılık, Gıda Güvenliği, Bahçecilik ve Doğa Koruma Bakanlığı (Minister for Fishery, Food Security, Horticulture and Nature Conservation)’dır.

Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı'nın sorumluluk alanları şunlardır (Government of the Netherlands, 2024b):

- Tarım (kapsayıcı tarımsal yöneticilik),
- Gıda güvenliği ve gıda kalitesi,
- Hayvan Refahı ve Sağlığı,
- Kırsal kalkınma,
- Entegre azot stratejisi,
- Tarım Arazi Yönetim Ofisi (Bureau Beheer Landbouwgronden, BBL) / Ulusal Arazi Bankasıdır.

Balıkçılık, Gıda Güvenliği, Bahçecilik ve Doğa Koruma Bakanlığı'nın sorumluluk alanları ise şunlardır (Government of the Netherlands, 2024c):

- Balıkçılık (büyük su kütleleri dahil),
- Bahçecilik (bitki yetiştiricilerinin hakları dahil),
- Hollanda Gıda ve Tüketici Ürünleri Güvenlik Otoritesi (Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit, NVWA),
- Denetleme Kurumları (Skal organik sertifikasyonu), çiçek soğanı kalitesi ve sağlığı (Bloembollenkeuringsdienst, BKD), tarla tohumları ve yumruları (Nederlandse Algemene Keuringsdienst, NAK), bahçecilik için denetim hizmeti (Naktuinbouw), süt ürünleri, yumurta ve yumurta ürünlerinin güvenliği ve kalitesi (Centraal Orgaan voor Kwaliteitsaangelegenheden in de Zuivel, COKZ), Kalite Kontrol Bürosu (Kwaliteits-Controle-Bureau, KCB),
- Doğa ve biyolojik çeşitlilik,
- Hollanda Ormancılık Komisyonu (Staatsbosbeheer) dur.

Bakanlığın yapısında, genel sekretere bağlı bir yardımcı ve gıda, tüketici, ürün güvenliği yetkilisi ile dört genel müdürlük yer almaktadır. Bu genel müdürlüklerinin sorumluluk alanları şu şekildedir (Government of the Netherlands, 2024d):

- Tarım Genel Müdürlüğü: Hayvan tedarik zinciri ve hayvan refahını sağlamak; bitki tedarik zinciri ve gıda kalitesini sağlamak,
- Doğa ve Balıkçılık Genel Müdürlüğü: Balıkçılık ve büyük su kütlelerini yönetmek; wadden denizini yönetmek; iklimin tarım gıda ve doğa üzerindeki etkisi ile ilgili konularla ilgilenmek,
- Kırsal Alanlar ve Azot Kaynaklı Kirlilik Genel Müdürlüğü: Kırsal geçiş alanları, azot bazlı kirlilik; tarımla ilgili ulusal program ve geçiş fonu gibi konularla ilgilenmek,

- Kırsal Geçiş Alanları Koordinasyon Genel Müdürlüğü: Ağ tesisinden; program ofisinden, risk yönetiminden; ulusal çerçevelerden ve iç organizasyondan, azot pik yükü programı gibi programsal konulardan sorumlu olmak.

2.2.2.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeleri

Hollanda'nın tarım alanında örgütlenme yapısının ele alınacağı bu başlık altında, Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar ve tarımsal kooperatifler konuları incelenecektir.

2.2.2.2.1.Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar

Bu bölümde bakanlığın doğrudan yapısında bulunmayan ve ona bağlı olmayan fakat çeşitli faaliyetleri tarım ile ilgili bakanlığın görev vermesi üzerine üstlenmiş ve bu nedenle de bakanlığa rapor verme sorumluluğu olan ya da bakanlığa görevinin yerine getirilmesi konusunda tavsiye niteliğinde destek veren kuruluşlara yer verilmiştir.

Hollanda'da bağımsız ve bir bakanlığa bağlı olmayan bir idari organ olan Bağımsız İdari Otorite (Zelfstandig Bestuursorgaanen, ZBO), hükümet görevlerini yerine getirmekte ve bunların merkezi hükümet içerisinde özel bir konumu bulunmaktadır. Tarımdan sorumlu bakanlıklar, ZBO'nun uygulayacağı politikalardan ve bu politikaların denetiminden sorumludur. Ayrıca bakanlıklar, yöneticileri atayabilmekte, askıya alabilmekte veya görevden alabilmekte; yöneticilerin maaşlarını belirleyebilmekte, ZBO'nun görevlerini düzgün bir şekilde yerine getirebilmesi için politika kuralları oluşturabilmektedir (Rijksoverheid, 2024). Öte yandan, ZBO'larla ilgili tüm iletişim, bağlı olduğu bakanlık vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bunların yanında ZBO'lar yürütme kurumları gibi, ziyaretler düzenleyerek ve yıllık raporlar sunarak parlamento ile iletişime geçmektedirler (Jann vd., 2008: 178).

Bu çerçevede ilgili ZBO'lar: Tarım Arazileri Yönetim Ofisi (Bureau Beheer Landbouwgronden, BBL), Bitki Koruma Ürünleri ve Biyositlerin Ruhsatlandırılması Kurulu (College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden, CTGB), İç Su Balıkçılığı Odası (Kamer voor de Binnenvisserij, Kabivi), Hollanda Tarımsal Ürün Tohumları ve Tohumluk Patates Genel Denetleme Servisi (Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen, NAK), Bitki Çeşitleri Kurulu (Raad voor plantenrassen, RvP), Çiçek Soğanı Muayene Hizmeti Vakfı (Stichting Bloembollenkeuringsdienst, BKD), Kalite Kontrol Bürosu Vakfı (Stichting Kwaliteits-Controle-Bureau, KCB), Kalite Kontrol Kuruluşu (Controle Orgaan Kwaliteits Zaken, COKZ) 'dur (Overheid.nl, 2024a).

- Tarım Arazileri Yönetim Ofisi (Bureau Beheer Landbouwgronden, BBL): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı ile ilişkili bu kuruluş, kırsal alanlarda doğa, tarım, manzara, su ve çevre konularındaki hükümet hedeflerini gerçekleştirmek için kuruluşların kullandığı gayrimenkulleri edinmekten sorumludur (Overheid.nl, 2024b).
- Bitki Koruma Ürünleri ve Biyositlerin Ruhsatlandırılması Kurulu (College Voor de Toelating van Gewasbeschermingsmiddelen en Biociden, CTGB): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı ile ilişkili bu kuruluş, Hollanda'da bitki koruma ürünleri ve biyositlerin ruhsatlandırılmasına ilişkin kararları almakta ve Bitki Koruma Ürünleri ve Biyositler Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin sorumluluk üstlenmektedir (Overheid.nl, 2024c). Ayrıca CTGB, insanların, hayvanların ve çevrenin güvenliğini göz önünde bulundurarak Avrupa'da bitki koruma ürünleri ve biyositlerin sorumlu bir şekilde kullanılmasına katkı sağlamaktadır (CTGB, 2024).
- İç Su Balıkçılığı Odası (Kamer voor de Binnenvisserij, Kabivi): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı ile ilişkili bu kuruluş, iç sularda etkin avcılığın sağlanması amacıyla balıkçılık haklarının kiralanması ve buna ilişkin anlaşmalardan ve izinlerin verilmesinden sorumludur (Overheid.nl, 2024d).
- Hollanda Tarımsal Ürün Tohumları ve Tohumluk Patates Genel Denetleme Servisi (Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen, NAK): Tarım ile ilgili bakanlık adına yasal denetimler gerçekleştirmektedir. Ayrıca patatesi, toprağı ve tohumları çeşitli kalite özellikleri açısından değerlendirmektedir (Overheid.nl, 2024e). NAK'ın, tohumluk patateslerin moleküler araştırma teknikleri kullanılarak geniş çaplı takip kontrollerinin yapıldığı ileri teknolojiye sahip patates, toprak ve tohum araştırma laboratuvarı bulunmaktadır (NAK, 2024).
- Bitki Çeşitleri Kurulu (Raad voor Plantenrassen, RvP): RvP, Hollanda'da bitki ıslahına ilişkin fikri mülkiyet haklarının verilmesinden ve bitki çeşitlerinin ve standlarının kabul edilmesinden sorumlu tek organdır (Raad voor Plantenrassen [RvP], 2024).
- Çiçek Soğanı Muayene Hizmeti Vakfı (Stichting Bloembollenkeuringsdienst, BKD): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Koruma Bakanlığı'nın denetimi altında olan bu vakfın temel görevi, 1923 yılından bu yana çiçek soğanlarını kalite ve karantine açısından muayene etmektir. Ayrıca kalite kontrolleri, laboratuvar testleri ve ithalat kontrolleri de yapan bu vakıf, Hollanda Gıda ve Tüketici Ürünleri Güvenliği Otoritesi adına ihracat denetimleri de gerçekleştirmektedir (Overheid.nl, 2024g). Bunlara ek olarak BKD, çiçek soğanlarını önde gelen kalite seviyesinde denetleyerek pazara erişimi desteklemekte ve çiçek soğanlarının kalitesine ilişkin uluslararası garantiler sağlamaktadır (BKD, 2024).
- Kalite Kontrol Bürosu Vakfı (Stichting Kwaliteits-Controle-Bureau, KCB), Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı ile ilişkili bu vakfın, taze meyve ve sebzelerin ithalat ve ihracat denetimini yapmak; Hollanda'da perakende aşaması hariç

olmak üzere, ticareti yapılan taze meyve ve sebzelerin kalite kontrolünü yapmak; taze meyve ve sebzelerin, kesme çiçeklerin ve saksı bitkilerinin ve belirli bir sektöre girmeyen bitkisel ürünlerin ithalatını denetlemek; belirli varış noktalarına yönelik ihracat için örnekleme ve izleme faaliyetlerini yürütmek; bitki sağlığı ihracat denetimleri için başvurular ve bitki sağlığı ihracat sertifikalarının verilmesine ilişkin talepleri almak gibi görevleri bulunmaktadır (Overheid.nl, 2024h).

- Kalite Kontrol Kuruluşu (Controle Orgaan Kwaliteits Zaken, COKZ): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı ile ilişkili olan bu kuruluş, Hollanda'nın süt, kümes hayvanları ve yumurta ürünleri için denetim otoritesidir (Overheid.nl, 2024ı). COKZ, Hollanda'da üretilen süt ve süt ürünleri, yumurta ve yumurta ürünlerinin güvenliği ve kalitesi konusunda güvence sağlamakla birlikte, süt ve yumurta sektörünün uluslararası pazarlara daha iyi erişimini ve sosyal gereksinimlerin karşılanmasının güvencesini sağlamaktadır (COKZ, 2024).

Ayrıca bağımsız kuruluşların yanında Hollanda'da Veterinerlik Ofisi (Bureau Diergeneesmiddelen, BD), Veteriner İlaçlarının Ruhsatlandırılması Komisyonu (Commissie Toelating Diergeneesmiddelen, CTD), Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Ofisi (GGO Vergunningverlening, GGO), Hayvan Sağlığı Servisi (Gezondheidsdienst voor Dieren, GD) gibi kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu kuruluşların görevleri şu şekildedir:

- Veterinerlik Ofisi (Bureau Diergeneesmiddelen, BD): Tarım, Balıkçılık, Gıda Güvenliği ve Doğa Bakanlığı adına hareket eden BD'nin, veteriner tıbbi ürünleri için pazarlama izin başvurularının değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve sürdürülmesi; veteriner tıbbi ürün hammaddesi olarak kullanılan tüm etkin maddelerin başvurularının değerlendirilmesi, kayıtlarının düzenlenmesi ve sürdürülmesi; veteriner ilaç gözetimi ve farmakovijilans denetimleri; veteriner tıbbi ürünlerinin üreticilerinin, ithalatçıların, toptancıların ve perakendecilerinin lisanslandırılması; immünolojik veteriner tıbbi ürünler için parti onayları; ihracat sertifikaları; veteriner ilaçları ve hayvan yemi katkı maddeleri için deneme muafiyetleri; ürün kusurlarının ve geri çağırımların değerlendirilmesi; veteriner ilaçlarının durum tespiti; hayvan yemi katkı maddeleri ve hayvan yemi talepleri alanında destek ve danışmanlık etmek gibi görevleri bulunmaktadır (College Ter Beoordeling Van Geneesmiddelen [CBG], 2024).
- Veteriner İlaçlarının Ruhsatlandırılması Komisyonu (Commissie Toelating Diergeneesmiddelen, CTD): Veteriner ilaçlarının pazarlanması ve ruhsatlandırılması konusunda danışmanlık ile veteriner ilaçlarının reçete gereklilikleri ve dağıtımında danışmanlık yapmaktadır (CBG 2024b).
- Veterinerlik Bürosu (Bureau Diergeneeskunde, BD): CTD'ye görevlerinde destek sağlayan BD, gerekli gördüğü takdirde CTD'den bağımsız bir uzman görüşü talep etmektedir.

CTD'den BD'ye gelen tavsiyeler sonucunda veterinerlik ilaç kurumu pazarlama izni vermektedir (CBG 2024b).

- Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Ofisi (GGO Vergunningverlening, GGO): GGO ofisi, kontrollü kullanıma ilişkin bildirimleri değerlendirmektedir (GGO Vergunningverlening, [GGO], 2024). Ayrıca GDO'lu ürünlerle çalışma izinlerini vermekte ve risk değerlendirmesi de dahil olmak üzere tüm esaslı hazırlıkları yürütmektedir (GGO, 2024).
- Hayvan Sağlığı Servisi (Gezondheidsdienst voor Dieren, GD): 1919 yılında kurulan GD, hayvanların, hayvan sahiplerinin ve toplumun yararına hayvan sağlığı alanında çalışmaktadır (Gezondheidsdienst voor Dieren [GD], 2024a). GD, hayvan sağlığı ile ilgili sinyallerin mümkün olan en erken zamanda tespit edilmesini sağlayan geniş bir güvenlik ağı sunan düşük eşikli ve gönüllü bir sistemdir (GD, 2024b).

2.2.2.2.2. Tarımsal Kooperatifler

Hollanda'da eğitim seviyesi yüksek olan çiftçiler, birlikte hareket edebilmenin verdiği avantajlardan yararlanmak ve yerel ve ulusal karar vericiler üzerinde etki edebilmek için kooperatifleşmeye önem vermişlerdir. Böylece Hollanda'da, 1876 yılında kooperatifçilikle ilgili ilk yasa çıkartılmış ve daha sonra Medeni Kanun'da yapılan düzenlemelerle kooperatifçiliğin uygulama alanları genişletilmiştir (Köroğlu, 2003: 16-17).

Hollanda dünyada kooperatifleşmede ve özellikle de tarımsal kooperatiflerde başarılı ve örnek bir ülkedir. Bu başarının altında yatan nedenler, ülkedeki kıt kaynakların organize, kontrol edilebilir ve planlı bir şekilde kullanılması; tarımda teknolojiye bilinçli olarak yararlanılması, tarımsal üretimin ve çiftçinin yararına yasalar ve politikalar oluşturulmasıdır.

Hollanda'daki tarım kooperatiflerinin temel ilkelerini Feng (1999: 64-65) şu şekilde belirtmiştir:

- Kooperatifler, özel işletmelerin iş birliği yapmasından ortaya çıkmışlardır,
- Kooperatifçilikte, her çiftçi, kendi çiftliğindeki tüm üretim kararları ve üretim süreci için bireysel sorumluluğa sahiptir. Zira tarımsal kooperatiflerin oluşmasında bağımsız çiftlikler etkili olmuştur,
- Kooperatifler çiftçiler tarafından yapılan anlaşmalara dayanmaktadır,
- Kooperatifler, gönüllülük esasına göre kurulu, üyeler tarafından demokratik bir şekilde yönetilir ve kontrol edilirler.
- Kooperatifler hükümetten tamamen bağımsızdırlar ve kooperatiflerde hükümet müdahalesi bulunmamaktadır,

- Kooperatifler, üyeleri için çeşitli maliyetlere katlanarak üretim maliyetlerini düşürüp, kar elde edebilmeleri için çalışmakta ve elde ettikleri karı her bir ortağın kooperatifte üstlendiği ekonomik faaliyetin miktarına ve kalitesine dayalı olarak dağıtmaktadır,
- Kooperatiflerde, çiftçilerin ekonomik faaliyetlerinin toplanmasında havuz sistemi uygulanmakta ve üretilen ürünün kalitesine göre üreticilere fiyat ödemesi yapılmaktadır,
- Kooperatif içi haklar ve sorumluluklar tüm üyeler arasında paylaşılmaktadır,
- Ekonomik açıdan bakıldığında, tarımsal kooperatifler doğrudan ortak olan çiftçilerin üretim sürecine bağlıdır ve bu süreç kooperatiflerin birincil amacı ve işlevini oluşturmaktadır,
- Üreticiler üye oldukları kooperatife ürünlerini vermekle yükümlüdürler,
- Üreticiler birden fazla kooperatife üye olabilmektedirler.

Hollanda'da tarım kooperatiflerinin en karakteristik özelliği, çiftçilerin kendi kaynaklarıyla oluşturdukları bankalar aracılığıyla maddi ihtiyaçlarını karşılayarak devletten yardım almamalarıdır. Ortaklarına tarımsal kredi sağlayan, kırsal alanlardaki süt ve süt ürünlerinin, et ürünlerinin, meyve ve sebze ürünlerinin büyük çoğunluğunu toplayan, işleyen ve pazarlayan Hollanda tarım kooperatifleri, ekilecek ürünün ne olacağına, ürünün ekilme ve yetiştirilme şartlarına, kısaca üretimin her aşamasında yer almakta; kooperatif yetkilileri ile çiftçilerin iş birliği içerisinde karar vermesini sağlamakta ve çiftçilere hasat zamanı personel desteği vermektedir (Duruhan, 2021). Ayrıca Hollanda'da tarımsal kooperatifler, çiftlik üyelerine tedarik edilen veya pazarlanan ürünlerin fiyat ve miktarını güvence altına almakta; oluşabilecek riskleri engellemek için zaman ve piyasalar arasında fiyat havuzu oluşturmakta; ortakların gelirlerindeki dalgalanmaları yumuşatmak için ödeme rejimleri geliştirmekte ve gelirlerin sürekliliğini sağlamak için piyasayı korumak gibi doğrudan stratejiler uygulamaktadır (Melyukhina, 2011: 35). Kooperatifler aynı zamanda organize emtia ve finansal risk piyasalarındaki risklerden korunmada çiftçilerin kolektif araçları olarak hareket etmektedirler.

Hollanda'da tarım arazilerinin, kooperatiflere kayıtlı olması gerekmektedir. Hollanda'da tarımsal kooperatifler arazilerde hangi bitkinin hangi dönemde üretileceğine karar vermekte, bu konularda çiftçileri yönlendirmekte, alanında uzman kişiler tarlalarda incelemeler yaparak üretilecek ürün ve dönemle ilgili bilgiler vermekte, ürün belirlendikten sonra ekilip hasat edilmesine kadar geçen süreçte çiftçilere her türlü destek sağlanmakta, hasat edildikten sonra kiralık depolarda ürünlerin fiyatları belirlenip açık artırma yoluyla satışa çıkarılmakta ve genel hizmet tutarı düşüldükten sonra çiftçiye ödeme yapılmaktadır (Kılavuz ve Erdem, 2019:142). Aynı zamanda kooperatifleşme faaliyetleri bir planlama kültürü yaratmaktadır. Hollanda'da devlet ve üreticiler, her yıl ne kadar alanda ne kadar ürün ekileceği konusunda planlı ve programlı bir çalışma yürütmektedir. Devlet de verilen taahhütler karşılığında üreticileri desteklemektedir.

Bu güçlü yapı içerisinde Hollanda'da tarımsal kooperatiflerin pazar payı yaklaşık %70'tir ve bu oran %40 olan AB ortalamasının oldukça üzerindedir (Bijman, 2016: 3). Süt ve süt ürünleri, şeker, patates, hayvan yemi, meyve-sebze ve çiçek başta olmak üzere temel tarım sektörlerinde kooperatifler hâkim roledir. Yine ülkede patates üretiminin %100'ü kooperatif işletmelerinde değerlendirilmekte, dünyanın en büyük nişasta işletmesi de kooperatiflerin kontrolünde faaliyet göstermektedir (URL-1).

Hollanda'da tarımsal kooperatiflerin elde ettiği başarıyı Bijman (2016: 6-11) beş faktörle şu şekilde açıklamaktadır:

- Kolaylaştırıcı Mevzuat Yapısı; Diğer AB ülkelerindeki mevzuatla karşılaştırıldığında, Hollanda'daki kooperatif yasaları, az sayıda zorunlu kurala sahip olduğu ve kooperatiflerin tüzüklerinin tasarlanmasında önemli ölçüde esnekliğe izin verdiği için kolaylaştırıcı olarak adlandırılmaktadır. Kooperatifler için mevcut mevzuat değerlendirildiğinde, kooperatifler ve dernekler hakkındaki Hollanda yasalarının, uygulayıcılar tarafından bir kooperatif kurma ve kooperatifin ana sözleşmesini kurucularının ihtiyaçlarına göre uyarlama konusunda esnek bir yapıda olduğu dikkat çekmektedir.
- Etkin Yönetim; Hollanda'da kooperatifler rekabetçi baskılara uygun stratejik ve taktik cevaplar geliştirmek için, yönetimin özerkliğini güçlendirmek, ortakların operasyonel kararlar üzerindeki etkisini azaltmak, yeni sermaye kaynakları bulmak ve denetim organlarını profesyonelleştirmek ihtiyacını hissetmişler ve geleneksel modelin yanında yönetim ve şirket modeli olarak iki yeni kurumsal modeli kooperatif yönetimlerinde uygulamaya koymuşlardır.
- Homojen Ortak Yapısı; Hollanda kooperatifleri genelde benzer niteliklere sahip üyelerden oluşmaktadır. Bu özellik sayesinde ortak amaçlar ve alınabilecek kararlarda hızlı hareket edebilmişler ve bu da ortaya çıkabilecek maliyetlerin daha etkin yönetilebilmesine imkân vermiştir.
- Federatif Yapı; Hollanda'da kooperatifler federatif kooperatif yapılarının kurulması ve sonlandırılmasında pragmatik olmuştur. Tarım kooperatifleri ölçek ekonomilerinden yararlanmak için önce federasyonlar biçiminde birleşmişler fakat belirli büyüklüğü sağlamalarından sonra üyelikte meydana gelen heterojen yapıdan kaynaklı sorunlarla başa çıkmak zorlaşınca pek çok federasyon ya birincil kooperatife dönüşmüş ya da dağıtılmıştır.
- Gıda Zincirlerindeki Konumları; Hollanda'da kooperatifler, 1980'lerden beri geleneksel olarak işleme ve satış işlemlerinin verimliliğini sürekli olarak artırmayı amaçlayan bir maliyet liderliği stratejisi izlemişlerdir.

Hollanda’da üye çiftçilere tarım makineleri kiralayan veya tarımsal müteahhitlik hizmetleri sağlayan en az altı makine kooperatifi bulunmakla birlikte, çiftçilere kredi ve sigorta desteği sağlayan bir kooperatif bankası olan Rabobank da vardır (Bijman vd., 2012: 18).

Öte yandan, tarımsal kooperatiflerin yanı sıra, ülkede sebze-meyve, süs bitkileri, içecek, gıda, makine ve ekipman desteği ve doğanın korunması alanlarında faaliyet gösteren çok sayıda birlikler de mevcuttur.

2.2.2.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı

Hollanda, tarımda başarılı olmak ve dünya piyasalarında etkin bir şekilde rekabet edebilmek için Ar-Ge’ye ve eğitime yatırımlar yapmaktadır. Bunun karşılığını da son yıllarda Avrupa ve dünyada en çok tarımsal ihracat yapan ülkeler arasında ön sıralarda yer alarak almaktadır. Öyle ki Hollanda, 2024 yılında Küresel İnovasyon Endeksi’nde 58,8 puanla 8. sırada yer almakta ve Ar-Ge harcamalarının dünya GSYİH içerisindeki payı ve ileri teknoloji ürünlerin küresel ihracattaki payına ilişkin verilerde ön sıralarda yer almaktadır (Türkiye İhracatçılar Meclisi [TİM], 2024a :12-15). Ayrıca Hollanda, Ar-Ge faaliyetlerinin ticarileşme süreçlerinde de küresel ölçekte ilk sıralarda yer almaktadır. Nitekim, Hollanda’nın toplam Ar-Ge harcamaları 2020 yılında, 18,4 milyar avro olarak gerçekleşmiş olup, Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ye oranı %2,3’tür (URL- 2). Bu oran ile Hollanda, dünyada Ar-Ge harcamalarına yüksek pay ayıran ülkelerden biri konumunda olmuştur. Hollanda özel sektörün yüksek teknolojik Ar-Ge yatırımlarına da önem vermiş ve üniversite, devlet ve sanayi iş birliğini geliştirmiştir.

İnovasyonda kendini geliştiren Hollanda, tarım ürünlerinin işlenmesi ve toplanması alanlarında son teknolojiye sahip makineleri ve robotik araçları sistem içerisine dahil etmiştir. Wageningen Üniversitesinin bu alanda yaptığı çalışmalarla Hollanda, tarımda uzmanlaşmaya ve teknolojiye önemli bir alt yapıya sahip olmuştur. Uygun alt yapısı sayesinde Hollanda, 4.0 uygulamalarını tarıma entegre ederek tarımda Avrupa ve dünyada ilk sıralarda yer almıştır.

Hollanda’nın akıllı tarımdaki başarısı, uzun vadeli ve teknolojiye dayalı tarım politikaları izlemesinden kaynaklanmıştır. Hollanda hükümeti, tarımda sürdürülebilirliği ve verimi artırmak için uydu verilerine yönelik yaklaşık 1.4 milyon avro değerinde kaynak ayırmış ve bu veriler sayesinde çevrimiçi olarak çiftçilere toprak, atmosfer ve ekin gelişimi hakkında bilgiler sunmuştur (Saygılı vd., 2019: 22). Ayrıca Hollanda hassas tarım uygulamalarını tarımda sulama, gübre kullanımı, hasat ve işleme gibi alanlarda etkin bir şekilde kullanmıştır. Bu uygulamalar çiftçilerin ürün verimliliğini ve sürdürülebilirliğini artırmıştır.

Hollanda, seracılıkta da hem çevre koruyucu hem de üretimde sürdürülebilirliği sağlayıcı teknolojik sistemler kullanmaktadır. Şöyle ki Hollanda, kurduğu çevre koruyucu CO₂ düzey, nem,

LED ışık, tesis sağlığı ve veri analizlerini izleyici sistemler sayesinde açık alanda elde edilebilecek ürün miktarının yaklaşık on katı kadar ürün hasadı yapmakta ve diğer taraftan akıllı seralarda yetişen ürünler çok daha az suya ve pestisitlere ihtiyaç duyduğundan dolayı bu ürünleri çevre dostu ürünler olarak üretmektedir (Ercan vd., 2019: 262).

Yeterli miktarda tarım arazisine ve toprağa sahip olmayan bir ülke olarak Hollanda, teknolojiye yaptığı yatırımlar sayesinde tarımda başarılı olmuştur. Ayrıca yeterli toprağı olmamasına rağmen geliştirdiğı teknolojiyle tarımsal işleme ve paketleme alanında ön plana çıkan Hollanda, 107 ülkeden 4.6 milyar avro değerinde tarımsal ürün ithal edip, ardından bu ürünleri işleyip 150 den fazla ülkeye ihraç ederek 7.9 milyar avro gibi önemli miktarda kazanç elde etmiştir (Saygılı vd., 2019: 21).

Öte yandan, Hollanda, tarımsal eğitimde de fark yaratan bir ülke olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki Hollanda’da diğer ülkelerden farklı olarak tarımla uğraşan her bir çiftçinin mutlaka tarımla ilgili bir eğitime tabi tutulması gerekmektedir. Ayrıca Hollanda’nın bütün çiftçileri en az bir yabancı dil olarak İngilizce bilmektedir. Bu durum küresel alanda rekabet edebilmede avantaj sağlamaktadır.

Ülkede tarım ile ilgili teorik ve uygulamalı eğitim veren birçok kurum vardır ve gerek devlet tarafından finanse edilen gerekse devletin finansmanı dışında kalan eğitim kurumları tarımsal eğitime önem vermektedir. Hollanda’da diğer mesleki eğitimler de dahil olmak üzere neredeyse bütün eğitim süreçleri eğitimden sorumlu bakanlığa bağlı iken, tarımsal eğitim tarımdan sorumlu bakanlığa bağlı olarak yürütülmektedir.

Hollanda’da tarımsal eğitim aynı zamanda bir mesleki eğitimidir. Alt, orta ve yüksek eğitim olmakla birlikte, yüksek eğitimde kolejler ve üniversitelerin yer aldığı ikili bir yapı ile tarıma yönelik olarak eğitim verilmektedir.

Hollanda’da öğrenciler, ilk okulu tamamladıktan sonra, ilk iki yılı zorunlu dört yıllık bir eğitim almakta ve bu, ülkede her çiftçi için gerekli bir eğitim olan alt düzey eğitimi oluşturmaktadır (Feng, 1999: 85). Orta düzey eğitim ise, öğrencilerin ziraat okulunda bir uzmanlık alanı seçtiğı, tarımla bağlantılı sektörlerdeki çeşitli işler için eğitildiğı ve çiftçi olmaya hazırlandığı eğitimidir (Feng, 1999: 85). Yüksek öğretimde ise, ülkede ikili bir yapı mevcuttur. Bir taraftan işletmeler, enstitüler ve tarım örgütlerindeki yönetici işlevler için eğitim verilen beş yüksek tarım eğitim koleji (Feng, 1999: 86), diğer taraftan akademik eğitim olarak 18 Lisans, 30 Yüksek Lisans, 7 Doktora programı ile Wageningen Üniversitesi bulunmaktadır (Mulder ve Kupper, 2006: 129). Wageningen Üniversitesi Dünyanın en önemli tarım üniversitelerinden biridir ve Hollanda’nın tarımsal başarısında etkisi oldukça büyüktür. Bu eğitim kurumları her 2-3 yılda bir dünyada meydana gelen değişimler, üretici ve tüketicilerden gelen talepler, teknolojik gelişmeler doğrultusunda yeniden

yapılanmaktadır (Tunay, 2021). Ayrıca Hollanda’da, eğitim programlarını iş piyasasının taleplerine göre düzenleyip güncellenmekte ve sanayi, üniversiteler ve devlet kurumları iş birliği içerisinde hareket etmektedir.

Hollanda’da tarımsal sistem içerisinde yer alan aktörler tarımsal yayım faaliyetlerine katkı sağlamaktadırlar. Devletin konuyla ilgili geniş bir danışman ve uzman ağı mevcut olmakla beraber, üretici birlikleri, kooperatifler ve çeşitli şirketler yayım sistemiyle ilgili çalışmalar yapmaktadırlar. Eğitimli, genç ve bilinçli bir çiftçi modeline sahip olan Hollanda, güncel şartlar ve değişen koşullara yönelik olarak tarım konusunda yayım faaliyetlerini etkili olarak yürüten bir ülkedir.

2.2.2.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri

Hollanda’da tarım alanında meydana gelebilecek risklerle başa çıkabilmek ve çiftçilere güvence sağlayabilmek için çeşitli sigorta uygulamaları bulunmaktadır. Hollanda’da tarımda oluşacak olan risklere karşı mülk sigortası, mahsul sigortası ve hayvan sigortası yapılmakta ve üreticilerin üçte ikisinin mülk sigortası, üçte birinin mahsul sigortası ve üçte birinden fazlasının da hayvan sigortası bulunmaktadır (Melyukhina, 2011: 29). Mahsul sigortası genellikle dolu olayından etkilenilen durumlarda uygulanmaktayken; hayvancılık sigortası, sigortalı bir binada oluşabilecek bir hasar sonucunda hayvanların bu hasardan etkilenmesi durumunda uygulanmaktadır (Melyukhina, 2011: 31). Ayrıca Hollanda’da, çiftçiler tarım sigortası ve çiftlik hayvanları salgın hastalık sigortası yaptırmak zorundadır (Mahul ve Stutley, 2010: 89).

Hollanda, risklerle ilgili tedbirler alırken iklimden kaynaklı olumsuzluklar ve hastalık riskleri için sigorta piyasasının gelişimini teşvik etmeye odaklanmaktadır. Ayrıca Hollanda, riskleri özel sektörle paylaşarak hem bütçe maliyetini azaltmayı hedeflemekte hem de özel sektörle iş birliğini geliştirmeyi ön planda tutmakta ve gönüllü özel tarım sigortasını teşvik etmektedir.

Hollanda, tarımsal üretim riskleriyle başa çıkmak için sigorta şirketleriyle karşılıklı ilişkiler geliştirmiştir. 1999 yılında, sel ve kuraklık gibi hava olayları nedeniyle ürün kayıpları yaşayan çiftçilere yapılan afet yardımları sonrasında, çiftçiler, hükümet ve sigorta şirketleri arasında çalışmalar başlatılmış, sonrasında klasik domuz vebası (1997/1998) ve şap hastalığı (2001) gibi salgın hastalıkların yayılması bu üçlü arasındaki ilişkilerin artmasına katkıda bulunmuştur (Assefa, 2012: 3). Hollanda’da hükümet ve sigorta şirketlerinin iş birliği ile çalışması, oluşabilecek risk faktörlerine karşı çiftçilerin mali kayıplarını telafi etmek açısından güvence sağlamaktadır.

Hollanda’da çiftçiler, değişkenlik gösteren hava koşulları sebebiyle sigortalamaya giderek daha fazla önem vermişlerdir. Zira 2019 yılında 2000 çiftçi hasadını sigortalatmış olup, bu rakam 2018 yılına göre %10 oranında artmıştır. Ayrıca ülkede, 2020 yılı itibarıyla %21 olarak alınan sigorta vergisi kaldırılmıştır. Öte yandan, Hollanda’da, çiftçiler daha önce hasatlarının %30’unu

kaybedince başvurabildiği sigortaya, artık hasatlarının %20'sini kaybettiklerinde de başvurabilmektedir (TCTB, 2020).

Hollanda'da tarımsal sübvansiyonlar, Hollanda İşletme Ajansı (RVO) tarafından sağlanmaktadır. Bu sübvansiyonların en önemlileri ise şunlardır (Subsidiebureau Nnederland, 2024):

- Tarım şirketlerine bağlı çiftçilere tarım arazilerinin büyüklüğü ve üretim kapasitesi gibi kriterlere göre, çiftçilerin gelirini iyileştirmek amacıyla her yıl şirket indirimi uygulanmaktadır.
- 41 yaşını doldurmamış ve daha önce tarımsal işletmesi olmayan, kendi işini kurmak veya büyütmek isteyen genç çiftçilere/bahçıvanlara, makine ve bina gibi varlıklara yapacakları yatırımlarda kullanılabilmeleri için genç çiftçiler programı aracılığıyla destek verilmektedir.
- Çiftçilerin ve tarım şirketlerinin topraklarındaki doğayı korumalarını ve iyileştirmelerini teşvik etmek amacıyla tarımsal doğa yönetimi sübvansiyonu uygulanmaktadır.
- Sürdürülebilir tarım yöntemlerine yatırım yapmak isteyen çiftçilere ve tarım şirketlerine yönelik enerji tasarrufu önlemleri, yenilikçi teknolojilere yapılacak yardımlar için verilen destekleri içeren sürdürülebilir tarıma yatırım desteği verilmektedir.
- Çiftçileri ve tarım şirketlerini, hayvanlarının yaşam koşullarını iyileştirmeye teşvik etmek amacıyla hayvan refahının iyileştirilmesine yönelik sübvansiyon sağlanmaktadır.
- Çiftçilere ve tarım şirketlerine yeni tarımsal teknolojiler ve üretim yöntemlerinin araştırılması ve geliştirilmesine yatırım yapmalarını teşvik etmek amacıyla destek verilmektedir.
- Enerji verimliliği yüksek veya çevre dostu işletmeler, belirli koşullar altında Enerji Yatırım İndirimi veya Çevre Yatırım İndirimi hakkı kazanmaktadır.
- Kırsal alanlardaki kuruluşların ve özel kişilerin yaşanabilirlik girişimlerini teşvik etmek amacıyla Kırsal Kalkınma Programı desteği verilmektedir.
- Ahırların yenilikçiliği ve sürdürülebilirliği için; tarımın yeşil ekonomiye geçişine yönelik ve tarımsal işletme danışmanlığı ve eğitimi için sübvansiyonlar verilmektedir.

Öte yandan Hollanda'da, tarıma önemli miktarda destek veren ve çiftçilere kredi sağlayan kooperatif bankası olan Rabobank bulunmaktadır. Bu banka, gıda ve tarımsal üretim konusunda uzman bir banka olmakla birlikte, tarım sektörünün finansal kredilerinin %90'ını üstlenmektedir (Bijman, 2016: 4). Hollanda'nın tarımda başarılı olmasının en önemli nedenlerinden biri de kamu desteğinin yanında özel kuruluşların ve kooperatiflerin sağladıkları finansman kaynakları ve çeşitliliklerdir.

2.2.2.5. Organik Tarım

Tarım sektöründe dünyada öne çıkan ülkelerden biri olan Hollanda organik tarım alanında da sistematik ilerleyen bir ülkedir. Hollanda’da organik sertifikalı tarım şirketlerinin yanı sıra organik sertifikasyona geçme sürecinde olan tarım şirketleri de bulunmaktadır. Hollanda’da, organik sertifikasyon sürecine giren şirketler belirli bir süre organik tarım standartlarına göre çalışmak zorundadır. Bu şirketlere, ürettikleri ürünleri belirli bir süre organik pazarlarda satmalarına izin verilmemektedir. Sertifikalı veya sertifikasız olmak üzere iki şekilde yapılabilen tarım arazilerinin organığe dönüştürülme süreci 2-3 yıl sürmektedir ve süreç sonunda zararlı böceklerin olup olmadığı değerlendirilmektedir (Wageningen University&Research, 2024). Toprağın gübre ve pestisit kalıntılarından arındırılması için belirli bir dönüşüm sürecine girilmektedir (CBS, 2024b). Çiftlik hayvanlarının organik hayvanlara dönüştürülme süreci ise et, süt ve yumurta üretme açısından hayvanların türüne bağlı olarak bir yıl içerisinde olmaktadır (Wageningen University&Research, 2024).

2024 yılı itibari ile Hollanda’da 85 bin hektar alan organik tarım sertifikalı iken, 6 bin hektar alan organik tarım sertifikasına geçiş sürecindedir, 3 bin hektar alan ise sertifika olmadan organik tarım yapılan alanıdır (Wageningen University&Research, 2024). 2023 yılında Hollanda’da organik süt çiftlikleri %47,7 ile tüm organik tarım arazilerinin neredeyse yarısını oluştururken, tahıllar, lahana, soğan ve patates de dahil ekilebilir organik tarım arazilerinin %16,4’ünü oluşturmaktadır (CBS, 2023b). 2023 yılında Hollanda organik tarım alanının 63 bin hektarı mera, 18 bin hektarı tarım alanı, 4 bin hektarı açık bahçecilik yapılan alan, 3 bin hektarı yeşil yem bitkileri ekili alan ve 179 hektarı cam altı bahçecilik alanıdır (Compendium voor de Leefomgeving [CLO], 2023).

Organik tarımla yetiştirilen hayvanlara bakıldığında ise, 2024 yılında Hollanda’da, 12 binin üzerinde organik koyun, 45 binin üzerinde organik keçi, 212 binin üzerinde organik etlik piliç, 115 binin üzerinde organik domuz ve 88 binin üzerinde ise organik sığır yetiştirildiği dikkat çekmektedir (Wageningen University&Research, 2024).

Bunların yanında, Hollanda’da sertifikalı organik tarım ve bahçecilik işletmelerinin sayısı 2024 yılında 1.931’dir ve 2023 yılında organik sertifikalı firmaların faaliyetleri 1.2 milyar avro ciro sağlamıştır (Wageningen University&Research, 2024).

Hollanda’da organik tarımın gelişmesi için idare destek sağlamakta ve sektörün gelişmesi için çeşitli dernekler faaliyetler yürütmektedir. Hollanda’da, gübre ve azot alanları da dahil olmak üzere, güçlü bir organik zinciri teşvik etmek, organik tarım sektörünün nicelik ve nitelik açısından en uygun şekilde büyümesini sağlamak amacıyla Biohuis Derneği kurulmuştur (BIOHUIS, 2024). Ayrıca Hollanda’da organik tarıma geçmek isteyenlere birçok destek sağlanmaktadır. Bu destekler şunlardır (Rijksdienst Voor Ondernemend [RVO], 2024):

- % 1 faiz ve birkaç yıl geri ödemesi olmayan sürdürülebilir tarım yatırım fonu (Investeringsfonds Duurzame Landbouw, IDL)
- Yeşil projeler yönetmeliğine göre daha düşük faiz oranlı krediler,
- Tarım garanti kredisi (Borgstellingskrediet voor de Landbouw, BL),
- Eko-plan Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Policy, CAP) ile dönüşüm süreci için ek finansman,
- Akıllı, dayanıklı tarıma yapılan yatırımlara destek amaçlı kırsal fon,
- İllerde organik çiftçilere ücretsiz danışmanlık, saha toplantıları veya kurslar gibi organik tarıma geçmeye yardımcı olacak faaliyetler,
- Çevre dostu teknolojilere yatırım yapılması durumunda vergi avantajları,
- Bağımsız danışmanlık veya organik tarıma geçiş için iş planı kuponları,
- Doğa ve peyzaj yönetimine sübvansiyon ve vergi avantajı,
- Turbalık (asidik torf toprağından oluşan, ölmüş bitkilerden meydana gelmiş sulak alan) veya azota duyarlı bir alanda çalışmak ve yer altı suyunu yükseltmek isteyen organik çiftçilere sübvansiyon.

Organik tarım ile ürün yetiştirilmesinin belli kriterlere bağlı olduğu Hollanda'da organik tarımın önemi, organik tarımda kullanılan arazi miktarı ve organik ürün çıktıları giderek artmıştır. Buradan hareketle Hollanda'da organik tarım sektörünün ülke için önemli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Zira idarenin verdiği desteklerden bu açıkça anlaşılmaktadır.

2.2.3.ABD'de Tarım

Bu başlık altında ABD'nin tarımsal yapısı ve özellikleri, tarım alanında ilgili örgütlenmeleri, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri, tarımsal sigorta ve kredi sistemleri ile organik tarımı konuları ele alınacaktır.

2.2.3.1. Tarımsal Yapısı ve Özellikleri

ABD, 9.833 km² yüzölçümüne sahip olup nüfusu 336 milyonun üzerindedir (TCTB, 2025a: 2). Çeşitli iklimsel özelliklere sahip, çöl, dağ ve ormanlık alan bakımından fazla çeşitlilik gösteren bir topografyası olan ABD, Kuzey Amerika kıtasında, Kuzey Atlantik Okyanusu ve Kuzey Pasifik Okyanusu kıyısında, Kanada ve Meksika arasında yer almaktadır (TCTB, 2025a: 2-3).

Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre ABD'nin GSYİH'si 29,18 trilyon dolar tutarındayken (WB, 2024e), Tarımın GSYİH içindeki payı ise % 0,9'dur (WB, 2024f), tarımsal GSYİH'si ise 262,62 milyar dolardır.

ABD' nin kara alanı 2,26 milyar dönümdür ve bunun yarısından fazlası olan yaklaşık 1,2 milyar dönümü tarımsal amaçla kullanılmaktadır (Economic Research Service [ERS], 2024a). 2017 yılında ABD kara alanının yaklaşık %29'u mera ve otlak, %28'i orman ve %17'si ekili araziydi (ERS, 2024b). ABD tarım arazileri, otlak alanı; mahsuller için kullanılan ekili arazi ve atıl ekili arazi; tarımsal özel kullanımlar olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır (ERS, 2024b).

ABD'de tarım ve hayvancılık, daha çok özel sektör tarafından yürütülmekte, gıda ve ilgili sektörler istihdamın %10,4'ünü oluşturmaktadır (TCTB, 2024d: 19). Ayrıca Dünya Bankası 2023 yılı verilerine göre toplam işgücünün %2'si tarım sektöründe çalışmaktadır (WB, 2023c). Milyonlarca kişiye istihdam sağlanan tarım sektöründe, 12.7 milyon kişi yemek hizmetleri/yeme içme yerlerinde; 3.3 milyon insan yiyecek ve içecek mağazalarında; 2.1 milyon insan gıda, içecek ve tütün üretiminde; 1 milyon insan ormancılık balıkçılık ile ilgili faaliyetlerde, 400 bin kişi tekstil, giyim ve deri üretiminde çalışmaktadır (U.S. Chamber of Commerce, 2024).

Hayvancılıkta önde gelen ülkelerden biri olan ABD'de Mayıs 2025'te, 111 milyon dolar değerinde canlı hayvan, 1.553 milyon dolar değerinde kırmızı et; 489 milyon dolar değerinde kümes hayvanları etleri ve ürünleri; 796 milyon dolar değerinde süt ürünleri; 52 milyon dolar değerinde deri ihracatı yapılmıştır (ERS, 2025a). Çiftçilerin hayvancılık, süt ürünleri ve kümes hayvancılığı satışları ABD tarımsal nakit gelirinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır (ERS, 2024c). Ayrıca Dünya'nın en büyük besi sığır endüstrisine sahip olan ABD, aynı zamanda dünyanın en büyük sığır eti üreticisidir (ERS, 2025b). Dünya'nın üçüncü büyük domuz eti ürünleri üreticisi olan ABD, dünyanın ikinci büyük domuz eti ihracatçısı konumundadır (ERS, 2025c). Bunlara ek olarak ABD, dünyanın en büyük kümes hayvanı üreticisi ve ikinci büyük kümes hayvanı eti ihracatçısı ve önemli bir yumurta üreticisidir (ERS, 2025d).

Dünyada tarımsal üretimde büyük paya sahip olan ABD'de, Mayıs 2025 yılı itibari ile 554 milyon dolar değerinde buğday; 176 milyon dolar değerinde pirinç, 1.143 milyon dolar değerinde mısır; 463 milyon dolar değerinde diğer tahıl ürünleri; 1.154 milyon dolar değerinde hayvan yemleri ve un; 699 milyon dolar değerinde soya fasulyesi; 175 milyon dolar değerinde diğer yağlı tohumlar; 366 milyon dolar değerinde bitkisel yağ; 520 milyon dolar değerinde meyveler ve meyve ürünü; 694 milyon dolar değerinde sebzeler ve sebze ürünü; 974 milyon dolar değerinde ağaç fıstığı; 168 milyon dolar değerinde şarap; 199 milyon dolar değerinde damıtılmış alkollü içecekler; 477 milyon dolar değerinde pamuk; 134 milyon dolar değerinde tütün; 545 milyon dolar değerinde şeker ve tropikal ürünleri geliri elde edilmiştir (ERS, 2025a). ABD, dünyanın üçüncü büyük pamuk üreticisi ve önde gelen pamuk ihracatçısıdır ve ham pamukta küresel ticaretin üçte birini oluşturmaktadır (ERS, 2025e). Ayrıca ABD, dünyanın ikinci önde gelen soya fasulyesi üreticisi ve ihracatçısıdır (ERS, 2025f).

ABD’de tarımsal ürün ihracatı toplam üretim açısından büyük bir paya sahiptir. 2023 yılında ABD’ de üretilen tarım ürünlerinin satışından elde edilen nakit gelirlerinin en büyük on kaynağı sırasıyla sığır/buzağı, mısır, soya fasulyesi, süt ürünleri/süt, piliç, domuz, tavuk yumurtası, buğday ve samandır (ERS, 2025g). Toplam tahıl üretiminin yaklaşık dörtte birini ihraç eden ABD’nin başlıca ihraç ürünleri, mısır, soya fasulyesi, buğday, tütün, pamuk, patates, pirinç ve yulaf olmakla birlikte dünya mısır ve soya üretiminin yaklaşık %40’ını ABD gerçekleştirmektedir. Ayrıca dünyanın en büyük gıda ihracatçısı olan ABD, 2023 yılında 175 milyar dolar tarım ürünü ihracatı gerçekleştirmiştir (TCTB, 2024d: 19).

Ayrıca ABD, dünyanın en büyük deniz ürünleri ihracatçılarından biridir (ERS, 2025h). NASS 2018 Su Ürünleri Sayımına göre, ABD su ürünleri yetiştiriciliği ürünlerinin toplam satışları yaklaşık 1,5 milyar dolardır (ERS, 2025h).

2.2.3.2. Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler

ABD’nin tarım alanında örgütlenme yapısının ele alınacağı bu başlık altında, Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar ve tarımsal kooperatifler konuları ele alınacaktır.

2.2.3.2.1. Konseyler/Koalisyonlar/Kuruluşlar

ABD’ de tarım alanında birçok kuruluş faaliyet göstermektedir. Tarım ile ilgili en temel kurum ise Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (U.S. Department of Agriculture, USDA)’dır. USDA’nın, Amerikan çiftçilerine destek sağlamak, sağlığı iyileştirmek, açlığa son vermek, gıda güvenliğini sağlamak, doğal kaynakları korumak ve pazarlama hizmeti sağlamak gibi çeşitli görevleri bulunmaktadır (USDA, 2025a). Ayrıca USDA kamu politikaları, en iyi mevcut bilim ve etkili yönetim temelinde gıda, tarım, doğal kaynaklar, kırsal kalkınma, beslenme ve ilgili konularda liderlik sağlamaktadır (USDA, 2025b).

USDA, herkes için besleyici ve güvenli gıda temin edilmesi; tarım sektöründeki çalışanlara makul gelir ve ücret sağlanması; doğal kaynakların şimdiki ve gelecekteki insanların yararına korunması amacıyla paydaşlarla birlikte çalışmaktadır. Bakanlığa göre, sürdürülebilir tarımsal üretkenliğin artması, daha sürdürülebilir tarım ve gıda sistemi için temel bir unsurdur. Çünkü bu olmadan, şimdiki ve gelecekteki gıda ihtiyaçlarını karşılamak, doğal kaynakları korumak ve uzun vadeli tarımsal sürdürülebilirliği desteklemek zorlaşabilecektir (U.S. Department of Agriculture [USDA], 2025c). Bu çerçevede USDA, Sürdürülebilir Verimlilik Büyüme Koalisyonu ve Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi ile birlikte çalışmaktadır.

- Sürdürülebilir Verimlilik Büyüme Koalisyonu (Sustainable Productivity Growth Coalition, SPG); Üyelerinin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarda tarımsal sürdürülebilirliğini etkili kılmak için bütünsel bir yaklaşımla daha sürdürülebilir gıda sistemine geçişi hızlandırmayı amaçlayan gönüllü bir koalisyondur (USDA, 2025d).
- USDA Sürdürülebilir Kalkınma Konseyi (The USDA Council on Sustainable Development is the Forum for Policy and Program Development, USDA-CSD); Sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konularda politika ve program geliştirme, uygulama ve değerlendirme amacıyla kurulan ve araştırma, yönetim, teknik yardım, eğitim, hibe ve kredi dağıtımı gibi görevleri bulunan bir konseydir (USDA, 2025e).

USDA, faaliyetlerini gerçekleştirmek için bazı kuruluşlar ile birlikte hareket etmektedir. USDA'nın birlikte hareket ettiği kuruluşlar, Tarımsal Pazarlama Servisi (Agricultural Marketing Service, AMS), Tarımsal Araştırma Servisi (Agricultural Research Service , ARS), Hayvan Bitki Sağlığı Denetim Servisi (Animal Plant Health Inspection Service, APHIS), Ekonomik Araştırma Servisi (Economic Research Service, ERS), Çiftlik Hizmetleri Ajansı (Farm Service Agency, FSA), Gıda ve Beslenme Hizmeti (Food and Nutrition Service, FNS), Gıda Güvenliği ve Denetim Servisi (Food Safety and Inspection Service, FSIS), Yabancı Tarım Servisi (Foreign Agricultural Service, FAS), Ormancılık Hizmetleri (Forest Service, FS), FPAC İş Merkezi, Ulusal Tarım İstatistikleri Servisi (National Agricultural Statistics Service, NASS), Ulusal Gıda ve Tarım Enstitüsü (National Institute of Food and Agriculture, NIFA), Doğal Kaynakları Koruma Servisi (Natural Resources Conservation Service, NRCS), Risk Yönetim Ajansı (Risk Management Agency, RMA), Kırsal Kalkınma (Rural Development, RD), Kırsal Hizmetler Servisi (Rural Utilities Service, RUS), Kırsal Konut Hizmeti (Rural Housing Service, RHS), Kırsal İşletme-Kooperatif Hizmeti (Rural Business-Cooperative Service, RBS)' dir.

- Tarımsal Pazarlama Servisi (Agricultural Marketing Service, AMS): USDA'ya bağlı olan bu kuruluş, ABD'li gıda, lif ve özel ürün üreticileri için yerel ve uluslararası pazarlama fırsatları oluşturan programları yönetmekte ve tarım sektörüne sağlıklı gıdanın kalitesini ve bulunabilirliğini garanti altına almak için hizmet vermektedir (Agricultural Marketing Service [AMS], 2025a). Ayrıca AMS, rekabetçi ve verimli bir pazar yeri teşvik ederek, tarımsal ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarlarda stratejik olarak pazarlanmasını kolaylaştırmaktadır (USDA, 2025f). Bunların yanında AMS, tarımsal ürün üreticilerine ve tedarikçilerine, kaliteli ürün sağlamak amacıyla uluslararası standartlara, ilkelere ve yönergelere dayalı denetim ve akreditasyon programları sunmaktadır (AMS, 2025b).
- Tarımsal Araştırma Servisi (Agricultural Research Service, ARS): USDA'nın başlıca kurum içi araştırma kuruluşu olan ARS (USDA, 2025f), her gün tarladan sofraya Amerikan halkını etkileyen ulusal ve küresel tarımsal sorunlara bilimsel çözümler bulmaktadır (Agricultural Research Service [ARS], 2025). Ayrıca ARS, tüm insanların beslenmesini ve

refahını desteklemek, ülkenin tarımsal ekosistemlerini ve doğal kaynaklarını sürdürmek ve tarımın ekonomik rekabet gücünü ve mükemmelliğini sağlamak amacıyla Amerikan çiftçilerine, üreticilerine ve sanayisine son teknoloji ürünü bilimsel araçlar ve yenilikçi çözümler üretmektedir (ARS, 2025).

- Hayvan ve Bitki Sağlığı Denetim Servisi (Animal and Plant Health Inspection Service, APHIS), hayvanların ve bitkilerin sağlığı ve bakımının sağlanmasında liderlik sağlayan APHIS (USDA, 2025f), ABD tarımının ve doğal kaynaklarının sağlığını zararlılara ve hastalıklara karşı korumakta, genetiği değiştirilmiş mahsulleri düzenlemekte, Hayvan Refahı Yasası'nı yönetmekte ve insanların ve yaban hayatının bir arada yaşamasına yardımcı olmaktadır (Animal and Plant Health Inspection Service, [APHIS], 2025)
- Ekonomik Araştırma Servisi (Economic Research Service, ERS): ERS, USDA'nın başlıca sosyal bilim araştırma ajansıdır. ERS her yıl, araştırma sonuçlarını ve sosyoekonomik göstergeleri politika yapımcılar ve onların personeli için analiz ve rapor eder (USDA, 2025f). Ayrıca ERS, tarım, gıda, çevre ve Amerika'nın kırsal kesiminde ortaya çıkan sorunları öngörmek ve kamu/özel sektör karar alma süreçlerini bilgilendirmek ve geliştirmek için yüksek kaliteli, nesnel ekonomik araştırmalar yürütmektedir (ERS, 2025).
- Çiftlik Hizmetleri Ajansı (Farm Service Agency, FSA): Ülke çapındaki ofis ağı aracılığıyla tarım politikalarını uygulamakta, kredi ve borç verme, koruma, emtia, afet ve çiftlik pazarlama programlarını yönetmektedir (USDA, 2025f). Ayrıca FSA programlarına katılan çiftçileri ve çiftlik sahiplerini desteklemek için çeşitli kuruluşlarla hibeler ve iş birliği anlaşmaları yoluyla ortaklıklar kurmaktadır.
- Gıda ve Beslenme Hizmeti (Food and Nutrition Service, FNS): Amerikan tarımını destekleyen bu kuruluş, çocukların ve düşük gelirli kişilerin gıdaya ve sağlıklı beslenmeye erişimini sağlayarak, gıda güvenliğini artırmak ve açlığı azaltmak için çalışmalar yürütmektedir (USDA, 2025f).
- Gıda Güvenliği ve Denetim Servisi (Food Safety and Inspection Service, FSIS): Et, kümes hayvanı ve yumurta ürünlerinin güvenli, sağlıklı ve doğru şekilde paketlenmiş olmasını sağlayarak halk sağlığını ve refahını iyileştirmeyi amaçlamaktadır (USDA, 2025f). FSIS, Federal Et Denetleme Yasası, Kümes Hayvanları Ürünleri Denetleme Yasası ve Yumurta Ürünleri Denetleme Yasası'nın yetkileri aracılığıyla gıda güvenliğini ve ayrıca İnsan Eliyle Kesim Yöntemleri Yasası aracılığıyla hayvanın insancıl şekilde işlenmesini sağlamaktadır (Food Safety and Inspection Service [FSIS], 2025).
- Yabancı Tarım Servisi (Foreign Agricultural Service, FAS), ABD ürünleri için yabancı pazar erişimini iyileştirmek için çalışmaktadır. Ayrıca yeni pazarlar oluşturmak ve ABD tarımının küresel pazardaki rekabetçi konumunu iyileştirmek için tasarlanmış programlar yürütmektedir (USDA, 2025f). FAS, ihracat fırsatlarını ve küresel gıda güvenliğini artırmak için ABD tarımını dünyayla ilişkilendirmektedir. FAS, tarımsal sorunları belirleyerek, pratik çözümler sunmakta ve ABD tarımı için fırsatları ilerletmek ve dünya

apında ABD dış politikasını desteklemek için çalışmaktadır (Foreign Agricultural Service [FAS], 2025).

- Ormancılık Hizmetleri (Forest Service, FS), günümüz ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamak için ülkenin ormanlarının ve otlaklarının sağlığını, çeşitliliğini ve verimliliğini korumak için çalışmalar yürütmektedir (USDA, 2025f). Kurum, orman araştırmalarında dünya lideridir ve ABD’deki ulusal ormanlar ve ayırlardaki doğal ve kültürel kaynakların sürdürülebilir yönetimi, korunması, kullanımı ve idaresinde liderlik sağlamaktadır (Forest Service [FS], 2025).
- FPAC İş Merkezi: FPAC, Doğal Kaynak Koruma Servisi (NRCS) ve Risk Yönetim Ajansı (RMA) yeteneklerini bir araya getirmektedir (USDA, 2025f). FPAC, USDA’daki verimliliğin iyileştirmesine yardımcı olmakta ve ABD’nin çiftçilerine, çiftlik sahiplerine ve ormancılara destek vermektedir (Farm Production and Conservation Business Center [FBAC], 2025).
- Ulusal Tarım İstatistikleri Servisi (National Agricultural Statistics Service, NASS): NASS, iftilere, çiftlik sahiplerine, tarım işletmelerine ve kamu görevlilerine nesnel, önemli ve doğru istatistiksel bilgiler ve hizmetler sağlayarak ülkenin temel tarımsal ve kırsal veri ihtiyaçlarını karşılamaktadır (USDA, 2025f).
- Ulusal Gıda ve Tarım Enstitüsü (National Institute of Food and Agriculture, NIFA): Misyonu toplumsal zorlukları çözmek için tarımsal araştırma, eğitim ve yayıma yatırım yapmak ve bunları ilerletmek olan NIFA’nın dönüştürücü bilime yaptėı yatırımlar, ABD tarımının uzun vadeli refahını ve küresel üstünlüğünü doğrudan desteklemektedir (USDA, 2025f).
- Doğal Kaynakları Koruma Servisi (Natural Resources Conservation Service, NRCS): NRCS, insanların doğal kaynakları ve çevreyi korumalarına, sürdürmelerine ve iyileştirmelerine yardımcı olmak amacıyla yürütülen bir ortaklık çabasında liderlik sağlamaktadır (USDA, 2025f). Amacı, tarım üreticilerinin doğal kaynakları koruyabilmesi ve büyüyen bir dünyayı besleyebilmesi için koruma çözümleri sunmak olan NRCS, USDA’nın birincil özel arazi koruma kuruluşu olarak, ortakların ve politika yapıcıların nesnel, güvenilir bilime dayalı kararlar almasını sağlayan verileri, teknolojiyi ve standartları üretmekte, yönetmekte ve paylaşmaktadır (Natural Resources Conservation Service [NRCS], 2025).
- Risk Yönetim Ajansı (Risk Management Agency, RMA): Çiftçilerin tarımsal risklerini yönetmek için gerekli finansal araçlara sahip olmalarını sağlamaya yardımcı olan RMA, tarımın ekonomik istikrarını iyileştirerek ulusal refahı teşvik eden Federal Mahsul Sigorta şirketi aracılığıyla teminat sağlamaktadır (USDA, 2025f).
- Kırsal Kalkınma (Rural Development, RD): Yaşam kalitesini artıran Federal yardımlar sunarak kırsal alanların gelişmesine ve büyümesine yardımcı olmaktadır. RD, ihtiyaç sahibi

toplulukları hedeflemekte ve ardından onları finansal ve teknik kaynaklarla desteklemektedir (USDA, 2025f).

- Kırsal Hizmetler Servisi (Rural Utilities Service, RUS): RUS'un amacı kırsal topluluklarda altyapı inşa etmek veya iyileştirmek için finansman sağlamaktır (USDA, 2025f).
- Kırsal Konut Hizmeti (Rural Housing Service, RHS): Kırsal alanlarda konut ve temel toplum tesisleri inşa etmek veya iyileştirmek için çeşitli programlar sunan RHS, tek ve çok aileli konutlar, çocuk bakım merkezleri, itfaiye ve polis istasyonları, hastaneler, kütüphaneler, huzurevleri, okullar, ilk müdahale araçları ve ekipmanları, çiftlik işçi konutları için krediler, hibeler ve kredi garantileri sağlamaktadır (USDA, 2025f).
- Kırsal İşletme-Kooperatif Hizmeti (Rural Business-Cooperative Service, RBS): RBS, kırsal alanlarda yaşayan insanlara iş eğitimi ve işletmelerin büyütülmesi konularında programlar sunmaktadır. Bu programlar, kırsal alanlarda yaşayan insanların işletmeleri başlatıp büyütme veya tarım pazarlarında ve biyo-tabanlı ekonomide iş bulmalarına yardımcı olabilecek sermaye, eğitim, öğretim ve girişimcilik becerileri sağlamaya yardımcı olmaktadır (USDA, 2025f).

Bu kuruluşların yanı sıra ABD'de tarımın gelişmesini sağlamak, çiftçilere destek vermek, tarım ile ilgili politika geliştirmek ve tarımsal AR-GE'ye katkı sağlamak gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren çeşitli dernekler ve organizasyonlar bulunmaktadır. Bu organizasyon ve dernekler şunlardır:

- Tarımsal eğitim ve öğretimin geliştirilmesini amaçlayan ve gıda, tarım ve doğal kaynaklar alanında burslar veren Amerikan Tarımsal Eğitim Derneği (The American Association for Agricultural Education [AAAE], 2025);
- Eğitim, iş birliği ve mevzuatlar vasıtasıyla aile çiftçilerinin ve topluluklarının haklarını savunmayı amaçlayan Ulusal Çiftçi Birliği (National Farmer Union [NFU], 2025a);
- Amerika'daki gençleri tarım, liderlik ve girişimcilik alanında yetiştirmeyi amaçlayan Amerika'nın Gelecekteki Çiftçileri Derneği (Future Farmers of America [FFA], 2025);
- Kümes hayvanlarının sağlıklı ve verimli bir şekilde yetiştirilebilmesi, kümes hayvancılığının her aşamasında teşvik edilmesi ve korunması amacı güden Amerikan Kümes Hayvanları Birliği (American Poultry Association [APA], 2025);
- Adil ve sürdürülebilir gıda, tarım ve ticaret sistemlerini sağlamak amacıyla çalışan Tarım ve Ticaret Politikaları Enstitüsü (Institute for Agriculture and Trade Policy [IATP], 2025);
- Tarımsal ve biyolojik sistemlerin güvenli, verimli ve çevreye duyarlı üretimi, işlenmesi ve yönetimi için teknolojiyi geliştirmeyi amaçlayan Amerikan Tarımsal ve Biyolojik Mühendisler Derneği (American Society of Agricultural and Biological Engineers, [ASABE], 2025);

- Tarımla ilgili paydaşlar arasındaki iş birliğini sağlayarak tarımla ilgili etkili çözümler geliştirilmesini amaçlayan Çiftlik Vakfı (Farm Foundation [FF], 2025);
- Tarım ile ilgili konularda hukuki düzenlemeleri inceleyerek tarımsal paydaşlara bilgi veren bir organizasyon olan Ulusal Tarım Hukuku Merkezi (National Agricultural Law Center [NALC], 2025);
- Tarım eğitimi alan öğrencilerin gelişimini desteklemek ve tarım sektörünün tüm alanlarında çalışmaya hazırlayan Ulusal Profesyonel Tarım Öğrenci Örgütü (Professional Agricultural Students [PAS], 2025);
- Tarım sektörünü temsil eden en büyük ticaret ve savunuculuk organizasyonu olan, çiftçilerin her türlü haklarını savunan Amerikan Tarım Bürosu Federasyonu (American Farm Bureau Federation [AFBF], 2025);
- Küçük ve orta ölçekli aile çiftliklerini desteklemek, doğal kaynakları korumak, kırsal toplulukları desteklemek ve herkesin sağlıklı, besleyici gıdalara erişimini sağlamayı amaçlayan Ulusal Sürdürülebilir Tarım Koalisyonu (National Sustainable Agriculture Coalition [NSAC], 2025);
- Süt üreticilerini temsil eden ve süt ürünlerinin tüketimi konusunda farkındalık yaratmayı amaçlayan Amerikan Süt Ürünleri Birliği (American Dairy Association [ADA], 2025).

2.2.3.2.2. Tarımsal Kooperatifler

ABD kooperatifçilikte dünyada en gelişmiş ülkelerin başında yer almakta ve birçok alanda kooperatifleşmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede kooperatifler çocuk bakımı, sağlık, konut, sigorta, kredi, finansman ve tarımsal ürünlerin pazarlanması alanlarında faaliyetler yürütmektedir. Tarımsal kooperatifler üretim sürecinden satış ve pazarlamaya pek çok noktada aktif olarak yer almaktadır. Şöyle ki, ABD’de tarım ve gıda sektörlerinde faaliyet gösteren pazarlama kooperatifleri, üretim ve pazar malları alanında; satış kooperatifleri üreticilere ürünleri için uygun fiyat sağlamada; tarım girdisi sağlayan kooperatifler ise tarım girdilerinin üretimi, satışı ve dağıtımında rol oynamaktadır (TCGTB, 2013: 37).

ABD’de çiftçiler örgütlenme bilincine sahip bir anlayışla hareket etmektedirler. Böylelikle bireysel hareket etmenin yol açacağı dezavantajları ortadan kaldırarak oluşacak ekonomik büyüklük ve pazarlık gücünden yararlanmaktadırlar. Çiftçiler kaliteli malzeme almak, pazarlara erişim sağlamak amacıyla kooperatif çatısı altında birleşmekte ve ayrıca kooperatif esasına göre yürütülen işlerden elde edilen kazançları paylaşmaktadırlar (J. Wadsworth ve Eversull, 2012: 9).

Amerika Ulusal Çiftçi Kooperatifleri Konseyi, Amerikan kooperatiflerinin faaliyet alanlarını ve genel yapısını şu şekilde belirtmektedir (National Council of Farmer Co-operatives [NCFC], t.y.):

- Yaratılan finansal değeri çiftçi sahipleriyle paylaşmaktadırlar,
- Enerji kullanımı, ulaşım, malzemelerin geri dönüşümü ve yan ürünlerin yeniden kullanımı konularında verimlilik artırmak için çaba göstermektedirler,
- Çiftçilerin mahsullerini ve çiftlik hayvanlarını güvenli, sağlıklı, verimli ve sürdürülebilir bir şekilde yetiştirmek için Ar-Ge konusunda profesyonel danışmanlık sağlamaktadırlar,
- Tedarik zinciri boyunca müşteri gereksinimlerini karşılamak için gereken üretim bilgilerini ölçmek ve gerektiğinde toplamak için üyeleri adına çalışmaktadırlar,
- Bitki yetiştiricilerine ve hayvan üreticilerine, enerji, gübre, su ve bitki koruma ürünleri de dahil olmak üzere daha az kaynakla daha fazla üretim yapmaları için araştırma ve teknik destek sağlamaktadırlar,
- Çiftçilere ve çiftlik sahiplerine eğitim, teknoloji, yenilikçi ürünler ve hizmetler sunarak çiftçilik yaptıkları arazinin ve ürettikleri mahsul, ürün, et, süt ve yumurtanın kalitesini sürekli olarak artırmalarına yardımcı olmaktadır.

Kooperatifler, USDA tarafından özellikle kırsal Amerika'nın önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bakanlık kooperatiflere eğitim ve finansman yönünden destekler sağlamaktadır. Bu bağlamda USDA Kırsal Kalkınma Kooperatif Programlarının amacı, kooperatif işletme biçiminin anlaşılmasını eğitim, araştırma ve istatistikler ve teknik yardım yoluyla teşvik etmek ve çeşitli programlar aracılığıyla da hibe ve finansal destek vermektir (USDA, 2025g). Ayrıca ABD'de çiftçilere kredi sağlayan kooperatif bankası olan CoBank bulunmaktadır. 42 milyar dolardan fazla kredi hacmine sahip olan bu banka, çiftçi ve kırsal hizmet kooperatiflerine, su ve iletişim hizmeti sağlayıcılarına krediler vermekte ve kırsal geliri artırmak için çalışmaktadır (J. Wadsworth ve Eversull, 2012: 21).

ABD'de tarım sektöründe etkili olan kooperatifler çiftçi eğitimlerinde de sorumluluk almaktadır. Bu birlik, 1902 yılında kurulan Ulusal Çiftçiler Birliği (National Farmers Union, NFU) bu alanda ön plana çıkan birliktir. Bu birlik aile çiftlikleri, çiftlik sahipleri ve kırsal topluluklar için ekonomik refahı ve yaşam kalitesini korumak ve geliştirmek için çalışmakta ve çiftçilere yönelik çeşitli eğitimler vermektedir (NFU, 2025b).

Öte yandan, ABD'de kooperatif yöneticilerini bağlayıcı yükümlülükler bulunmaktadır. Yasaların öngördüğü parametreler dışında hareket eden veya karar alma sürecinde gerekli özeni göstermeyen yöneticiler, üyelere, kooperatife veya üçüncü kişilere verdikleri zarardan şahsen sorumlu tutulmaktadır (J. Wadsworth ve Eversull, 2012: 50). Yöneticiler sorumluluklarını yerine getirirken, üyelerin varlıklarını korumak ve kooperatif faaliyetlerine gereken özeni göstermek zorundadır. Aksi halde yasal yükümlüğünü ihmal edebilir ve kooperatif üyelerini zarara uğratabilir. Bu durumda, yöneticiler kooperatif anlayışıyla uyuşmayan sonuçlardan hem yasal hem de maddi olarak sorumludurlar.

2.2.3.3. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı

ABD’de kamu tarafından tarımsal Ar-Ge harcamalarına ikinci dünya savaşından sonra daha çok önem verilmiş, 2000’li yıllara kadar bu önem aratarak devam etmiştir (Global Agricultural Productivity [GAP], 2025). Bu yıldan sonra kamu sektörünün desteği kısmen azalmış olsa da sürece özel sektörün finansman kaynakları dahil olmuş ve bu eğilim giderek artmıştır. ABD’de yeni tarım teknolojileri, sürdürülebilir tarım uygulamaları, hayvancılık ve veterinerlik araştırmaları alanlarında USDA ve USDA’ya bağlı kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Tarımsal Araştırma Servisi (ARS) ve Ekonomik Araştırma Servisi (ERS)’dir.

ABD’de tarımsal araştırma servisi olan ARS’nin en önemli görevi her gün tarladan sofraya Amerikan halkını etkileyen ulusal ve küresel tarımsal sorunlara bilimsel çözümler bulmaktır. Bu noktada ARS, 15 Ulusal Program kapsamında 600 araştırma projesi, 2.000 bilim insanı ve doktora sonrası araştırmacı, 5.000 diğer çalışan, 95 araştırma lokasyonu ve yıllık 1,7 milyar dolarlık bütçesiyle tarım sektörünün sorunlarının çözümüne ve gelişimine yönelik olarak çalışmalar yürütmektedir (ARS, 2025). Ayrıca ARS, tüm insanların beslenmesini ve refahını desteklemek, ülkenin tarımsal ekosistemlerini ve doğal kaynaklarını sürdürmek ve tarımın ekonomik rekabet gücünü ve mükemmelliğini sağlamak amacıyla Amerikan çiftçilerine, üreticilerine ve sanayisine son teknoloji ürünü bilimsel araçlar ve yenilikçi çözümler sunmaktadır (ARS, 2025).

USA’ya bağlı olan ERS, yine tarımsal araştırma konusunda ön plana çıkan diğer bir organizasyondur. ERS, tarım, gıda, çevre ve kırsal Amerika’daki eğilimleri ve ortaya çıkan sorunları öngörmek ve kamu ve özel sektör karar alma süreçlerini bilgilendirmek ve geliştirmek için yüksek kaliteli, nesnel ekonomik araştırmalar yürütmekte, gıda güvenliği, beslenme ve kırsal ekonomi alanlarında çalışmalar yapmaktadır (ERS, 2025).

Öte yandan, ABD’de, ilkökul, lise, lisans ve lisansüstü seviyelerinde tarımsal eğitim verilmektedir. ABD’de tarımsal eğitim küçük yaşlardan itibaren verilmekte olup, öğrenciler gıda bilimi, veterinerlik, tarım, çiftçilik, pazarlama, tarımsal iletişim alanlarında kariyer yapma imkânı bulabilmektedirler (Tarım ve Orman Şurası [TOŞ], t.y.: 5). ABD’de tarımsal eğitim, öğrencilere teorik bilgiyle birlikte araştırma olanakları, staj imkanları ve sektörle iş birliği imkanları da sunarak pratik deneyim kazandırmayı amaçlamaktadır.

Tarımsal eğitim konusunda Ulusal Gıda ve Tarım Enstitüsü (National Institute of Food and Agriculture, NIFA), çiftçilerin, teknoloji, bilim, işletme yönetimi ve tarımsal operasyonları etkileyen diğer beceri ve alanlardaki hızlı gelişmelerden haberdar olmaları için bu alanlardaki bilgilerini artıran karlı, çevreye duyarlı ve yaşam kalitesine katkıda bulunan uygulamaları benimsemelerine yardımcı olacak programlar hazırlamakta ve bu doğrultuda eğitimler vermektedir (National Institute of Food and Agriculture, [NIFA], 2025a). Ayrıca NIFA, çiftçilere yeni

teknolojilerin nasıl kullanılacağı konusunda yardım ve eğitim sağlamaktadır (NIFA, 2025b). NIFA ile ortaklaşa çalışan Kooperatif Uzatma Sistemi (Cooperative Extension System, CES), araştırmaları eyleme dönüştürerek, araştırma laboratuvarlarından gelen son teknolojik keşiflere yönelik olan bilgiyi uygulamaya geçirmektedir. CES, çiftçilerin ve çiftlik sahiplerinin karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerini, değişen teknolojiye uyum sağlamalarını, beslenme ve gıda güvenliğini iyileştirmelerini, acil durumlara hazırlanmalarını ve müdahale etmelerini ve çevreyi korumaya yönelik faaliyetleri içermektedir (NIFA, 2025c).

Eğitimde ön plana çıkan bir başka kuruluş ise Ulusal Çiftçi Birliği (National Farmers Union, NFU)'dir. Bu kuruluşun eğitimle ilgili faaliyetleri şu şekildedir (NFU, 2025c):

- Tahmin edilemeyen hava koşulları, mahsul hastalıkları, değişken piyasalar, ağır iş yükleri, sosyal izolasyon, iklim değişikliği ve ticaret belirsizliği gibi çiftçilerin karşılaşabileceği sorunlara karşı Çiftlik Stres Eğitimi vermektedir.
- Çiftçiliğe yeni başlayanlara yönelik liderlik ve çiftlik yönetimi becerileri edinme ve onları çiftçi örgütlerinde aktif olarak yer alma konularında teşvik etmektedir.
- Kadın çiftçilere aile çiftlik işletmeciliği konusunda bilgi edinmeleri ve kırsal topluluklar ile kooperatiflerde liderliğin değerini öğrenmeleri için ihtiyaç duydukları kaynakları sağlamak amacıyla her yıl kadınlar konferansı düzenlemektedir.

ABD'de çiftçilerin tarımsal ürün yetiştirme, çevreye duyarlı üretim, örgütlenme ve gelişen teknolojilerin tarımsal alanda kullanımı ve bu yollarla kırsal kalkınmayı hızlandırmaları açısından tarımsal yayım hizmeti önem arz eden diğer bir alandır. ABD'deki tarımsal yayım faaliyetlerinin özelliklerini Abacı (2023: 70-75) şu şekilde belirtmektedir;

- Merkezi, bölgesel ve yerel iş birliği ile sağlanan ortak finansmanı ifade eden bir kooperatif yayım sistemi bulunmaktadır.
- Tarım alanında ön plana çıkan üniversitelerde görev yapan öğretim elemanlarından oluşan yayım uzmanları bulunmakta ve bu uzmanlar, çiftçilerle birlikte belirledikleri problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirmek amacıyla bilimsel araştırmalar yapmakta ve elde ettikleri bilimsel bilgilerle çiftçilerin sorunlarına çözüm bulmaktadır,
- Yayım hizmetleri büyük ölçekli işletmeler, kırsal ve kentsel topluluklara yönelik olarak verilmektedir. Yayım hizmetleri ile toplulukların gelişimini sağlamak, araştırmaya dayalı bilgileri kullanarak toplumsal problemleri çözmek ve toplulukları güçlendirmek hedeflenmektedir,
- Yayım sisteminin sorumlu ve organizasyonel bir yapısı bulunmaktadır. Sorumlu kurumların başında USDA ve Ulusal Gıda ve Tarım Enstitüsü gelmekte, organizasyonel

yapısı da bakanlık, üniversiteler, ilçe yayım ofisleri ve bölgesel tarım ekiplerinden oluşmaktadır.

ABD’de tarımsal yayım hizmetleri kapsamında yürütülen programlar toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı, çok aktörlü bir organizasyon şeklinde yürütülmektedir. Tarımsal yayım faaliyetleri, sadece kırsal alana ya da sadece üreticilere verilmemekte, kentsel topluluklara, ailelere ve okul çağındaki çocuklara da verilmekte ve böylece geniş bir yelpazede sunulmaktadır.

2.2.3.4. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri

ABD, tarımsal sigorta alanında kamu ağırlıklı bir anlayışla sektöre destek vermektedir. Tarımsal sigorta ile özellikle doğal afetler, iklim değişiklikleri, hastalıklar ve fiyat dalgalanmaları gibi tarım sektöründeki belirsizliklere karşı çiftçilere güvence sağlanmaktadır. ABD’deki tarımsal sigorta, büyük ölçüde bakanlığa bağlı Risk Yönetim Ajansı (Risk Management Agency, RMA) tarafından yönetilen Federal Tarımsal Sigorta Programı çerçevesinde şekillenmektedir. RMA tarımsal üreticilerin ve kırsal toplulukların ekonomik istikrarını güçlendirmek için, Amerika’nın tarımsal üreticilerine hizmet vermeyi, kırsal Amerika’ya dünya standartlarında risk yönetimi araçları sağlayarak tarımın geleceğini güvence altına almayı amaçlamaktadır (Risk Management Agency [RMA], 2025a). RMA, çiftçilerin ürünlerini, don, kuraklık ve fırtına gibi hava olaylarına karşı ürün sigortası ile, çiftçilerin gelirlerinin beklenenden düşük olması durumunda ve ürünlerin fiyatında meydana gelen dalgalanmalara karşı gelir kaybını telafi etmeye yönelik gelir sigortası ile korumaktadır. Sigorta sağlayıcılar belirli bir riskin meydana gelmesi durumunda çiftçiye ödeme yapmaktadır.

RMA, aşırı nem, don, dolu, rüzgâr, hastalık ve fiyat dalgalanmaları gibi olumsuzluklardan kaynaklanan kayıplara karşı tarım üreticilerine finansal koruma sağlamaktadır (ERS, 2025i). Bu program kapsamında çiftçilerle sigorta sağlayıcıları arasında mahsul sigortası sözleşmesi imzalanmakta ve böylelikle karşılıklı taahhütler verilmektedir. Sözleşme uyarınca, sigortalı çiftçi belirli bir yerde ekilen bir ürünün ekim döneminden hasat dönemine kadar tüm dönemlerini sigortalamayla kabul ederken, sigorta sağlayıcısı, sigortalı çiftçiye mahsul yılı boyunca meydana gelen kayıplara karşı tazmin etmeyi kabul etmektedir (RMA, 2025b). Buradaki önemli olan nokta meydana gelen kayıpların çiftçinin kontrolü dışındaki olaylardan kaynaklanmasıdır. Ayrıca mahsul sigortası, sigortalı kişiyi genellikle olumsuz hava koşulları nedeniyle ekim yapamama veya kalite kaybı gibi diğer olumsuz olaylara karşı da tazmin etmektedir. Ancak bu tazmin, ürünlerin bireysel niteliklerindeki farklılıklardan dolayı ürüne bağlı olarak değişiklik göstermektedir (RMA, 2025b).

ABD’de, sigorta programları, doğrudan ödemeler, fiyat destekleri gibi farklı araçlarla çiftçileri desteklemekte ve tarım sektörünü meydana gelebilecek risklere karşı sübvansetmektedir.

Bu sübvansiyon yöntemleriyle çiftçilerin ekonomik risklerini azaltmak, üretimi desteklemek ve tarım sektörünün sürdürülebilirliğini sağlamak amaçlanmaktadır.

Öte yandan, ABD, başta çiftçiler olmak üzere, tarım sektöründe birçok alana krediler vasıtasıyla finansal hizmetler sunmaktadır. Bu noktada USDA'ya bağlı Çiftlik Hizmetleri Ajansı (Farm Service Agency, FSA)'nın kontrolünde; Acil Çiftlik Kredileri, Çiftlik İşletme Kredileri, Çiftlik Sahipliği Kredileri, Çiftlik Depolama Tesisi Kredis Programı, Otlama Programı, Garantili Çiftlik Kredileri, Yüksek Fraksiyonlu Kızılderili Arazisi Kredi Programı, Yerli Kabile Arazi Edinimi Kredi Programı, Kredi Eksiklik Ödemeleri, Pazarlama Destek Kredileri, Azınlık ve Kadın Çiftçi ve Çiftlik Sahipleri Kredileri, İşletme Mikro Kredileri, Organik Süt Ürünleri Pazarlama Destek Programı, Mülkiyet Mikro Kredis ve Gençlik Kredileri verilmektedir (Farm Service Agency [FSA], 2025a). Bu kredilerin yapısı ve içeriği aşağıda verilmiştir.

Acil Çiftlik Kredileri: Bu krediler kuraklık, sel, fırtına, orman yangını, deprem gibi doğal afetlerden etkilenen çiftçilere ve çiftlik sahiplerine verilmekte olup, temel mülkleri onarmak veya değiştirmek, üretim maliyetlerini karşılamak, temel aile yaşam masraflarını ödemek ve belirli borçları yeniden finanse etmek için kullanılmaktadır (FSA, 2025b). Acil Çiftlik kredilerinin verilmesindeki amaç, afetlerden etkilenen üreticilerin afetlerden sonra hızla toparlanmalarına ve faaliyetlerini sürdürebilmelerine yardımcı olmaktır. Kredi tutarı üretim veya fiziksel masrafların %100'üne, üst sınır ise 500.000 dolara kadar çıkmakta ve kredilerin faiz oranı, FSA tarafından geleneksel kredi oranlarından daha düşük olarak belirlenmektedir (FSA, 2025b). Geri ödeme koşulları kredi amacına ve başvuranın geri ödeme yeteneğine göre değişmekte, mahsul, hayvancılık ve gayrimenkul dışı kayıplar için verilen krediler genellikle 1-7 yıl arasında geri ödenirken, gayrimenkuldeki fiziksel kayıplar için verilen kredilerde geri ödeme zamanı 40 yıla kadar uzayabilmektedir (FSA, 2025b).

Çiftlik İşletme Kredileri: Bu kredi türü, çiftçilere ve çiftlik sahiplerine çeşitli operasyonel ihtiyaçları için finansal destek sunmak, hayvancılık, ekipman, yem, tohum ve malzeme gibi temel ürünlerin satın alınmasına yardımcı olmak ve küçük iyileştirmeler, aile yaşam giderleri ve belirli borçların yeniden finanse edilmesiyle ilgili maliyetleri karşılamak için kullanılabilir (FSA, 2025c). Bu kredilerin amacı, tarımsal faaliyetlerde üretkenliği ve finansal istikrarı sağlamak ve böylece daha geniş çapta tarımsal ekonomiyi desteklemektir. FSA tarafından, 400.000 dolara kadar doğrudan işletme kredileri, 2.251.000 dolara kadar garantili işletme kredileri verilmekte ve geri ödeme koşulları genellikle kredi amacına bağlı olarak 1-7 yıl arasında değişmektedir (FSA, 2025c).

Çiftlik Sahipliği Kredileri: Bu krediler tarımsal faaliyetlerini geliştirmek veya genişletmek isteyen çiftçilere ve çiftlik sahiplerine temel finansal destek sunmak ve tarım arazisi satın almak, çiftlik binaları inşa etmek ve mevcut yapılarda ve altyapıda iyileştirmeler yapmak gibi çeşitli ihtiyaçları karşılamak için verilmektedir (FSA, 2025d). Krediye başvurabilmek için kişi bir çiftliği

yönetme konusunda yeterli eğitim, öğretim veya deneyime sahip olmalı ve krediyi geri ödeme yeteneğini göstermelidir. Bu kredi programının özellikleri şu şekildedir (FSA, 2025d):

- Bu krediler, FSA tarafından çiftlik mülkünün satın alınması ve geliştirilmesi için Doğrudan Çiftlik Sahipliği Kredileri ve ticari kredi verenler tarafından verilen fakat FSA tarafından güvence altına alınan Garantili Çiftlik sahipliği kredileri şeklinde iki türlü verilmektedir,
- Yeni başlayan çiftçilere ve çiftlik sahiplerine sadece %5 peşinat ile kredi verilmektedir,
- Doğrudan krediler 600.000 dolara kadar, garantili krediler ise 2.251.000 dolara kadar verilmektedir,
- Gayrimenkul ve diğer uzun vadeli iyileştirmeler için 40 yıla kadar geri ödeme vadeleriyle rekabetçi faiz oranları baz alınarak ödenebilmektedir,
- Bu kredilerin satın alma maliyetinin %50'si kadarını FSA karşılamaktadır.

Çiftlik Depolama Tesisleri Kredisi Programı: Bu programla, üreticilere kalıcı ve taşınabilir depolama tesisleri ve ekipmanları inşa edebilmeleri veya mevcut imkanlarını daha da geliştirebilmeleri için düşük faizli finansman sağlanmaktadır (FSA, 2025e). Daha açık bir ifade ile, tahıllar, yağlı tohumlar, fıstık, bakliyat ürünleri, saman, kenevir, bal, süt, peynir, yoğurt, tereyağı, yumurta, et/kümes hayvanları, çavdar ve su ürünleri yetiştiriciliği gibi ürünlere yönelik tesisler ve depolama alanları için verilmektedir (FSA, 2025e). Uygun tesis türleri arasında tahıl ambarları, samanlıklar, dökme tanklar ve soğuk depolama tesisleri bulunmaktadır. Kredi geri ödeme vadeleri 3 ile 12 yıl arasında değişmekte ve depolama tesisleri için maksimum kredi tutarı 500.000 doları bulmaktadır (FSA, 2025e).

Otlatma Programı: Bu krediler, buğday, arpa ve yulaf ekili arazilerini çiftlik hayvanlarına otlatmayı seçen ve ilgili ürün yılı boyunca söz konusu arazide başka bir ürün hasadından vazgeçmeyi kabul eden üreticiler tarafından kullanılmaktadır (FSA, 2025f). Uygun başvuru, koruma ve sulak alan koruma gerekliliklerini karşılayan ve ürünlerine ilişkin yeterli belgeyi sağlayan belirlenmiş ürünlerin üreticilerini kapsamaktadır.

Garantili Çiftlik Kredisi Programları: Bu programlarla, aile çiftçilerinin ve çiftlik sahiplerinin tarım arazisi satın almak veya tarımsal üretimi finanse etmek için USDA onaylı ticari kredi kuruluşlarından makul koşullarda kredi almalarına yardımcı olunmaktadır (FSA, 2025g). Finansal kuruluşlar ek kredi işleri almanın yanı sıra, anapara ve faizdeki olası mali kayıplara karşı çiftlik kredilerini %95'e kadar garanti ederek FSA'nın sağladığı güvenlik açısından yararlanabilmektedir (FSA, 2025g).

Yüksek Parçalı Kızılderili Arazisi Kredi Programı: Çiftlik Hizmetleri Ajansı tarafından yönetilen bu program, bireylerin ve kuruluşların çok parçalı Kızılderili arazilerinin mülkiyetini

birleştirmelerine yardımcı olmak için destek vermektedir (FSA, 2025h). Bu program, parçalı arazilerin satın alınması için mali yardım sağlamakta, böylece parçalanmayı azaltmakta ve kabile bölgelerinde daha etkili arazi yönetimi, tarımsal verimlilik ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmektedir (FSA, 2025h). Bu programdan yararlanabilecekler bireysel Kızılderili arazi sahipleri, kabile üyeleri ve vakıf veya kısıtlı arazilerde parçalı hisseler satın almayı amaçlayan kabile kuruluşlarından oluşmaktadır. 500.000 dolara kadar olan bu kredilerin faiz oranı FSA tarafından belirlenmekte olup genellikle geleneksel kredilerden daha düşüktür ve bu kredilerin geri ödemesi başvuru sahibinin mali durumuna ve kredi amacına bağlı olarak 30 yıla kadar sürebilmektedir (FSA, 2025h).

Kredi Eksikliği Ödemeleri Programı: Bu program üreticilere anında nakit akışı sağlayarak düşük piyasa fiyatı dönemlerinde finansal riski yönetmek ve çiftlik gelirini dengelemek için yardımcı olmaktadır (FSA, 2025i). Program; tahıllar, yağlı tohumlar ve diğer belirlenmiş ürünler de dahil olmak üzere arpa, kanola, nohut, mısır, kuru bezelye, keten tohumu, bal, mercimek, tiftik, hardal tohumu, yulaf, yer fıstığı, kolza tohumu, pirinç, aspir tohumu, susam, soya fasulyesi, ayçiçeği çekirdeği, yayla pamuğu, buğday ve yün ürünlerini kapsamaktadır (FSA, 2025i). Bu programın en önemli avantajı, üreticilere kredi almaya gerek kalmadan anında finansal destek sağlayarak, üreticilerin borç yükünü ve faiz maliyetlerini azaltmasıdır.

Pazarlama Yardım Kredileri Programı: Çiftçilerin nakit akışı ihtiyaçlarını yönetmeleri ve pazarlama esnekliği sağlamaları için verilen kredidir (FSA, 2025i). Bu programda üreticiler hasat edilen emtialarını teminat kullanarak ara finansman elde edebilmekte ve piyasa fiyatları iyileşene kadar ürünlerinin satışını erteleyebilmektedir. Ayrıca bu program ile çiftçilere dokuz aya kadar kısa vadeli kredilerle destek verilebilmektedir (FSA, 2025i). Bu program, tarımsal gelirin istikrara kavuşmasına yardımcı olarak çiftçilerin faaliyetlerine devam edebilecekleri finansal kaynaklara sahip olmasını sağlamaktadır.

Azınlık ve Kadın Çiftçiler ve Çiftlik Sahipleri Kredileri: Bu krediler, sosyal olarak dezavantajlı durumda olan grupların tarımsal faaliyetlerini başlatmalarına, genişletmelerine ve sürdürmelerine yardımcı olmaktadır (FSA, 2025j). Program, krediye eşit erişim sağlamayı ve daha önce bu grupların tarım sektörüne girmesini veya başarılı olmasını engellemiş olabilecek unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Uygun başvuru sahipleri arasında ırksal, etnik veya cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmış bir grubun üyesi olan sosyal olarak dezavantajlı çiftçiler ve çiftlik sahipleri yer almaktadır. Bu programın faiz oranları ve koşulları esnek geri ödeme imkanına ve rekabetçi faiz oranına sahip olmakla birlikte, işletme kredilerinin geri ödeme süresi genellikle 1-7 yıl arasında olabilmekte, mülkiyet kredilerinin geri ödeme süresi ise 40 yıla kadar devam edebilmektedir. Bu kredi programının türleri ve tutarları ise şu şekildedir (FSA, 2025j);

- Ekipman, tohum, yem ve diğer çiftlik ihtiyaçları gibi temel işletme giderleri için 400.000 dolara kadar verilen doğrudan işletme kredileri,
- Çiftlik arazisi satın almak, bina inşa etmek ve çiftlik iyileştirmeleri yapmak için 600.000 dolara kadar verilen doğrudan çiftlik sahipliği kredileri ve
- Ticari kredi kuruluşları tarafından verilen, FSA tarafından garanti altına alınan ve kredi verenin riskini azaltmak için 1.825.000 dolara kadar olan garantili kredilerdir.

İşletme Mikro Kredileri: Yeni başlayan çiftçilerin, küçük ölçekli üreticilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmakta, hayvancılık, ekipman, yem, tohum ve malzeme satın alımı dahil olmak üzere çeşitli operasyonel giderler için finansman sağlamaktadır (FSA, 2025k). İşletme Mikro Kredileri, çiftçilerin faaliyetlerini yönetmelerine ve büyütmelerine yardımcı olmayı, finansal istikrarı sağlamayı ve çeşitli tarımsal işletmelerin gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. İşletme Mikro Kredileri 50.000 dolara kadar verilebilmekte, FSA tarafından belirlenen rekabetçi faiz oranları uygulanmakta ve geri ödeme koşulları, kredi amacına ve başvuranın mali durumuna bağlı olarak 1-7 yıl arasında değişen esneklikte olabilmektedir (FSA, 2025k).

Organik Süt Ürünleri Pazarlama Yardım Programı: Organik süt üreticilerine verilen kredidir (FSA,2025l).

Sahiplik Mikro Kredileri: Bu krediler yeni başlayan çiftçilerin, küçük ölçekli üreticilerin ihtiyaçlarına göre planlanmakta olup tarım arazisi satın alma, çiftlik binalarının inşası veya iyileştirilmesi ve diğer sermaye harcamaları için finansman sağlamaktadır (FSA, 2025m). Bu kredi programı çiftçilerin faaliyetlerini kurmaları ve büyütmeleri için gerekli varlıkları edinmelerine yardımcı olmayı, finansal istikrarı sağlamayı ve çeşitli tarımsal işletmelerin gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır. Tutarı 50.000 dolara kadar olan bu kredilerin faiz oranı, FSA tarafından belirlenmekte ve bu kredilerin geri ödeme koşulları esnek olmakla birlikte genellikle kredi amacına ve başvuranın mali durumuna bağlı olarak 25 yıla kadar sürmektedir (FSA, 2025m).

Gençlik Kredileri: Bu krediler genç bireylerin gelir getiren tarımsal projeleri takip etmeleri ve çiftçilik, hayvancılık ve tarımsal işletme yönetimi konusunda uygulamalı öğrenime teşvik edilmelerini desteklemekte, gençlerin tarımda pratik deneyim ve bilgi edinmelerine yardımcı olmakta ve bir sonraki nesil çiftçileri ve çiftlik sahiplerinin yetiştirilmesine katkı sunmaktadır (FSA, 2025n). Bu krediden yararlanabilmek için başvuran kişilerin, onaylı bir tarım gençlik örgütüne üye, 10-20 yaş arası ABD vatandaşı veya daimi ikamet etme hakkına sahip olması gerekmektedir. Başvuranların tarım projesini planlama, yönetme ve tamamlama yeteneğine sahip olması gerekirken, kredilerin tutarı 10.000 dolara kadar çıkabilmektedir. Faiz oranları FSA tarafından belirlenmekte ve geri ödeme koşulları genellikle 7 yıla kadar sürmektedir (FSA, 2025n).

Özetle ABD’de USDA’nın koordinesinde yukarıda anlatılan şekilde, tarım sektöründe sürdürülebilirliği sağlayabilmek ve tarımsal verimi artırabilmek için birçok finansal kredi destekleme programı uygulanmaktadır. Bu programlar çiftçileri, ürünleri, fiziksel imkanları ve tarım arazilerini oluşabilecek risklere karşı korumakta, tarım sektörüne yönelik genç çiftçiler ve kadınlar başta olmak üzere ilgilileri teşvik edebilecek araçlar ortaya koymaktadır.

Bunların yanında ABD’de çiftçilere kredi sağlayan ve nakit ihtiyaçlarını gideren en önemli kuruluşlardan biri Federal Çiftçilik Kredi Sistemi (Federal Farm Credit System, FFCS)’dir. Bu sistem, çiftçilere verilen kredilerin ortalama %35’lik oranını karşılamakta, 3 ana grup altında çeşitli banka ve kooperatiflerden oluşmaktadır. Bu 3 ana grup şu şekildedir (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 250):

- Çiftçilik Kredi Sistemi (Farm Credit System, FCS): Bu sistem 9 tane bağımsız ve ortaklara ait Tarımsal Kredi Birliği (Agricultural Credit Associations, ACA), 3 tane Çiftlik Kredi Bankası (Farm Credit Banks, FCBs), 1 tane Tarım Kredi Bankası (Co Bank), 1 tane Federal Arazi Kredi Birliği (Federal Land Credit Associations, FLCA)’nden oluşmakta ve kredi hayat sigortası, ürün sigortası ve nakit yönetimi gibi yollarla tarım sektörüne destek sağlamaktadır. Co-Bank dışındaki diğer bankalar çiftlik kredi bankası olarak faaliyet gösterirken Co-Bank, çiftlik kredi bankası sorumluluğunun yanında tarımsal kredi bankası amacı ile de faaliyet göstermektedir.
- Üretim Kredisi Birliği (Production Credit Association, PCA): Bu yapı birlikte tarımsal işletmelere kısa ve orta vadeli krediler vermektedir.
- Federal Tarımsal İpotek Kurumu (Federal Agricultural Mortgage Corporation, FAMC): Bu kuruluş tarımsal gayrimenkuller üzerine yapılmış olan ipotekli gayrimenkullerin satışını yaparak tarımsal finansman zararlarını minimize etmek için faaliyette bulunmaktadır.

ABD’de tarıma destek sağlayan diğer bir kuruluş ise Ulusal Kooperatif Bankası (National Cooperative Bank, NCB)’dir. Bu banka enerji kooperatifleri dışında her kooperatife kredi desteği sağlamaktadır (Topuzoğlu ve Artukoğlu, 2019: 251). ABD’de kredi desteği sağlayan kuruluşların çeşitliliği fazla olmakla birlikte özellikle tarım sektörüne yoğunlaşan sistemsal bir yapı ve doğrudan sektöre destek sağlamak amacına dayalı finansal kurumlar bulunmaktadır.

2.2.3.5. Organik Tarım

ABD’de, sağlıklı gıda temini ve sürdürülebilir bir üretim için organik tarım büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle organik üretimin tüm aşamaları takip ve kontrol edilmektedir. ABD’de organik olarak üretilen ve satılan tarım ürünleri için standartlar geliştiren, uygulayan, denetleyen ve organik ürünlerin, üretim, işletme ve etiketleme standartlarına uygunluğunu sağlamak amacıyla

sertifikasyon sistemi oluşturan Ulusal Organik Program'ı (National Organic Program, NOP) bulunmaktadır (AMS, 2025c). Ayrıca ABD'de organik ürün yetiştirmek belli süreçlerle olmaktadır. Şöyle ki; ABD'de organik ürün üretmek için kullanılan arazide 36 ay boyunca yasaklı madde kullanılmamış olması gerekmektedir (AMS, 2025d). Bu geçiş sürecinde devlet üreticilere teknik destek ve finansman yardımı yapmaktadır (AMS, 2025d).

USDA'nın tarım pazarlama servisi olan Ulusal Organik Programı ile organik geçiş yapan üreticilerin sertifika almasına ve sertifikası olanların USDA organik şartlarına uymasına yardımcı olmak için çeşitli bilgilendirme çalışmaları yapılmaktadır. Bunlar (USDA, 2025h):

- Eğitim modülleri, posterler, broşürler ve USDA'nın programlarına ilişkin oluşturulan klavuzlar,
- Proje üretimli videolar, bilgi sayfaları ve eğitim müfredatları,
- Organik ürün ve hayvancılık üretimine yönelik kılavuzlar, organik işleme kılavuzları ve organik sistem şablonlarının yer aldığı Organik Program El Kitabı,
- Çiftlikte organik korumaya yönelik en son araştırmaları ve önerilen uygulamaları kapsayan koruma web semineri,
- USDA Ulusal Tarım Kütüphanesi'nde bulunan organik tarımla ilgili arşivler ve
- Organik tarım bilgisi üretmek, yaymak, eğitmek amacıyla e-organik web sitesi.

Organik tarım ABD ekonomisi için büyük öneme sahiptir. Öyle ki ABD dünyanın en büyük organik pazarıdır. Bu nedendir ki USDA, organik tarımın büyümesini desteklemekte ve organik tarımla ilgili sorunların çözümü için yapılan çalışmaları finanse etmektedir (USDA, 2025i). Ayrıca USDA, çiftçilere organik pazara erişebilmesi için birçok finans kaynağı sunmaktadır. USDA tarafından çiftçilere sağlanan finansal kaynaklar şu şekildedir (USDA, 2025i):

- ABD'deki tüm çiftçilere yönelik, organik sertifikasyon maliyetinin %75'i kadarını geri ödemek için uygulanan organik sertifikasyon maliyet paylaşım programı,
- Organik ürün yetiştirilen tarlalara rüzgâr kırıcı, kuş vepolinatör yaşam alanı gibi doğal koruyucu sınırlar oluşturmak için USDA Çiftlik Hizmetleri Ajansının sağladığı koruma rezervi programı,
- Çiftlik sahibi veya işletme maliyetleri için mikro kredi programı,
- Depolama ve taşıma ekipmanları için düşük faizli finansman sağlayan depolama tesisi kredi programı,
- Organik üreticilerin ürünlerini satmak zorunda kalmadan nakit ihtiyacını karşılamak için verilen krediler,
- Sertifikasyon kuruluşuna veya sigorta acentesine sağlanabilen organik ekim alanının raporlanması gibi kişiselleştirilmiş destekler,

- USDA'nın Doğal Kaynakları Koruma Servisinin, tarımsal üreticilere sağladığı finansal ve teknik yardımı içeren Çevre Kalitesi Teşvik Programı,
- Üreticilerin var olan koruma sistemlerini sürdürmelerine ve iyileştirmelerine yardımcı olan Koruma Yönetimi Programı
- Üreticilerin riskleri yönetebilmek ve koruma yoluyla doğal kaynak sorununu çözmelerine yardımcı olmak için Tarımsal Yönetim Yardımı Programı,
- USDA'nın Risk Yönetim Ajansının sağladığı, üreticileri destekleyen Federal Mahsul ve Hayvancılık Sigortası,
- Üreticilere ham ürünlerini işlenmiş ürünlere dönüştürmeleri için sağlanan fonlar ve organik tarımla ilgili projelerin desteklendiği tarımsal pazarlama hibe programlarıdır.

Bütün bu finansman destekleri ve organik tarım bilgilendirme faaliyetleri, ABD'nin organik tarıma verdiği önemin bir sonucudur.

2.2.4.Diğer Ülkelerde Tarım

Bu başlık altında tarım sektöründe ön plana çıkan bazı ülkelerin tarım sektöründeki başarılarında kilit rol oynayan, kuruluş ve kooperatif gibi örgütsel yapıları; tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri, tarımsal sigorta ve kredi sistemleri ile organik tarımı konuları ele alınacaktır.

2.2.4.1 Tarım Alanında İlgili Örgütlenmeler

Dünya'da pek çok ülkenin tarım alanında ön plana çıkmasında, örgütsel yapılarının işlevselliği etkili olmaktadır. Bu örgütsel yapı içerisinde gerek kuruluşlar gerekse kooperatifsel yapılar, ülkelerin kırsal kalkınma, tarımsal üretim, gıda güvenliği ve pazar payı gibi birçok alanında kilit roller üstlenmektedirler. Bu bağlamda bu başlık altında Danimarka, Almanya ve Finlandiya'nın kuruluşları ile Danimarka, Almanya, Finlandiya, Güney Kore ve Japonya'nın tarımsal kooperatif yapıları incelenecektir.

2.2.4.1.1. Kuruluşlar

Dünya'da tarımsal örgütlenme yapısıyla dikkat çeken ülkelerden biri Danimarka'dır. Danimarka'da tarım sektörü, kalkınma ve gıda güvenliği açısından önemli rol üstlenmektedir. Ülkede tarım alanındaki idari yapı Tarım, Gıda ve Balıkçılık Bakanlığı (Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, MFLF) çatısı altında faaliyet gösteren kuruluşlar tarafından organize edilmektedir. Ülkede, tarımın birincil devlet kurumu olan, tarım sektörünü düzenleyen yasa ve yönetmeliklerin çoğunu hazırlayan ve tarımsal üretim için sübvansiyonlar sağlayan Danimarka

Tarım Ajansı (The Danish Agricultural Agency [DAA], 2025), ülkenin balıkçılık politikasının yürütülmesinden sorumlu Danimarka Balıkçılık Ajansı (Danish Fisheries Agency [LFST], 2025) ve çiftlikten sofraya kadar gıda güvenliği ve sağlığından sorumlu Danimarka Veterinerlik ve Gıda İdaresi (Danish Veterinary and Food Administration, 2025) gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Danimarka’da tarımsal üretimin düzenlenmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, hayvancılık ve balıkçılık politikalarının uygulanması gibi alanlarda faaliyetler yürütmektedir.

Bu konuda dikkat çeken diğer bir ülke olan Almanya’nın ekonomik yapısında tarım sektörü önemli yer tutmaktadır. Gerek ileri teknoloji kullanımı, gerek sürdürülebilir üretim modelleri ve güçlü örgütlenme yapısıyla Almanya, Avrupa’nın önde gelen tarımsal aktörlerinden biridir. Bu başarıda, kuruluşların sistemli çalışmalarının payı büyüktür.

Almanya’da, Federal Gıda ve Tarım Bakanlığı’na bağlı çalışan ve ülkenin tarım politikalarının uygulanmasında çeşitli roller üstlenen pek çok kuruluş vardır. Bunların en dikkat çekenleri ise, doğrudan bakanlığın yetkisi altında bulunan, temel amacı tüketicilerin sağlığını korumak ve gıda güvenliğini sağlamak olan Federal Tüketiciyi Koruma ve Gıda Güvenliği Ofisi (Bundesamt für Verbraucherschutz und Lebensmittelsicherheit [BVL], 2025) ve temel amacı bitki çeşitlerinin korunması sağlamak ile yeni bitki çeşitlerini test ve tescil etmek olan Federal Bitki Çeşitleri Ofisi (Bundessortenamt [BSA], 2025) üst düzey kuruluşlarıdır. Bunların yanında, çiftlik hayvanlarının sağlığı ve refahını korumak için araştırmalar yapan Federal Hayvan Sağlığı Araştırma Enstitüsü (Friedrich Loeffler Enstitüsü [FLI], 2025); doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlayacak yöntemler geliştirmek amacıyla çalışmalar yapan Federal Kırsal Alanlar, Ormancılık ve Balıkçılık Araştırma Enstitüsü (Johann Heinrich von Thünen Enstitüsü [JHTI], 2025); bitkisel üretim ve bitki koruma alanında bilimsel araştırmalar yapan Federal Kültür Bitkileri Araştırma Enstitüsü (Julius Kühn Enstitüsü [JKI], 2025); beslenmenin ve gıdaların sağlık üzerindeki etkilerini araştıran Federal Beslenme ve Gıda Araştırma Enstitüsü (Max Rubner Enstitüsü [MRI], 2025) gibi kuruluşlar bulunmaktadır.

Dünya’da tarımsal örgütlenme yapısıyla ön plana çıkan ülkelerden bir diğeri ise Finlandiya’dır. Ülkede tarım sektörü, Tarım ve Orman Bakanlığı (Maa- ja metsätalousministeriö) öncülüğünde, bakanlık ile çeşitli kuruluşların iş birliği ile organize edilmektedir.

Gıda güvenliği ve kalitesi, hayvan sağlığı ve refahı, bitki sağlığı gibi konularda faaliyet yürüten Finlandiya Gıda Otoritesi (Finnish Food Authority [FFA], 2025); yenilenebilir doğal kaynaklardan sürdürülebilir bir gelecek ve refah oluşturma amacı taşıyan Finlandiya Doğal Kaynaklar Enstitüsü (The Natural Resources Institute Finland [LUKE], 2025); Finlandiya’nın arazi kayıtlarını tutmak ve yönetmekten sorumlu olan Finlandiya Ulusal Arazi Ölçümü Kurumu (National Land Survey of Finland [NLS], 2025); sürdürülebilir av hayvancılığı teşviki, av yönetimi derneklerinin faaliyetlerini destekleme ve yaban hayatı ve av politikalarının uygulanmasını sağlama

gibi görevleri bulunan Finlandiya Yaban Hayatı Ajansı (The Finnish Wildlife Agency, 2025); Finlandiya'daki neredeyse tüm doğa koruma alanlarını, birçok kültürel miras alanını yönetmek ve nesli tükenmekte olan birçok türü korumak gibi görevleri bulunan Finlandiya Orman Ajansı (Metsähallitus, 2025); ormancılığı ve ormancılıkla ilgili geçim kaynaklarını teşvik etmek, arazi sahiplerine sahip oldukları ormanlar ve orman ekosistemlerine nasıl bakacakları ve bunlardan nasıl faydalanacakları konusunda tavsiyelerde bulunmak, Finlandiya ormanlarıyla ilgili verileri toplayıp paylaşmak ve ormancılık mevzuatını uygulamakla görevli olan Finlandiya Orman Merkezi (Finnish Forestry Centre [FFC], 2025); sürdürülebilir orman yönetimi sağlamayı hedefleyen ve orman yönetimi ile ilgili danışmanlık sağlayan Tapio Ormancılık Geliştirme Merkezi (TAPI O, 2025) gibi kuruluşlar, tarımsal üretim, gıda güvenliği ve çevrenin korunması konularında önemli görevler üstlenmektedir.

2.2.4.1.2. Tarımsal Kooperatifler

Bu başlık altında, kooperatifçilik alanında ileri düzeyde kurumsallaşmış yapıları ve etkin uygulamalarıyla öne çıkan Danimarka, Almanya, Finlandiya, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin kooperatif yapısı incelenecektir.

Kooperatifçilikte örnek teşkil eden ülkelerden biri olan Danimarka'nın tarım ve gıda sektörlerinin uluslararası alandaki güçlü rekabetçiliğindeki başarısının temel unsuru tarımsal kooperatifler olarak kabul edilmektedir. Danimarka'daki çiftçi kooperatifçiliğinin gelişmesinde, çiftçilerin süreci kendilerinin yönetmesi, kooperatifleri güçlendirmeye yönelik teşviklerin olması, kooperatiflerde dayanışma ve güven ortamının olması, çiftçilerin eğitim seviyesinin yüksek olması ve alt yapıya erişimin kolay olması gibi unsurlar etkilidir (Hansen, 2020: 2). Ayrıca kooperatiflerin kurulması ve çiftçilerin bu yapılara katılımının teşvik edilmesi, üretim ölçeğinin genişlemesi, ürünlerin daha etkili bir şekilde pazarlanması ve gıda tedarik zincirinde rekabetçiliğin artması sektöre önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenlerle ülkedeki çiftçilerin büyük bir bölümü kooperatif yapılar içinde yer almayı tercih etmektedir. Zira kooperatifler sayesinde çiftçilerin hem tarımsal girdi maliyetleri düşmekte hem de pazar güçleri artmaktadır.

Danimarka'da, süt üretiminin yaklaşık %95'i kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilirken, domuz etinin %89'u kooperatif kesimhanelerinde işlenmekte; yumurta üretiminde ise kooperatif yapılar, yüzyılı aşkın süredir kesintisiz olarak faaliyet göstermektedir (Morfi vd., 2021'den aktaran Sandhu vd., 2022: 54). Ayrıca Danimarka'da tarımsal kooperatifler, kırsal ekonominin temelini oluşturmakta kırsaldan kente, çiftçiden tüketiciye, gençten yaşlıya kadar toplumunun tüm kesimlerine etki etmektedir (Sandhu, 2022 vd.: 58).

Dünyada başarılı kooperatif uygulamalarıyla dikkat çeken diğer bir ülke ise Almanya'dır. Almanya'da kooperatifler devlet müdahalesinden uzak, devletten herhangi bir maddi yardım

almayan şirketler gibi çalışan özel kuruluşlar olarak faaliyette bulunmaktadırlar (Köroğlu, 2003: 6). Ülkede kooperatifler, çiftçilere girdi tedarik etmekte, ortaklarının üretimlerinin talep odaklı olarak işlenip pazarlanmasını planlamakta ve çiftçilerin ürünlerini satın almaktadır. Ayrıca Almanya’da kooperatifler, ihtiyaç duyduğu çalışanları kendilerinin kurup işlettiği akademilerde yetiştirmektedir.

Dünya’da en önemli süt ve süt ürünleri üretici ülkelerinden biri olan Almanya’nın bu başarısında kooperatifler önemli rol oynamaktadır. Şöyle ki, çiftçiler tarafından üretilen sütün yaklaşık yüzde 70’i kooperatifler tarafından toplanmakta, toplanan sütün üçte ikisi ise kooperatif sütçülük işletmeleri tarafından süt ürünlerine dönüştürülmektedir (Ekmen, 2024). Almanya’da tarımsal kooperatifler tarım sektöründe birçok ürünün üretiminden satışına kadar bütün süreçlerin kontrolünü ve yönetimini yürütmektedirler.

Almanya’da tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren yaklaşık 2 bin 400 kooperatif bulunmakta ve çiftçilerinde neredeyse tamamı bu kooperatiflerden birine üye olmaktadır (Ekmen, 2024). Ülkede tarımsal kooperatiflerin tamamını kapsayan çatı kuruluş olan Alman Kooperatifler ve Raiffeisen Birliği Derneği (Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., DGRV) bulunmaktadır. Bu derneğin temel amacı üyelerinin ve bağlı kooperatif kuruluşlarının sektörler arası çıkarlarını geliştirmek, desteklemek ve temsil etmek ve ayrıca kooperatif denetimi de dahil olmak üzere kooperatif sektörünü ilerletmektir (Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V., [DGRV], 2025). Bunlara ek olarak bu kuruluş, gelişmekte olan ülkelerdeki kooperatiflerin de gelişmesi için danışmanlık ve destek sağlamaktadır.

Dünyada başarılı kooperatif uygulamalarıyla dikkat çeken ülkelerden biri olan Finlandiya’da ise tarımsal kooperatifler, sosyal dayanışma, kırsal kalkınma, pazar payı ve yenilikçi uygulamalara açık olması gibi özellikler taşımaktadır. Bu nedenle ülkede çiftçilerin büyük çoğunluğu en az bir kooperatife üyedir.

Finlandiya’da gıda tedarik zincirinde önemli rolü bulunan kooperatiflerin süt ve et sektöründe pazar payları oldukça yüksektir. Öyle ki tarım kooperatifleri sütte %97, ette ise %80 pazar payına sahiptir (Pallervo, 2025).

Kooperatifçilikte başarılı diğer bir ülke ise Güney Kore’dir. Güney Kore’de 1961 yılında Ulusal Tarım Kooperatifleri Federasyonu (National Agricultural Cooperative Federation, NongHyup) kurulmuş ve ülkedeki diğer yerel tarımsal kooperatifler bu federasyona bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Güney Kore, bu federasyon yapısıyla, tarımın ve kırsal toplulukların gelişimini sağlamakta, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmakta ve yerel tarımsal kooperatiflere ve üyelerine finansal destekler sağlamaktadır (TCGTB, 2015: 62).

NongHyup, uluslararası alanda da faaliyetleriyle dikkat çeken bir kuruluştur. Şöyle ki, Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü'nün (Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) Güney Kore ile ilgili yayınladığı raporda, NongHyup'ın, pirinç üretiminde kullanılan gübrenin neredeyse %100'ünü, bahçecilikte kullanılan gübrenin %80'ini ve diğer gübrelerin %97'sini temin ettiği ve toplam tarımsal ürünlerdeki pazarlama payının %49,2 olduğu ortaya konulmuştur (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2018a: 80).

NongHyup'ın tarım sektörün yaptığı katkı, sağladığı imkanlar ve piyasadaki etkinliği Güney Kore'de çiftçilerin yaklaşık %98'inin NongHyup'ın bünyesindeki kooperatiflere üye olmasında etkili olmuştur.

Dünyada başarılı kooperatif uygulamalarıyla dikkat çeken diğer bir ülke ise Japonya'dır. Japonya, ülke tarihi olarak birçok olumsuzlukla karşılaşmış, bu olumsuzlukların üstesinden kooperatiflerin katkılarıyla gelebilmiş bir ülkedir. Bu noktada tarımsal kooperatifler, ülkede tarım sorunlarının giderilmesi ve tarımın gelişmesi adına önemli aktörlerden biri olmuştur.

Ülkede birçok tarımsal kooperatif bulunmakla birlikte en büyük tarım kooperatifi Japon Tarım Kooperatifleri Grubu (Japan Agricultural Cooperatives, JA Group)'dur. Zira ülkede çiftçilerin yaklaşık %95'i JA' ya bağlı olarak tarımsal faaliyetlerini yürütmektedir.

JA grubuna bağlı olarak faaliyetlerini yürüten kooperatifler ve görevleri şu şekildedir (Ekmen, 2019):

- Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği (Central Union of Agricultural Cooperatives, JA-ZENCHU): Tarım politikalarının oluşturulması, eğitim ve rehberlik hizmeti verilmesi,
- Ulusal Tarımsal Kooperatifler Karşılıklı Sigorta Federasyonu (National Mutual Insurance Federation of Agricultural Cooperatives, ZENKYOREN): Üyelerinin tarımsal faaliyetlerini ve özel mülk, trafik, yaşam gibi bireysel risklerini sigortalamak,
- Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık Merkez Kooperatif Bankası (Central Cooperative Bank for Agriculture, Forestry and Fisheries, NORINCHUKIN BANK): Hem çiftçilere hem de kooperatiflere bankacılık hizmetleri, yatırım yönetimi ve finansman sağlamak,
- Ulusal Tarımsal Kooperatifler Birliği Federasyonu (National Federation of Agricultural Cooperative Associations, ZEN-NOH): Çiftçilerin ürünlerini toplamak, işlemek, pazarlamak, ihraç etmek ve gübre, yem, makine gibi girdileri tedarik etmek,
- Japon Tarım Gazetesi: Tarım alanında bilgilendirme ve yayın hizmeti vermek.

Tüm bunlara bakıldığında kuruluşlar ve kooperatifler gibi örgütlenme yapılarının ülkelerin tarımını ileri seviyeye taşınmasında önemli paya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki bu

yapılar kırsal kalkınmadan gıda güvenliğine, teknik destekten finansmana, altyapıdan pazara erişime kadar birçok alanda etkindirler. Ayrıca tarımsal kooperatifler ve kuruluşlar sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal dayanışma ve yerel kalkınma açısından da stratejik öneme sahip yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.4.2. Tarımsal Araştırma, Eğitim ve Yayım Sisteminin Yapısı

Tarım sektörünün bilimsel temellerle desteklenmesi tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin etkinliğiyle doğrudan ilişkilidir. Tarımsal bilgi ve teknolojilerin çiftçilere ulaştırılması verimliliği artırmakta, girdi maliyetlerini azaltmakta ve çıkabilecek sorunları en aza indirmek açısından önem taşımaktadır. Bu kapsamda Danimarka, Güney Kore ve Çin'in tarımsal araştırma, eğitim ve yayım yapıları incelenecektir.

Danimarka'nın, tarımsal üretimde yüksek verimlilik ve kalite düzeyine ulaşmasında Ar-Ge altyapısı, uygulamaya dönük tarımsal eğitim sistemleri ve çiftçiyle doğrudan temas kuran etkili yayım ve danışmanlık hizmetleri önemli paya sahiptir. Bilgi üretimi ve transferi, üniversiteler, kamu araştırma merkezleri ve çiftçi birlikleri arasındaki iş birliği sayesinde sağlanmaktadır. Bu noktada dikkat çeken en önemli yapı, Danimarka Tarım ve Gıda Konseyi'ne Bağlı Tarımsal İnovasyon, Danışmanlık ve Araştırma Kuruluşu (Part of the Danish Agriculture & Food Council, SEGES Innovation)'dur. SEGES, Ar-Ge faaliyetleri kapsamında sürdürülebilir bitki ve hayvan üretimi, çiftliklerin cazip bir iş yerine dönüşümü, iklim ayak izini dikkate alan sürdürülebilir gıda üretimi, doğayı koruyacak sürdürülebilir çözümler ve tarımın geleceğine yönelik projeler yürütmektedir (Part of the Danish Agriculture & Food Council [SEGES], 2025a). Ayrıca bu kuruluş, sürdürülebilir gıda üretimi için çiftçilere dijital çözümler, teknik danışmanlık, çeşitli etkinlikler ve uygulamalı eğitimler, veri analizi, tarla bazlı çözüm önerileri için çalışmaktadır (SEGES, 2025b). Ülkede dijital uygulamalar, yenilikler tarım sektörüne entegre edilerek etkin bir şekilde yürütülmektedir.

Danimarka'da tarımsal eğitim ise üniversiteler, uygulamalı meslek okulları, SEGES ve kooperatifler aracılığıyla çiftçi odaklı ve daha çok uygulamalı olacak şekilde yürütülmektedir. Danimarka'da, 2024 yılında tarımsal eğitimde sürdürülebilirlik ve yeşil dönüşüme yönelik en güncel bilgi ve becerilerin kazandırılmasını sağlamak amacıyla bir tarım bilgi merkezi kurulmuştur (EC, 2024c: 7). Çiftçilerin bilgiye erişimini sağlayarak modern tarım tekniklerinin sahaya aktarılmasında ve tarımsal verimliliğin artırılmasında kilit rol oynayan tarımsal yayım hizmetleri de SEGES ve tarımsal kooperatifler aracılığıyla yürütülmektedir.

Dünya'da tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım alanında örnek olabilecek ülkelerden bir diğeri ise Güney Kore'dir. Ülkede, tarım arazileri sınırlı olmasına rağmen yüksek verimli, teknoloji odaklı ve kamu destekli bir tarımsal AR-GE sistemi kurulmuştur. Güney Kore, özellikle gıda güvenliği,

tohum ıslahı, akıllı tarım ve kırsal kalkınma alanlarında stratejik yatırımlar yapan bir ülkedir. Güney Kore, GSYİH'nin %5'ini tarımsal Ar-Ge'ye ayırarak (URL-3) en fazla Ar-Ge harcaması yapan ülkelerden biri olmuştur.

Ülkedeki örgütsel yapı, tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım alanında da kendisini göstermektedir. Şöyle ki, tarımsal Ar-Ge, akıllı tarım, tarımsal inovasyon faaliyetleri yürüten ulusal tarımsal araştırma ve yayım kurumu olan Kırsal Kalkınma İdaresi (Rural Development Administration [RDA], 2025); tarım alanındaki Ar-Ge politikalarının belirlenmesi, proje planlaması, bütçelendirme ve performans değerlendirme çalışmalarını yürüterek tarımsal Ar-Ge önceliklerini belirleyen Güney Kore Tarım Bilimi ve Teknolojisi Planlama ve Değerlendirme Enstitüsü (Korea Institute of Agricultural Science and Technology Planning and Evaluation [KIAST], 2025); en önemli görevlerinden biri Ar-Ge'nin çiftçiye yayılmasında kooperatif tabanlı işleyişi desteklemek olan Ulusal Tarım Kooperatifleri Federasyonu (NongHyup, 2025) gibi örgütsel yapılar Ar-Ge, eğitim ve yayım hizmetlerinin uygulanmasını sağlamaktadır. Güney Kore'de tarımsal eğitim orta öğretim ve yüksek öğretim seviyelerinde verilmekle birlikte devlet, üniversiteler ve kooperatifler arasında eşgüdümle yürütülmektedir.

Dünyada bilinen önemli tarım ülkeleri arasında yer alan ülkelere birisi de Çin'dir. Çin'in bu başarısında etkili olan faktörlerden birisi de Ar-Ge çalışmalarının etkinliğidir. Çin'de hükümet, yaptığı yatırımlarla tarımsal yeniliğe en önemli aktör olarak sürekli destek vermekte ve geliştirilmesi için teşvikler sağlamaktadır. Öyle ki, Çin'in tarımsal Ar-Ge'ye yaptığı kamu harcamaları 2000'den 2022'ye kadar yaklaşık beş kat artarak yıllık 1,3 milyar dolardan 6,6 milyar dolara çıkmıştır (Jowa State University, 2024).

Çin'de, hükümet, kamu araştırma enstitüleri, üniversiteler, çiftçi kooperatifleri ve tarımsal işletmeler Ar-Ge'ye etkin olarak destek vermektedir (OECD, 2018b: 160). Üniversiteler, tarımsal Ar-Ge'ye daha çok insan kaynağı yetiştirmekte; aynı sanayi zincirindeki işletmeler ise, birbirlerini geliştirmek amacıyla iş birliği kurarak ortak Ar-Ge programları ile kaynaklarını etkin kullanmaktadır (OECD, 2018b: 161).

Çin'li politika yapıcılar, tarım sektörünün geleceğini tarımsal modernizasyonda, tarımsal modernizasyonu ilerletmenin anahtarının ise teknolojinin geliştirilmesinde yattığının tamamen farkında olarak hareket etmektedir. Çin, çiftçilere makine satın almaları için sürekli olarak sübvansiyon sağlamış, özellikle buğdayda mekanizasyon destek seviyesi 2020 yılında %95'e ulaşmıştır (ACCLIME, 2022). Ayrıca Çin, Nanjing, Taigu, Chengdu, Guangzhou ve Wuhan'da modern tarımı teşvik eden ulusal düzeyde tarım teknolojisi inovasyon merkezleri de kurmuştur (ACCLIME, 2022).

Çin’de tarımsal eğitim ve yayım, ülkenin tarımsal kalkınma stratejisinin temel bileşenlerinden biri olarak önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde bilgi transferini hızlandırmak, tarımsal yeniliklerin benimsenmesini teşvik etmek ve sürdürülebilir üretim tekniklerini yaygınlaştırmak ülke için önem taşımaktadır. Bu bağlamda Çin’de, orta öğretim ve yüksek öğretim seviyelerinde tarımsal örgün eğitim verilmekte (URL-4), Tarım ve Kırsal İşler Bakanlığı koordinesinde merkezden yerele doğru teorik ve uygulamalı yayım hizmeti sağlanmaktadır.

2.2.4.3. Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri

Çin, İspanya ve Kanada gibi tarım sektöründe önemli yere sahip ülkeler, tarımsal üretimin karşı karşıya olduğu riskleri azaltmak ve çiftçilerin finansal sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla tarım sigortası, finansman ve kredi mekanizmaları geliştirmiştir. Zira bu ülkeler için tarım sektörünün finansal dayanıklılığını artırmak, sektörde yaşanabilecek riskleri minimize etmek ve kırsal kalkınmanın sağlanması açısından önemlidir. Bu bağlamda bu başlık altında Çin, İspanya ve Kanada’nın Tarımsal Sigorta ve Kredi Sistemleri incelenecektir.

Çin, kırsal kalkınmayı destekleyen ve çiftçileri üretim risklerine karşı koruyan, bütüncül finansal altyapıya sahip bir ülkedir. İlk olarak 1982 yılında tarım sigortası hizmeti vermeye başlayan Çin’de, sigorta konusunda uzmanlaşmış özel sigortacılar ve havuz sisteminden oluşan bir yapı mevcuttur.

Çin’de, mısır, pirinç, soya, buğday, pamuk gibi bitkisel ürünler, seralar, ormanlar ve salgın hastalık, kaza ve ölüm gibi durumlar için hayvanlar tarımsal sigorta kapsamına dahildir (Yazgı ve Olhan, 2017: 235-236). Ülkede, bitkisel ürün ve hayvancılık sigortalarına verilen destekler eyaletlere bağlı olarak %35-80 arasında değişebilmekte ve çiftçiler için sigortalama işlemi gönüllülük esasına bağlı olarak yapılmaktadır. Ayrıca çiftçilere gübre, tohum, mazot ve tarım makineleri gibi temel girdilerde doğrudan sübvansiyon verilmektedir.

Çin’de tarıma finansal destek sağlayan önemli iki tane kamu bankası ve bunların yanında yerel düzeyde destek veren diğer kuruluşlar bulunmaktadır. İki önemli kamu bankasından ilki Çin Tarım Kalkınma Bankası (Agricultural Development Bank of China, ADBC)’dir. Bu banka devlet tarafından finanse edilen ve devlete ait bir politika bankasıdır. Temel görevi, tarım ve kırsal alanlardaki stratejik yerlere ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik etmek için ulusal kredi desteği sağlamaktır (Agricultural Development Bank of China [ADBC], 2025). ADBC’nin iş kapsamı, tahıl, pamuk, yenilebilir yağ, şeker, domuz eti ve gübre gibi önemli tarım ürünlerinin satın alınması, depolanması, düzenlenmesi ve dağıtımı; tarımsal ve kırsal altyapı projeleri, su koruma projeleri ve dolaşım sistemlerinin inşası; kapsamlı tarımsal kalkınma, üretim araçları ve tarımsal bilim ve teknoloji gibi alanlarda kredi desteğidir (ADBC, 2025).

Diğer önemli kamu bankası ise, Çin Tarım Bankası (Agricultural Bank of China, ABC)'dır. En büyük devlet bankalarından biri olan bu banka, özellikle kırsal kalkınmayı, tarımsal üretimi ve çiftçileri desteklemek amacıyla faaliyet göstermekte ve çiftçilere, tarım işletmelerine ve kooperatiflere kredi ve finansal hizmet sağlamaktadır (Agricultural Bank of China [ABC], 2025). Bunların yanında tarım sektörüne destek sağlayan yerel düzeyde kırsal kooperatif ve ticari bankalar da bulunmaktadır.

İspanya, çiftçilerin doğal afet, kaza ve salgın hastalıklar gibi tarımsal faaliyetlerini aksatacak risklerle başa çıkabilmeleri için tarımsal sigorta sistemine önem veren bir ülkedir. Bu sistemin etkin olarak faaliyet göstermesi için merkezi hükümet, bölgesel yönetimler, üretim sektörünün aktörleri ve sigorta şirketleri aktif rol üstlenmektedir.

Sigorta sisteminde yer alan aktörlerden merkezi hükümet, sistemin işleyişini, Tarım, Gıda ve Çevre Bakanlığı'na bağlı Devlet Tarım Sigorta Kurumu (ES Entidad Estatal de Seguros Agrarios, ENESA) aracılığıyla koordine etmektedir. Bu kurumun görevleri arasında, yıllık tarım sigortası planının hazırlanması ve bu planın hükümete iletilmesi, sigorta primi sübvansiyonlarının yönetimi ve bu konuda bölgesel yönetimlerle koordinasyon yer almaktadır (ES Entidad Estatal de Seguros Agrarios [ENESA], 2025). Ayrıca merkezi hükümet, çiftçi primlerinin bir kısmını doğrudan sübvansiyon etmektedir (Consortseguros, 2025). Bu devlet katkısı, sistemin uygulanmasını garanti altına almakta ve devamlılığını sağlamaktadır.

İspanya'daki sigorta sisteminin aktörlerinden bölgesel yönetimler ise, Tarım, Gıda ve Çevre Bakanlığı ile yıllık tarım sigortası planlarını koordine etmek ve ek sübvansiyon sağlanması konusunda faaliyette bulunmakta; üretim sektörünün aktörleri olan profesyonel tarım birlikleri ve kooperatifler tarım sigortası sahiplerinin mesleki ve sosyoekonomik çıkarlarını temsil etmektedir (Consortseguros, 2025).

Bir diğer aktör olan özel sigorta şirketleri ise, İspanyol Tarımsal Karma Sigortalar Birliği (Agrupación de Entidades Aseguradoras de los Seguros Agrarios Combinados, AGROSEGURO) adlı bir havuzda bir araya gelerek sigorta hizmeti vermektedir (Consortseguros, 2025). Tarım sigortası alanında faaliyet gösteren özel sigorta şirketlerinin oluşturduğu bu birlik, kuraklık, dolu, don, aşırı yağış, hastalık, haşere, yangın, hayvancılık hastalıkları ve ölümleri, bitkisel üretim zararları ile orman ve su ürünleri risklerini teminat altına almaktadır. Özetle, bu birlik tarımsal sigorta poliçelerinin düzenlenmesi, prim tahsilatı, hasar tespiti ve tazminat ödemeleri görevlerini yürütmektedir.

İspanya'da tarımsal finans ve kredi uygulamaları hem kamu destekli kuruluşlarla hem özel bankacılık sistemleriyle sunulmaktadır. Devlet desteğinin olduğu en önemli kurumlardan bir tanesi Devlet Tarımsal Kefalet Anonim Şirketi (Sociedad Anónima Estatal de Caución Agraria,

SAECA)'dir. İspanya Tarım, Gıda ve Çevre Bakanlığı'na bağlı bu kamu şirketi, çiftçilere krediler sunmakta, genç çiftçiler, çiftlik sahipleri ve ormancılar tarafından yürütülen projelere finansman sağlamakta ve AGROSEGURO'ya primler ve sigorta teminatları noktasında destek vermektedir (Sociedad Anónima Estatal de Caución Agraria [SAECA], 2025).

Tüm bunlara ek olarak İspanya, 2022 yılında Tarım, Gıda ve Çevre Bakanlığı, Devlet Tarımsal Kefalet Anonim Şirketi, Kamu Kredi Kurumu (Oficial Credit Institute, ICO) iş birliğiyle tarım sektörünü desteklemek için başlattığı bir programla 8.600 çiftçiye, toplam 500 milyon avro kredi desteği sunmuştur (URL-5). Öte yandan, kamu bankalarının yanında çiftçilere özel bankalar aracılığıyla orta ve uzun vadeli olarak tarım sektöründe kullanmak üzere ekipman desteği verilmektedir.

Tarımsal sigorta, kredi ve finans alanında dünyada önemli ülkelerden bir diğeri de Kanada'dır. Kanada'da, tarımsal üretimi sürdürülebilir kılmak ve çiftçileri öngörülemeyen kayıplara karşı korumak amacıyla, federal ve eyalet yönetimlerinin ortak finansmanı ile işleyen kapsamlı bir tarım sigorta sistemi mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, federal ve eyalet yönetimlerinin ortak finansman modeline göre çalışan ve çiftçileri ürün kayıplarına ve verim düşüşlerine karşı koruyan, Tarım Sigortası Programı (AgriInsurance Program)'dır. Bu programla, kuraklık, sel baskını, rüzgâr, don, aşırı yağmur, sıcak, kar, kontrol edilemeyen hastalık, böcek istilası, yaban hayatı gibi doğal afetlerin neden olabileceği üretim kayıplarının ekonomik etkilerini en aza indirerek çiftçilerin gelirinde istikrar sağlanmaktadır (Government of Canada, 2025a). Tarım Sigortası Programı özellikle Kanada'nın bazı bölgelerinde çiftçilerin katılımı ile etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Şöyle ki, merkez eyaletlerden biri olan Manitoba'da tarım sigortası katılımı yüksek düzeyde olup, yıllık ürün alanlarının %90'ından fazlası ve 7.400'den fazla çiftlik tarım sigortası programı kapsamında faaliyetlerini yürütmektedir (Government of Canada, 2025b).

Kanada'da uygulanan sigorta programlarından diğeri Gelir İstikrarı Programı (AgriStability)'dir. Bu program çiftçiler ve tarımsal işletmeler için geliştirilmiş bir gelir koruma programıdır. Bu programla tarımda yaşanabilecek ani üretim kaybı, olumsuz piyasa koşulları ve artan maliyetler nedeniyle kâr marjlarında %30'dan fazla düşüş yaşayan üreticilere destek sağlanmaktadır (AFSC, 2025).

Kanada'da tarımsal finans ve kredi sistemine bakıldığında ise, çiftçilerin finansmana erişimini kolaylaştırmak amacıyla kamu destekli kuruluşlar, kooperatifler ve ticari bankalar aracılığıyla kapsamlı bir sistem uygulandığı görülmektedir. Kanada'da tarım sektörünün finansal ihtiyaçlarını karşılamak üzere faaliyet gösteren en önemli kurumlardan bir tanesi kamu destekli Kanada Tarım Kredi Kurumu (Farm Credit Canada, FCC)'dur. Bu kurum, tarımla ilişkili 40 yaşın altında genç çiftçilere, kadın girişimcilere, tarımsal işletmelere, aile çiftliklerine uzun vadeli kredi

desteği sunmaktadır (Farm Credit Canada [FCC], 2025). Kanada’da bu kuruluş tamamen tarım sektörünü finanse etmek ve desteklemek için faaliyet göstermektedir.

Ülkede tarım sektörüne yönelik düşük faizli ve uzun vadeli finansman desteği sunan kâr amacı gütmeyen diğer bir kurum ise, Tarımsal Kredi Kurumu (Agricultural Credit Corporation, ACC)’dur (Agricultural Credit Corporation [ACC], 2025). Bunların yanında birçok ticari banka da tarım sektörüne finansal destek sağlamaktadır.

2.2.4.4. Organik Tarım

Son yıllarda çevresel sürdürülebilirliğin, gıda güvenliği ve sağlıklı yaşamın bireyler için öncelikli hale gelmesi tarımsal üretim yöntemlerinin yeniden değerlendirilmesini zorunluluk haline getirmiştir. Bu bağlamda organik tarım, kimyasal gübre ve pestisit kullanılmayan, ekosistem dengesini koruyan ve toprak verimliliğinin sürdürülebilirliğini amaçlayan üretim şekli olarak ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda organik tarım, tüketici sağlığını koruma ve kırsal kalkınmayı destekleme açısından da stratejik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle birçok ülke organik üretim şeklini benimseyip bu alandaki başarısını artırmak için çaba göstermektedir. Bu bağlamda bu başlık altında Avusturya, Almanya ve Avusturalya’nın organik tarımı incelenecektir.

Organik tarımda dünyada öncü ülkelerden biri olan Avusturya’da bir çiftliğin, ürünlerini organik olarak pazara sunabilmesi belirli süreçlerin sonunda olabilmektedir. Bitkisel üretimde 2-3 yıl, hayvansal üretimde 2 yılı bulan bu süreç, çiftçinin devlet tarafından tanınan bir organik kontrol kuruluşuyla sözleşme yapması ile başlamakta ve bu kuruluşun belirli geçiş süreci sonunda çiftliğin üretimini organik olarak sertifikalandırması ve etiketlemesi ile tamamlanmaktadır (Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft [BML], 2023a: 20-22).

Avusturya’da 2023 yılı itibari ile 24.450 organik çiftlik bulunmakla birlikte, tarım arazilerinin %27,4’ünden fazlası (701.150 hektar) organik olarak işlenmektedir. (BML, 2023b). Ayrıca, Avusturya’daki hayvan yetiştiricilerinin yaklaşık %24’ü organik çiftlik işletmekte olup, ülkedeki tüm sığırların %23’ü, koyun ve kazların %29’u, keçilerin %54’ü, ördeklerin %47’si ve etlik tavukların dörtte biri organik olarak yetiştirilmektedir (BML, 2023b).

Avrupa’nın en gelişmiş tarım ülkelerinden biri olan Almanya’da da organik tarım önemli bir yere sahiptir. Gerek tüketici taleplerinin artması gerekse çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmak istenmesi nedeniyle organik tarım Almanya’da hızlı büyüyen ve desteklenen bir sektördür.

Almanya’da 2023 yılında 36.680 organik çiftlik faaliyet göstermekte olup bu, tüm Alman çiftliklerinin %14’üne denk gelmektedir (THÜNEN, 2023a). Ayrıca Almanya’da yaklaşık 1,89

milyon hektarlık alanda organik tarım yapılmakta olup, organik ürün pazarının hacmi 16 milyar avrodur (THÜNEN, 2023a).

Almanya'daki tarımsal organik işletmelerin çoğu, bir birliğe bağlıdır. Bu birlikler arasında en büyük ve en eskisi olan Bioland ve Demeter'dir ve bunlara ek olarak Ekolojik Şarapçılık Federal Birliği (Naturland, Biokreis, ECOVIN-Bundesverband Ökologischer Weinbau), Gäa, Ecoland, Biopark ve Verbund Ökohöfe gibi başka organik tarım birlikleri de mevcuttur (Bundesministerium für Landwirtschaft, Ernährung und Heimat [BMLEH], 2025).

Almanya'da 2023 yılında yaklaşık 8 bin hektar alanda yaklaşık 151 bin ton elma, yaklaşık 450 hektar alanda yaklaşık 4 bin ton armut, 308 hektar alanda 2.100 ton erik, 864 hektar alanda diğer meyveler 372 hektar alanda ceviz olmak üzere 10 bin hektar alanda organik meyve yetiştirilmiştir (DESTATIS, 2023). 2024 yılında ise yaklaşık 871 hektar alanda 523 bin ton aronia meyveleri, 582 hektar alanda yaklaşık 1.600 ton yaban mersini, yaklaşık 357 hektar alanda 251 bin ton siyah frenk üzümü, 27 hektar alanda 37 bin ton ahududu, 97 hektar alanda 150 bin ton kırmızı ve beyaz kuş üzümü vb. organik çalı meyvesi yetiştirilmiştir (DESTATIS, 2023).

Sahip olduğu geniş tarım arazileri ile organik tarımın geliştirilmesinde önemli ülkelerden biri de Avusturalya'dır. Zira ülkenin organik tarım sektörü hem üretim alanı büyüklüğü ile hem de sürdürülebilirlik odaklı uygulamalarıyla dünya pazarında stratejik bir konumdadır.

Avusturalya'da yerel olarak satılan organik ürünler için sertifika zorunluluğu bulunmamasına rağmen birçok organik şirket, tüketici güvenini artırmak ve etiketleme gerekliliklerinin doğruluğunu desteklemek için bir organik sertifika kuruluşu tarafından sertifikalandırılmayı tercih etmektedir (Department of Agriculture, Fisheries and Forestry [DAFF], 2025a). Avusturalya'da organik standartlar özel kuruluşlar tarafından sahiplenilmekte ve yönetilmektedir. Ülkede ihraç edilecek olan ürünler ise, onaylı bir sertifikasyon kuruluşu tarafından onaylanmalı ve Bakanlığın organik ürün sertifikası ile birlikte sunulmalıdır (DAFF, 2025b). Zira bakanlık organik ve biyodinamik olarak etiketlenen Avustralya ihracatları için ulusal organik standardın yönetimi ve sürdürülmesinden sorumludur (Parliamen of Australia, 2025).

Avustralya'da 53 milyon hektar sertifikalı organik tarım arazisi bulunmakta ve bu arazi, ülkenin ekilebilir tarım arazisinin yaklaşık yüzde 12,4'ünü ve dünyanın toplam organik tarım arazisinin %60'ını oluşturmaktadır (Parliamen of Australia, 2025). Ayrıca Avustralya organik tarım sektörü, Avustralya ekonomisine 851 milyon dolar doğrudan katkı ve 12.434 tam zamanlı istihdam sağlamaktadır. Sektörün dolaylı etkileri de hesaba katıldığında, sektör ekonomiye 2,6 milyar dolar katkı sağlamakta yaklaşık 22 bin istihdam yaratmaktadır (Australian Organic, 2023).

2.3. Seçili Ülkelerde Kentleşme ve Tarım İlişkisi

Bu başlık altında, dünyada tarım alanında örnek alınabilecek uygulamalara sahip olan, Fransa, Hollanda, ABD, Danimarka, Almanya, Finlandiya, Güney Kore, Çin, Japonya, Kanada, İspanya, Avusturalya ve Avusturya gibi ülkelerin kentleşmesi ile tarım sektörünün ilişkisi ele alınacaktır.

Yüz ölçümünün yarısından fazlası tarım arazisi olan Fransa’da tarım, ülkenin kentleşme sürecini tarih boyunca şekillendirmiştir. Ülkede tarım alanlarının geniş yer kaplaması ve kırsal nüfusun fazla olması ülkenin dengeli kentleşmesinde etkili olmuştur. Ülkede sanayi devrimi ile kent nüfusu artmış olsa da tarım uzun yıllar başat sektör olmaya devam etmiştir. Zira 20. yy ortalarına kadar ülke nüfusunun %40’ını tarım sektörünün istidam etmiş olması (Catin ve Van Huffel, 2003’ten aktaran Talandier vd, 2016: 77) bunu açıkça göstermektedir.

Dünya bankası 2024 yılı verilerine göre Fransa nüfusunun %82’si kentlerde yaşamaktadır (WB, 2024ı). Ülkede yüksek kentleşme oranına rağmen sağlıklı bir kentleşme yaşanmasında devletin yürüttüğü politikalar etkili olmuştur.

Fransa’da, 1963 yılında, dengeli bölgesel kalkınma sağlamak, büyük şehirlerdeki aşırı yoğunlaşmayı önlemek ve ekonomik faaliyetleri ülke geneline yaymak amacıyla Bölgesel Kalkınma ve Arazi Planlaması Delegasyonu (Délégation à l’Aménagement du Territoire et à l’Action Régionale, DATAR) kurulmuş ve 2005 yılında Bölgesel Kalkınma ve Çekicilikten Sorumlu Bakanlıklararası Delegasyon (Délégation interministérielle à l’Aménagement du Territoire et à l’Attractivité Régionale, DIACT) olarak yeniden yapılandırılmıştır (Mirabaud ve Deberre, 2006). 1965-1970’li yıllarda ise, kentleşmenin belli yerlerde yoğunlaşmasının önüne geçmek ve ülke genelinde dengeli bir kentleşme sağlamak için yeni kentler politikası (villes nouvelles)’nı hayata geçirmiştir. Bu kapsamda devlet, beşi “İle de France” bölgesinde olmak üzere dokuz kent kurarak bölgesel kentsel sistemleri değiştirmiştir (Chaline, 1981: 233). Ayrıca 1967 yılında çevre koruma, arazi kullanım planlaması, ekonomik ve sosyal kalkınma sağlanmasını amacıyla (Feretti, 2018: 6) Bölgesel Doğal Parklar (Parcs Naturels Régionaux, PNR) adı ile park alanlarının kurulması ülkede kentleşmenin sağlıklı bir seyir izlemesine katkı sağlamıştır.

Ayrıca Fransa, Avrupa Birliği’nin mekânsal kalkınma politikalarını benimseyerek, bölgesel eşitsizlikleri azaltmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Fransa, Avrupa topraklarının dengeli ve sürdürülebilir kalkınmasını sağlamayı amaçlayan Avrupa Mekânsal Kalkınma Perspektifi (European Spatial Development Perspective, ESDP)’ne uygun olarak hareket etmiştir (European Union [EU], 2025).

Bunların yanında Fransa'nın, gıda tedariği konusunda istikrarı garanti altına alan, çiftçilerin gelirlerini koruyan ve kırsal kalkınmayı amaçlayan (EC, 2025) Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası (Common agricultural policy, CAP)'ndan yoğun şekilde faydalanması hem tarım sektörünü ekonomik olarak güçlü tutmayı başarabilmesinde hem de kırsal alanların sosyal ve demografik canlılığını korunmasında etkili olmuş ve böylece dengesiz kentleşmenin önüne geçmiştir.

Bunlara ek olarak Fransa'da uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, ülkenin kırsal bölgelerinde ekonomik çeşitliliği artırmış ve tarıma dayalı sanayi faaliyetlerini teşvik etmiştir. Bu durum, kırsalda istihdam olanaklarını artırarak kırsaldan kentlere göçü yavaşlatmış ve nüfusun dengeli biçimde dağılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Fransa'daki kentlerin çevresindeki kırsal alanlarla ekonomik ve sosyal açıdan etkileşim içerisinde olması (Chaze ve Clec'h, 2024) nüfusun tek bir merkeze odaklanmasını engelleyerek ülke genelinde dengeli dağılımını sağlayan diğer bir faktördür.

Ayrıca Fransa'da tarımsal alanlar, yalnızca ekonomik değer taşıyan üretim sahaları olarak değil, aynı zamanda birer ekolojik koridor, kültürel miras ve peyzaj unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu bakış açısı, kırsal alanların sadece korunmasını değil, aynı zamanda yaşanabilirliğini ve çekiciliğini artırmayı sağlamıştır.

Tarım sektörünün ülke kentleşmesini şekillendirdiği diğer bir ülke Hollanda'dır. Hollanda, küçük yüzölçümüne rağmen yüksek nüfus yoğunluğu ve yoğun kentleşme ile dikkat çekmektedir. Öyle ki 2024 yılı itibarıyla, ülkenin kentsel nüfus oranı %93'tür (WB, 2024i).

Hollanda, 1980'lerden itibaren mekânsal planlama politikaları ile kentleşmeyi kontrol altına almayı sağlamıştır. Büyük şehirlerin çevresinde belirlenen gelişim bölgeleri ile düzensiz yayılmanın önlenmesi hedefleyen Vinex Politikası (ODISSEI, 2021); Randstad metropol bölgesinin ortasında tarım ve doğa alanlarının korunmasını amaçlayan Yeşil Kalp (Groene Hart) politikası (PBL Netherlands Environmental Assessment Agency, 2020) ve çevre, altyapı ve mekânsal planlama mevzuatını tek çatı altında toplayarak daha bütünleşik bir yaklaşım sağlayan Çevre Yasası (Omgevingswet) (Government of the Netherlands, 2024e) kentleşmenin kontrol altına alınmasında etkili olmuştur.

Hollanda, çok merkezli kentleşme modeliyle büyük şehirler dışında orta ölçekli kentlerin gelişmesini destekleyen dengeli bir yaklaşım benimsemiştir. Büyük şehirlerde yığılma yerine orta ölçekli şehirlerin ekonomik merkezler olarak geliştirilmesi anlayışı hâkim olmuştur. Bu anlayış ülkenin dengeli kentleşmesine katkı sağlamıştır.

Hollanda’da tarımsal amaçlar için ayrılmış araziler başka amaçlar için kullanılamamakta (Holthuis vd., 2020 :1) ve tarım arazilerinin farklı kullanım türlerine dönüştürülmesi imar planları aracılığıyla sıkı şekilde sınırlandırılmaktadır. Tarım arazilerinin korunması, kırsal alanların ekonomik canlılığını sürdürmesini sağlamaktayken, şehirlerin kontrolsüz şekilde büyümesini engellemektedir (Musterd & van Kempen, 2009).

Ülkede çiftçilere modernizasyon, kooperatifleşme ve ürün çeşitliliği konularında çeşitli teşvikler sağlanarak tarımın gelişmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Ortak Tarım Politikası (Common agricultural policy, CAP) kapsamında doğrudan gelir destekleri ve kırsal kalkınma fonları ile tarımın ekonomik değeri korunmaktadır (Holthuis vd., 2020 :2). Tüm bunlar ülkede tarımın gelişmesine ve dolayısıyla kentleşmenin dengeli olmasına katkı sağlamaktadır. Hollanda, bu entegrasyonu sağlamada dünya genelinde örnek bir model olarak öne çıkmaktadır (Berg vd., 2002).

Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre kentsel nüfus oranı %84 olan (WB, 2024j,) ve ekonominin önemli bir kısmı tarıma dayanan ABD’de ise kentleşme süreci, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi fabrikalar etrafında gelişmemiştir (Erkan, 2010: 63). Ülkede kentler, temel malların üretim merkezleri olma rolünü yürüten merkezler olarak kurulmuştur. ABD’de kentleşme tarım, sanayi ve hizmet sektöründeki gelişmelerden eşit oranda etkilenmiş ve kentler ticaretin yoğunlaştığı, büyük şirketlerin faaliyette bulunduğu birer finans merkezi olmuştur (Erkan, 2010: 64).

20. yüzyılda tarımda uygulanan mekanizasyon ve teknolojik yenilikler, ABD’de tarımsal verimliliği artırmış ve kırsalda işgücü ihtiyacını azaltmıştır. Bu durum kırsal alanlardan kentsel alanlara göçü tetiklemiş, ancak tarım politikaları sayesinde kırsal bölgelerde ekonomik canlılık sürdürülmüştür (Boustan vd., 2013: 7-13). Yani ABD’de tarım alanında yaşanan gelişmeler kentleşmeyi artırsa da tarım politikaları sayesinde kırsal alanın itici güç olmasının önüne geçilmiş, kentleşmeyi daha dengeli, çok merkezli ve sürdürülebilir bir modele dönüştürmede önemli rol oynamıştır.

ABD’de, çeşitli politikalarla tarımın korunması kentleşme baskısını hafifleterek kalkınmayı desteklemiş ve kırsal canlılık korunmuştur. Örneğin, tarım arazilerini korumak, sağlam tarım uygulamalarını teşvik etmek ve çiftçilerin topraklarını elinde tutmak amacı ile Amerikan Tarım Arazilerini Koruma Vakfı (American Farmland Trust, AFT) kurularak milyonlarca dönüm tarım alanını kentleşme baskısına karşı korunmuştur (American Farmland Trust [AFT], 2025). Ayrıca ABD, Çiftlik Yasası (Farm Bill) ile, tarımsal üretim, kırsal altyapı, enerji verimliliği ve toplumsal refah açısından önemli işlevleri yerine getirerek (National Association of Counties [NAC], 2025) kırsal bölgelerin ekonomik istikrarını korumakta, kentleşme baskısını hafifletmekte ve kırsal-kentsel entegrasyonu dengeli bir şekilde sürdürülebilmektedir.

Bunların yanında, ülkede kır-kent arasındaki etkileşim kırsal alanın gelişmesine katkı sağlayarak kentlere yapılan düzensiz göçleri engellemiş ve ülkede kentleşmenin sağlıklı olmasına katkıda bulunmuştur. Zira ülkede tarım hem kırsal toplulukları ayakta tutmakta hem de tedarik zinciri ve ticaret ağı aracılığıyla kentsel ekonomileri beslemektedir (Hoover ve Lucy, 2024).

Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre kentsel nüfus oranı %89 olan (WB, 2024k) ve tarım sektöründe iyi örnekler arasında yer alan Danimarka'nın kentleşmesi sürecinde de tarım oldukça etkili olmuştur.

1870'li yıllarda ve hatta İkinci Dünya Savaşı'na kadar ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanan Danimarka'da, 1950 yılına kadar tarım ürünleri, ülke ihracatının yaklaşık %63'ünü oluşturuyordu (Christensen vd., 2023: 4). Ayrıca tarım, toplam işgücünün 1875 yılında %51'ini, 1929 yılında hala %34'ünü istihdam ediyordu (Olgaard, 1980: 46). Bu durum, kırsal alanlarda iş ve gelir imkânı sağlayarak nüfusun tek bir şehirde yoğunlaşmasını engellemiştir.

Sanayi devrimi ve makineleşme sonrasında ülkede kentleşme artsa bile Danimarka'da çiftçiler, modern tarım aletleri, gübreleme teknikleri ve tarım makinelerini hızlıca kullanmaya başlamışlardır. Bu, çiftçilerin üretim ve verimliliğini artırarak çiftliklerin sürdürülebilirliğini sağlamıştır. Bu gelişmeler, kırsal alanın kalkınmasına katkıda bulunarak, burada yaşamı cazip hale getirmiş ve sağlıksız kentleşmeyi engellemiştir. Ayrıca Danimarka'da özellikle Kopenhag gibi büyük şehirlerin çevresinde şehir çevresi (peri-urban) yerleşimlerin olması ve bu bölgelerde tarım faaliyetlerinin yapıyor olması (Zasada vd., 2011) kentleşmenin daha sağlıklı ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Dünyada tarım alanında örnek olabilecek ülkelerden biri olan Almanya'da ise tarım, ülkenin dengeli kentleşmesinde etkin rol oynamıştır. 2024 yılı itibari ile toplam nüfusun %78'i kentlerde yaşayan Almanya'da (WB, 2024l) 19. yy sonlarında nüfusun büyük bir çoğunluğu iki binden az nüfuslu kasabalarda yaşıyordu ve ülkede tarım büyük istihdam sağlıyordu (URL-8).

Almanya'da sanayi devrimi ile kentleşme hızla artmış olsa da sanayileşme politikaları ve kentsel planlama önlemleri sayesinde şehirlerin aşırı büyümesi kontrol altına alınmıştır. Örneğin Almanya, Strazburg'un sanayileşmesini frenleyerek şehrin büyümesini kontrol altında tutmuş ve çarpık kentleşmenin önüne geçmiştir (Özden, 2013: 324).

Ülkede kırsal alanlarda tarımsal üretim ve verimlilik düzeyinin yüksek olması, kırsal bölgelerden kent merkezlerine doğru gerçekleşebilecek tek merkezli yoğun göçü sınırlayarak, ülke genelinde dengeli bir kentleşme sürecinin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca Almanya'da kentsel ve kırsal alanların dengeli, sürdürülebilir ve planlı bir şekilde gelişmesini sağlamak amacıyla çıkarılan İmar Kanunu (Baugesetzbuch), (Baugesetzbuch, 2025) tarım arazilerinin

korunmasını sağlayarak Almanya’da kentleşmenin dengeli ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunan önemli bir yasal çerçeve sunmaktadır.

Ülke kentleşmesine tarım sektörünün etki ettiği diğer bir ülke ise Finlandiya’dır. Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre nüfusunun %86’sı kentlerde yaşayan (WB, 2024m) Finlandiya, olumsuz iklim koşullarına rağmen 19 yy’da bir tarım ülkesiydi ve nüfusun %70’i tarım sektöründe çalışıyordu (URL-9). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hala tipik bir tarım toplumu olan ülkede, 1950’li yıllarda tarım sektörü, aktif nüfusun %46’sının geçim kaynağını sağlarken, nüfusun sadece üçte biri kentsel yerleşimlerde yaşıyordu (Statistics Finland, 2022). Yani Finlandiya, 20. yy ortalarına kadar tarıma dayalı bir ekonomiye sahip bir ülkedydi. Buradan hareketle ülkede tarım sektörünün uzun yıllar başat ekonomik güç olması ve buna bağlı istihdamın büyük bir kısmının tarım sektöründe çalışmasının kentlerin yavaş büyümesini sağladığı söylenebilir.

Finlandiya’da kentleşme hızı artsa da devlet, çok sayıda kentsel bölgenin gelişimini teşvik ederek ulusal kentsel sistemin daha dengeli bir şekilde gelişmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bunun neticesinde 1990’ların ortalarında Finlandiya, çok merkezli bir kentsel yapının sürdürülmesinin dengeli bölgesel kalkınmanın omurgası olarak ele alındığı yeni bir bölgesel kalkınma stratejisi başlatmıştır (Antikainen ve Vartiainen, 2005: 143). Bu politikalar sayesinde kentlerde nüfus hızla artmasına rağmen ülkedeki kentleşme sağlıklı gelişmiştir.

Kentleşmenin sağlıklı ilerlemesi için faaliyetlerde bulunan diğer bir ülke ise Güney Kore’dir. Hızlı bir kentleşme süreci yaşayan Güney Kore’de kentsel nüfus, 1960 yılında yaklaşık %36 iken, 2023 itibarıyla %81,5’e ulaşmıştır (Statista, 2025).

Ülkede 1960’lı yıllardan itibaren ihracata verilen önem, şehirlerde iş olanaklarını artırmış ve kırsaldan kente göçü hızlandırmıştır. Ülkede göçlere bağlı kentleşme artsa bile devletin uyguladığı politikalar sayesinde bu süreç az sancılı ilerlemiş ve kentlerde yaşanabilecek sorunların önüne geçilerek kentleşmenin sağlıklı olması sağlanmıştır. Örneğin ülkede, kentleşmenin yol açtığı konut ve altyapı baskısını azaltmak için kapsamlı kentsel planlama stratejileri geliştirilmiştir. Bu bağlamda ülke, göçlere bağlı hızlı nüfus artışıyla oluşabilecek konut sorunun önüne geçebilmek için 1980’lerin sonlarında geniş çaplı bir konut inşaat planını hayata geçirmiş ve bu plan sayesinde Seul çevresinde Bundang, Ilsan, Pyeongchon, Sanbon ve Joongdong gibi yeni yerleşim alanlarının oluşmasını sağlayarak ülkede nüfusun tek bir kentte yığılmasının önüne geçmiştir (Lee ve Ahn, 2005: 647).

Ayrıca Güney Kore, doğrudan vergilerden gelen parayla düşük gelirli nüfusu desteklemek yerine, konut arazisi üreterek bunu orta ve yüksek gelirli kişilere satmış, elde edilen kârla altyapıyı geliştirmiş ve düşük gelirli vatandaşları desteklemiş, özel sektörle de iş birliği yaparak kamu

sularında dolgu yoluyla arazi kazanımı ve arazi toplulaştırması gibi geniş kapsamlı kentsel altyapı projelerini hayata geçirmiştir (WB, 2024n: 13).

Güney Kore 1990'ların başından itibaren ise ülke genelinde dengeli kalkınma politikalarını teşvik ederek kentsel nüfus artış hızını yavaşlatmıştır (WB, 2024n:3). Ayrıca ülkenin akıllı tarım, genç çiftçi teşvikleri ve sürdürülebilirlik gibi uygulamalara son dönemlerde daha fazla destek olması kırsal alanlara ilgiyi artırmaktadır. Tüm bunlar, ülkede kentleşme kaynaklı sorunları minimize ederek kentleşmenin daha sağlıklı gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre kent nüfus oranı %66 olan Çin'de (WB, 2024o) kentleşme oranı yüksek olmasına rağmen sosyal konut projeleri, toplu taşıma ağlarının geliştirilmesi ve çevre koruma stratejileri sağlıklı kentleşmenin destekleyici unsurları olarak öne çıkmaktadır (Zhang, 2020: 285).

Ayrıca Çin'de, 20. yüzyılın ortalarından sonra kent nüfusunun hızla artması üzerine devlet, tarım ve köylüye öncelik tanıyarak yolculuk izin belgeleri, yerleşme kartları, kadro sınırlamaları ve nüfus kayıtları gibi önleme politikalarıyla kırdan kente göçü tersine çevirmeyi amaçlamıştır (Keleş, 2023: 116). Bu politikalar sayesinde Çin, hızlı kentleşme kaynaklı mekânsal, ekonomik ve çevresel sorunların önüne geçerek kentleşmenin sağlıklı bir seyir izlemesini sağlamıştır.

Dünyada kentlerde yaşayan nüfus oranının en yüksek olan ülkelerden biri Japonya'dır. Şöyle ki ülkede toplam nüfusun %92'si kentlerde yaşamaktadır (WB, 2024ö). Japonya'da kentleşme sanayiye dayanmaktadır (Keleş, t.y.: 109). Bir başka ifadeyle Japonya, dengeli kentleşmiş bir ülkedir. Japonya'da kentlerin büyümesi ve dengeli dağılmasında daha çok sanayinin çekici gücü etkili olmuş ve ülkede, sağlıklı kentlerde yaşanan gecekondü, suç gibi toplumsal sorunlara dikkat çekici bir boyutta rastlanılmamaktadır (Keleş, t.y.: 110).

Japonya'da kentleşmenin hızla ilerlemesi, kırsal alanlarda nüfusun yaşlanmasına ve tarımda işgücü eksikliğine yol açmaktadır. Bu nedenle Japonya, sübvansiyonlar, kooperatifler, tarım modernizasyonu gibi araçlarla hem kentleşme hızını düşürmek hem de kırsal alanları cazip hale getirmek için tarıma destek vermektedir. Verilen desteklerle kırsal kalkınmanın sağlanması dolayısıyla da dengesiz kentleşmenin yaşanmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Birçok gelişmiş ülkede olduğu gibi Kanada'da da tarım, kentleşme sürecine etki eden bir sektördür. 19. yy'da Kanada'da nüfusun çoğunun kırsal kesimde yaşamış olması ve o dönemde Kanada ekonomisinin daha çok tarıma dayanması (Statistics Canada, 2018) tarımın kentleşme üzerindeki etkisini destekler niteliktedir. Ayrıca 1971 yılına kadar ülkede kırsal nüfusun sürekli artması (Sandwell, 2024:3-4) ülkede kentleşmenin yavaş ilerlemesine katkı sağlamıştır.

Kanada’da, zamanla sanayileşmenin etkisiyle kentleşme hızının artması bazı politikaların hayata geçirilmesini sağlamıştır. Zira Kanada’da, Yenilik, Bilim ve Ekonomik Kalkınma Bakanlığı (Innovation, Science and Economic Development Canada) tarafından yayımlanan Kırsal Fırsat (Rural Opportunity) ve Ulusal Refah (National Prosperity) stratejisi, kırsal alanlarda ekonomik fırsatlar yaratmayı ve bu bölgelerdeki altyapıyı güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Government of Canada, 2024: 27). Bu strateji, kırsal bölgelerdeki yaşam kalitesini artırarak kentleşmenin daha dengeli bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamıştır.

Ayrıca ülkede devlet, kentler büyüdükçe kent çevresindeki tarım arazilerini korumaya yönelik adımlar atmıştır. Örneğin bir bölgenin tarım dışı kullanıma açılması için bölgede Yerel Resmi Plan Değişiklikleri (Official Plan Amendments, OPA’s) gereklidir. OPA, uzun vadeli büyüme ve fiziksel kalkınma vizyonuna uygun yerel arazi kullanım tanımlarını değiştirmek için gerekli olan, açık bir kamu süreciyle kararlaştırılan, bir belediyenin Resmi Planında yapılan resmi ve yasal olarak bağlayıcı idari değişikliklerdir (Caldwell, 2022:1). OPA’lar ile, tarım arazilerinin korunması ve bu arazilerin kontrolsüz kentsel yayılma baskısından korunması sağlanmakta; böylece kentlerin çevresinde gıda güvenliği ve kırsal kalkınma desteklenmektedir.

Ülkede kentsel nüfus oranı artmasına rağmen uygulanan bu tarım politikaları ve kırsal kalkınma stratejileri sayesinde kentleşme daha sağlıklı gelişmiştir. Zira Kanada’da 2024 yılı itibari ile nüfusun %82’si kentlerde yaşamaktadır (WB, 2024p). Ülke uyguladığı tarım politikaları ile süreci yönetmiş ve kentlerde birçok sorunun olmasının önüne geçerek kentlerin sağlıklı büyümesini sağlamıştır.

20. yy’dan itibaren hızla kentleşen ve nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan diğer bir ülke İspanya’dır. Ülkede 2024 yılı itibari ile nüfusun %82’si kentlerde yaşamaktadır (WB, 2024r). Ülkede kentleşme, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren sanayileşmenin etkisiyle kırsaldan kente yaşanan yoğun göç ile artmıştır (Cardesín Díaz ve Mirás Araujo, 2017 : 39).

İspanya’da devlet kentleşmenin sağlıklı gerçekleşebilmesi amacı ile, 2015 tarihinde “*Arazi ve Kentsel Yenileme Yasası’nı*” revize etmiş, şehirlerin planlı büyümesi, sürdürülebilir arazi kullanımı ve çevresel koruma hedeflerine daha fazla odaklanmıştır (URL-10). Ayrıca yine bu amaç doğrultusunda, ülkede sosyal konut arzını artırmak ve şehirlerde gelir temelli ayrışmaları azaltmak için AB fonları desteğiyle 10 yıl boyunca 150 bin sosyal konut inşa edilmesi kararlaştırılmıştır (Reuters, 2025).

Ülkede sağlıklı kentleşmenin yaşanmasında ve kırsal-kentsel dengenin korunmasında tarım stratejik sektördür. İspanya, topraklarının yarısından fazlasını kaplayan tarım alanları ve sahip olduğu iklim çeşitliliği sayesinde çeşitli tarımsal faaliyetlerin gelişmesine elverişli bir yapıya sahiptir (OECD, 2023). Tarım, İspanya’nın birçok bölgesinde yerel ekonominin önemli bir parçası

ve gelir kaynağıdır. Tarımsal üretimin gelişimi, birçok durumda işleme, dağıtım ve araştırma gibi destekleyici endüstri ve hizmetlerin gelişimini yönlendirmiştir. Ayrıca İspanya’da tarım, kırsal alanların canlı kalmasını sağlamakla birlikte, kentlerin gıda güvenliği ve ülkenin çevresel sürdürülebilirliği açısından önemli bir işleve sahiptir. Tüm bu işlevleri ile tarım, ülkede kentleşmenin sağlıklı ilerlemesini sağlamıştır.

Özellikle organik tarımda dikkat çeken bir ülke olan Avusturalya yüksek kentleşme oranına sahip ülkelerinden biridir. Toplam nüfusun %87’si kentlerde yaşayan ülkede (WB, 2024s) kentleşme, 19. yüzyıldan itibaren kıyı bölgelerdeki kentlerde yoğunlaşmıştır (Yiğitcanlar ve Ay, 2004: 80).

Yüksek kentleşme oranına sahip olan Avusturalya’da sağlıklı bir kentleşme görülmektedir. Bu durumu Yiğitcanlar ve Ay (2004: 96), ulusal kentleşme politikalarının net olması ve eksiksiz uygulanması, federal, eyalet ve yerel yönetimler arasında başarılı iş birliğinin olması, kentlilik bilinci ve eğitim seviyesinin yüksekliği, yapılan planlamalara yeterli finans kaynağı tahsis edilmesi, gerek duyulduğunda plan kararlarının geciktirilmeden yenilenmesi ve planlamalara halk katılımının sağlanmış olması şeklinde ifade etmektedir.

Sağlıklı kentleşme yapısına sahip olan Avusturalya tarım sektöründe de başarılı bir ülkedir. Ülke ekonomisine özellikle yün, buğday, tarla bitkileri, şarap, et, süt ve organik tarım ürünleri ihracatı önemli katkı sağlamaktadır (Beder ve Turgay, 2023: 148-152). Tarımsal ihracatlardan elde edilen gelirler kentlerin altyapısına ve kamu hizmetlerinin finansmanına katkıda bulunmaktadır (Attard, 2008). Bu durum tarım sektörünün ülke kentleşmesinin sağlıklı olmasına sağladığı katkıyı açıkça göstermektedir.

2024 yılı itibari ile nüfusunun %60’ı kentlerde yaşayan Avusturya (WB, 2024ş)’da tarım, ülkenin kentleşme sürecine etki eden bir sektördür. Sanayileşme ve demir yollarının artmasıyla kentleşme hızı artan ülkede, sanayileşme sürecine kadar kırsal nüfus oldukça fazlaydı. Zira yaklaşık 19. yy ortalarına kadar Avusturya, nüfusunun %75’inin çiftçi olduğu bir tarım ülkesiydi (URL-11).

Avusturya, dengeli bir kalkınma sağlamak amacıyla köy yenileme programları yürütmüş, yeni konut olanakları geliştirmiş, altyapıyı güçlendirmeye yönelik adımlar atmış ve kırsalda güçlü olduğu tarım, ormancılık, gıda üretimi ve şarapçılık gibi alanlarda ise araştırma ve inovasyon programlarına ağırlık vermiştir (HABITAT III, 2016: 8). Ayrıca ülkede kentleşmenin artmasıyla birlikte Viyana merkezli konut politikalarına yönelik olarak projeler geliştirilmiş ve uygulanmıştır (City of Vienna, 2025). Bu gelişmeler Avusturya’nın dengeli kentleşmesine katkıda bulunmuştur.

Özet olarak ifade etmek gerekirse bu ülkelerde, gerek kuruluşlar gerekse kooperatif yapılarının işlevselliğinin üretim ölçeğini genişletmesi, ürünlerin daha etkili bir şekilde pazarlanması ve gıda tedarik zincirinde rekabetçiliğin artırması; tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri sayesinde tarımsal bilgi ve teknolojilerin çiftçilere ulaşması, girdi maliyetlerini azalması ve çıkabilecek sorunları en aza inmesi; tarımsal sigorta ve kredi sistemlerinin tarımsal üretimin karşılaşılabileceği riskleri azaltması ve çiftçilerin finansal sürdürülebilirliğini sağlaması; organik tarımın ise çevresel sürdürülebilirliği sağlaması ve emek yoğun üretim olmasından kaynaklı istihdamı artırması tarımın gelişmesini ve dolayısıyla kırsal kalkınmayı desteklemiştir. Tarıma yapılan yatırımların kırsal kalkınmayı desteklemesiyle kırsalın itici gücü kırılmış ve bu bölgelerden kentlere yapılan düzensiz göçler engellenmiştir. Ayrıca bu ülkelerde tarımdan sağlanan artı değerlerin kentleri desteklemesi, kentlerin gelişmesini ve dolayısıyla da kentleşme sürecinin az sancılı geçmesini sağlamıştır. Zira sağlanan artı değerler kentsel alt yapıyı güçlendirmiş ve yaşanacak birçok sorunu engellemiştir. Yani bu ülkelerde kentleşmenin, nüfus dağılımı bakımından tam anlamıyla dengeli olmasa da, tarımın kırsal kalkınmadaki işlevi sayesinde; planlı, yaşam kalitesini koruyan ve ekonomik yapı ile uyumlu bir biçimde ilerlediği söylenilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE HIZLI/DENGESİZ KENTLEŞMENİN KAYNAĞI OLARAK TARIM SEKTÖRÜ

Türkiye, sahip olduğu geniş ve verimli toprakları, farklı iklim bölgeleri ve zengin biyoçeşitliliği sayesinde tarımsal üretim açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ülke ekonomisinde merkezi bir rol oynayan tarım sektörü hem istihdam hem de gıda güvenliği açısından stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca Türkiye’de tarım sektörü, yalnızca gıda üretimiyle sınırlı kalmayıp; ihracat gelirlerini artırma, sanayi sektörüne girdi sağlama ve ülkeye döviz kazandırma gibi işlevleriyle ekonomik ve kırsal kalkınmanın önemli yapı taşlarından biridir.

Bu bölümde, önce Türkiye’de tarım, sonra Türkiye’de yıllara göre iç ticaret hadleri ve tarım sektörü, daha sonra ise Türkiye’de Kentleşme Sürecinin Tarım Kaynaklı Kırsal Yoksulluk İle ilişkisi ele alınacaktır.

3.1. Türkiye’de Tarım

Bu başlık altında, Türkiye’nin tarımsal yapısını daha iyi anlayabilmek için öncelikle ülkenin tarım tarihi ele alınacak; ardından tarımsal yapısı ve temel özellikleri, tarımsal örgütlenme yapısı, finansman ve kredi sistemleri ile tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım konuları incelenecektir.

3.1.1. Türkiye’de Tarımın Tarihsel Süreci

İnsanlık tarihinin en eski ekonomik faaliyetlerinden biri olan tarım, Anadolu topraklarında uzun yıllar öncesine dayanan köklü bir geçmişe sahiptir. Türkiye’de tarım, sadece ekonomik değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan önem taşıyan, zamanla teknolojik gelişmeler, nüfus artışı ve siyasi gelişmelerle dönüşümler yaşayan bir sektördür.

Türkiye, çeşitli iklim ve coğrafi özellikleriyle tarım açısından önemli bir merkezdir. Birçok medeniyete ev sahipliği yapan Türkiye, tarımın yapıldığı ilk yerlerden biri olmuştur. Türkiye’de tarım, neolitik dönemden günümüze kadar farklı dönemlerde farklı üretim biçimleri ve tarım politikalarıyla şekillenmiştir.

Neolitik çağda, sahip olduğu kentsel ögelerle kentin öncüsü olarak betimlenen Çatalhöyük, tarımın temelleri için anahtar bir yerleşim yeridir (Türkcan ve Kavak, 2024: 20). Bölgede yapılan kazılarda, farklı türde tahıl ve baklagil kalıntılarına rastlanması, depolama alanlarının bulunması ve çeşitli türdeki bitki tohumlarının işlendiğinin tespit edilmesi (Türkcan ve Kavak, 2024: 20) ilk tarım merkezlerinden birinin Türkiye olduğunu göstermektedir.

Anadolu coğrafyası, Asur, Hitit, Frigya, Lidya, İyon, Urartu ve Sümer uygarlıklarına ev sahipliği yapmıştır. Asur uygarlığı ile ilgili yapılan kazılarda, hububat tanelerinin, el değirmenlerinin ve hububatları muhafaza etmek için küpler ve taş ambarların bulunması (Yavuz, 2005: 1), Hitit kanunlarında tarım ve hayvancılıkla ilgili kuralların olması (Erbil, 2024: 25), ayrıca Hitit uygarlığının, buğday, arpa, yulaf, incir, elma, zeytin yetiştirmesi; öküz ve keçi gücüyle tarım faaliyetlerinde bulunmaları; arıcılık ve at yetiştiriciliğinin yapılması (Yavuz, 2005: 1), Urartuların sulama kanalları yapımları Anadolu'da tarıma verilen önemi göstermektedir.

Anadolu'nun ev sahipliği yaptığı diğer bir devlet ise, Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen Türk boylarından oluşan Büyük Selçuklular ve Büyük Selçukluların güç kaybetmesinden sonra kurulan Türkiye Selçuklularıdır. Bu iki devletin de toprak sistemi, devlet yönetiminde olan toprağın vergisini toplama yetkisinin kişilere verildiği ikta sistemidir. Bu topraklar, devlete ait tarım arazileri olup gelirleri doğrudan tarımsal üretime dayanmaktaydı. İkta sisteminin devletin temel politikalarından biri olması, tarıma verilen önemin açık bir göstergesidir.

Anadolu'da önemli rol oynayan diğer bir kültür ise İstanbul'un fethine kadar Anadolu'nun büyük bir kısmına hakim olan Bizans İmparatorluğudur. Ekonomisi el sanatları, tarım ve ticarete dayanan Bizans İmparatorluğu'nda tarımsal faaliyetler köleler, köylüler ve askerler tarafından yürütülmüş olup buğday, arpa, yulaf, çavdar, pamuk, meyve ve sebze türleri ile üzüm ve zeytin gibi bitkisel ürünler üretilmiş, ayrıca arıcılık yapılmış ve koyun, keçi, sığır gibi hayvanlar yetiştirilmiştir (Doğan vd., 2015: 32).

Anadolu'da 600 yıldan fazla yaşam sürdüren Osmanlı İmparatorluğu Anadolu'nun tarım tarihine etki etmiş diğer bir kültürdür. Tarımsal faaliyetler köylü ailesi ya da hanesine dayalı gerçekleştirilen Osmanlı'da, toplumun %90'ına yakınının köylerde yaşıyor olması devlet ekonomisinin tarım merkezli olduğunu göstermektedir (Karaboğa, 2024: 68). Osmanlı'da toprak sistemi mülkiyeti devlete ait olan miri arazi, özel mülkiyet hakkı bulunan mülk arazi ve geliri vakıflara ayrılan vakıf arazi olarak üç ana kategoriye ayrılmıştır. Osmanlı toprak sistemi Miri arazi üzerine kurulmuş ve bu da kendi içerisinde gelirine göre has, zeamet ve tımar olarak sınıflandırılmıştır (Küçükkalay, 2022).

Osmanlı'da en önemli tarımsal ürün tahıllar olup, tahıllar toplam tarımsal üretimin %90'ını oluşturmuştur (Doğan, vd., 2015: 33). Ayrıca Osmanlı'da pirinç, pamuk, kendir, kenevir devletin

önemli pazar ürünlerini oluşturmuşken meyve ve sebze üretimi, koyunculuk ve bağcılık önemli tarımsal faaliyetler arasında yer almıştır (Yavuz, 2005: 5).

Osmanlı'nın gelişmesinde büyük paya sahip olan toprak sistemi 17. yüzyılda bozulmaya başlamıştır. Toprak mülkiyetinin dağılımı, tarıma aile işletmelerin hakim olması, gübre, iyi tohum, kuru tarım, ilaç gibi tarım girdilerinin tarımda kullanılmaması gibi faktörler birim alandaki verimi azaltmış ve köylüden ürün üzerinden alınan aşar vergisi de tarımın gelişmesini engellemiştir (Tekkök Karagöz, 2024: 74).

Osmanlı'da 17. yüzyıl başlarında tarımsal üretim artırılmaya çalışılsa da gerileme dönemiyle birlikte, gelişmeler etkinliğini kaybetmeye başlamış, vergi yükü artan, ürününü satmakla zorlanan, alım gücü düşen, can ve mal güvenliği azalan ve yoksullukla mücadele etmek zorunda kalan bir tarım kesimi ortaya çıkmıştır (Özçelik, 2014: 94). Osmanlı'nın son dönemlerinde tarımın gelişmesi adına bazı kurum ve kuruluşlara ait arazilere el konularak tarıma elverişli olanları çiftçilere dağıtılarak toprak reformu gerçekleştirilmiş ve Batı'da gelişen tekstil sektörünü dikkate alarak pamuk üretimine önem verilmeye başlanmıştır (Kanbir, 2017: 111). Osmanlı'da tarımın gelişmesi adına son dönemlerinde bazı adımlar atılsa da, tanzimat dönemi sonrası çiftçisini koruma hakkına sahip olamadığı için tarımsal üretimin gelişmesi engellenmiş ve ülke artık buğday ve un ithal eder duruma gelmiştir (Kanbir, 2017:118).

Cumhuriyet ilan edildiğinde ise Osmanlı'dan devralınan tarım sektörü, çiftçinin üretim yapabilmesine fırsat verilmediği, ürettiği ürünü pazarlama imkânı sağlayamadığı, çiftçinin zor durumda kaldığı ve tarımsal üretimin düşerek dış güçlerin kontrolünde olduğu bir yapıdaydı. Yeni kurulan bir devlet olarak Türkiye, Osmanlıdan kalan tarımsal mirasın olumsuzluklarını giderebilmek ve kalkınmayı sağlayabilmek için cumhuriyetin kuruluşundan 1929 ekonomik buhranına kadar olan süreçte bazı yapısal değişiklikler yapmak durumunda kalmıştır. Bu dönemde Osmanlıdan kalan eski kurumlar tasfiye edilerek 1924 yılında Ziraat Vekaleti adıyla Tarım Bakanlığı kurulmuş, 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanunla miri toprak düzeni kaldırılarak kişilere tam mülkiyet hakkı tanınmış, 1924 yılında Köy kanunu çıkarılarak köylere hukuki kişilik tanınmış, 1925 yılında Aşar Vergisi kaldırılarak tarımsal üretim üzerindeki vergi yükü hafifletilmeye çalışılmış ve bunun yerine daha hafif olabilecek nitelikte yol, arazi ve hayvan vergileri gibi vergiler konulmuştur (Kanbir, 2017:120-124). 1923 yılından 1929'da gerçekleşen buhrana kadar olan süreçte tarımsal üretimi artırıcı ve çiftçilerin üzerindeki mali yükleri azaltıcı olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye, dünyayı etkileyen 1929 ekonoik buhranından sonra kendi içine kapanarak 1950'lere kadar olan zaman zarfında devletçi politika uygulamıştır. Ülke, yaşanan buhranın etkilerini hafifletmek ve kendi sanayisini geliştirmek için tarım sektörünün desteklenmesi gerekliliğine yönelik olarak hareket etmiştir. Dışa bağımlılığı azaltmak için pamuk, un ve şeker

ürünlerine yönelik olarak devlet işletmeleri kurulmuştur. Tarımı desteklemek için kurumsallaşmaya yönelik olarak 1935 yılında Tarım Kredi Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuştur (Tecer, 2006: 78-80). Bu örgütlenmeler, kırsalda üretim desteklemelerinin ve üretim gücünün artırılması ve iş birliği imkanlarının geliştirilebilmesine yönelik olarak meydana gelen önemli gelişmeler arasında yer almıştır.

Türkiye’de, 1929 yılından sonra korumacı bir politika uygulanmış, dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayi sektörünün gelişmesine önem verilmiş ve tarım sektörüne yönelik gelişmelere odaklanılmıştır. 1938 yılında ise köylüye modern tarım tekniklerinin öğretilmesi, tarım sanayinin geliştirilmesi ve çiftçilere yol gösterilmesi amacıyla Devlet Ziraat İşletmesi bugünkü adıyla Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü (TİGEM) (Kanbir, 2017: 134), buğday alım satımını düzenlemek amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ve 1940 yılında ise köylerde eğitim, tarım, teknik ve sağlık görevlisi olarak çalışacakları yetiştirmek amacıyla Köy Enstitüleri kurulmuştur (Karabağ, 2017: 23).

1939 yılında meydana gelen İkinci Dünya Savaşı tarım sektörünü olumsuz etkilemiş ve 1940’lı yıllarda tarımsal üretimin en düşük seviyesine inmesine neden olmuştur. Bu yıllarda İkinci Dünya Savaşı’nın tarım sektörü üzerinde yarattığı olumsuz etkileri giderici adımlar atılmaya çalışılmıştır. Tarım sektöründe meydana gelen düşüşü azaltabilmek için 1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu çıkarılmış ve bu kanunla toprağı olmayan çiftçilerin topraklandırılması amaçlanmıştır (Doğan vd., 2015: 33). Ancak bu gelişme Türkiye tarımında olumlu anlamda bir etki gösterememiştir.

1950’li yıllar dış desteklerle sağlanan imkanlar dahilinde tarımda makineleşmenin arttığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yıllarda ABD tarafından sağlanan Marshall yardımlarıyla temin edilen traktörler çiftçilere dağıtılmıştır. Makineleşme ve atıl durumda bulunan toprakların ekime açılmasıyla tarımsal üretimde büyüme yaşanmıştır (Kaya ve Kalaycı, 2021: 26).

Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. Tarım sektörüne yönelik stratejiler beş yıllık hazırlanan kalkınma planları dahilinde yürütülmüş ve 1980 yılına kadar tarıma yönelik uygulamalar bu planlar dahilinde ele alınmıştır (Yalçınkaya vd., 2006: 103). Bu süreçte devlet, tarımsal üretimin artırılmasında, üreticiye girdi sağlanmasında, tarımın finansmanına kredi desteği verilmesinde ve tarımsal ürün alımlarında aktif şekilde yer almıştır. Ancak Türkiye 1980 yılına kadar başarılı bir tarım sistemi oluşturmakta sorunlar yaşamıştır. Bu dönemde ülkede kırsal yapıda çözümler meydana gelmiş ve kentlere göçler olmuştur. Bunun en önemli nedenlerinden biri yine toprak reformunun gerçekleştirilememiş olmasıdır.

Toprak reformu ekonomik açıdan bakıldığında topraksız ya da yeteri kadar toprağı olmayan çiftçilere geçimlerini sağlayacak kadar toprağın verilmesi ve miras yoluyla parçalanmış toprakların

bütünleştirilmesine yönelik uygulamaları içermektedir (Kanbir, 2017:150-159). Ancak çıkarılan yasalar ve hayata geçirilmeye çalışılan uygulamalar etkili olamamış, bu durum toprak dağıtımında adaletin sağlanamamasına yol açmış ve insanları topraktan koparmıştır. İnsanlar da kırsal alanda meydana gelen bu durumlar neticesinde geçimlerini sağlayabilmek ve daha iyi şartlarda yaşayabilmek için çareyi kentlere göç etmekte bulmuşlardır.

1980 yılından itibaren ise devlet politikalarında değişiklik meydana gelmiş ve neoliberal yaklaşım hakim olmuştur. Önceki dönemlerde uygulanan korumacı politikaların önemini yitirmesi devletin müdahale alanını daraltmıştır. Devletin tarımsal ürünler üzerindeki pazar desteği ve desteklediği ürün sayısı azalmış, tarımsal kredilerdeki faizler artmış ve sektöre uygulanan bazı sübvansiyonlar kalkmıştır (Yalçınkaya vd., 2066: 104). Bu dönemle birlikte Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar tarım sektörü üzerinde etkili olmuştur.

Genel anlamda bu dönemden itibaren tarıma verilen desteklerin azaltılması ve serbest piyasa düzeninin uygulanması tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki payının düşmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler ile iç ticaret hadleri 1980’li yıllardan sonra tarım sektörünün aleyhine olacak şekilde düşmüştür. Zira tarımın iç ticaret hadleri 1976-79 yıllarında 100 iken 1988’de 53’e inmiştir (Öztürk, 2012).

2000’li yıllara gelindiğinde ise tarım sektörünün güçlenmesine yönelik bazı adımlar atılmıştır. Bunlardan bir tanesi uluslararası kuruluşların etkisiyle hazırlanan Tarımsal Reform Uygulama Projesi (ARIP)’dir. Bu proje ile tarımdan sanayiye doğru teşvikleri sağlayacak bir destek sisteminin kullanılmasını sağlamak ve idare tarafından sektöre sağlanan sübvansiyonların miktarını azaltmak amaçlanmıştır (Şanver ve Söğüt, 2022: 276). Bu proje doğrultusunda 2000-2009 yılları arasında Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulanmıştır. Ayrıca bu yıllarda çiftçilere girdi desteği, telafi edici ödemeler, hayvancılık destekleri ve tarım sigortası destekleri uygulanmıştır. Daha sonraki yıllarda Milli Tarım Projesi (MTP) kapsamında planlama faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda ülke ise, tarımda teknoloji kullanımı ve AR-GE gibi çalışmalara yönelinmiştir.

Türkiye’de 2005 yılında Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) uygulanmaya başlanmıştır. ÇKS’nin temel amacı çiftçiye desteklemek ve faaliyetleri kayıt altına almaktır. Ayrıca ÇKS, üreticilere devletin verdiği teşvik ve kredilerden yararlanma olanağı sağlamaktadır. Bu sistem tarımda sistematik hareket edebilmek, planlama yapabilmek, üretimi artırabilmek ve verimli hale getirebilmek için oldukça önemlidir. Bu uygulama sayesinde tarım sektörünün ihtiyaçları ve faaliyetleri daha sistematik bir şekilde yürütülmeye çalışılmaktadır. Bu sistem günümüzde hala devam etmektedir.

3.1.2. Türkiye’de Tarımsal Yapı

Bu başlık altında, Türkiye’nin tarımsal yapısını daha iyi anlayabilmek için ülkenin tarımsal yapısı ve temel özellikleri, tarımsal örgütlenme yapısı, finansman ve kredi sistemleri ile tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım ve organik tarım konuları incelenecektir.

3.1.2.1. Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Özellikleri

Türkiye, 780.043 km² yüzölçümüne sahip olup (Harita Genel Müdürlüğü [HGM], 2025), nüfusu 85 milyonun üzerindedir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024a). Yedi bölge ve yirmi bir bölümden oluşan Türkiye, üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Kuzeyde Karadeniz’e, kuzey batıda Marmara Denizi’ne, batıda Ege Denizi’ne ve güneyde Akdeniz’e kıyısı olan ülke, batıda Bulgaristan ve Yunanistan, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve İran, güneyde ise Irak ve Suriye’ye komşudur.

Türkiye’nin, 78 milyon hektar olan yüzölçümünün yaklaşık olarak üçte biri ekilebilir tarım arazisidir (Devlet Su İşleri [DSİ], 2025a). TÜİK’in 2022 yılı verilerine göre toplam tarım alanının %52,4’ünü işlenen alanlar, %9,6’sını uzun ömürlü bitkiler altındaki alanlar, %38’ini daimi çayır ve mera alanları oluşturmaktadır (T.C Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı [TCCŞİD], 2025).

Türkiye ekonomisinde tarım sektörü büyük paya sahiptir. Öyle ki, Dünya Bankası 2024 yılı verilerine göre, Türkiye GSYİH’si 1,32 trilyon dolar tutarındayken (WB, 2024g), tarımın GSYİH içindeki payı %5,6’dır (WB, 2024h). Tarımsal GSYİH’si ise 73,92 milyar dolardır. Ayrıca Dünya Bankası 2023 yılı verilerine göre toplam işgücünün %15’i de tarım sektöründe çalışmaktadır (WB, 2023d).

2023 yılı itibarıyla, tarım sektöründen sağlanan katma değer açısından Türkiye, dünyada önemli bir konumdadır. Türkiye’nin 2023 yılı tarımsal hasılası 68,5 milyar dolar olmuş ve Türkiye bu açıdan Avrupa’da birinci Dünyada ise ilk on ülke arasında yer almıştır (T.C Tarım ve Orman Bakanlığı [TCTOB], 2025a).

Türkiye’nin 2024 yılında bitkisel üretim miktarı, tahıllar ve diğer bitkisel ürünler 75,5 milyon ton; sebzeler 33,6 milyon ton; meyveler, içecek ve baharat bitkileri ise 28 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024b). Aynı yıl ülkede, 20,8 milyon ton buğday, 8,1 milyon ton arpa, 257 bin ton çavdar, 390 bin ton yulaf, 8,1 milyon ton mısır olmak üzere yaklaşık 39 milyon ton tahıl üretilmişken; 575 bin ton nohut, 279 bin ton kuru fasulye, 450 bin ton mercimek, 6,9 milyon ton patates, 180 bin ton soya, 2,2 milyon ton ayçiçeği ve 23 milyon ton şeker pancarı üretilmiştir (TÜİK, 2024b). Yine 2024 yılında 33,6 milyon ton sebze, 28 milyon ton meyve üretilmiş olup, bir

önceki yıla göre elmada %4,0, çilekte %10,4, mandalinada %32,7, portakalda %30,3, limonda %25,6, muzda %5,9 üretim azalışı olurken; narda %10,1, üzümde %2,0, fındıkta %10,3, cevizde %18,3, Antep fıstığında %117,6, zeytinde %146,7 oranında üretim artışı yaşanmıştır (TÜİK, 2024b).

Türkiye’de hayvancılık alanında ise 2024 yılında, 16 milyon 824 bin baş sığır, 162 bin 51 baş manda olmak üzere 16 milyon 986 bin büyükbaş; 44 milyon 81 bin baş koyun, 10 milyon 822 bin baş keçi olmak üzere 54 milyon 903 bin küçükbaş hayvan yetiştirilmiştir (TÜİK, 2024c). Ayrıca 2024 yılında 1 milyon 483 bin 42 ton sığır eti, 509 bin 539 ton koyun eti, 99 bin 532 ton keçi eti ve 13 bin 761 ton manda eti olmak üzere toplamda 2 milyon 105 bin 895 ton kırmızı et üretimi gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2024d). Bunların yanında 2024 yılında Türkiye’de 95 bin 492 ton bal ve 85 ton yaş ipek kozası üretimi gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2024c).

Bunlara ek olarak Türkiye’de şubat 2025’te, 218 bin 260 ton tavuk eti, 1,55 milyar adet tavuk yumurtası üretimi gerçekleşmiş olup, 115,549 bin adet tavuk kesilmiştir (TÜİK, 2025a). Yine şubat 2025’te Türkiye’de ticari süt işletmelerince 857 bin 821 ton inek sütü toplanmış olup, bunun 132.720 tonu içme sütü olarak kullanılırken, 102.944 tonu yoğurt, 73.306 tonu ayran ve kefir, 65.943 tonu inek peyniri ve 8.462 tonu tereyağı ve sadeyağ üretiminde kullanılmıştır (TÜİK, 2025b). Ayrıca 2024 yılında ülkede, 21 milyon 40 bin 442 ton inek sütü, 58 bin 122 ton manda sütü, 906 bin 945 ton koyun sütü ve 482 bin 247 ton keçi sütü olmak üzere 22 milyon 487 bin 757 ton çiğ süt üretilmiştir (TÜİK, 2024e).

Tarım sektörünün diğer bir kolunu oluşturan balıkçılık da Türkiye için oldukça önemlidir. Öyle ki Türkiye’de 2023 yılında 1 milyon 7 bin 921 ton su ürünü üretimi gerçekleştirilmiş olup avcılıkla yapılan toplam üretim 454 bin 59 ton olmuşken, yetiştiricilik üretimi 553 bin 862 ton olmuştur (TÜİK, 2023a). 2023 yılında avlanan deniz balığının 273 bin 915 tonu hamsi, 45 bin 764 tonu çaa, 17 bin 311 tonu sardalyadır (TÜİK, 2023a). Yetiştiricilik yoluyla üretilen balıkların 399 bin 529 tonu denizlerde, 154 bin 333 tonu iç sularda üretilmiştir (TÜİK, 2023a).

TİM’ in 2024 yılında yayımladığı ihracat raporuna göre Türkiye’de 2023 yılında, 3,5 milyar dolar yaş meyve ve sebze, 2,4 milyar dolar meyve sebze mamulleri, 0,9 milyar dolar zeytin ve zeytinyağı, 1,9 milyar dolar fındık ve mamulleri, 0,9 milyar dolar tütün, 3,5 milyar dolar su ürünleri ve hayvancılık, 1,6 milyar dolar kuru meyve ve mamulleri, 0,1 milyar dolar süs bitkileri ve mamulleri 12,3 milyar dolar hububat, bakliyat ve yağlı tohum ihracatı gerçekleştirilmiştir (TİM, 2024b). Ayrıca Türkiye’de Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık sektörü şubat 2025’te, 791 milyon dolar ile toplam ihracatın %3,8 oluşturmuş ve sektörel dağılımda ikinci sırada yer almıştır (TCTB, 2025b).

3.1.2.2. Türkiye'de Tarımsal Örgütlenme

Türkiye’de tarımsal üretimin sürdürülebilirliği, çiftçilerin ekonomik ve sosyal refahının artırılması, girdi temininden pazarlamaya kadar olan süreçte verimliliğin sağlanması açısından tarımsal örgütlenme büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de tarım alanındaki faaliyetleri yürütmeden sorumlu, örgütlenmenin temel merkezi birimi Tarım ve Orman Bakanlığıdır. Misyonu, tarım, orman ve su kaynakları ile doğal ekosistemleri koruyarak, tarımsal üretimin verimliliğini ve sürdürülebilirliği, yeterli ve güvenilir gıdaya ulaşabilmeyi ve kırsal kalkınmayı sağlamak amacıyla politikalar belirlemek ve uygulamak olan Tarım ve Orman Bakanlığı’nın amaçları şunlardır (TCTOB, 2024a: 1-2):

- Tarımsal ürün arzının yeterliliğini, erişilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Üretimden tüketime kadar olan süreçte gıda ve yem güvenilirliğini sağlamak,
- Tarım sektörünün planlı, dirençli ve gelişime açık olmasını sağlamak,
- Su kaynakları ve toprak ile biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir yönetimini sağlamak,
- İklim değişikliğine dirençliliği ve uyum seviyesini artırmayı sağlamak,
- Kurumsal kapasitenin gelişmesini sağlamak ve
- Kırsaldaki refah seviyesini, yaşam kalitesini artırmak ve ekonomik çeşitliliği geliştirmektir.

Tarım ve Orman Bakanlığı bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için komisyonlar ve kuruluşlar ile iş birliği içerisinde hareket etmektedir. Ayrıca Türkiye’de tarımın geliştirilmesi adına faaliyetlerde bulunan ziraat odaları ve tarımsal kooperatifler de tarımsal örgütlenmenin diğer paydaşlarıdır. Bu bağlamda bu başlık altında Türkiye’nin tarımsal örgütlenme yapısı incelenecektir.

3.1.2.2.1. Kurullar/Komisyonlar ve Kuruluşlar

Türkiye’de tarım sektörünün planlanması, düzenlenmesi ve desteklenmesi amacıyla çeşitli kuruluşlar ve komisyonlar faaliyet göstermektedir. Bu kuruluş ve komisyonlar, Türkiye tarımının sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü artırma yönünde önemli roller üstlenmektedir. Bu kurul ve komisyonlar:

- Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı birimlerde mesleki ve etik ilkeleri belirlemek, bunların uygulanmasını denetlemek ve görevlilerin görevlerini etik kurallara uygun yapmalarını sağlamak amacıyla kurulan Etik Kurul Komisyonu (TCTOB, 2025b),
- Deney hayvanları ile yapılacak araştırma, eğitim, öğretim, test gibi faaliyetlerin etik kurallara uygun yapılmasını sağlayan ve denetleyen Hayvan Deneyleri Merkez Etik Kurulu (TCTOB, 2025c),

- Av ve yaban hayatının korunması ve geliştirilmesi ile avcılığın düzenlenmesi amacıyla kurulan Merkez Av Komisyonu (TCTOB, 2025d),
- Su kaynaklarının korunması ve kullanılması ile ilgili politika yapmak, mevzuat hazırlamak, havza yönetimini yapmak, ülkenin ulusal ve uluslararası su yönetimini koordine etmek amacıyla kurulan Su Yönetimi Koordinasyon Kurulu (TCTOB, 2025e),
- Yaşanması muhtemel olan tarımsal kuraklığın etkilerini en aza indirmek ve tarımsal kuraklıkla mücadele etmek amacıyla kurulan Tarımsal Kuraklık Yönetimi Merkezi Koordinasyon Kurulu (Tarımsal Kuraklık Yönetiminin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik [TKYGÇUE], 2022: madde 1),
- Doğayı koruma ile ilgili alanında ilgili tüm kurumların katılımı ile gerçekleşen ve sulak alanlarla ilgili kararlar alan tek organizasyon olan Ulusal Sulak alan Komisyonu (TCTOB, 2024b),
- At yarışları ve bu yarışlarla ilgili bahisler, at ıslahı ve atıcılığın teşviki ile arap ve ingiliz atlarının soy kütüğü işlemleri ile ilgili çalışmalar yapan Yüksek Komiserler Kuruludur (TCTOB, 2025f).

Bu kurul ve komisyonların yanında bakanlığa bağlı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü ve Türkiye Su Enstitüsü kuruluşları bulunmaktadır. Bu kuruluşların faaliyetleri şunlardır:

- Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü (AOÇ): İnsanlara, kaliteli ve güvenilir ürünler sunmak, halkın kullanabilmesi için yeşil alanlar oluşturmak ve bunları iyileştirmek amacıyla (Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü [AOÇ], 2025a) 1925 yılında kurulmuştur. Buğday, çiçek fidesi, lavanta yağı, süs bitkileri, meyve fidanı üretimi yapılan bu çiftlikteki süt fabrikalarında, süt kooperatiflerinden alınan ürünlerden pastörize süt, yoğurt, ayran, kefir, tereyağ, dondurma, beyaz peynir, kaşar ve dil peyniri üretilmekte, meyve suyu ve bal fabrikasında ise üreticilerden ve kooperatiflerden alınan ürünlerden bal, meyve suyu, domates suyu, salça, zeytinyağı üretilmekte ve bu ürünler tüketicilere sunulmaktadır (AOÇ, 2023).
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ): Ülkedeki tüm su kaynaklarının planlanması, yönetilmesi, geliştirilmesi ve iyileştirilmesinden sorumlu olan bu kuruluş (DSİ, 2025b), kuruluşundan günümüze kadar 8,5 milyon hektar tarım alanının yaklaşık %54,9'unu su ile buluşturmuştur (DSİ, 2025c).
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP): Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiat koruma alanları, sulak alanlar, yaban hayatı geliştirme sahaları ve biyolojik çeşitliliğin korunmasından sorumlu kuruluştur (Doğa Koruma ve Milli Parklar

Genel Müdürlüğü [DKMP], 2025). Bu kuruluş bünyesinde 48 Milli Park, 266 Tabiat Parkı, 31 Tabiatı Koruma Alanı, 110 Tabiat Anıtı, 85 Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, 14 Ramsar Alanı, 59 Ulusal Öneme Haiz Sulak Alan, 47 Mahalli Öneme Haiz Sulak Alan, 55 Muhafaza Ormanı, 133 Kent Ormanı, 353 Gen Koruma Ormanı, 311Tohum Meşceresi, 212 Tohum Bahçesi korunmaktadır (TCTOB, 2023a).

- Orman Genel Müdürlüğü (OGM): Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı, özel bütçeli ve tüzel kişiliğe sahip bir kamu kurumu olan bu kuruluş, orman ve orman kaynaklarını korumak, geliştirmek ve yönetmek gibi amaçlar taşımaktadır (Orman Genel Müdürlüğü [OGM] (2025).
- Türkiye Su Enstitüsü (SUEN): 2011 yılında kurulan, Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı kamu ve tüzel kişiliğine sahip, özel bütçeli bir kurum olan bu enstitü, ulusal ve uluslararası su politikaları geliştirilmesine katkı sağlamak, karar vericilere danışmanlık yapmak, bilimsel araştırma, kapasite geliştirme ve stratejik fikir geliştirmeye yönelik olarak faaliyet göstermektedir (Türkiye Su Enstitüsü [SUEN], 2025).

Bakanlıkla ilgili kuruluşlar ise Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş Genel Müdürlüğüdür. Bu kuruluşların amaçları ise şu şekildedir:

- Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAYKUR): Bu kuruluş, Türkiye'nin tarım politikası kapsamında çay tarımını geliştirmek, karlılık ve verimlilik ilkeleriyle her türlü çay ürünü üretmek ve pazarlamak amacı ile (ÇAYKUR, 2025a), 1983 yılında kurulmuştur (ÇAYKUR, 2025b).
- Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü (ESK): Bu kuruluş, et ve süt sektöründe, verimlilik, kalite ve karlılık merkezli bir anlayış ile, sürdürülebilir üretime katkı sağlamak, kamu faydasını ve tam rekabet şartlarını gözetmek, güçlü bir tedarik zinciri tesis ederek hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumak amacıyla kurulmuştur (Et ve Süt Kurumu [ESK], 2025).
- Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM): 1984 yılında, tarım ve tarıma dayalı sanayiye tohumluk, damızlık ve hammadde üretmek ve gen kaynaklarını korumak amacıyla kurulmuş bir kamu kuruluşudur (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü [TİGEM] 2025).
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK): AB, ulusal ve uluslararası kuruluşlardan gelen kaynakları da kapsayacak şekilde, ulusal kalkınma stratejisi ve planı çerçevesinde, kırsal kalkınma programlarını aktif bir şekilde hayata geçirmek, tüm ülkeyi kapsayacak sürdürülebilir kırsal kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu [TKDK], 2025).

- Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO): Bu kuruluş, başta hububat olmak üzere, faaliyet alanındaki tarımsal ürün piyasalarını düzenleyerek hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumak için önlemler almak, olağanüstü durumlar için stok bulundurmak, afyon ve uyuşturucu maddelere konulan devlet tekeli işletmek amacıyla (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü [TMO] (2024), 1984 yılında tüzel kişilik olarak kurulmuştur (TMO, 2025).
- Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş Genel Müdürlüğü (Türkşeker): Türkiye'nin şeker sektöründe en büyük şirketi olan Türkşeker, ülke genelinde; 14 Şeker Fabrikası, 3 Makine Fabrikası, 1 Elektromekanik Aygıtlar Fabrikası, 1 Alkol Fabrikası ve 1 tohum işleme birimi ile reel sektöre katkıda bulunmakta, 1 Araştırma Enstitüsü ile de AR-GE hizmeti vermektedir (Türkşeker, 2025). Bu kuruluş ülkenin şeker ihtiyacını karşılayanın yanında tarımı, dolayısıyla da çiftçiye kaldırmak amacıyla kurulmuştur (Türkşeker, 2025).

Tarım ve Orman Bakanlığı tüm bu kuruluşların yanında Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri ve Tarım Sigortaları Havuz İşletmesi Anonim Şirketi ile koordine şekilde faaliyet yürütmektedir.

3.1.2.2.2. Ziraat Odaları

Türkiye’de tarım alanındaki örgütlenmelerden biri de Ziraat Odalarıdır. Uzun bir geçmişe sahip olan Ziraat Odaları, zaman içinde çeşitli yasal düzenlemeler ve uygulamalarla şekillenmiş; günümüzde tarım politikalarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Tarihi Cumhuriyet öncesi döneme kadar uzanan Ziraat Odaları, 1881 yılında çıkarılan bir tüzükle kurulmuş, 1957 yılında çıkarılan 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği kanunu ile tüzel kişiliğe sahip olmuş ve 1971 yılında çıkarılan 1330 sayılı kanun ile de ülkedeki her il ve ilçede kurulmasına karar verilmiştir (Direk, 2012: 139).

Ziraat Odaları, çiftçilere yönelik teknik danışmanlık, eğitim, destek hizmetleri ve temsil görevleriyle önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle hem kırsal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde hem de tarımsal üretimin sürdürülebilirliğinde önemli roller üstlenmektedirler.

Ülke genelinde temsilcilikleri olan Ziraat Odaları’nın temel amacı, çiftçilik mesleğini geliştirmek ve çiftçilikle uğraşanların hak ve menfaatlerini korumaktır. Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu’na göre Ziraat Odaları’nın görevlerinden bazıları şunlardır (Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu [TZOB],1957: madde 3):

- Tarım ve çiftçilerle ilgili bilgileri toplamak ve kayıt altına almak,

- Tarımsal eğitim, yayım ve danışmanlık faaliyetlerini yürütmek ve ilgili kurumlarla işbirliği yapmak,
- Tarımla ilgili uluslararası etkinliklere katılmak,
- Çiftçilerle ilgili bilgi ve belgeleri düzenleyip kayıt altına almak,
- Tarımsal destekleme faaliyetlerine yönelik gerekli belgeleri ilgili kuruluşlara göndermek,
- Çiftçilerin tarımsal girdilerini artırıcı faaliyetlerde bulunmak,
- Bütçe imkanlarına bağlı olarak çiftçilerin üretim yapabilmelerine yönelik ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli uzman personel desteği sağlamak.

Ziraat Odaları'nın yukarıda belirtildiği gibi pek çok görevi bulunmasına ve Türkiye'de her ilde temsilcilikleri olmasına rağmen, kaliteli ve güvenilir gıda üretimi noktasında çiftçilerin sorunlarını gidermek konularında yetersiz kalmaktadır. Özellikle kaliteli ve güvenilir gıda üretimi için gerekli teorik ve teknik destek sağlamada, gerektiğinde sahaya inmede eksiktirler. Zira tarım, tarlada gerçekleşen ve gerekli bilgilendirmenin ve yönlendirmenin sahada yapılmasını gerektiren bir faaliyettir.

3.1.2.2.3. Tarımsal Kooperatifler

Tarımsal kooperatifler, tarımsal sürdürülebilirliğin sağlanması, çiftçilerin gelirlerinin artırılması ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için önemlidir. Bu bağlamda, tarımsal kooperatifler; üreticilerin örgütlenmesini, ortak ihtiyaçlarının karşılanmasını, pazarlama gücünün artırılmasını ve ekonomik refahın sağlanmasını amaçlayan önemli yapılardır. Özellikle küçük ve orta ölçekli çiftçilerin piyasada rekabet edebilirliğini artırmak, girdi temininden ürün satışına kadar birçok alanda ortak hareket etmelerini sağlamak açısından çeşitli roller üstlenmektedir.

Ayrıca tarımsal kooperatifler, çiftçilerin üretim yaparken karşılaşılabileceği zorlukların üstesinden gelebilmelerinin sağlanmasında, bir ürünün tarladan sofraya gelene kadarki sürecinde araçların sayısının azaltılmasında ve ürünlerin tüketicilerin eline daha makul fiyatlarla ulaşmasında etkili bir örgütsel yapıdır. Böylelikle kooperatifler hem üreticileri hem de tüketicileri koruyan önemli bir örgütsel yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, Tarım Kalkınma Kooperatifleri, Sulama Kooperatifleri, Su Ürünleri Kooperatifleri, Pancar Ekicileri Kooperatifleri, Yaş Meyve ve Satış Pazarlama Kooperatifleri, Tarım Kredi Kooperatifleri gibi pek çok tarımsal kooperatif bulunmaktadır (Tarım Reformu Genel Müdürlüğü [TRGM], 2025). Bu kooperatiflerin genel amaçları ve faaliyet alanları şu şekildedir:

- Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, pamuk, ayçiçeği, üzüm, incir, zeytin, zeytinyağı, fındık, yağlı tohumlar, gül çiçeği ve tiftik gibi ürünlerin alımı, değerlendirilmesi ve ticareti ile ilgilenmektedir (TCTB, 2019). Bu kooperatifler, ortaklarının ürünlerini en iyi şekilde değerlendirmek, ürün piyasalarını düzenlemek, üretici ve tüketici fiyatlarında istikrar sağlamak için çalışma yapmakla yükümlü tutulmuştur (Semerci, 2019: 69).
- Tarım Kalkınma Kooperatifleri, ortaklarının, tarımsal üretimini artırmak ve ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, depolama, pazarlama ve değerlendirme gibi faaliyetlerde bulunmakta; ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine katkı sağlamaktadır (TRGM, 2024a).
- Sulama kooperatifleri, devlet tarafından yapılan veya yapılacak olan sulama tesislerinden çıkarılacak suyun tarımda kullanılması için sulama tesislerini kurmak, kurulmuş olan tesisleri işletmek, işlettirmek, bakım ve onarımlarını yaptırmak gibi amaçlar taşımaktadır (TRGM, 2024b).
- Su Ürünleri Kooperatifleri, her türlü su ürünlerinin, üretimi, yetiştiriciliği, işlenmesi, depolanması ve pazarlanması ile ilgili konularda ortaklarına hizmet vermektedir (TRGM, 2024c),
- Pancar Ekicileri Kooperatifleri, ortaklarına pancar üretimi sürecinde kullandıkları girdilerin temini, dağıtımı ve denetimini yapmakta; pancar tarımının her aşamasında üreticiye yardımcı olmakta ve kırsal alanda sosyal yapının gelişmesinde katkılar sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır (Pankobirlik, 2025).
- Yaş Meyve ve Satış Pazarlama Kooperatifleri, ortaklarını ekonomik anlamda korumak amacıyla yaş sebze ve meyve ürünlerini iyi şartlarda değerlendirmek ve pazarlamak yönünde faaliyetler yürütmektedir (TCTB, 2025c: 3).
- Tarım Kredi Kooperatifleri ise ortağı olan çiftçilere tek başlarına alamadıkları kredilerde maliyetine veya düşük faizle talep edilen miktarı temin etmek için çalışmaktadır (Semerci, 2015: 69).

Türkiye’de birçok tarımsal kooperatif bulunmasına rağmen, kooperatifler devletin verdiği desteklerle ilerleme sağlamak ve devlete bağımlı olarak hareket etmektedir. Bu durum kooperatiflerin etkinliğini azaltmaktadır. Ayrıca Türkiye’de kooperatiflerin pazar payı ve kooperatiflere katılım oranı oldukça düşüktür. Ülkede üretici örgütlerinin pazar payının binde 4 olması (TZOB, 2017) bunu açıkça göstermektedir.

Türkiye’de kooperatiflerin, ekonomik açıdan kendilerine yeterli olmaması, hükümetin sürekli desteğine muhtaç olmaları, halkın örgütlenme bilincine sahip olmaması, üreticilerin kooperatiflere olan bağlılıklarının zayıf olması gibi nedenler bu yapının ülkede etkin işleyebilmesinin önüne geçmektedir. Bunların yanında kooperatif yöneticilerinin tarım konusunda gerekli niteliklere sahip olmaması ve özellikle üretim sürecinin gerçekleştiği aşamalarda sahadan kopuk olmaları, üretim

planlaması ve pazar analizi yapamamaları da kooperatiflerin etkinliğini engelleyen diğer bir unsurdur.

3.1.2.3. Türkiye'de Tarımsal Ar-Ge/Eğitim ve Yayımlar

Günümüzde özellikle yapay zekâ ve akıllı dijital sistemler, sulamadan ilaçlamaya, gübrelemeden hasada tarımın birçok alanında kullanılmakta, tarımda verimliliği artırmakta ve tasarruf sağlamaktadır. Maliyetleri düşürecek ve verimlilik artışı sağlayacak yüksek teknoloji tarım uygulamalarına geçilmesi, bu alanda insan gücünün yetiştirilmesi, çiftçiye üretimin her aşamasında bilgi ve teknik yardım sunulması ülke tarımının gelişimi için hayata geçirilmesi gereken önemli unsurlardır (Kılavuz ve Erdem, 2019: 154). Zira değişen ihtiyaçlar, yaşanan küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi dış etmenlerle mücadelede artık geleneksel tarım yöntemleri yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de tarımsal Ar-Ge faaliyetleri, tarım sektörünün verimliliğini artırmak, tarımın sürdürülebilirliğini ve gıda güvenliğini sağlamak, tarım ürünlerinin kalitesini yükseltmek ve tarımın dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak gibi amaçlarla yürütülmektedir. Bu faaliyetler ülkede ağırlıklı olarak Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), üniversiteler ve bakanlıklar aracılığıyla yürütülmektedir.

Türkiye’de Ar-Ge’ye en büyük destek, Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) aracılığıyla sağlamaktadır. TAGEM, tarımsal alanda ihtiyaç duyulan konular ile ilgili olarak Ar-Ge ve inovasyon çalışmaları yapmakta, paydaşlarının projelerini ve bilim insanlarını desteklemekte ve ülke kaynaklarını verimli kullanmak için çalışmaktadır. Türkiye’de TAGEM koordinesinde tarımsal araştırma, bahçe bitkileri, bitki sağlığı, biyoçeşitlilik ve genetik kaynakları, gıda ve yem teknolojileri, hayvancılık, hayvan sağlığı, su ürünleri, tarım ekonomisi ve politikaları, tarımsal mekanizasyon ve bilişim teknolojileri, tarla bitkileri, toprak ve su kaynakları gibi alanlardan oluşmaktadır (Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü [TAGEM], 2021: 18). Ayrıca TAGEM, Türkiye’de tarım ve gıda alanında kullanılan teknolojinin yaklaşık %70’ini sağlamaktadır (Özkan, 2021).

TÜİK verilerine göre, Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı 2022 yılında %1,32 iken, 2023 yılında %1,42’ye yükselmiştir (2024f). Bu oran yaklaşık 16,1 milyar dolarlık bir harcamaya karşılık gelmektedir (TÜBİTAK, 2024). Aynı yıl, tarımsal Ar-Ge harcaması 400 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve toplam Ar-Ge harcamaları içinde tarıma ayrılan pay %2,5 düzeyinde kalmıştır (URL-7). Ar-Ge’ye yönelik kaynak aktarımında yaşanan artışa rağmen, bu durum tarım sektörüne istenilen ivmeyi kazandırmakta yetersiz kalmıştır (Pakdemirli vd., 2021: 86).

Türkiye’de çiftçilerin teknolojiye erişim düzeyinin yetersizliği tarımsal üretimde azalmaya ve sürdürülebilirliği sağlamakta zorluklara neden olmaktadır. Bu zorlukların giderilmesi nitelikli tarımsal eğitim ve yayım hizmeti ile mümkündür. Tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri ile çiftçilerin bilgi düzeyini artırmak, modern üretim tekniklerini benimsemelerini sağlamak ve kırsal kalkınmayı desteklemek gibi işlevler yerine getirilmektedir.

Türkiye’de tarım eğitimi, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde ortaokul ve liselerde çeşitli dersler aracılığıyla verilirken, tarım meslek liseleri aracılığıyla da daha kapsamlı bir şekilde sürdürülmektedir. Ayrıca ülkede, Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) bünyesinde meslek yüksekokulları ve fakülteler aracılığıyla da tarım eğitimi verilmektedir.

MEB’e bağlı olarak ortaokul düzeyinde tarım alanında eğitim veren okul sayısı 2020 yılında 72 iken 2024 yılında 146’ya yükselmiş, 2020-2021 eğitim öğretim yılında tarımsal eğitim alan öğrenci sayısı 856 iken 2023-2024 eğitim öğretim yılında 2 bin 840’a çıkmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024). Ayrıca MEB son yıllarda 6., 7. ve 8. sınıflarda tarım okuryazarlığı becerisi de kazandırmayı amaçlayan “Çevre Eğitimi ve İklim Değişikliği” dersini; ortaöğretim düzeyinde ise “Tarım Teknolojileri” ile “Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Güvenliği” derslerini seçmeli olarak müfredata dahil etmiştir (MEB, 2023).

YÖK tarım eğitimini, ön lisans düzeyinde, bahçe tarımı, çay tarımı ve işleme teknolojisi, organik tarım, tarım makineleri, tarım teknolojisi, tarımsal işletmecilik, kümes hayvanları yetiştiriciliği, süt ve besi hayvancılığı, ormancılık ve orman ürünleri (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2025a) programlarıyla; lisans düzeyinde ise, organik tarım işletmeciliği, tarım ekonomisi, tarım makineleri ve teknolojileri mühendisliği, tarım ticareti ve işletmeciliği, tarımsal biyoteknoloji, tarımsal genetik mühendisliği, tarımsal yapılar ve sulama, hayvansal üretim ve teknolojileri, kanatlı hayvan yetiştiriciliği, yaban hayatı ekolojisi ve yönetimi, orman mühendisliği ve orman endüstri mühendisliği (YÖK, 2025b) programlarıyla vermektedir. Bunlara ek olarak Türkiye’de ziraat fakültelerinde tarım alanında yüksek lisans ve doktora programları da mevcuttur.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarımsal üretimi verimli ve sürdürülebilir kılmak, ürün kalitesi ve standardını yükseltmek, çiftçilerin bilgi, beceri ve gelirlerini artırmak için çeşitli eğitim ve yayım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bakanlığın Tarımsal eğitim ve yayım geliştirme projesi kapsamında yürüttüğü eğitim yayım faaliyetleri şu şekildedir (TCTOB, 2023b):

- Çiftçilere yönelik, çiftçi inceleme gezileri, teşvik müsabakaları, sergiler, konferanslar, paneller, çiftçi kursları, çiftçi toplantıları, tarla günleri gibi faaliyetler,

- Tarımsal yeniliklerden çiftçilerin haberdar edilmesi, yeniliklerin çiftçi şartlarında yaygınlaştırılması, araştırma-yayım ve çiftçi bağının güçlendirilmesi ve elektronik paylaşım sistemleri ile ar-ge sonuçlarının çiftçilere ulaştırılması,
- Tarımsal yeniliklerin il tarım ve orman müdürlüklerinde görev yapan personele ve ilde tarımsal danışmanlık yetki belgesine sahip olan tarım danışmanlarına iletilmesi,
- İklim değişikliği ve kuraklık ekseninde sulamanın etkinliğinin artırılması amacıyla basınçlı sulama sistemleri, su hasadı, yenilenebilir enerji kaynaklarının sulamada kullanımı ve dijital teknolojinin sulamayla bütünleşmesi konularına yönelik “basınçlı sulama sistemleri” ve “etkin ve verimli sulama sistemleri” olmak üzere iki farklı eğitim programı,
- DSİ ile protokol imzalanarak ve bu protokol kapsamında proje alanında bulunan sulama birliklerine üye çiftçilere yönelik olarak üç yıl süreyle “sulama sistemlerinin planlanması ve işletilmesi” alanında eğitim faaliyetleri,
- Süt hijyeni ve süt sığırlarında sağım hijyeni ve sanitasyon konulu çiftçi eğitimleri,
- İklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkilerini minimize etmek için tarımda tasarruflu su kullanımı programı kapsamında su kıtlığı, taşkın veya kuraklık gibi temel sorunların bertaraf edilmesinde suyun ve su kaynaklarının yönetimi, basınçlı sulama sistemlerinin kullanımı, yenilenebilir enerji kaynaklarının sulamada kullanımı, bilişim ve uzaktan algılama ile suyu izleme gibi konularda çiftçilere eğitimler,
- MEB ile iş birliği yapılarak çiftçilere koyun ağılı ve keçi barınağı kurabilme, koyun ve keçi ırkını seçebilme, küçükbaş hayvanlarını besleme ve bakımını yapabilme, çoğaltabilme, yetiştirme, bulaşıcı ve hayvan hastalıklarına karşı koruyabilme ve mücadele edebilme konularında kurslar,
- Tarımsal amaçlı kooperatiflerin daha verimli bir şekilde faaliyet göstererek ortakların ve yöneticilerin başarıya ulaşmasını sağlamak, tespit edilen noksanlıkları gidermek, yeni başlayan yöneticilere kooperatifin işleyişi ve bunlarla ilgili kanun ana sözleşme ve diğer mevzuatı öğretmek gibi alanlarda kooperatif ortakları ve üyelerine verilen eğitimlerdir.

Tüm bunlar neticesinde Türkiye’de tarımsal Ar-Ge, eğitim ve yayım hizmetlerinin artan bir ivmeyle geliştiği, Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan bütçenin artmasına rağmen kaynakların hala yetersiz olduğu, tarımsal eğitiminin ilköğretimden yükseköğretime kadar yaygınlaştığı, öğrencilerin tarıma olan ilgisinin teşvik edildiği, çiftçilere bilgi ve teknoloji transferi sağlamak adına çeşitli yayım hizmetleri verildiği söylenebilir. Bu gelişmeler, tarımda etkinliğin artırılması, kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1.2.4. Türkiye'de Tarımsal Finans ve Kredi

Tarım sektörünün doğal koşullara bağlı olması, girdi maliyetlerinin yüksek olması, tarımsal işletmelerin yapısının küçük olması nedeniyle yeterli miktarda tasarruf elde edilememesi gibi nedenler finans desteğini gerekli kılmaktadır. Ayrıca üretimde sürekliliğin sağlanması ve tarımın ülke kalkınmasına fayda sağlayan ana sektörlerden biri olması sektörün maddi araçlarla desteklenmesini gerektirmektedir.

Tarımda verimliliğin ve sürdürülebilirliğin sağlanması adına, Tarım ve Orman Bakanlığı çiftçilere gerek bitkisel üretim gerekse hayvansal üretim adına birçok destek vermektedir. Bakanlık bitkisel üretim desteklerini, alan bazlı destekler, biyolojik ve biyoteknik mücadele desteği, hayvancılık desteklemeleri başlıkları altında vermektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı, ÇKS'ye kayıtlı olan üreticilere, bitkisel üretim yapan küçük aile işletmesi desteği, fındık alan bazlı gelir ve alternatif ürün desteği, organik tarım desteği, iyi tarım uygulamaları desteği ve toprak analizi desteği olmak üzere alan bazlı destekler vermektedir (TCTOB, 2024c). Ayrıca bakanlık, açık alanda paket toplamı ve örtüaltı paket toplamı şeklinde Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Desteği vermektedir. Açık alanda paket toplamı biyoteknik mücadele desteği ve biyolojik mücadele desteği dekar başına toplamda 130 TL olarak verilirken (TCTOB, 2025g), örtüaltı paket toplamı ise 520 TL olarak verilmektedir (TCTOB, 2025h).

Bunlara ek olarak bitkisel üretimle ilgili bakanlık, Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) desteği, geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu desteği, sertifikalı fidan üretim desteği, sertifikalı fidan/fide ve standart fidan kullanım desteği, tarımsal yayım ve danışmanlık desteği, yurtiçi sertifikalı tohum kullanım desteği, yurtiçi sertifikalı tohum üretim desteği, fark ödemesi destekleri gibi başka destekler de vermektedir (TCTOB, 2025i).

Hayvancılık alanında ise, birlik üyesi olanlara, kadınlara ve genç çiftçilere daha fazla, diğer çiftçilere daha az olmak üzere kovan başına en yüksek 190 TL en düşük 80 TL olacak şekilde arıcılık desteklemesi; bakanlıkça programlanan aşı uygulamaları sonrasında oluşan atıklar için hayvan sahiplerine, büyükbaş hayvan atıkları için 5.000 TL/Baş, küçükbaş hayvan atıkları için 1.000 TL/Baş atık desteklemesi; birlik üyesi olanlara, kadınlara ve genç çiftçilere daha fazla, diğer çiftçilere daha az olmak üzere temel destek miktarı 500 TL besili erkek sığır desteklemesi; buzağının en az 4 ay süre yaşamış olması şartıyla hayvan başına 1000 TL büyükbaş hayvancılık desteklemesi; üretmiş olduğu sütü tarımsal amaçlı örgüte satan üreticilere çiğ süt desteklemesi; birlik üyesi arıcılara damızlık ana arı başına 200 TL arıcılık desteklemesi yapılmaktadır (TCTOB, 2025i).

Türkiye’de tarım sektörüne finansman sağlayan bankalar ve kooperatif yapılar önemli bir yer tutmaktadır. Bu alanda özellikle Ziraat Bankası ile Tarım Kredi Kooperatifleri, sundukları kredi ve destek mekanizmalarıyla öne çıkan temel kuruluşlardır.

Tarım sektörüne kredi sağlayan en önemli kuruluş Ziraat Bankası’dır. Bu banka, hayvansal, bitkisel ve su ürünleri alanları başta olmak üzere sektörü ilgilendiren alanlarda kısa, orta ve uzun vadeli krediler vermektedir. Ziraat Bankasının tarım sektörüne yönelik olarak sunduğu krediler; Çiftçi Destek Kredis, Tarımsal Kobi Kredis, Kadın Çiftçi Kredis, Genç Çiftçi Kredis, Üreten Kooperatif Kredis, Altın Kovan Kredis, Tarım Transfer Kredis, Balıkçı Destek Kredis, Hayvancılık ve Su Ürünleri Kredileri, Bitkisel Üretim Kredileri, Mekanizasyon Kredileridir (T.C. Ziraat Bankası [TCZB], 2025a). Bu kredilerin özellikleri ise şu şekildedir:

- Çiftçi Destek Kredis, Ziraat Bankası müşterisi olan çiftçileri desteklemek amacıyla 36 aya kadar vade imkanı sağlayan ve 1 milyon TL’ye kadar destek sunan kredilerdir (TCZB, 2025b),
- Tarımsal Kobi Kredis, bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretim faaliyetleri sonunda elde edilen işlenmemiş tarımsal ürünlerin işlenmesi amacıyla faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin yararlanabileceği kredilerdir (TCZB, 2025c),
- Kadın Çiftçi Kredis, tarım sektöründe kadın girişimlerin sayısının artırılması ve kadınların tarımsal üretime yönelik faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla kadın çiftçilere 3 milyon TL’ye kadar sağlanan kredilerdir (TCZB 2025d),
- Genç Çiftçi Kredis, genç çiftçileri teşvik etmek ve sayılarını artırmak, gençlerin tarımsal üretime yönelik yatırımlarını ve faaliyetlerini desteklemek amacıyla genç çiftçilere 3 milyon TL’ye kadar sunulan kredilerdir (TCZB, 2025e),
- Üreten Kooperatif Kredis, tarladaki ürününü veya işlenmiş tarımsal ürününü doğrudan tüketiciye sunmak isteyen üreticilerin desteklenmesi amacıyla kurulan ve en az 30 ortağı bulunan tarımsal kooperatiflere sunulan kredilerdir (TCZB, 2025f),
- Altın Kovan Kredis, arıcılık işletmelerinin sayısı artırılarak arıcılığın üretim ve kalitesinin yükseltilmesi, istihdamın kırsal alanda artırılması ve alternatif gelir kaynakları oluşturarak bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla çiftçilere 300.000 TL’ye kadar sunulan kredilerdir (TCZB, 2025g),
- Tarım Transfer Kredis, gerçek veya tüzel kişilere ait tarımsal işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve geri ödeme güçlerini artırmalarına imkan verilmesini teminen, diğer bankalar nezdinde kullandıkları tarım kredilerinin Ziraat Bankası’na transfer edilmesine yönelik olarak sunulan kredidir (TCZB, 2025h),
- Balıkçı Destek Kredis, denizlerde ve iç sularda su ürünleri avcılığı ile uğraşan gerçek veya tüzel kişilerin söz konusu faaliyetleri kapsamında işletme giderlerinin finansmanına destek olmaya yönelik 36 aya kadar vade ile sunulan kredilerdir (TCZB, 2025i),

- Hayvancılık ve Su Ürünleri Kredileri, bu krediler hayvancılık üretim kredileri ve su ürünleri üretim kredileri olmak üzere iki şekilde verilmektedir. Bunlardan ilki büyükbaş, küçükbaş, kanatlı ve arı gibi hayvancılık alanlarında faaliyet gösteren üreticilere verilen Hayvancılık Kredileridir (TCZB, 2025i). Diğeri ise denizlerde, iç sularda ve havuzlarda su ürünleri yetiştiriciliği ile denizlerde ve iç sularda su ürünleri avcılığı faaliyetleri ile uğraşan üreticilere sunulan Su Ürünleri Kredileridir (TCZB, 2025j),
- Bitkisel Üretim Kredileri, bitkisel üretim yapan gerçek veya tüzel kişi üreticilerin tarımsal faaliyetlerine yönelik ihtiyaçları için sunulan kredilerdir (TCZB, 2025k),
- Mekanizasyon Kredileri, tarımsal üretim yapan gerçek veya tüzel kişi üreticilerin tarımsal üretimleri ile ilgili ve kapasiteleriyle uyumlu tarımsal mekanizasyon alet ve makinesi alımına yönelik ihtiyaçları için sunulan kredilerdir (TCZB, 2025l). Bu krediler, tarım işletmelerinin daha verimli çalışmaları ve mekanizasyon düzeylerini yükseltmeleri için Deney Raporu/Kredi Uygunluk Belgesi olan, yeni ve kullanılmamış küçük ekipman alımına yönelik olarak gerçek veya tüzel kişi üreticilere sunulan krediler olan küçük ekipman kredileri (TCZB, 2025m) ve kaynağından alınan suyun tarla içine dağıtılması amacıyla sulama sistemleri kurulmasına yönelik olarak sunulan basınçlı sulama kredileri (TCZB, 2025n) olmak üzere iki şekilde verilmektedir.

Bu kredilere ek olarak, işletme edinme kredileri, arazi kredileri, hasat ve pazarlama kredileri, üretim destek kredileri, taksitli tarım destek kredisi, nakliye aracı kredisi, elektronik ürün senedi kredisi, lisanslı depoculuk yatırımları, sözleşmeli üretim kredileri, Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (Instrument for Pre-Accession Assistance-Rural Development, IPARD programı kapsamında kullanılacak krediler bulunmaktadır (TCZB, 2025a).

Ziraat Bankası'nca verilen bu kredilerin tümündeki temel amaç, tarımsal üretimi geliştirmek, verimlilik ile kaliteyi artırmak için üreticilere uygun koşullarda finansal destek sağlamaktır. Türkiye'de gerekli koşulları sağlayan üreticiler, sübvansiyonlu kredi uygulamaları kapsamında, düşük faizli bu kredi imkânlarından yararlanabilmektedir. Ziraat Bankası dışında bazı kamu ve özel bankalar da zaman zaman üreticilere kredi imkanı sunmaktadırlar.

Türkiye'de düzenli olarak çiftçilere kredi imkanı sunan diğer yapı ise Tarım Kredi Kooperatifleri'dir. Bu kooperatifler, üreticilerin ihtiyaç duyduğu gübre, tohum, mazot, zirai mücadele ilaçları, karma hayvan yemi ve tarımsal araç gereçleri gibi tarımsal girdileri, çiftçilere en uygun koşullarda temin etmek için ayni, nakdi ve yatırım kredileri vermektedir (Tarım Kredi Kooperatifi [TKK], 2025a). Ayrıca bu kooperatif, ÇKS'ye kayıtlı bulunan çiftçilere %50 devlet destekli tarım sigortası yaparak, tarımsal ürünlerini, hayvan varlıklarını ve seralarını doğal afetler ve hayvan hastalıklarının neden olacağı zararlara karşı güvence altına almaktadır (TKK, 2025b).

Öte yandan, Türkiye’de tarımsal sürdürülebilirlik ve verimliliği desteklemek amacıyla kredi ve finansman uygulamalarının yanı sıra sigorta sistemleri de önemli bir yere sahiptir. Ülkede 2005 yılında, tarım sektörünü tehdit eden dolu, fırtına, hortum, yangın, heyelan, deprem, sel ve su baskını, vahşi hayvan saldırısı gibi risklerin teminat altına alınabilmesi amacıyla 5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra Tarım Sigortaları Havuzu (TARSİM) kurulmuştur. TARSİM, kuruluşundan itibaren devlet destekli tarım sigortası uygulaması olarak, ÇKS’ye kayıtlı olan üreticilerin faydalanabileceği bir tarım sigortasıdır. Bu sigorta bitkisel ürün ve hayvan hayat sigortaları olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Bitkisel ürün sigortaları, bitkisel ürün sigortası, sera sigortası, köy bazlı verim sigortası, gelir koruma sigortasından oluşurken; hayvan hayat sigortaları büyükbaş, küçükbaş, kümes hayvanları, arıcılık, ipek böceği ve su ürünleri hayat sigortalarından oluşmaktadır (TARSİM, 2025). TARSİM kapsamında sigorta yaptıran üreticilerin ödeyecekleri sigorta priminin %50’si, bitkisel ürünlerde ise don teminat priminin ise %66’sı devlet tarafından karşılanmaktadır (TCZB, 2025o).

Özetle, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi kurumlar çiftçilerin finansmana erişimini sağlarken, TARSİM sistemi de tarımsal üretimi doğal afet ve risklere karşı güvence altına almaktadır. Bu üç yapıya ek olarak Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) gibi kuruluşlar da tarımın gelişmesi adına sektöre maddi destek sağlamaktadır. Bu yapılar, üreticilerin karşılaştığı belirsizlikleri azaltarak tarımsal faaliyetlerin devamlılığını desteklemekte ve kırsal kalkınmaya katkı sunmaktadır.

3.1.2.5. Türkiye’de Organik Tarım

Değişen zamanla birlikte, tüketim alışkanlıklarının farklılaşması ve nüfusun artmasıyla gıda talebindeki artış daha fazla üretim için gıda girdilerinde zararlı kimyasalların kullanılmasına neden olmuştur. Bu durum doğaya zarar vermekle birlikte gıda güvenliğini de olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle organik tarım, tarımın sürdürülebilirliğini sağlamak ve güvenilir gıdaya erişmek amacıyla Türkiye’de de yaygın olarak kullanılan bir tarımsal üretim sistemi haline gelmiştir.

Türkiye’de organik tarım, 1984-1985 yıllarında Avrupa firmalarının organik ürün talepleri ile başlamış ve ilk organik ürünler kuru incir ve kuru üzüm Ege bölgesinde üretilmiştir (Kayaşoğlu ve Türksoy, 2023: 293-294). Zamanla organik tarıma verilen önem artmış ve 2004 yılında Organik Tarım Kanunu, 2010 yılında ise Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır.

Türkiye’de organik tarım, “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığı’nca organik tarıma ilişkin yetki verilen Kontrol ve Sertifikasyon kuruluşlarıyla yapılan sözleşmeye dayalı olarak yürütülmektedir. Türkiye’de Organik üretime geçiş yapmak isteyen çiftçi, üretimin türüne göre 1-3 yıl arası geçiş sürecine tabi

tutulmakta ve çiftçi organik üretim yapsa bile organik olarak satış yapamamaktadır. Ancak süreç tamamlandıktan sonra sertifika alan çiftçi organik pazarlarda satış yapılabilmektedir.

Türkiye’de organik ürün sayısı, çiftçi sayısı, üretim alanı, yetiştiricilik yapılan alan ve üretim miktarı her geçen yıl giderek artmıştır. Öyle ki 2002 yılında 150 olan organik ürün sayısı 2024 yılında 268’e; 12 bin 428 olan çiftçi sayısı 36 bin 412’ye; 89 bin 827 hektar olan üretim alanı 241 bin 490 hektara; 57 bin 365 hektar olan yetiştiricilik alanı 237 bin 815 hektara; 310 bin 125 ton olan üretim miktarı ise 1 milyon 301 bin 248 tona yükselmiştir (TCTOB, 2024d).

Türkiye’de 2024 yılında organik üretime geçiş sürecinde bulunan, 11 bin 632 çiftçi, 64 bin 559 hektar alanda toplamda 299 bin 455 ton bitkisel üretim yapmışken; 24 işletme, 9 küçükbaş ve 904 büyükbaş hayvan yetiştirmiştir (TCTOB, 2024d). Ayrıca, 2024 yılında organik tarıma geçiş sürecinde bulunan arıcılıkla ilgilenen 210 çiftçi, 18 bin 535 kovan yetiştirmiştir (TCTOB, 2024d).

Bunların yanında, 2024 yılında geçiş sürecini tamamlayan 28 bin 615 çiftçi, 176.930 hektar alanda 1 milyon 1 bin 284 ton bitkisel üretim yapmışken; 88 çiftçi 1 bin 53 ton et, 38 bin 732 ton süt ve 125 bin 227 adet yumurta üretimi yapmıştır (TCTOB, 2024d). Ayrıca 386 çiftçi 70 bin kovanda 860 bin ton organik bal üretimi gerçekleştirmiştir (TCTOB, 2024d).

Türkiye’de son yıllarda yürütülen mevzuat düzenlemeleri, destekleme politikaları ve eğitim faaliyetleri sayesinde organik tarım alanları ve üretici sayısında artış yaşandığı söylenebilir. Bu artışın yaşanması hem kırsal kalkınma hem de sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önem taşımaktadır. Organik tarımda kimyasal gübre ve pestisit kullanılmaması sayesinde toprağın sağlığı korunur, biyoçeşitlilik artar ve ekosistemin dengesinin sürdürülebilirliği sağlanır. Ayrıca organik tarım, emek yoğun yapısı ile istihdamın artmasına katkı sağlamaktadır. Tüm bunların yanında organik tarım kırsal bölgelerde çiftçilere alternatif bir geçim kaynağı sunmaktadır. Tüm bu özellikleri ile organik tarım hem çevresel sürdürülebilirlik hem de kırsal kalkınma açısından stratejik bir üretim modeli olarak öne çıkmaktadır.

3.2. Türkiye’de Yıllara Göre İç Ticaret Hadleri ve Tarım Sektörü

Tarım sektörü, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun temel geçim kaynağını oluşturduğu için kırsal kalkınmanın hem temel unsuru hem de çözüm aracıdır. Kırsal yoksulluk; düşük gelir düzeyi, sınırlı eğitim olanakları, yetersiz altyapı hizmetleri ve ekonomik çeşitliliğin azlığı gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmakta, ancak bu sorunların merkezinde tarım sektöründe yaşanan sorunlar yer almaktadır. Tarımsal üretimde verimlilik, sürdürülebilirlik ve pazara entegrasyon gibi unsurlar, kırsal yoksulluğun azaltılmasında kilit rol oynamaktadır. Nitekim tarımın gelişmesi, kırsal kesimde yaşayanların gelirini artırmakta; sadece ekonomik refahı yükseltmekle kalmayıp aynı zamanda

işsizliği azaltmakta, yaşam kalitesini artırmakta ve göç eğilimlerini dengeleyerek kırsal yoksulluğun sürdürülebilir biçimde azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Tarım sektörü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye’de kırsal alanlar, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarıma dayandığı; buna karşın gelir düzeyinin düşük ve yoksulluğun yaygın olduğu bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, tarımı kırsal yoksulluğun azaltılmasında temel bir araç hâline getirmektedir. Dolayısıyla, tarım ile kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi doğru analiz etmek, etkili ve sürdürülebilir kırsal kalkınma politikalarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu başlık altında, Türkiye’de kırsal yoksulluğun tarımsal yapı ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla, tarım sektörünün iç ticaret hadleri tarihsel olarak analiz edilecektir. Bu bağlamda ilk olarak, Cumhuriyetin ilanından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımın iç ticaret hadlerine ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına yer verilecektir. Veri kısıtlılığı nedeniyle bu döneme ilişkin analizler literatür temelli olacaktır.

Ardından, 2005-2023 yılları arasında TÜİK’ten elde edilen veriler doğrultusunda, tarım ve sanayi ürünlerinin yıllık fiyatları tablolar halinde verilecektir. Bu verilerden hareketle tarım ürünü üreten çiftçinin bir adet sanayi ürünü alabilmesi için kaç kg ürün satması gerektiği hesaplanarak analiz edilecektir. Daha sonra ise 2005-2023 dönemini kapsayan iç ticaret hadleri Carli Fiyat Endeksi ile hesaplanacak, bulguları tablo ve grafik şeklinde sunulacaktır.

3.2.1. 2005 Yılı Öncesi Tarım İç Ticaret Hadleri ile İlgili Literatür

Bu başlık altında Cumhuriyetin ilanından 2005 yılına kadar olan dönemde tarımın iç ticaret hadlerine ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına yer verilecektir. 2005 yılına kadar olan çalışmaların bulguları şu şekildedir:

Kip (1980), “*Türkiye’de İç Ticaret Hadleri*” başlıklı çalışmada, 1963-1976 iç ticaret hadlerinin tarım ve sanayi sektörlerinden hangisi lehine geliştiğini saptamayı ve elde edilecek sonuca göre, iç ticaret hadlerinin tarımdan sanayiye kaynak aktarıcı bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymayı amaçlamış ve 1963-1976 yılları arasında iç ticaret hadlerinin çoğu yıllarda tarımın aleyhine geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Çolakoğlu (1986), “*Türkiye’de İç Ticaret Hadleri*” başlıklı çalışmada, 1963-1985 iç ticaret hadlerinin tarım ve sanayi sektörlerinden hangisi lehine geliştiğini saptamayı ve elde edilecek sonuca göre, iç ticaret hadlerinin tarımdan sanayiye kaynak aktarıcı bir araç olarak kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymayı amaçlamış ve 1963-1985 yılları arasında iç ticaret hadlerinin çoğu yıllarda tarımın aleyhine geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Kabul (1999), “*Türkiye’de Tarımsal Ürün Fiyatları ve İç Ticaret Hadleri*” çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan 1963 yılına kadar olan süreçte tarımsal ürün fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarından düşük gerçekleştiğini ve bu tarihe kadar iç ticaret hadlerinin tarım sektörünün aleyhine geliştiğini belirtmiştir. Kabul 1987-1996 dönemi için yaptığı iç ticaret hadlerinin 1995 yılına kadar tarım ürünleri aleyhine geliştiğini ortaya koymuş ve buradan hareketle, tarım ürünleri fiyat artış hızının sanayi ürünleri fiyat artış hızının gerisinde kaldığını tespit etmiştir.

Candan (2009), “*Türkiye’de Kalkınmanın Finansmanında Tarımın Rolü*” konulu çalışmasında, 1963-1979 dönemi ve 1981-2005 dönemi iç ticaret hadlerini hesaplamıştır. 1963-1979 yılları iç ticaret hadleri hesaplamasında 1963-1969 ve 1975-1977 yılları arasında iç ticaret hadlerinin tarımın lehine, diğer yıllarda ise tarımın aleyhine gerçekleştiği sonucuna ulaşmıştır. 1981-2005 dönemi için yaptığı hesaplamalarda ise iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine geliştiği sonucuna ulaşmış ve özellikle 2000 sonrası dönemde aleyhe gelişen durumun giderek arttığını vurgulamıştır.

Hadinejad Darsara (1992), Türkiye’de İç ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler ile ilgili yaptığı çalışmasında, 1970-1990 yılına kadar olan süreci incelemiştir. Çalışmasında 1974-1978 ile 1984-1986 yıllarında iç ticaret hadlerinin tarımın lehine, 1979-1983 ile 1986-1988 arasında tarımın aleyhine ve 1990 yılında tarımın lehine gelişme gösterdiğini belirtmiştir.

Uzunöz (2009) ise, 1984-2007 yılları arasında kuru fasulye, mercimek, nohutun iç ticaret hadlerinin hesaplamasını yapmıştır. Çalışılan yıllarda, kuru fasulyenin iç ticaret hadlerinin 1987 yılından 2007 yılına kadar olan sürecin tamamında aleyhte gerçekleştiği; mercimekte ise iç ticaret hadlerinin 1988- 1993 arası, 2002 ve 2006 yıllarında aleyhe bir durumunun olduğu, diğer yıllarda lehine gerçekleştiği; nohut iç ticaret hadlerinin 1984-1985-1988-1989 ve 1994 yıllarında üreticilerin aleyhine geliştiği, diğer yıllarda ise lehine geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

3.2.2. 2005-2023 Dönemi Tarım ve Sanayi Ürün Fiyatları ve İç Ticaret Hadleri

Bu başlık altında öncelikle 2005-2023 dönemi tarım ve sanayi ürünlerinin fiyatları tablolar halinde sunulacak, sonrasında ise bu verilerden hareketle tarım iç ticaret hadleri hesaplanacaktır.

3.2.2.1. 2005-2023 Dönemi Tarım ve Sanayi Ürün Fiyatları

Burada önce 2005-2023 dönemine ait TÜİK’ten elde edilen veriler doğrultusunda, tarım ve sanayi ürünlerinin yıllık fiyatları tablolar halinde sunulacaktır. Sonrasında çiftçinin herhangi bir sanayi ürününü satın alabilmesi için kaç kg ürün satması gerektiği yorumlanacaktır. Daha sonra ise tarımın iç ticaret hadleri hesaplanarak tarımsal yapı ile kırsal yoksulluk ilişkisi ortaya konulacaktır.

Tabloların tümünde enflasyon sepetinde yer alan ürünlerden seçilen, durum buğdayı, mısır, arpa, çeltik, nohut (kuru), fasulye (kuru), mercimek, fasulye (taze), domates, kapa biber, patates, soğan, ceviz, fındık, tereyağı, zeytin, elma (amasya), muz, kavun, sığır eti, inek sütü, yumurta ve bal gibi tarım ürünleri ile elektrikli süpürgeler, çamaşır makinesi, bulaşık makineleri (ev tipi), elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi) elektrikle çalışan buharlı ütüler, elektrikli saç kurutma makineleri, kadınlar veya kız çocukları için kazak/süveter/sweatshirt (s-shirt)/yelek/hırka, erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar/paltolar/kabanlar/pelerinler, deriden ceket/mont/renkli spor ceketler, deriden pantolon/etekler, ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzü bot vb. ayakkabılar, diğer spor ayakkabılar, not defterleri/mektup bloknotları/bloknotlar, yıkama ve temizleme müstahzarları, traktörler (motor gücü > 59 kw), ot ve saman balyalama makineleri, sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan), süt sağma makineleri, hazır balık ağıları (suni ve sentetik ipliklerden), traktörler (motor gücü <= 37 kw), yabancı ot temizleyicileri ve çapalayıcılar, tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri, tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri gibi sanayi ürünlerinin fiyatları gösterilmiştir.

Tablo 1: 2005 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,35	Elektrikli Süpürgeler	66,45
Mısır	0,39	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,29	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	0,75	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	1,8	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	12,79
Kuru Fasulye	1,9	Elektrikli saç kurutma makineleri	23,12
Mercimek	0,82	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	12,97
Taze Fasulye	1,5	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	24,85
Domates	0,48	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	141,72
Kapa Biber	0,53	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,39	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzü bot vb. ayakkabılar	-
Soğan	0,36	Diğer spor ayakkabılar	6,92
Ceviz	4,51	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	-
Fındık	3,97	Yıkama ve temizleme müstahzarları	1,13
Tereyağı	6,58	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	29.404,04
Zeytin	2,51	Ot ve saman balyalama makineleri	14.370,86
Elma (Amasya)	0,73	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	3,07	Süt sağma makineleri	667,52
Kavun	0,46	Hazır balık ağıları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	9,56	Traktörler (motor gücü <= 37 kW)	24.416,79
İnek Sütü	0,64	Yabancı ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	1.968,53
Yumurta	2,4	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	2.118,49
Bal	-	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	7.712,81

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2005 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının verildiği Tablo 1'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 190 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 37 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 70 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 2 bin kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 6 bin kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 170 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 33 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 62 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 700 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 500 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 17 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,3 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 6 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 168 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 500 kg fındık satması şarttır.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 26,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin 500 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 266 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 850 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 91 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 18 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 33 bin 500 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 900 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin kg elma satması şarttır.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 7 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,2 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya

eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 500 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 70 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 220 kg sığır eti satması elzemdir.

Tablo 2: 2006 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,35	Elektrikli Süpürgeler	78,36
Mısır	0,37	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,28	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	0,75	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	1,14	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	21,58
Kuru Fasulye	1,96	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	0,77	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	13,71
Taze Fasulye	1,24	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	28,31
Domates	0,62	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	192,60
Kapya Biber	0,59	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,45	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümü bot vb. ayakkabılar	7,63
Soğan	0,42	Diğer spor ayakkabılar	9,62
Ceviz	4,60	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	8,00
Fındık	3,97	Yıkama ve temizleme müstahzarları	1,52
Tereyağı	7,43	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	33.053,35
Zeytin	2,46	Ot ve saman balyalama makineleri	-
Elma (Amasya)	0,91	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	248,99
Muz	3,10	Süt sağma makineleri	643,60
Kavun	0,51	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	10,38	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	23.454,22
İnek Sütü	0,72	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	-
Yumurta	2,56	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	3.940,34
Bal	-	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2006 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 2'ye göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 224 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 39 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 4,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 67 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 900 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 11 bin kg buğday satması şarttır.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 174 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 30,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya

eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 52 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 500 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin kg patates satması gerekmektedir.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 20 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 6 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 160 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 992,5 kg fındık satması zorunludur.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 32 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,5 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,6 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 9 bin 500 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 262 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 600 kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 86 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 16 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,7 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 25 bin 800 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 707 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 500 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 7,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 260 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 62 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 380 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda, buğday üreticisinin bir adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için bir önceki yıla göre 5 bin kg daha fazla ürün satmak zorunda kaldığı; patates üreticisi ise aynı makineyi alabilmesi için bir önceki yıla göre bir önceki yıla göre iki kat fazla ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir.

Tablo 3: 2007 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,43	Elektrikli Süpürgeler	71,04
Mısır	0,40	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,34	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	0,75	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	1,25	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,12	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	0,71	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	14,19
Taze Fasulye	1,48	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	37,04
Domates	0,71	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	222,42
Kapya Biber	0,67	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,49	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	7,34
Soğan	0,48	Diğer spor ayakkabılar	12,39
Ceviz	5,31	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	4,58
Fındık	3,76	Yıkama ve temizleme müstahzarları	1,63
Tereyağı	7,57	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	30.906,37
Zeytin	2,60	Ot ve saman balyalama makineleri	22.066,80
Elma (Amasya)	0,99	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	186,73
Muz	3,01	Süt sağma makineleri	803,86
Kavun	0,58	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	11,16	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	20.711,43
İnek Sütü	0,72	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	-
Yumurta	2,88	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	4.647,48
Bal	-	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2007 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 3'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 165 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 33 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 4 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 48 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 900 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin 800 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 145 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 29 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 42 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 700 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 500 kg patates satması elzemdir.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 19 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,8 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 500 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 214 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 300 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 27,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,5 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,6 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 8 bin kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 310 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 800 kg zeytin satması zorunludur.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 72 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 14,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,6 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 21 bin kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 800 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 700 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 6,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,3 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 900 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 72 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 414,5 kg sığır eti satması şarttır.

Bu tabloda, fındık ve zeytin üreticilerinin süt sağma makinesi alabilmeleri için bir önceki yıla göre bu üreticilerin yaklaşık 50 kg daha fazla ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir.

Tablo 4: 2008 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,61	Elektrikli Süpürgeler	84,56
Mısır	0,43	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,47	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	1,13	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-

Tablo 4 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Nohut (Kuru)	1,49	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,63	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	1,47	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	15,66
Taze Fasulye	1,61	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	32,4
Domates	0,75	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	218,17
Kapya Biber	0,71	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,50	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	8,64
Soğan	0,43	Diğer spor ayakkabılar	10,62
Ceviz	5,60	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	5,23
Fındık	3,79	Yıkama ve temizleme müstahzarları	1,56
Tereyağı	8,71	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	2,71	Ot ve saman balyalama makineleri	23.298,13
Elma (Amasya)	1,03	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	247,16
Muz	3,26	Süt sağma makineleri	719,15
Kavun	0,60	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	11,72	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	18.265,26
İnek Sütü	0,80	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	-
Yumurta	3,04	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	4.938,51
Bal	15,17	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2008 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 4'e göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 139 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 26 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 30 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 200 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 8 bin 100 kg buğday satması zorunludur.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 170 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 31,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,2 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 36 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 500 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 22,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 4,2 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya

eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 190 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 305 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 31,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,8 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 6 bin 800 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 266 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 825 kg zeytin satması şarttır.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 82 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 15 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,6 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 17 bin 800 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 700 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 800 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 7,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 560 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 61,5 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 421,5 kg sığır eti satması elzemdir.

Bu tabloda patates üreticisinin bir adet elektrikli süpürge alabilmesi için bir önceki yıla göre daha fazla ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir. Örneğin, üreticinin bir önceki elektrikli süpürge alabilmesi için 145 kg ürün satması gerekirken bu yılda aynı ürünü satın alabilmesi için 25 kg daha fazla ürün satması gerekmektedir.

Tablo 5: 2009 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,54	Elektrikli Süpürgeler	78,97
Mısır	0,44	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,41	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	1,25	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	1,44	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,49	Elektrikli saç kurutma makineleri	-

Tablo 5 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Mercimek	1,99	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt, hırka	18,11
Taze Fasulye	1,47	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	33,44
Domates	0,85	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	232,31
Kapya Biber	0,82	Deriden pantolon ve etekler	181,82
Patates (Tatlı)	0,55	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	7,49
Soğan	0,54	Diğer spor ayakkabılar	11,92
Ceviz	5,45	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	-
Fındık	3,87	Yıkama ve temizleme müstahzarları	1,75
Tereyağı	10,03	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	2,61	Ot ve saman balyalama makineleri	23.566,63
Elma (Amasya)	0,98	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	2,92	Süt sağma makineleri	722,95
Kavun	0,61	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	13,41	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	15.130,16
İnek Sütü	0,79	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	-
Yumurta	3,29	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	4.995,24
Bal	16,86	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2009 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 5'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 146,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 33,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 28 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 400 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 250 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 144 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 33 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,2 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 27 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 300 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 100 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 20,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 4,7 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 3 bin 900 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 190 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 290 kg fındık satması şarttır.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 30,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 7 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 800 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 280 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 900 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 81 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 18,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,8 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 15 bin 500 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 740 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 100 kg elma satması elzemdir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 6 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 200 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 54 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 372,5 kg sığır eti satması şarttır.

Bu tabloda, buğday üreticisinin bir adet kazak, süveter vs alabilmesi için bir önceki yıla göre 8,5 kg daha fazla ürün satması gerekliliği dikkat çekmektedir.

Tablo 6: 2010 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,54	Elektrikli Süpürgeler	64,43
Mısır	0,47	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,40	Bulaşık makineleri, ev tipi	-
Çeltik	1,17	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	1,60	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,40	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	1,49	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	15,81
Taze Fasulye	1,83	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	37,10
Domates	1,30	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	219,51
Kapya Biber	0,92	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,62	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümü bot vb. ayakkabılar	8,15
Soğan	0,89	Diğer spor ayakkabılar	11,04

Tablo 6 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Ceviz	7,04	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	2,96
Fındık	4,23	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,12
Tereyağı	11,35	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	3,05	Ot ve saman balyalama makineleri	22.141,57
Elma (Amasya)	0,98	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	1,63	Süt sağma makineleri	821,45
Kavun	0,72	Hazır balık ağıları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	18,41	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	22.850,85
İnek Sütü	0,91	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	-
Yumurta	3,22	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	5.406,18
Bal	17,60	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2010 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 6'ya göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 119,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 29,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 4 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 42 bin 320 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 525 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 104 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 25,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 36 bin 900 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 320 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 8 bin 720 kg patates satması şarttır.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 15,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,8 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 400 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 195 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 250 kg fındık satması zorunludur.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 21,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,2 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 7 bin 500 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık

270 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 780 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 66 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 16,2 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,2 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 23 bin 320 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 839 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 500 kg elma satması elzemdir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 0,9 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 250 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 46 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 294 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu yıl traktör fiyatlarının bir önceki yıla göre yüksek oranda artması, üreticilerin yeni bir traktör satın alabilmeleri için satmaları gereken ürün miktarını önemli ölçüde artırmıştır. Örneğin buğday üreticisinin 2009 yılında bir adet traktör alabilmesi için 28 bin kg ürün satması gerekirken, 2010 yılında yaklaşık 42 bin kg ürün satması gerekmiştir. 2009 yılında patates üreticisinin bir adet traktör alabilmesi için yaklaşık 27 bin kg ürün satması gerekiyken 2010 yılında yaklaşık 37 bin kg ürün satması zorunlu olmuştur.

Tablo 7: 2011 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,59	Elektrikli Süpürgeler	70,97
Mısır	0,63	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,48	Bulaşık makineleri, ev tipi	417,77
Çeltik	0,97	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	-
Nohut (Kuru)	2,11	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,51	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	1,38	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	17,56
Taze Fasulye	2,13	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	43,26
Domates	1,09	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	304,66
Kapya Biber	1,14	Deriden pantolon ve etekler	-
Patates (Tatlı)	0,70	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümlü bot vb. ayakkabılar	16,13
Soğan	0,76	Diğer spor ayakkabılar	12,84
Ceviz	7,64	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	3,08

Tablo 7 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Fındık	5,38	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,15
Tereyağı	12,29	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	3,12	Ot ve saman balyalama makineleri	27.568,98
Elma (Amasya)	1,11	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	1,65	Süt sağma makineleri	816,41
Kavun	0,70	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	18,54	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	26.293,93
İnek Sütü	0,80	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	2.582,57
Yumurta	4,26	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	2.776,25
Bal	17,77	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2011 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 7'ye bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 121 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 30 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,7 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 44 bin 500 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 400 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 700 kg buğday satması şarttır.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 101,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 26 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,1 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 38 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 170 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin kg patates satması gerekmektedir.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 13,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,3 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 4 bin 900 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 150 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 517 kg fındık satması zorunludur.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 23 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,7 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 8 bin 450 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 262

kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 890 kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 64 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 16 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 23 bin 690 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 735,5 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 2 bin 500 kg elma satması şarttır.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 4 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 420 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 46 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 150 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda dikkat çeken unsur, tarım ürünleri üreticilerinin bir önceki yıla göre aleyhine gelişen bir durumun olmamasıdır.

Tablo 8: 2012 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,61	Elektrikli Süpürgeler	75,91
Mısır	0,58	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,56	Bulaşık makineleri, ev tipi	417,18
Çeltik	0,96	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	262,49
Nohut (Kuru)	2,68	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	2,91	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	1,28	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	15,88
Taze Fasulye	2,01	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	45,69
Domates	1,11	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	315,19
Kapya Biber	0,97	Deriden pantolon ve etekler	265,37
Patates (Tatlı)	0,47	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	21,27
Soğan	0,49	Diğer spor ayakkabılar	12,78
Ceviz	8,62	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	-
Fındık	5,47	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,24
Tereyağı	13,69	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	3,06	Ot ve saman balyalama makineleri	28.727,11
Elma (Amasya)	1,17	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	336,49
Muz	1,71	Süt sağma makineleri	933,55
Kavun	0,66	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-

Tablo 8 (Devamı)			
TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Sığır Eti	17,51	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	28.332,14
İnek Sütü	0,89	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	4.419,45
Yumurta	4,53	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	2.748,43
Bal	19,23	Tarımda, bahçıvanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2012 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 8'e göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 124,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 26 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,7 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 46 bin 500 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 530 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 500 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 161,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 34 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 60 bin 280 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 2 bin kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 850 kg patates satması şarttır.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 14 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 180 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 170 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 500 kg fındık satması elzemdir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 25 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,2 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 9 bin 260 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 300 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 900 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 65 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 13,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 24 bin 220 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 800 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 2 bin 350 kg elma satması zorunludur.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 4,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 620 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 53,5 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 157 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda, bir önceki yıla göre patates üreticisinin sanayi ürünlerini satın alabilmesi için daha fazla kg ürün satmak zorunda olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin üreticinin bir önceki yıl bir adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 100 kg ürün satması gerekmişken, bu yılda yaklaşık 161,5 kg ürün satması; traktör alabilmesi için ise bir önceki yıl yaklaşık 38 bin kg ürün satması gerekmişken bu yılda yaklaşık 60 bin 280 kg ürün satması gerekmiştir.

Tablo 9: 2013 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,67	Elektrikli Süpürgeler	77,54
Mısır	0,61	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,60	Bulaşık makineleri, ev tipi	433,92
Çeltik	1,08	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	310,85
Nohut (Kuru)	2,46	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	3,28	Elektrikli saç kurutma makineleri	-
Mercimek	1,27	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	19,75
Taze Fasulye	2,01	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	36,28
Domates	1,15	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	320,59
Kapya Biber	0,73	Deriden pantolon ve etekler	154,17
Patates (Tatlı)	0,56	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümü bot vb. ayakkabılar	183,95
Soğan	0,53	Diğer spor ayakkabılar	15,27
Ceviz	8,94	Not defterleri, mektup blokları, blokları	3,23
Fındık	5,06	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,32
Tereyağı	15,68	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	2,84	Ot ve saman balyalama makineleri	26.799,50
Elma (Amasya)	1,17	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	472,43
Muz	1,59	Süt sağma makineleri	824,29
Kavun	0,70	Hazır balık ağıları, suni ve sentetik ipliklerden	17,84

Tablo 9 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Sığır Eti	15,83	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	35.555,32
İnek Sütü	0,93	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	2.917,56
Yumurta	3,75	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	9.275,00
Bal	19,94	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2013 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 9'a göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 116 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 29,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 53 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 230 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 13 bin 850 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 138,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 35,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 4,2 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 63 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 470 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 16 bin 560 kg patates satması elzemdir.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 15,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 4 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 7 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 160 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 850 kg fındık satması zorunludur.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 27,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 7 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,8 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 12 bin 520 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 290 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin 270 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 66,5 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 17 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 30 bin 390 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 705 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 7 bin 930 kg elma satması şarttır.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,3 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 250 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 52 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 585 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda tüm üreticilerin bir adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için bir önceki yıla göre 3-4 kat fazla kg ürün satmak zorunda kaldığı göze çarpmaktadır. Örneğin bir önceki yıl buğday üreticisinin bu makineyi alabilmesi için 4 bin 500 kg buğday satması gerekmişken bu yılda 13 bin 850 kg buğday satması; zeytin üreticisinin bir önceki yıl aynı makineyi alabilmesi için 900 kg ürün satması gerekmişken bu yılda 3 bin 270 kg ürün satması gerekmiştir.

Tablo 10: 2014 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,74	Elektrikli Süpürgeler	76,95
Mısır	0,62	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,62	Bulaşık makineleri, ev tipi	463,79
Çeltik	1,81	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	310,78
Nohut (Kuru)	2,33	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	3,69	Elektrikli saç kurutma makineleri	17,80
Mercimek	1,58	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	22,92
Taze Fasulye	2,17	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	39,85
Domates	1,14	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	356,71
Kapya Biber	0,76	Deriden pantolon ve etekler	241,01
Patates (Tatlı)	1,16	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzü bot vb. ayakkabılar	17,47
Soğan	0,52	Diğer spor ayakkabılar	17,04
Ceviz	11,02	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	4,04
Fındık	9,38	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,40
Tereyağı	18,01	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	52.974,77
Zeytin	3,36	Ot ve saman balyalama makineleri	21.116,58
Elma (Amasya)	1,40	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	371,06
Muz	1,95	Süt sağma makineleri	998,09

Tablo 10 (Devamı)

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Kavun	0,71	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	15,74
Sığır Eti	17,10	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	35.627,83
İnek Sütü	1,04	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	2.354,67
Yumurta	4,04	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	10.028,08
Bal	19,77	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2014 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 10'a bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 104 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 31 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,2 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 48 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 350 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 13 bin 550 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 66,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 20 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 30 bin 713 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 860 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 8 bin 644 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 8,2 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 4 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,5 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 3 bin 800 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 106,5 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 69 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 23 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 6,8 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin 600 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 300 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin kg zeytin satması şarttır.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 55 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 16,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,7 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 25 bin 500 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 713 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 7 bin 160 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 4,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 83 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 58,5 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 586,5 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda dikkat çeken unsur, tarım ürünleri üreticilerinin bir önceki yıla göre aleyhine gelişen bir durumun olmamasıdır.

Tablo 11: 2015 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,78	Elektrikli Süpürgeler	93,10
Mısır	0,66	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,65	Bulaşık makineleri, ev tipi	504,53
Çeltik	1,71	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve ısıtma levhası olan, ev tipi)	321,13
Nohut (Kuru)	2,61	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	3,39	Elektrikli saç kurutma makineleri	26,61
Mercimek	1,96	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	23,69
Taze Fasulye	2,36	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	30,36
Domates	1,23	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	345,15
Kapya Biber	0,96	Deriden pantolon ve etekler	301,27
Patates (Tatlı)	1,13	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	22,62
Soğan	0,67	Diğer spor ayakkabılar	16,77
Ceviz	13,45	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	4,54
Fındık	15,03	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,42
Tereyağı	21,31	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	59.368,02
Zeytin	3,97	Ot ve saman balyalama makineleri	26.717,66
Elma (Amasya)	1,41	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	421,47
Muz	2,05	Süt sağma makineleri	964,15
Kavun	0,73	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	23,27
Sığır Eti	21,14	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	38.618,57
İnek Sütü	1,16	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	1.262,65
Yumurta	4,78	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	8.334,46
Bal	21,53	Tarımda, bahçıvanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2015 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 11'e göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 119,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 30,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,1 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 49 bin 500 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 236 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin 700 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 82,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 21 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 34 bin 175 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 850 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 7 bin 375 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 6,2 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 569 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 64 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 554,5 kg fındık satması elzemdir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 23,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 6 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,6 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 9 bin 727 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 243 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 66 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 16,8 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,7 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 27 bin 400 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 684 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 900 kg elma satması şarttır.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 4,4 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya

eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 826 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 45,5 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 400 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda dikkat çeken unsur, tarım ürünleri üreticilerinin bir önceki yıla göre aleyhine gelişen bir durumun olmamasıdır.

Tablo 12: 2016 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,81	Elektrikli Süpürgeler	115,33
Mısır	0,66	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,68	Bulaşık makineleri, ev tipi	529,92
Çeltik	1,53	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	362,84
Nohut (Kuru)	3,68	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	3,44	Elektrikli saç kurutma makineleri	23,04
Mercimek	2,49	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	25,74
Taze Fasulye	2,51	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	45,36
Domates	1,25	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	227,90
Kapya Biber	0,98	Deriden pantolon ve etekler	366,86
Patates (Tatlı)	0,64	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	24,30
Soğan	0,76	Diğer spor ayakkabılar	15,93
Ceviz	14,72	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	4,75
Fındık	10,54	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,40
Tereyağı	24,81	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	69.029,43
Zeytin	4,57	Ot ve saman balyalama makineleri	27.651,58
Elma (Amasya)	1,29	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	1,94	Süt sağma makineleri	1.163,94
Kavun	0,83	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	30,48
Sığır Eti	25,03	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	42.700,23
İnek Sütü	1,15	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	2.341,77
Yumurta	4,95	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	7.077,04
Bal	23,69	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2016 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 12'ye bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 142,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 32 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 52 bin 716 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 450 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 8 bin 750 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 180 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 40 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,7 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 66 bin 719 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 818 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 11 bin 57 kg patates satması şarttır.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 11 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 2,5 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,2 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 4 bin 51 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 110 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 670 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 25 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 5,5 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 9 bin 350 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 254,7 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 550 kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 89,5 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 20 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,8 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 33 bin 100 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 902 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 5 bin 500 kg elma satması zorunludur.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 4,6 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,09 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 700 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 46,5 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 283 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda genel olarak tüm tarım ürünleri üreticisinin bir önceki yıla göre çoğu üründe daha fazla kg ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir. Ancak patates ve fındık üreticilerinin aleyhine gelişen durum kendisini belirgin bir şekilde göstermektedir. Örneğin patates üreticisinin bir önceki yıl bir adet temizlik malzemesi alabilmesi için 2 kg ürün satması gerekmişken bu yılda aynı ürünü

alabilmesi için 3,7 kg yani yaklaşık iki kat fazla ürün satması gerekmiştir. Benzer şekilde aynı üretici bir adet elektrikli süpürge alabilmek için bir önceki yıla göre bu yılda iki kattan daha fazla ürün satmak zorunda kalmıştır. Fındık üreticisinin de yine patates üreticisine benzer şekilde bu yılda bir sanayi ürünü satın alabilmesi için iki kat fazla tarım ürünü satması gerektiği göze çarpmaktadır. Örneğin üreticinin bir adet elektrikli süpürge alabilmesi için bir önceki yıl yaklaşık 6 kg ürün satması gerekmişken bu yıl aynı ürünü alabilmesi için 11 kg ürün satması zorunlu olmuştur. benzer şekilde üreticinin bir önceki yıl bir adet fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 555 kg ürün satması gerekmişken bu yıl aynı ürünü alabilmesi için yaklaşık 670 kg ürün satması gerekmiştir.

Tablo 13: 2017 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,89	Elektrikli Süpürgeler	142,66
Mısır	0,75	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,78	Bulaşık makineleri, ev tipi	603,54
Çeltik	1,92	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	462,13
Nohut (Kuru)	5,46	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	3,98	Elektrikli saç kurutma makineleri	26,64
Mercimek	2,33	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	29,68
Taze Fasulye	2,88	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	71,61
Domates	1,35	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	315,20
Kapya Biber	1,09	Deriden pantolon ve etekler	300,38
Patates (Tatlı)	0,71	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölü bot vb. ayakkabılar	22,11
Soğan	0,56	Diğer spor ayakkabılar	22,47
Ceviz	15,95	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	5,50
Fındık	9,94	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,49
Tereyağı	28,02	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	79.224,92
Zeytin	4,93	Ot ve saman balyalama makineleri	29.456,41
Elma (Amasya)	1,54	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	339,84
Muz	2,40	Süt sağma makineleri	1.021,16
Kavun	0,83	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	39,93
Sığır Eti	27,44	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	49.461,29
İnek Sütü	1,24	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	3.502,81
Yumurta	6,39	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	11.363,63
Bal	22,72	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2017 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 13'e göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 160 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 33,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,8 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör

alabilmesi için yaklaşık 55 bin 600 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 150 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 13 bin kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 201 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 41,8 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 3,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 69 bin 660 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 450 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 16 bin kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 14 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,2 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 103 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 143 kg fındık satması elzemdir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 29 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 6 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 207 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 2 bin 300 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 92,5 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 19 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,6 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 32 bin 120 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 663 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 7 bin 400 kg elma satması zorunludur.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,09 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 1 bin 800 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 37 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 410 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda, patates üreticisinin bir önceki yıla göre bir adet tohum ekici alabilmesi için satması gereken ürün miktarının ortalama 11 bin kg'den 16 bin kg'ye; traktör alabilmesi için satması gereken ürün miktarının ise yaklaşık 66 bin kg'den yaklaşık 69 bin kg'ye çıkmış olması dikkat çekmektedir. Fındık üreticisinin ise bir önceki yıl fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 670 kg ürün satmak zorundayken, bu yılda aynı ürünü satın alabilmesi için yaklaşık iki kat fazla ürün satmak zorunda kalması göze çarpmaktadır. Zeytin üreticisinin de fındık üreticisine benzer şekilde fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için satacağı ürün miktarı artmış olması dikkat çekmektedir. Örneğin zeytin üreticisinin bir önceki yıl bu makineyi alabilmesi için 1 bin 550 kg ürün satması gerekirken bu yılda aynı makineyi alabilmesi için 2 bin 300 kg ürün satması gerekmektedir.

Tablo 14: 2018 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	0,96	Elektrikli Süpürgeler	181,89
Mısır	0,85	Çamaşır makinesi	-
Arpa	0,86	Bulaşık makineleri, ev tipi	804,08
Çeltik	2,38	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	649,36
Nohut (Kuru)	4,80	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	4,80	Elektrikli saç kurutma makineleri	36,51
Mercimek	1,94	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	39,41
Taze Fasulye	3,03	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	92,03
Domates	1,85	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	368,91
Kıyafet Biber	1,47	Deriden pantolon ve etekler	234,75
Patates (Tatlı)	1,03	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümü bot vb. ayakkabılar	22,79
Soğan	0,94	Diğer spor ayakkabılar	27,88
Ceviz	17,61	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	6,00
Fındık	10,51	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,81
Tereyağı	33,21	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	5,96	Ot ve saman balyalama makineleri	35.337,03
Elma (Amasya)	1,75	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	2,96	Süt sağma makineleri	1.387,61
Kavun	1,05	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	28,76	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	60.234,27
İnek Sütü	1,47	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	3.792,87
Yumurta	6,12	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	17.950,18
Bal	32,26	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2018 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 14'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 189,5 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 41 kg buğday; 1 adet yıkama ve

temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,9 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 62 bin 750 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 450 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 19 bin kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 176,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 38 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,7 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 58 bin 500 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 350 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 17 bin 450 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 17,5 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,7 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,2 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 730 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 132 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 700 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 30,5 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 6,6 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin 100 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 233 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 104 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 22,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,6 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 34 bin 400 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 790 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin 57 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 6,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,3 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,09 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 94 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 48 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 624 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda dikkat çeken unsur, buğday ve sığır eti üreticisinin bir adet sanayi ürünü alabilmesi için satması gereken ürün miktarındaki artışlardır. Örneğin buğday üreticisi bir önceki yılda traktör alabilmesi için yaklaşık 55 bin kg ürün satması gerekmişken bu yılda yaklaşık 63 bin ürün satması gerekmiştir. Benzer şekilde buğday üreticisi bir önceki yılda tohum ekici makine alabilmesi için yaklaşık 13 bin kg ürün satması gerekmişken bu yılda yaklaşık 19 bin kg ürün satması gerekmiştir. Sığır eti üreticisi ise bir önceki yılda elektrikli süpürge alabilmesi için 5 kg ürün satması gerekmişken bu yılda aynı ürünü alabilmek için 6,5 kg ürün satması; bir önceki yılda kazak, süveter vs alabilmesi için 1 kg ürün satması gerekmişken bu yılda 1,3 kg ürün satması; süt sağma makinesi alabilmesi için bir önceki yıl 37 kg ürün satması gerekmişken bu yılda 48 kg ürün satması gerekmiştir.

Tablo 15: 2019 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	1,22	Elektrikli Süpürgeler	209,51
Mısır	1,02	Çamaşır makinesi	964,14
Arpa	1,07	Bulaşık makineleri, ev tipi	906,41
Çeltik	3,07	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	574,69
Nohut (Kuru)	3,41	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	6,42	Elektrikli saç kurutma makineleri	31,40
Mercimek	2,35	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	45,05
Taze Fasulye	3,66	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	120,45
Domates	1,91	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	468,11
Kapya Biber	2,16	Deriden pantolon ve etekler	476,19
Patates (Tatlı)	1,85	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölü bot vb. ayakkabılar	-
Soğan	1,30	Diğer spor ayakkabılar	48,63
Ceviz	20,16	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	8,22
Fındık	16,01	Yıkama ve temizleme müstahzarları	2,94
Tereyağı	40,16	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	-
Zeytin	6,15	Ot ve saman balyalama makineleri	45.578,76
Elma (Amasya)	1,95	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	6.101,95
Muz	4,04	Süt sağma makineleri	2.013,20
Kavun	1,17	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	-
Sığır Eti	31,32	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	84.084,75
İnek Sütü	1,78	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	4.158,98
Yumurta	5,90	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	18.819,57
Bal	37,29	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2019 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 15'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 170 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 37 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,4 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya

eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 68 bin 920 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 650 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 15 bin 425 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 113 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 24,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 45 bin 450 kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 88 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 10 bin 170 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 13 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 2,8 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,2 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 250 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 126 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 175 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 34 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 7,3 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 13 bin kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 327 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin 60 kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 107,5 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 23 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 43 bin 120 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 32 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 650 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 6,6 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,4 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,09 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 2 bin 700 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 64 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 600 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda zeytin üreticisinin bir önceki yıl traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin kg ürün satması gerekmişken bu yıl aynı ürünü alabilmesi için yaklaşık 13 bin kg ürün satması gerektiği göze çarpmaktadır. Benzer şekilde sığır eti üreticisinin de bir önceki yıl süt sağma makinesi alabilmesi için 48 kg ürün satması gerekmişken, bu yıl aynı ürünü satın alabilmesi için 64 kg ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir.

Tablo 16: 2020 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum buğdayı	1,50	Elektrikli Süpürgeler	259,42
Mısır	1,21	Çamaşır makinesi	1.214,04
Arpa	1,28	Bulaşık makineleri, ev tipi	1.109,22
Çeltik	3,86	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	693,48
Nohut (Kuru)	3,82	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	-
Kuru Fasulye	8,16	Elektrikli saç kurutma makineleri	41,43
Mercimek	3,39	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	62,41
Taze Fasulye	4,00	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	180,09
Domates	1,99	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	523,12
Kapya Biber	1,97	Deriden pantolon ve etekler	932,00
Patates (Tatlı)	1,21	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	24,68
Soğan	1,20	Diğer spor ayakkabılar	54,41
Ceviz	21,41	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	11,01
Fındık	21,18	Yıkama ve temizleme müstahzarları	3,07
Tereyağı	-	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	166.846,36
Zeytin	6,66	Ot ve saman balyalama makineleri	54.311,63
Elma (Amasya)	2,29	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	5.383,52
Muz	4,71	Süt sağma makineleri	1.866,87
Kavun	1,58	Hazır balık ağıları, suni ve sentetik ipliklerden	48,03
Sığır Eti	36,66	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	110.625,66
İnek Sütü	2,20	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	4.99,79
Yumurta	6,11	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	21.158,07
Bal	42,38	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2020 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 16'ya bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 170 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 41,7 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 73 bin 750 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 245 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 14 bin 100 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 214,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 51,5 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 91 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 550 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 17,5 bin kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 12,3 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,145 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 225 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 88,5 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin kg fındık satması zorunludur.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 39 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 9,5 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 16 bin 600 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 280,5 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin 170 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 113,5 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 27,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 48 bin 310 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 815,5 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 240 kg elma satması zorunludur.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 7 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,8 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,08 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 3 bin kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 50 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 600 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda, patates üreticisinin bu yılda bir sanayi ürünü alabilmesi için satması gereken ürün miktarı büyük oranda arttığı göze çarpmaktadır. Örneğin üreticinin bir önceki yıl traktör alabilmesi için yaklaşık 45 bin 450 kg ürün satması gerekmişken bu yılda aynı ürünü alabilmesi için yaklaşık

91 bin kg ürün satması; tohum ekici makine alabilmesi için yaklaşık 10 bin kg ürün satması gerekmişken yaklaşık 17,5 bin kg ürün satması gerekmiştir.

Tablo 17: 2021 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	2,05	Elektrikli Süpürgeler	368,423
Mısır	1,70	Çamaşır makinesi	1.648,382
Arpa	1,88	Bulaşık makineleri, ev tipi	1.544,191
Çeltik	4,31	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	1.097,040
Nohut (Kuru)	6,23	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	123,248
Kuru Fasulye	8,89	Elektrikli saç kurutma makineleri	76,033
Mercimek	5,38	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	80,065
Taze Fasulye	5,56	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	168,669
Domates	2,29	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	658,551
Kapya Biber	2,16	Deriden pantolon ve etekler	1.256,603
Patates (Tatlı)	1,36	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	29,071
Soğan	0,90	Diğer spor ayakkabılar	80,412
Ceviz	25,45	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	13,691
Fındık	22,12	Yıkama ve temizleme müstahzarları	3,150
Tereyağı	-	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	229.583,477
Zeytin	8,77	Ot ve saman balyalama makineleri	83.776,118
Elma (Amasya)	3,00	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	16.648,458
Muz	5,18	Süt sağma makineleri	2.572,423
Kavun	1,77	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	56,107
Sığır Eti	43,52	Traktörler (motor gücü <= 37 kW)	138.363,105
İnek Sütü	2,77	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	7.213,322
Yumurta	8,91	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	34.824,660
Bal	50,73	Tarımda, bahçivancılıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2021 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 17'ye göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 180 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 39,05 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,5 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 112 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 250 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 17 bin kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 271 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 59 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 2,5 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 169 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için

yaklaşık 1 bin 890 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 25 bin 600 kg patates satması gerekmektedir.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 16,7 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,7 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin 370 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 116,3 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 500 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 42 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 9,2 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,4 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 26 bin 170 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 293,5 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin 970 kg zeytin satması gerekmektedir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 123 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 26,7 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1,05 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 76 bin 550 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 857,5 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 11 bin 600 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 8,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,8 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,05 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 400 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 59 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 761,3 kg sığır eti satması gerekmektedir.

Bu tabloda, patates üreticisinin daha önceki yıllarda olduğu gibi burada da bir sanayi ürünü alabilmesi için satacağı tarım ürün miktarının arttığı görülmektedir. Örneğin üreticinin bir önceki yıl bir adet kazak, süveter vs alabilmesi için 51,5 kg ürün satması gerekmişken bu yılda 59 kg ürün satması, bir önceki yıl traktör satın alabilmesi için 91 bin 500 kg ürün satması gerekmişken bu yılda yaklaşık 169 bin kg ürün satması gerekmiştir. Bu yılda fındık üreticisinin de patates üreticisine benzer şekilde bir sanayi ürünü satın alabilmesi için satacağı ürün miktarının arttığı dikkat çekmektedir. Örneğin üreticinin bir adet fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için bir önceki yıl 1 bin ürün satması gerekmişken, bu yılda aynı ürünü alabilmesi için 1 bin 500 kg ürün

satması zorunludur. Benzer şekilde sığır eti üreticisinin de bir önceki yıl bir adet süt sağma makinesi alabilmesi için 50 kg ürün satması gerekmişken bu yılda aynı ürün için 59 kg ürün satmak zorunda kaldığı göze çarpmaktadır.

Tablo 18: 2022 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	5,40	Elektrikli Süpürgeler	723,561
Mısır	4,50	Çamaşır makinesi	3.313,671
Arpa	4,87	Bulaşık makineleri, ev tipi	3.154,687
Çeltik	10,46	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	1.668,155
Nohut (Kuru)	14,79	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	297,248
Kuru Fasulye	18,06	Elektrikli saç kurutma makineleri	129,071
Mercimek	10,59	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	143,430
Taze Fasulye	13,58	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	340,808
Domates	6,44	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	1.319,210
Kapya Biber	8,91	Deriden pantolon ve etekler	1.847,989
Patates (Tatlı)	4,77	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzlü bot vb. ayakkabılar	66,424
Soğan	3,23	Diğer spor ayakkabılar	149,645
Ceviz	42,05	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	23,230
Fındık	38,08	Yıkama ve temizleme müstahzarları	4,584
Tereyağı	-	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	470.736,772
Zeytin	16,48	Ot ve saman balyalama makineleri	153.601,187
Elma (Amasya)	7,41	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	-
Muz	13,01	Süt sağma makineleri	5.148,671
Kavun	4,04	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	130,671
Sığır Eti	87,06	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	-
İnek Sütü	6,46	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	17.470,789
Yumurta	20,53	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	66.272,177
Bal	97,89	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	-

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2022 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 18'e bakıldığında, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 134 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 26,5 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,9 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 87 bin kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 954 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 12 bin 270 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 152 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 30 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 1 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit

traktör alabilmesi için yaklaşık 99 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 080 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 13 bin 900 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 19 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 3,8 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 10 bin 379 kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 116 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 575 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 44 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 9 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,3 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 28 bin 560 kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 312,5 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 4 bin 022 kg zeytin satması şarttır.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 97,7 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 19,5 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,3 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 63 bin 550 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 695 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 8 bin 950 kg elma satması gerekmektedir.

Sığır eti üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 8,5 kg sığır eti; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,8 kg sığır eti; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,07 kg sığır eti; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 5 bin 275 kg sığır eti; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 59 kg sığır eti; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 800 kg sığır eti satması zorunludur.

Bu tabloda dikkat çeken unsur, tarım ürünleri üreticilerinin bir önceki yıla göre aleyhine gelişen bir durumun olmamasıdır.

Tablo 19: 2023 Yılı Tarım ve Sanayi Ürünleri ve Fiyatları

TARIM ÜRÜNLERİ (KG)	TARIM ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)	SANAYİ ÜRÜNLERİ (ADET)	SANAYİ ÜRÜNLERİ FİYATLARI (TL)
Durum Buğdayı	7,64	Elektrikli Süpürgeler	1.083,609
Mısır	5,52	Çamaşır makinesi	5.233,563
Arpa	6,24	Bulaşık makineleri, ev tipi	4.862,915
Çeltik	17,84	Elektrikli ocaklar (en az bir fırını ve bir ısıtma levhası olan, ev tipi)	2.430,510
Nohut (Kuru)	23,72	Elektrikle çalışan buharlı ütüler	585,656
Kuru Fasulye	32,38	Elektrikli saç kurutma makineleri	237,936
Mercimek	12,27	Kadınlar veya kız çocukları için kazak, süveter, sweatshirt (s-shirt), yelek ve hırka	52,478
Taze Fasulye	29,35	Erkekler veya erkek çocukları için yağmurluklar, paltolar, kabanlar, pelerinler	622,946
Domates	12,49	Deriden ceket, mont ve renkli spor ceketler	2.586,341
Kapya Biber	17,25	Deriden pantolon ve etekler	2.705,870
Patates (Tatlı)	7,88	Ayak bileğine kadar olan su geçirmez kauçuk ve plastik yüzölçümü bot vb. ayakkabılar	158,944
Soğan	7,53	Diğer spor ayakkabılar	287,291
Ceviz	70,43	Not defterleri, mektup bloknotları, bloknotlar	35,411
Fındık	68,63	Yıkama ve temizleme müstahzarları	5,557
Tereyağı	-	Traktörler (motor gücü > 59 kW)	888.956,270
Zeytin	40,41	Ot ve saman balyalama makineleri	254.009,892
Elma (Amasya)	13,03	Sulama cihazları (tarımsal veya bahçecilikte kullanılan)	71.565,005
Muz	16,25	Süt sağma makineleri	7.430,986
Kavun	10,30	Hazır balık ağları, suni ve sentetik ipliklerden	152,066
Sığır Eti	-	Traktörler (motor gücü ≤ 37 kW)	-
İnek Sütü	11,23	Yabani ot temizleyicileri ve çapalayıcılar	22.798,418
Yumurta	34,44	Tohum ekiciler, fide dikim ve söküm makineleri	123.851,504
Bal	173,57	Tarımda, bahçivanlıkta, ormancılıkta kullanılan yabalar ve diğer el aletleri	414.456,19

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2023 yılı tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünleri fiyatlarının incelendiği Tablo 19'a göre, buğday üreticisinin 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 142 kg buğday; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 7 kg buğday; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg buğday; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 116,5 kg buğday; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 973 kg buğday; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 16 bin 200 kg buğday satması gerekmektedir.

Patates üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 137,5 kg patates; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 6,7 kg patates; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,7 kg patates; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 113 bin kg patates; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 944 kg patates; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 15 bin 700 kg patates satması zorunludur.

Fındık üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 15,8 kg fındık; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 0,8 kg fındık; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,08 kg fındık; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 13 bin kg fındık; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 108,3 kg fındık; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 1 bin 800 kg fındık satması gerekmektedir.

Zeytin üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 26,9 kg zeytin; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 1,3 kg zeytin; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,1 kg zeytin; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 22 bin kg zeytin; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 184 kg zeytin; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 3 bin 065 kg zeytin satması elzemdir.

Elma üreticisinin ise 1 adet elektrikli süpürge alabilmesi için yaklaşık 83,2 kg elma; 1 adet kazak, süveter vs alabilmesi için yaklaşık 4 kg elma; 1 adet yıkama ve temizleme müstahzarları alabilmesi için yaklaşık 0,5 kg elma; 1 adet motor gücü 37 kW'dan küçük veya eşit traktör alabilmesi için yaklaşık 68 bin 224 kg elma; 1 adet süt sağma makinesi alabilmesi için yaklaşık 570,3 kg elma; 1 adet tohum ekici, fide dikim ve söküm makinesi alabilmesi için yaklaşık 9 bin 500 kg elma satması şarttır.

Bu tabloda, buğday üreticisinin bir adet traktör alabilmesi için bir önceki yıla göre 29,5 bin kg daha fazla ürün satması gerektiği, patates üreticisinin de buğday üreticisine benzer şekilde bir adet traktör alabilmesi için bir önceki yıla göre 14 bin kg daha fazla ürün satması gerektiği dikkat çekmektedir.

3.2.2.2. 2005-2023 Dönemi Tarım İç Ticaret Hadleri

Bu başlık altında, 2005-2023 dönemini kapsayan iç ticaret hadleri hesaplanacak ve bulguları tablo ve grafik şeklinde sunulup analiz edilecektir.

Yapılacak analiz için, tarım ürünleri fiyat verileri TÜİK'ten bilgi talebi oluşturularak, sanayi ürünleri fiyat verileri ise TÜİK'in yıllık yayımladığı kamuya açık istatistiksel raporlardan elde edilmiştir. TÜİK'ten oluşturulan talep doğrultusunda elde edilen tarım ürün fiyatları eksiksizken, kamuya açık istatistiksel verilerden elde edilen sanayi ürün fiyat serileri tüm yıllarda eksiksiz sunulmamıştır. Ürün bazında bazı sanayi ürünlerinde ve bazı yıllarda fiyat kaydı "gizlilik" ilkesi kapsamında verilmemektedir. Bu durum, çalışmada kullanılan veri setinin tam değil, ulaşılabilir bir alt kümesi olduğunu göstermektedir. Yani verilerin tamamına ulaşamadığından tamamını temsil eden bir parçası kullanılmıştır. Bu nedenle iç ticaret hadleri hesaplanırken tüm yıllarda verisi tam

olan sanayi ürünleri hesaplamaya dahil edilmiştir. Ayrıca hesaplamaya katılan tüm sanayi ürün fiyatlarına KDV ve ÖTV dahil edilmemiştir.

2005-2023 dönemini kapsayan iç ticaret hadleri hesaplamasında tarım ve sanayi ürün fiyatlarının karşılaştırılması amacıyla “*Carli Fiyat Endeksi*” uygulanmıştır. Carli fiyat endeksi, her bir ürünün fiyatındaki değişim oranını baz alır ve bu oranların basit aritmetik ortalamasını hesaplar (Diewert, 1995). Carli Fiyat Endeksinde aşağıdaki formül kullanılmaktadır:

$$\text{Endeks}_t = \frac{1}{n} \sum_{i=0}^n \left(\frac{P_{it}}{P_{i0}} \right) \times 100$$

Burada P_{it} ürün i 'nin t yılındaki fiyatı, P_{i0} ise 2005 yılı baz fiyatıdır. Bu yöntem, ürünlerin fiyat değişimlerini eşit aralıklı değerlendirir ve miktar ağırlıkları dikkate alınmadığı için diğer hesaplama yöntemi olan klasik Laspeyres endeksinden farklıdır. Ancak Carli Fiyat Endeksi, veri eksikliği olan durumlarda (örneğin baz yıl miktarına ulaşamayan çalışmalarda) yaygın olarak kullanılan basit ve uygulanabilir bir alternatiftir (ILO, 2004; Gábor ve Vermeulen, 2014). İç Ticaret Hadleri (İTH), çiftçinin kendi ürününden eline geçen fiyatlarla sanayi ürünlerini alabilmek için ödediği fiyatlar arasındaki durumu ortaya koyan bir ölçektir (Mencet Yelboğa vd., 2019: 8).

Bu bağlamda iç ticaret hadleri de bu endekse dayalı olarak şu şekilde hesaplanmıştır:

$$\text{İç Ticaret Hadleri}_t = \frac{\text{Tarım Endeksi}_t}{\text{Sanayi Endeksi}_t}$$

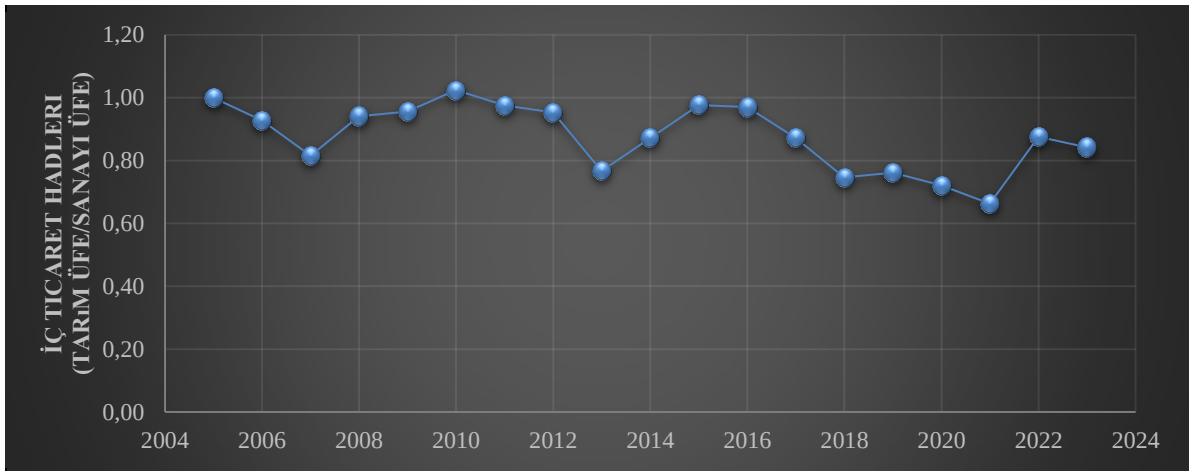
İç Ticaret Hadleri (İTH) için “1” değeri, iki sektörün fiyatlarının aynı oranda artış gösterdiği noktayı ifade eder. Dolayısıyla:

- İTH=1: Tarım ve sanayi ürünleri fiyatları eşit oranlı artmıştır. Tarım sektörü, sanayiye göre ne avantajlı ne de dezavantajlı durumdadır. Bu durum, sektörel gelir paylaşımı açısından nötr bir görünüm sunar.
- İTH>1: Tarım ürünleri fiyatları sanayi ürünlerinden daha fazla artmıştır. Bu durumda tarım sektörü lehine bir durum söz konusudur. Tarımsal ürünlerin görece değer kazanması, çiftçilerin gelir seviyesini artırabilir.
- İTH<1: Sanayi ürünleri fiyatları tarım ürünlerinden daha fazla artmıştır. Bu durumda tarım sektörü aleyhine bir durum ortaya çıkar. Tarım girdilerinin (çoğu sanayi ürünüdür) daha pahalı hale gelmesi, tarımsal üretim maliyetlerini artırabilir ve tarımsal gelirleri düşürebilir.

Tablo 20: 2005-2023 Dönemi İç Ticaret Hadleri

Yıllar	İç Ticaret Hadleri	Yıllar	İç Ticaret Hadleri
2005	1,00	2015	0,98
2006	0,93	2016	0,97
2007	0,82	2017	0,87
2008	0,94	2018	0,75
2009	0,96	2019	0,76
2010	1,02	2020	0,72
2011	0,98	2021	0,66
2012	0,95	2022	0,88
2013	0,77	2023	0,84
2014	0,87		

Grafik 1: 2005-2023 Dönemi İç Ticaret Hadleri

Yukarıdaki Tablo 20 ve Grafik 1, 2005-2023 döneminde tarım ürünlerinin fiyatlarının sanayi ürünleri fiyatlarına oranını ifade eden iç ticaret hadlerini göstermektedir. Bu oran, tarım ürünlerinin göreceli fiyat gücünü, başka bir deyişle, tarım sektörünün sanayi sektörüne karşı ticari pozisyonunu ortaya koymaktadır.

2006 yılında iç ticaret hadleri 0,93 seviyesinde olup, tarım ürünlerinin fiyatları sanayi ürünleri fiyatlarına oldukça yakın seyretmiştir. İç ticaret hadleri oranı 2007 yılında 0,82 seviyesine gerileyerek tarım sektörü aleyhine bir gelişme göstermiştir. Ancak 2008 yılında 0,94, 2009 yılında 0,96 seviyesine yükselerek kısmi bir toparlanma sürecine girmiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise oran 1,02 ile en yüksek seviyeye ulaşmış olup tamamen tarım sektörünün lehine bir durum gerçekleşmiştir.

İç ticaret hadleri oranı 2011 yılında 0,98 ve 2012 yılında 0,95 seviyesine düşerek tarım ürünlerinin fiyatları sanayi ürünleri fiyatlarına oldukça yakın seyretmiştir. Ancak 2013 yılında oran 0,76 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu, tarım ürünlerinin sanayi ürünlerine göre daha az değerlendirildiğini göstermektedir. İç ticaret hadlerinde 2014-2017 arasında tarım ürünleri lehine kısa

sürekli bir toparlanma yaşanmış; ancak bu, sürdürülebilir bir iyileşme trendi oluşturmamıştır. Zira iç ticaret hadleri oranı, 2014 yılında 0,87 seviyesine ulaşmış, ancak bu oran 2015 yılında 0,98 ve 2016 yılında 0,97 seviyelerine yükselerek tarım ürünleri fiyatları ile sanayi ürünü fiyatları birbirine yakın düzeyde olmuştur.

2017 yılından sonra iç ticaret hadleri oranı 0,80'in altına inmiş ve tarım ürünleri fiyatları sanayi ürünleri fiyatları karşısında gerilemiştir. Söz konusu oran, 2018 yılında 0,75; 2019 yılında 0,76 ve 2020 yılında 0,77 seviyelerine gerileyerek benzer bir eğilim göstermiştir. Bu düşüş eğilimi 2021 yılına kadar sürmüştür ve 2021 yılında oran 0,66 ile incelenen dönem içerisindeki en düşük seviyesine ulaşmıştır. İç ticaret hadleri 2022 yılında 0,88 seviyesine ulaşsa da, tarım sektörü için hâlâ dezavantajlı bir fiyat düzeyi söz konusudur. 2023 itibarıyla oran tekrar 0,84 civarına inerek kırılgan yapının sürdüğünü göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2005-2023 yılları arası iç ticaret hadlerinin tarım sektörünün aleyhine olacak şekilde seyrettiği görülmektedir. Buradan hareketle bu yıllar arası çiftçinin fakirleşme yaşadığı söylenebilir.

3.3. Türkiye’de Kentleşme Sürecinin Tarım Kaynaklı Kırsal Yoksulluk İle İlişkisi

Sanayileşmeyle birlikte hız kazanan kentleşme süreci, ülkelerde farklı dönemlerde ve değişen yoğunluklarda gerçekleşmiştir. Bu farklılıkların yaşanmasında ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel koşulları etkili olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kentleşme süreci daha geç gerçekleşmiştir. Türkiye de diğer gelişmekte olan ülkeler gibi kentleşme sürecine ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel faktörlerinden kaynaklı 20. yy’da girebilmiştir.

Türkiye’de, Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı’dan gelen sosyo-mekansal yapıların etkisi sürmekteydi ve modern anlamda kentleşme düşüncesinin yaşanması için bu yapıların aşılması gerekliydi. Şöyle ki, Osmanlı döneminde kentlerin genel yapısı, kurumsallaşmamış, ulaşım ağları kentlere ulaşılabilirlikte yeterli olmayan, yerel yönetimlerin güçsüz olduğu birtakım özellikler üzerine kuruluydu (Şengül, 2001: 68). Türkiye, modern anlamda kentleşme hareketlerini böyle bir yapı üzerinde inşa etmek zorundaydı. Bu nedenle Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye, etkili bir kontrol ve örgütlenme yapısına sahip olabilmek ve modern bir devlet yapısına dönüşebilmek için bazı adımlar atmıştır.

Yeni bir devletin temelleri atılırken, modern anlamda inşasını bütün ülkeye yaymak için kentleşme bir fırsat olarak görülmüş ve ilk adım olarak Ankara başkent ilan edilmiş, örnek şehir olarak seçilmiştir (Tekeli, 2011: 65-66). Daha sonra Ankara’yı modern bir kente dönüştürebilmek için 1928 yılında Ankara Şehir İmar Müdürlüğü kurulmuş, 1930 yılında 1580 Sayılı Belediye Kanunu çıkarılmıştır (Tekeli, 2009: 113-114). Ankara’da şehircilik anlamında gösterilecek başarının aynı zamanda Cumhuriyetinde başarısı olacağı fikri bu dönemde Ankara için geliştirilen politikaların temelini oluşturmuştur.

Zamanla, kentleşme hareketi diğer illeri de kapsayıcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle ikinci adım olarak demir yolları yapılmıştır (Tekeli, 2009: 111). Demir yollarının artırılmasıyla Ankara ile diğer illerin bağlantısı kurularak kentleşmenin genişletilmesi hedeflenmiştir. Daha sonra, Marmara ve Ege bölgesi dışında nüfusu 10 bini aşmayan ve demiryolları geçen yerleşim yerleri öncelik alınarak fabrikalar kurulmuştur (Keleş, 2023: 404). Böylelikle geri kalmış bölgelerin de kalkındırılması ve modern bir yapıya kavuşturulmasına yönelik girişimler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1950 öncesinde Türkiye’de tüm ülkenin kentleşmesi için adımlar atılsa da, kentleşme daha çok Ankara merkezli olmuştur. Öyle ki Ankara’nın başkent olmasıyla birlikte Ankara’ya göçler artmış ve başkent sürekli göç alan bir kente dönüşmüştür (İrdem ve Lenger, 2021: 337-338). 1950 öncesinde Ankara göçlere bağlı olarak nüfusu %6’nın üzerinde artan tek kent olmuştur (Işık, 2005: 61). Yaşanan göçler Ankara’da barınma sorununu ortaya çıkarmış ve bu sorunun çözümü içinse yeni politikalar devreye sokulmuştur. Bu kapsamda toplu konut projeleri yapılmış, kooperatifçiliğe eğilim artmış, Ankara’nın modern bir kent olabilmesine yönelik olarak da şehir planlamaları ve imar faaliyetlerine yönelik ilk düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (İrdem ve Lenger, 2021: 340).

Ankara’nın başkent ilan edilmesiyle, kentleşme hareketleri artsa da Türkiye geneline bakıldığında, 1950 öncesinde önemli bir kentleşme hareketi yaşanmamış olması göze çarpmaktadır. 1923-1950 dönemi ülke geneline yeni kurulan devletin siyasal, ekonomik ve sosyal anlamda yeniden şekillendiği bir dönem olduğu için kentleşme bu dönemde oldukça yavaş ilerlemiş ve Ankara dışındaki illerin nüfusu doğum ve ölüm oranına göre artmıştır. Ayrıca 1929 ekonomik krizi ve ikinci dünya savaşı gibi olumsuz gelişmeler ülke politikasının sürekliliğini olumsuz etkilemiş ve ülke genelini kapsayacak bir kentleşme hareketine imkân vermemiştir.

Türkiye’de gerçek anlamda kentleşme hareketi 1950’li yıllardan sonra olmuştur. Zira bu döneme kadar kır nüfus oranı ortalama %75’iken, kent nüfus oranı ortalama %25 şeklinde seyretmiştir (Sağlam, 2016: 259). Bu dönemden sonra birçok unsur ülkenin kentleşme sürecini etkilemiştir.

1950’li yıllardan itibaren kırsal yoksulluğun giderek derinleşmesi, özellikle genç nüfus başta olmak üzere kırsal alanlarda yaşayanların kentlere doğru kitlesel göçünü tetiklemiştir. Bu dönemde kentleşme hareketini etkileyen unsurlardan biri de 1948-1950 yılları arasındaki Marshall Yardımlarıdır. Çünkü Türkiye 1948 yılı sonrası bu yardımlarla tarımda makineleşme sürecine girmiştir. Marshall yardımıyla birlikte ülkede, tarımda makineleşme, tarım girdilerinde artış, tohum dağıtımı, tarımda doğal şartlara bağımlılığın azalması ve karayolu ulaşım ağında ilerleme yaşanmıştır (Tekeli, 2010: 70-72). Nüfusun %80’inin tarım sektöründe çalışması, çiftçilerin tarımsal üretimde kullandıkları yöntemleri ve mevcut teknolojilerinin yetersiz olması nedeniyle bu

yardımların büyük çoğunluğunun tarım sektörüne ayrılması planlanmaktaydı (Karaman ve Yavuz, 2016: 4).

Tarım sektöründe Marshall yardımı ile başlayan modernleşme bu sektörde ihtiyaç fazlası emeğin ortaya çıkmasına neden olurken, özellikle büyük kentler 1950'lerden itibaren emek fazlası nüfusun hedefi haline gelmiştir. Yani tarımda yaşanan gelişmelerle atıl duruma düşen tarım işçileri kentlere yönelerek kentleşmeyi hızlandırmıştır. Zira ülkeye Marshall yardımları ile çok sayıda traktör, kombine hasat makinesi ve benzer makinelerin girmesiyle makineler insan gücünün yerini almış, yarıcı ve kiracıların statüsü tarımsal işçiye dönmüştür (Kıray, 2007 :69).

Diğer yandan ikinci Dünya savaşından sonra geri kalmış ülkelerin kalkınmayı sanayileşme ve tarımda makineleşme ile gerçekleştirmek istemeleri kırsalda işsiz kalan kesimi kentlere doğru yönlentmiş ve kentleşmeyi artırmıştır. Ayrıca ulaşım ağlarının gelişmesi 1950 sonrası kentleşmeyi etkileyen diğer bir unsur olmuştur. Ulaşım ağlarının gelişmesi ulusal ve uluslararası pazarlara üretim yapılmasını kolaylaştırmıştır. Karayollarının gelişmesi nüfusun seyyalitesinin artmasını sağlamış ve kentlere göçü kolaylaştırmıştır.

1950-1980 döneminde tarımda yaşanan gelişmeler üretim ve verimliliği artırmış olsa da, sanayi ürünleri fiyatlarının tarım ürünlerine kıyasla daha hızlı yükselmesi, 1960'lı yıllarda iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine dönmesine yol açmış; bu durum ise sektörde çalışan nüfusun yoksullaşmasına neden olmuştur. Yani bu dönemde tarım sektöründe çalışan nüfusun alım gücü düşmüş, sektörde çalışan nüfusun yaşam standartı gerilemiştir. Zira Kip (1980)'in 1963-1979 dönemi; Çolakoğlu (1986)'nın 1963-1985 dönemi; Candan (2009)'ın 1963-1979 dönemi iç ticaret hadleri hesaplamalarında iç ticaret hadlerinin çoğu yıllarda tarımın aleyhine geliştiği sonuçlarına ulaşmaları bunu desteklemektedir.

İç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesi Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren kırsal ve kentsel nüfus oranlarındaki değişimin kentsel nüfus lehine sürekli artan bir seyirde gerçekleşmesine neden olmuştur. Öyle ki iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine olması nüfusun yoksullaşmasına ve kentlere göçüne neden olmuştur. Zira 1950 yılında %25 olan kentsel nüfus 1980 yılında %43,9' a yükselmiştir (Ertekin ve Kırca, 2017: 46). Kentleşme oranının bu dönemden sonra neredeyse iki kat artması ülkede yaşanan kentleşme hızını açıkça göstermektedir.

Kentleşme hızı artmasına rağmen devlet, kentsel alanlara yatırımı minimal seviyede tutmuş ve ithal ikameci anlayışa dayalı sanayileşme politikası uygulamıştır (Şengül, 2001: 76-77). Bu politika ile daha önce yurt dışından ithal edilen bir mal yurt içinde üretilmeye çalışılmıştır (Olgun, 1980: 378). İthal ikameci sanayileşmeyle birlikte yerli sanayicinin büyümesi ve iç pazarın genişlemesine öncelik verilmiştir (Koyuncu, 2015:36). Bu politika kapsamında devlet kentsel alt

yapıya kaynak ayırımını sınırlı tutmuş ve kentsel alt yapıya daha çok, küçük sermaye yatırım yapmıştır.

Türkiye’de 1980 yılına kadar küçük ölçekli sermayenin yapsat tarzı konut üretim modeliyle kentsel alanlara yatırımlar olmuş ve kentlerin bu şekilde büyümesi hedeflenmiştir. Bu anlayışla gelişen kentlerde yağ lekeli biçiminde büyüme olarak ifade edilen büyüme yaşanmıştır (Tekeli, 2009: 123). Küçük ölçekli sermayenin inisiyatifine bırakılan kentleşmeye devlet müdahalesi minimum seviyelerde olmuştur.

Bu dönemde artan göçlerle birlikte hızlanan kentleşmeye rağmen devletin kentsel alt yapıya kaynak ayırmasının sınırlı olması konut açığına yol açmıştır (Tekeli, 2009: 118). Konut açığı da ülkede kısa vadeli çözüm olarak görülen ancak uzun vadede ciddi sorun olan gecekondu sorununa dönüşmüştür. Dengesiz kentleşmeye neden olan gecekondu ise devletin tavrı yıllar içerisinde farklılık göstermiştir. Şöyle ki, 1950-1960 yılları arasında, gecekondu devletin alternatif bir çözüm üretememiş, gecekondu karşısında yıkımcı ve yasaklamacı bir politika uygulamış; 1960 sonrasında ise gecekondu yaşayan insanların oy deposu olarak görülmesi, gecekondu devlete ek bir maliyet getirmemesi ve emeğin yeniden üretimini ucuzlatarak kalkınmaya yarar sağlaması düşüncesiyle gecekondu bakış açısında yumuşama olmuştur (Şengül, 2001: 80-83).

Türkiye’de 1950 yılından sonra hızlanan kentleşme olgusunun sağlıklı ilerlemesi sonucu ortaya çıkan diğer bir sorun ise işsizlik ve kayıt dışılıktır. Zira kente gelen eğitim seviyesi düşük insanlar kente geldikten sonra nitelikli bir iş bulamayarak işsiz kalmışlardır. İşsiz kalan insanlar, kentin formel ekonomisinin dışında kalan enformel sektörlerde çalışarak kentlerde enformel sektörün oluşumuna yol açmışlardır (Türk, 2016: 67). Yani kırdan işsiz kalan bireylerin kente geldikten sonra hizmet ve sanayi sektöründe iş bulamayıp işsiz kalmaları, işportacılık, ayakkabı boyacılığı gibi işlere yönelmeleri kayıt dışılığa neden olmuştur.

1980 sonrasında ise, ülkenin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda kentleşme farklı boyut kazanmıştır. Öncelikle ithal ikameci sanayileşme politikasından ihracata dayalı kalkınma politikasına geçilmiş; alt yapı yatırımlarına önem verilmiş, sermaye piyasalarının, serbest ticaret ve üretim bölgelerinin kurulması gibi küresel ekonominin gerektirdiği yeni kurumlar geliştirilmiştir (Tekeli, 2009: 129-130). Bu dönemde Toplu Konut İdaresi kurulmuş, yerel yönetimlere imar planı yapma ve onama yetkileri verilmiş ve söz konusu yönetimlerin mali kaynaklarının artırılmasına yönelik mevzuatlar çıkarılmıştır (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 262).

1980 sonrasında, merkezi yönetimden aktarılan kaynaklar yerel yönetimler aracılığıyla uzun süredir ihmal edilen kentsel altyapıya yönlendirilmiş, büyük ölçekli sermaye de devlet ihaleleri yoluyla kentsel alana yatırım yapmaya başlamıştır. Bu dönemde devletin ekonomik kaynağını alt

yapı, ulaşım, konut gibi önceki yıllarda ihmal edilmiş alanlara yönlendirmesiyle kentsel rantlar artmış ve bu nedenle kentler, küçük ölçekli sermayenin alanından çıkarak büyük ölçekli sermayenin cazibe alanına girmiştir (Şengül, 2001: 86-87).

1980 sonrasında kentleşme sürecini etkileyen gelişmelerden biri de 1970’li yıllardan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan, devleti korumacı politikalardan uzaklaştırıp müdahale alanını sınırlayan serbest piyasa düzenini savunan neoliberal iktisat politikasıdır. 1980’li yıllardan sonra tarım politikalarının belirlenmesinde etkili olan bu neoliberal politikalar doğrultusunda tarımsal kredilerin faizleri yükseltilmiş, desteklenen ürünlerin sayısı azaltılarak taban fiyat uygulamalarından vazgeçilmiştir (Diktaş Yerli ve Oktik, 2022: 275). Yani devlet, neo liberal politikalar gereğince pek çok alandan geri çekilmiş ve ülkede serbest piyasa ekonomisi ön plana çıkmıştır.

Ayrıca ülkede, kırsalda örgütsel yapıların aktif rol üstlenmemesi, tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin yetersiz olması nedeniyle çiftçilerin eğitim seviyesinin düşük olması, tarıma gerekli finans desteklerinin sağlanamaması nedeniyle çiftçinin üretim yapmak için gerekli maddi imkana sahip olmaması gibi nedenler tarımsal üretimin düşüklüğüne ve verimsizliğine, dolayısıyla da kırsalda geçimini tarımla sağlayan kesimin yoksullaşmasına neden olmuştur. Bunların yanında tarımda makineleşmeye bağlı nüfus fazlasının olması, miras yoluyla toprakların bölünmesi, çiftçilerin pazara erişiminin sınırlı olması, tarımsal üretimden elde edilen gelirin düşüklüğü ve toprak reformu gibi tarımsal kaynaklı nedenler kırsalda yaşayan kesimin yoksulluğunun artmasına sebep olmuştur.

Tüm bunlar iç ticaret hadlerinin tarım sektörünün aleyhine olan durumun devam etmesine neden olmuştur. Yani tarım sektöründe çalışan nüfusun 1950’li yıllarda düşen alım gücü 1980’li yıllardan sonra da devam etmiş, kırsal nüfusun yoksulluğunun derinleşmesine sebep olmuştur. Zira Çolakoğlu (1986)’nın 1963-1985 dönemi; Kabul (1999)’un 1987-1996 dönemi; Candan (2009)’ın 1981-2005 dönemi; Darsara (1992)’nın 1970-1990 dönemi iç ticaret hadleri hesaplamalarında bu yıllar arası belli dönemlerde iç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine gelişse bile dönemin çoğu yıllarında iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine geliştiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Hatta Candan (2009), 2000 yılları sonrası dönemde aleyhe gelişen durumun giderek arttığına vurgu yapmıştır. 2005-2023 yılları arası iç ticaret hadlerinin tarımın lehine mi yoksa aleyhine mi geliştiğini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada ise, tarımın aleyhine gelişen durumunun devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Zira bu çalışmada 2005 yılından 2010 yılına kadar iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine olduğu, 2010 yılında tarımın lehine bir durumun geliştiği, 2014-2017 yılları arası kısa süreli bir toparlanma olsa bile 2023 yılına kadar aleyhte olan durumun devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

1980’li yıllardan sonra iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine devam etmesi kırsal nüfusun yoksullaşmasına neden olurken bu yoksullaşma nüfusun kentlere yönelmesiyle sonuçlanmıştır. Tüm bunlar sonucunda ülkede kentsel nüfus oranı 1990 yılında %59, 2000 yılında %64,9 (Kızıroğlu, 2017: 161), il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2011 yılında %76,8, 2023 yılında ise %93 olmuştur (TÜİK, 2023b).

Ülkede tarım sektöründe yaşanan yoksullaşma kaynaklı hızlı göçler, çoğu zaman plansız ve kontrolsüz biçimde gerçekleştiğinden; kentlerde konut sorunu/ gecekondulaşma, işsizlik ve kayıt dışı istihdam, kentsel çöküntü, yabancılaşma, yozlaşma, kentlileşememe, alt yapı yetersizliği ve çevre sorunları gibi çok boyutlu sorunlara yol açmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, üretilen ürünlerin işlenmesi, üretim girdilerinin sağlanması ve satışı gibi birbirini izleyen faaliyetlerin bütünüdür. Temel görevi, toplumun beslenmesi için temel ihtiyaç maddelerini yeterli düzeyde ve nitelikli olarak temin etmek olan tarım sektörü, endüstriyel sektöre hammadde üretmek, toplumun sağlığını ve ruhsal dengesini korumak, kalkınmanın finansmanına kaynak oluşturmak, tarım dışı sektörlerle işgücü oluşturmak, milli gelire ve ihracata katkıda bulunmak, gıda ithalatının azaltılmasını sağlamak ve biyolojik çeşitliliği artırmak gibi işlevleri ile önem taşımaktadır.

Tarım sektörü, kırsal alanlarda yaşayan nüfusun temel geçim kaynağını oluşturduğu için kırsal kalkınmanın hem temel unsuru hem de çözüm aracıdır. Kırsal yoksulluk; düşük gelir düzeyi, sınırlı eğitim olanakları, yetersiz altyapı hizmetleri ve ekonomik çeşitliliğin azlığı gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanmakta, ancak bu sorunların merkezinde tarım sektöründe yaşanan sorunlar yer almaktadır. Tarımsal üretimde verimlilik, sürdürülebilirlik ve pazara entegrasyon gibi unsurlar, kırsal yoksulluğun azaltılmasında kilit rol oynamaktadır. Nitekim tarımın gelişmesi, kırsal kesimde yaşayanların gelirini artırmakta; sadece ekonomik refahı yükseltmekle kalmayıp aynı zamanda işsizliği azaltmakta, yaşam kalitesini artırmakta ve göç eğilimlerini dengeleyerek kırsal yoksulluğun sürdürülebilir biçimde azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Tarım sektörü, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kırsal yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkiye’de kırsal alanlar, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde tarıma dayandığı; buna karşın gelir düzeyinin düşük ve yoksulluğun yaygın olduğu bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, tarımı kırsal yoksulluğun azaltılmasında temel bir araç hâline getirmektedir. Dolayısıyla, tarım ile kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi doğru analiz etmek, etkili ve sürdürülebilir tarım politikalarının geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, kentleşme sürecine etki eden temel unsurlardan biri olan tarım uygulamalarının Türkiye ve çeşitli ülkelerin kentleşme sürecine etkisinin karşılaştırmalı analizini yapmak ve Türkiye’de bu uygulamaların geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunmak amacıyla yürütülmüştür. Bu kapsamda ilk olarak yerli ve yabancı literatürdeki birincil kaynaklardan yararlanılarak kentleşme ve kentleşmenin tarım sektörü ilişkisi ile gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de tarım uygulamalarına yönelik teorik alt yapı oluşturulmuştur. Ardından Türkiye’de kırsal yoksulluğun tarımsal yapı ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla tarım sektörünün iç ticaret hadleri tarihsel olarak analiz edilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak, Cumhuriyetin ilanından 2005 yılına kadar olan dönemde iç ticaret hadlerine ilişkin yapılan çalışmaların bulgularına yer verilmiştir. Daha

sonra, 2005-2023 yılları arasında TÜİK'ten elde edilen veriler doğrultusunda, Carli Fiyat Endeksi ile Türkiye'nin iç ticaret hadlerinin eğilimi belirlenerek tarım ve yoksulluk ilişkisi ortaya konulmuştur. Tüm bunlar bağlamında tarım sektörünün kentleşme sürecine etkisi değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda öncelikle gelişmiş ülkelerin tarımsal başarılarında etkili olan ve kentleşme sürecinin sağlıklı yaşanmasına katkı sağlayan tarımsal örgütlenmeleri; tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi sistemleri Türkiye ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çerçevede ilk olarak, gelişmiş ülkelerde tarımın güçlü yapısını şekillendiren temel unsurlardan biri olan tarımsal örgütlenmelerin Türkiye'ye kıyasla daha başarılı bir şekilde işlediği tespit edilmiştir.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal örgütlenme yapıları çok yönlü ve güçlü bir yapıya sahiptir. Bu çok yönlü ve güçlü yapıları sayesinde tarımsal örgütlenme gelişmiş ülkelerde tarımsal başarıda belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde örgütsel yapılar kamu ile iş birliği içerisinde hareket etmektedirler. Bu özellikleri ile tarım politikalarının hazırlanması ve uygulanması sürecinde üreticilerin sesini duyurmasına olanak tanırken, devletin tarım sektörünü daha planlı ve verimli bir şekilde yönlendirmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu yapılar, üreticilerin haklarını korumanın ötesinde, bilgi paylaşımı, yenilikçi uygulamaların benimsenmesi, finansmana erişim ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gibi birçok alanda etkin roller üstlenmektedir. Örgütsel yapı içerisinde gerek konsey/komisyonlar gerek kuruluşlar gerek ziraat odaları gerekse kooperatifsel yapılar, ülkelerin kırsal kalkınma, tarımsal üretim, gıda güvenliği ve pazar payı gibi birçok alanında kilit roller üstlenmektedirler.

Gelişmiş ülkelerde tarım politikalarının oluşturulmasında, bakanlığa bağlı ya da bakanlığın denetiminde faaliyet gösteren çeşitli konsey, komisyon ve kuruluşlar önemli roller üstlenmektedir. Bu örgütsel yapılar, tarım politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi amacıyla faaliyet göstermekte; araştırma, yönetim, teknik yardım, eğitim, hibe ve kredi dağıtımı gibi görevler üstlenmektedir. Bunların yanında örgütsel yapılar, hayvan ve bitki sağlığının korunması, gıda kalitesi ve güvenliğinin sağlanması, tüketicilerin bilgilendirilmesi, beslenme ve sağlık güvenliği, gıdaya erişim ve kriz önleme gibi konuların yanı sıra tarım ürünlerinin üretim, pazarlama ve kalite standartlarının yönetilmesi, tarımsal araştırma ve yenilik faaliyetlerinin yürütülmesi, çiftçilere finansal ve teknik destek sağlanması, tarım politikalarının uygulanması ve uluslararası ticaretin desteklenmesi gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin etkinliği de oldukça fazladır. Kooperatifler sayesinde gelişmiş ülkelerde çiftçiler girdi temininden ürünlerin pazarlanmasına kadar her aşamada daha düşük maliyetlerle, daha yüksek katma değer elde edebilmektedir.

Türkiye’de ise, tarımsal örgütlenmeler kendi alanlarında çeşitli faaliyetler yürüttükleri bile gelişmiş ülkeler gibi kapsamlı ve uzmanlaşmış merkezi denetim mekanizmalarına sahip değillerdir. Türkiye’deki tarımsal örgütlenmeler, gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında nicelik açısından yeterli olmalarına rağmen, idari ilişkiler ve merkezi denetim mekanizmaları bakımından gelişmiş ülkelerdeki örnekler kadar etkin olamamaktadır. Zira bu yapılar, türlerine göre farklı amaç ve hedefler barındırmakla birlikte, idare ile olan ilişkileri açısından yeterince etkin bir rol üstlenememektedir.

Türkiye’de tarım sektörü büyük ölçüde serbest piyasa koşullarına bırakılmış olmakla birlikte, sektörün doğası gereği bu sistem çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Ülkede üretici sayısının fazlalığına karşın alıcıların sınırlı olması, üretimin iklim ve doğa koşullarına bağımlılığı, arz esnekliğinin düşüklüğü ve fiyat dalgalanmalarının sık yaşanması, serbest piyasa mekanizmasının tarımda sağlıklı işleyişini engellemektedir. Buna karşılık gelişmiş ülkeler, güçlü kooperatifçilik anlayışı, etkin üretici birlikleri ve kurumsallaşmış tarımsal örgütlenmeleri sayesinde serbest piyasanın doğurduğu olumsuzlukları büyük ölçüde giderebilmekte, üretici ile tüketici arasındaki dengeyi koruyabilmekte ve dolayısıyla sömürüye açık olan serbest piyasa düzeninin etkisini minimize edebilmekte ve fiyat istikrarını sağlayabilmektedir.

Türkiye’de tarımsal örgütlenme daha çok bakanlık merkezli ve kooperatiflere dayalı bir yapı ile yürütülmektedir. Buna rağmen ülkede tarımsal üretimde kooperatiflerin rolü oldukça kısıtlıdır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında ise tarımsal üretimin büyük ölçüde kooperatifler aracılığı ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Örneğin Hollanda’da patates üretiminin %100’ü kooperatif işletmelerinde değerlendirilmekte, dünyanın en büyük nişasta işletmesi de kooperatiflerin kontrolünde faaliyet göstermektedir. Danimarka’da ise, süt üretiminin yaklaşık %95’i kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilirken, domuz etinin %89’u kooperatif kesimhanelerinde işlenmekte; yumurta üretiminde ise kooperatif yapılar, yüzyılı aşkın süredir kesintisiz olarak faaliyet göstermektedir (Morfi vd., 2021’den aktaran Sandhu vd., 2022: 54). Ayrıca gelişmiş ülkelerde kooperatiflerin pazar payı Türkiye’de göre oldukça yüksektir. Üretici örgütlerinin pazar payı ülkemizde binde 4 iken, AB genelinde bu oran yüzde 47, Hollanda’da da yüzde 95’tir (TZOB, 2017). Benzer şekilde Fransa’da, tarım-gıda sektöründeki gelirin %40’ı, perakende sektörünün %30’u ve banka mevduatlarının %60’ı kooperatifler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Büke, 2024). Finlandiya’da ise, tarım kooperatifleri sütte %97, ette ise %80 pazar payına sahiptir (Pallervo, 2025).

Türkiye’de üretici ürünüyle ilgili gelecek kaygısı yaşarken gelişmiş ülkelerde üreticiler örgütlenme yapıları sayesinde ürününün geleceği ile ilgili endişe yaşamamaktadır. Zira gelişmiş ülkelerde kooperatifler, çiftçilere girdi tedarik etmekte, ortaklarının üretimlerinin talep odaklı olarak işlenip pazarlanmasını planlamakta ve çiftçilerin ürünlerini satın almaktadır. Türkiye’de ise örgütsel yapının bu alanda zayıflığı çiftçileri piyasada belirli sayıda alıcılarla muhatap etmekte ve

ürününü değerinin altında satmak zorunda bırakmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kooperatifler ürünün üretiminden satışına kadar bütün süreçlerin kontrolünü ve yönetimini yürütmektedirler. Ayrıca gelişmiş ülkelerde kooperatifler ekilecek ürünün ne olacağına, ürünün ekilme ve yetiştirilme şartlarına karar verebilmekte, kısaca üretimin her aşamasında yer almakta; kooperatif yetkilileri ile çiftçilerin iş birliği içerisinde karar vermesini sağlamaktadır. Bunların yanında gelişmiş ülkelerde tarımsal kooperatifler çiftçilere hasat zamanı personel desteği vermektedir.

Ayrıca Türkiye’de kooperatifler daha çok kentsel alanlarda toplanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise kooperatifler hem kırsal alanda hem kentsel alanlarda aktiftirler. Örneğin ABD’de Kooperatif merkezlerinin %74’ü kırsal alanlardadır (European Commision [EC], 2020). Danimarka’da da tarımsal kooperatifler, kırsal ekonominin temelini oluşturmakla birlikte kırsaldan kente, çiftçiden tüketiciye, gençten yaşlıya kadar toplumunun tüm kesimlerine etki etmektedir (Sandhu, 2022 vd.: 58). Gelişmiş ülkelerde kooperatifler tek çatı altında toplanmış olup bu ülkelerde çiftçilerin çoğu kooperatiflere üyedir. Örneğin, Güney Kore’de kooperatifler Ulusal Tarım Kooperatifleri Federasyonu (NongHyup) çatısı altında, Japonya’da ise Tarım Kooperatifleri Grubu (JA Group) çatısı altında birleşmiştir. Kooperatif yöneticileri açısından bakıldığında ise gelişmiş ülkelerde yöneticilerin daha disiplinli ve özverili olduğu dikkat ekmektedir. Örneğin ABD’de Yasaların öngördüğü parametreler dışında hareket eden veya karar alma sürecinde gerekli özeni göstermeyen yöneticiler, üyelere, kooperatife veya üçüncü kişilere verdikleri zarardan şahsen sorumlu tutulmaktadır (J. Wadsworth ve Eversull, 2012: 50).

Çalışmada ulaşılan diğer bir sonuç, tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sistemlerinin gelişmiş ülkelerde Türkiye’den daha etkin ve başarılı olduğudur.

Gelişmiş ülkelerde Ar-Ge, eğitim ve yayım sistemleri tarım sektörünün verimliliğini, sürdürülebilirliğini ve rekabet gücünü artırmada temel unsurlardandır. Bu ülkelerde güçlü Ar-Ge altyapısı sayesinde yenilikçi tarım teknikleri geliştirilmekte, eğitim programları ile üreticilerin bilgi ve beceri düzeyi yükseltilmekte, yayım hizmetleri sayesinde ise bu bilgi ve teknolojiler doğrudan sahaya aktarılmaktadır. Böylelikle üretici, pazar ve çevre arasında dengeli bir ilişki kurulmakta; tarımsal üretimde kalite, verim ve sürdürülebilirlik sağlanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal Ar-Ge faaliyetleri, tarımın bilimsel temellere dayalı olarak gelişmesini sağlayan en kritik unsurlardan biridir. Bu ülkelerde Ar-Ge çalışmaları büyük oranda kamu kurumları, üniversiteler ve özel sektör iş birliği ile yürütülmektedir. Üniversiteler, araştırma enstitüleri, özel sektör ve kamu kurumları arasındaki iş birlikleri, bilgi üretimini hızlandırmakta ve yeniliklerin tarım sektörüne hızlı biçimde entegre edilmesini mümkün kılmaktadır. Böylece bu ülkelerde Ar-Ge faaliyetleri, üretim süreçlerini zenginleştirmekte ve tarımsal kalkınmanın sürekliliğini sağlamaktadır.

Türkiye ise tarımsal Ar-Ge'ye özellikle son yıllarda yatırımlarını artırmış, bu konuda gelişme kaydetmiş olsa bile gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında hala kaynak, insan gücü, teknoloji ve uygulamaya aktarım konularında yeterli değildir. Gelişmiş ülkelerde tarımsal Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı oldukça yüksekken Türkiye'de bu oran oldukça azdır. Zira Türkiye'de toplam Ar-Ge harcamaları içinde tarıma ayrılan pay %2,5'ken (URL-7) Güney Kore'de GSYİH'nin %5'i tarımsal Ar-Ge'ye ayrılmıştır. Ayrıca Çin, tarımsal Ar-Ge'ye 2022 yılında 6,6 milyar dolar ayırmıştır (Jowa State University, 2024).

Gelişmiş ülkelerde birçok kuruluş ve okullar tarımsal Ar-Ge çalışmalarını yürütmektedir. Örneğin Fransa'da Ulusal Tarım, Gıda ve Çevre Araştırma Enstitüsü ve Kalkınma İçin Uluslararası Tarımsal Araştırma İş birliği Merkezi gibi kuruluşlar ve Ulusal Tarımsal Eğitim Okulu ve Strazburg Ulusal Su ve Çevre Mühendisliği Okulu; ABD'de, Tarımsal Araştırma Servisi ve Ekonomik Araştırma Servisi kuruluşları; Danimarka'da Tarımsal İnovasyon, Danışmanlık ve Araştırma Kuruluşu tarımsal Ar-Ge faaliyetleri yürütmektedir. Buna karşı Türkiye'de bu yapıların Ar-Ge faaliyetleri sınırlıdır.

Gelişmiş ülkelerin Ar-Ge'de Türkiye'den daha iyi olmasını sağlayan diğer bir unsur da teknolojinin tarıma uygulanmasıdır. Örneğin Hollanda, kurduğu çevre koruyucu CO₂ düzey, nem, LED ışık, tesis sağlığı ve veri analizlerini izleyici sistemler sayesinde açık alanda elde edilebilecek ürün miktarının yaklaşık on katı kadar ürün hasadı yapmaktadır (Ercan vd., 2019: 262). Hatta Hollanda tarımsal teknolojiye yaptığı yatırımlarla işleme ve paketlenme alanında dünyada ön plana çıkmıştır. Çin ise çiftçilere makine satın almaları için sürekli olarak sübvansiyon sağlamış ve Nanjing, Taigu, Chengdu, Guangzhou ve Wuhan'da modern tarımı teşvik eden ulusal düzeyde tarım teknolojisi inovasyon merkezleri de kurmuştur (ACCLIME, 2022). Bunlara ek olarak gelişmiş ülkelerde Ar-Ge faaliyetleri üniversite, araştırma merkezleri ve özel sektör iş birliği içerisinde gerçekleştirilirken Türkiye'de daha çok devlet kurumlarınca gerçekleştirilmekte olup özel sektörün bu alana katılımı sınırlıdır. 2021 yılında Fransa'da işletmeler, tarımsal Ar-Ge'ye harcamalarının %49'unu (1,2 milyar avro) ayırmış olması bunu desteklemektedir.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal eğitim yapısı, modern tarımın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde güçlü ve kurumsal bir temele sahiptir. Bu ülkelerde üniversiteler, araştırma enstitüleri ve mesleki eğitim kurumları aracılığıyla üreticilere ve genç nesillere bilimsel bilgi, teknik beceri ve yenilikçi uygulamalar kazandırılmaktadır. Teorik eğitimin yanı sıra uygulamalı çalışmalar, çiftlik temelli öğrenme yöntemleri ve sektör-üniversite iş birlikleri, tarımsal eğitimin etkinliğini artırmaktadır. Bu ülkelerde yayım hizmetleri ise, Ar-Ge faaliyetleriyle elde edilen yeniliklerin ve eğitim yoluyla edinilen bilgilerin üreticiye etkin bir şekilde aktarılmasını sağlayarak bilgi akışını hızlandırmaktadır. Bu süreçte üniversiteler, araştırma kuruluşları, kamu kurumları ve özel sektör iş birliği içerisinde çalışmakta; çiftçi merkezli yaklaşımlar, uygulamalı eğitimler ve danışmanlık hizmetleriyle üreticilerin karar alma kapasitesi güçlendirilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde Türkiye’den farklı olarak tarımsal eğitimin en dikkat çekici özelliklerinden biri, eğitimin erken yaşlarda başlamasıdır. Türkiye’de tarımsal eğitim ortaokul ve liselerde çeşitli dersler aracılığı temel bilgiler şeklinde verilirken gelişmiş ülkelerde erken dönemlerde uzmanlık eğitimleri başlamaktadır. Örneğin Hollanda’da tarımsal eğitim ilkokuldan sonra başlamakta olup öğrenciler ortaokul düzeyinden sonra uzmanlık alanı seçmektedir. Ayrıca Fransa’da tarımsal eğitim 4. sınıftan itibaren, ABD’de ilkokul seviyesinden itibaren, Çin’de ise ortaöğretim düzeyinde verilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal eğitim, teorik bilginin yanı sıra araştırma olanakları, staj imkanları ve sektörle iş birliği imkanları da sunarak pratik deneyim kazandırmaya olanak sağlarken, Türkiye’de tarımsal eğitim ağırlıklı olarak teorik düzeyde olup uygulamalı eğitim olanakları sınırlıdır. Bununla birlikte Türkiye’de mesleki ve yaygın eğitim programları gelişmiş ülkelerdeki gibi kapsamlı ve sürekli olmayıp, yetişkin çiftçilerin beceri geliştirme fırsatları kısıtlıdır. Türkiye’de tarımsal eğitim tamamlandıktan sonra yaşanan gelişmeler doğrultusunda yayım hizmetleri ile revizyonlar yapılsa bile bu yeterli olmamakta ve çiftçiler yeniliklerden uzak kalmaktadır. Oysa gelişmiş ülkelerde belli yıllar arası diploma yenileme işlemleri yapılarak eğitimde süreklilik sağlanmaktadır. Bunlara ek olarak gelişmiş ülkelerde tarımsal eğitim üniversite ve devlet kurumları ile iş birliği içerisinde yürütülmekte olup kooperatiflerin tarımsal eğitimde payı oldukça yüksektir.

Türkiye’de çiftçilik için eğitim şartı aranmazken, gelişmiş ülkelerde bu iş için eğitim almak gereklidir. Hollanda’da tarımla uğraşan her çiftçinin tarımsal eğitime tabi tutulması buna örnek teşkil etmektedir. Türkiye’de tarımla ilgili bir alandan mezun olduktan sonra iş bulma oranı düşüken, gelişmiş ülkelerde tarım okulu mezunlarının işe girme oranı daha yüksektir. Örneğin Fransa’da mesleki entegrasyon oranı mezun olduktan 1 yıl sonra kadınlarda, mühendislikte %94, veterinerlikte %98, peyzaj mimarlığında %93; erkeklerde, mühendislikte %95, veterinerlikte %98, peyzaj mimarlığında %97’dir (MASA, 2024: 7).

Bu çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise tarımsal finans ve kredi sistemlerinin gelişmiş ülkelerde daha etkin, erişilebilir ve çiftçilerin ihtiyaçlarına daha uygun olduğudur.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal finansman ve kredi sistemleri, yalnızca üretim faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamakta kalmayıp, kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve gıda güvenliğinin korunmasına da önemli katkılar sunmaktadır. Bu ülkelerde çiftçiler etkin bir finansal altyapı sayesinde karşılaşılabilecekleri piyasa dalgalanmaları ve çevresel risklere karşı daha dirençli hale gelmekte, böylece tarım sektörü ekonomik ve sosyal boyutlarıyla daha istikrarlı bir yapı kazanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tarımsal finansman ve kredi sistemleri, tarım sektörünün sürdürülebilirliğinin güvence altına alınmasında ve karşılaşılabilecek potansiyel risklerin azaltılmasında önemli bir role sahiptir. Bu ülkelerde tarımsal faaliyetlerin finansmanına yönelik kaynakların çeşitlilik göstermesi, kredilerin uzun vadeli olması ve geri ödeme koşullarının kolaylığı hem çiftçilerin üretim kapasitelerini artırmasına hem de sektörün genel direncine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca kamu destekli finansman mekanizmaları ile özel sektör kaynaklı finansal araçlar arasında sağlanan eşgüdüm, tarımsal finansman ve kredi uygulamalarının daha etkin ve kapsayıcı bir şekilde yürütülmesine imkân tanımaktadır.

Türkiye’de ise tarımsal sigorta ve finans hizmetlerinde iyileştirmeler olsa bile gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu yeterli değildir. Türkiye’de mevcut finansman yapısı, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında daha dar kapsamlı olup çoğunlukla kısa vadeli kredi uygulamalarıyla sınırlı kalmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise krediler daha geniş kapsamda ve daha uzun vadede verilmektedir. Örneğin ABD’de verilen çiftlik kredileri kredi tutarı üretim veya fiziksel masrafların %100’üne, üst sınır ise 500.000 dolara kadar çıkmakta ve kredilerin faiz oranı, Çiftlik Hizmetleri Ajansı (Farm Service Agency, FSA) tarafından geleneksel kredi oranlarından daha düşük olarak belirlenmektedir ve geri ödeme vadeleri oluşan kayıplara göre 40 yıla kadar uzayabilmektedir (FSA, 2025b). Ayrıca Türkiye’de oluşacak risklere karşı veya meydana gelen olumsuzlukları gidermek için verilen destek oranı oldukça yetersizken gelişmiş ülkelerde bu oran oldukça yüksek seviyelerdedir. Örneğin Fransa’da, iklimsel tehlikelerden etkilenen çiftçilerin zararlarının tazmin edilmesi konusundaki destek oranı %70 oranında sağlanmaktadır (MASA, 2023a). Çin’de ise verilen destek oranı eyaletlere bağlı olarak %35-80 arasındadır.

Türkiye’de çiftçilere verilen sübvansiyon sınırlı iken gelişmiş ülkelerde sübvansiyon miktarı oldukça fazladır. Örneğin Fransa’da işletme sübvansiyonları 8,5 milyar avro olup buna ürünlere verilen 1,1 milyar avro sübvansiyonda dâhil edildiğinde toplam sübvansiyon tutarı 9,6 milyar avrodur (INSEE, 2024). İspanya ise tarım sektörünü desteklemek için başlattığı bir programla 8.600 çiftçiye, toplam 500 milyon avro kredi desteği sunmuştur (URL-5).

Ayrıca Türkiye’de tarım sektörüne düşük faizli ve uzun vadeli finans desteği veren kuruluş ve şirket sayısı oldukça sınırlıyken, gelişmiş ülkelerde birçok kuruluş ve şirket bulunmaktadır. Örneğin Kanada’da Tarımsal Kredi Kurumu, İspanya’da Kamu Kredi Kurumu, yine İspanya’da Devlet Tarımsal Kefalet Anonim Şirketi çiftçilere düşük faizli ve uzun vadeli krediler vermektedir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde tarımı finanse eden ve çiftçilere kredi desteği veren kooperatif bankaları bulunmaktadır. Fransa’da CréditAgricole, Crédit Mutuel, Banque Populaire-Caisse D’Epargne ve Crédit Mutuel Arkéa bankaları, Hollanda’da Rabobank ve ABD’de CoBank bunlara örnek olarak gösterilebilir. Fransa’daki bu bankalar tarımı %100’e yakın bir oranda finanse etmektedir. Türkiye’de ise Ziraat Bankası tarıma kredi desteği sağlamakla birlikte bu oldukça

yetersizdir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde birçok özel banka tarıma finans ve kredi desteği sağlarken Türkiye’de tarıma finans ve kredi sağlayan özel banka sayısı oldukça sınırlıdır.

Bu araştırma kapsamında ulaşılan diğer önemli sonuç, gelişmiş ülkelerde tarımsal örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının söz konusu ülkelerin tarımda daha başarılı olmalarına imkân tanıdığı ve bunun da kentleşme sürecinin daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağladığıdır.

Gelişmiş ülkelerde kuruluşların idare ile iş birliği içerisinde hareket etmesi, ziraat odaları ve kooperatiflerin aktif ve verimli çalışması, bu ülkelerde tarımsal eğitim ve yayım faaliyetlerinin gelişmiş olması sayesinde çiftçilerin eğitim seviyesinin yüksek olması, tarıma gerekli finans desteklerinin sağlanması sayesinde çiftçinin üretim yapmak için gerekli maddi imkana sahip olması tarımsal üretimin yüksekliğine ve verimliliğine olanak tanımaktadır. Tüm bunlar kırsalda geçimini tarımla sağlayan kesimin yoksulluğunun önüne geçerek kentlere düzensiz göç etmesini engellemektedir. Yani tarımın gelişmesi dolayısıyla kırsal kalkınmanın sağlanması düzensiz göçleri engellemekte ve ülkelerde kentleşmenin daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Ayrıca kırsal kalkınmanın sağlanması, kır ve kent arasındaki gelişmişlik farkının olmamasını veya az olmasını sağlamakla birlikte, kentlere yaşanan yoğun göçlerin önüne geçerek kentte yaşanan sorunları minimize etmekte ve dengeli kentleşmeyi desteklemektedir. Bunlara ek olarak, tarımda verimlilik artışı sonucunda oluşan artı değerlerin bir kısmı, kentleşme sonucu oluşan kentsel rantların vergi gibi yollarla kamuya döndürülmesi, kentsel alanlarda sanayi yatırımları ve sermayenin ikinci çevirimi kentsel alt yapı ve donanım yatırımları sağlayarak dengeli kentleşmeye katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma kapsamında ulaşılan bir diğer sonuç ise Türkiye’de tarım sektöründe örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının yeterince etkin olmamasının kentleşme sürecini olumsuz etkilediğidir.

Türkiye’de kırsalda örgütsel yapıların aktif rol üstlenmemesi, tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin yetersiz olması nedeniyle çiftçilerin eğitim seviyesinin düşük olması, tarıma gerekli finans desteklerinin sağlanamaması nedeniyle çiftçinin üretim yapmak için gerekli maddi imkana sahip olmaması, doğal afetlerden tarımın fazla etkilenmesi gibi nedenler tarımsal üretimin düşüklüğüne ve verimsizliğine, dolayısıyla da kırsalda geçimini tarımla sağlayan kesimin yoksullaşmasına ve kentlere düzensiz göçüne neden olmuştur. Yaşanan bu düzensiz göçler de ülkede kentleşme sürecinin dengesiz seyretmesine yol açmıştır.

Türkiye’de iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine gelişmiş olması bu araştırmada elde edilen diğer önemli sonuçtur. Zira çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında Türkiye’de iç ticaret hadlerinin özellikle 1960-2005 yılları arası çoğunlukla tarımın aleyhine geliştiği görülmüştür. Şöyle ki, Çolakoglu (1986)’nın 1963-1985 dönemi; Kabul (1999)’un 1987-1996

dönemi; Candan (2009)'ın 1981-2005 dönemi; Darsara (1992)'nın 1970-1990 dönemi iç ticaret hadleri hesaplamalarında bu yıllar arası belli dönemlerde iç ticaret hadlerinin tarım sektörü lehine gelişse bile dönemin çoğu yıllarında iç ticaret hadlerinin tarım sektörü aleyhine geliştiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Hatta Candan (2009), 2000 yılları sonrası dönemde aleyhe gelişen durumun giderek arttığına vurgu yapmıştır. 2005-2023 yılları arası iç ticaret hadleri hesaplaması yapılan bu çalışmada da tarımın aleyhine gelişen durumunun devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de tarımsal örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının yeterince gelişmiş olmaması bu sonucun çıkmasının temel nedenlerindendir. Zira bu yapıların yeterince gelişmiş olmaması kırsal yoksulluğun derinleşmesine ve dolayısıyla da kırsal yapının sağlıklı olmasına neden olmuştur. Sağlıksız kırsal yapı düzensiz göçlere, düzensiz yapılan göçler de ülkede dengesiz kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'de tarımsal örgütlenme, araştırma, eğitim ve yayım sistemleri ile tarımsal sigorta ve kredi mekanizmalarının yeterince gelişmiş olmaması ülkede kırsal yoksulluğa dolayısıyla da dengesiz kentleşmeye neden olmaktadır. Bu nedenle bu yapıların geliştirilmesi dolayısıyla dengeli kentleşmenin sağlanması adına şu öneriler sunulabilir:

- Türkiye'de tarım sektörü, serbest piyasa düzeni etkisi altında olduğundan, üreticiler için dezavantajlı olup sömürüye açık bir yapıdadır. Oysa tarım gerek yapısal özellikleri gerekse stratejik önemi nedeniyle tamamen serbest piyasa koşullarına bırakılabilecek bir sektör değildir. Bu nedenle, piyasadaki olumsuzlukları dengeleyebilecek örgütsel mekanizmaların geliştirilmesi,
- Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı'nın tarım politikaları oluşturulması ve uygulanmasında tarım alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarla iş birliklerinin artırılması,
- Türkiye'de çiftçilerin örgütlenme bilinci zayıf olduğundan çiftçilere kooperatifçilik, örgütlenme ve ortak hareket etme kültürü konusunda eğitimler verilmesi,
- Türkiye'de tarımsal örgüt yöneticilerinin profesyonel yönetim ve liderlik vasıflarının yetersiz olması nedeniyle yöneticilere yönelik profesyonel yönetim ve liderlik programları oluşturulması, ayrıca ülkede kooperatif yöneticileri tarım eğitimi almamış kişiler olduğundan bu yöneticilerin tarım eğitimi almış kişiler tarafından seçilmesi,
- Türkiye'de örgütsel yapıların üniversite ve araştırma kurumları ile iş birliği içerisinde hareket etmeleri, bu yapıların etkinliğini artıracak olmasından dolayı iş birliklerini artıracak projelerinin geliştirilmesi,
- Türkiye'de tarımsal örgütler faaliyetlerini yürütürken, çiftçilerle etkileşimini artırması ve örgütlerin sahaya inerek ürünün yetiştirilmesinden hasat edilmesine kadar olan tüm süreci kapsayacak şekilde desteklemesi,

- Türkiye’de tarımsal kooperatifler daha çok kentlerde bulunmaktadır. Ancak tarım faaliyetleri ağırlıklı olarak kırsal alanlarda gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle hem üreticilerin örgütlenme kapasitesini artırması hem de tarımsal üretime katkı sağlaması açısından kooperatiflerin kırsal alanda yaygınlaştırılması,
- Türkiye’de tarımsal Ar-GE’nin güçlendirilmesi için kamu ve özel sektör iş birliği mekanizmalarının kurulması,
- Tarımsal Ar-Ge çalışmalarına ayrılan kamu bütçesinin artırılması ve özel sektörün tarımsal Ar-Ge yatırımlarının vergi indirimleri gibi araçlarla teşvik edilmesi,
- Türkiye’de tarım alanında uzmanlık eğitimlerine daha erken yaşlarda başlanması,
- Türkiye’de tarımsal eğitimin teorik düzeyde olması nedeniyle uygulamalı eğitimlerin artırılması,
- Türkiye’de çiftçilerin çoğu tarımsal eğitim almadan çiftçilik faaliyeti yürüttüğünden tarımsal verimlilik istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Bu nedenle her çiftçinin tarımsal eğitim alması zorunluluğunun getirilmesi,
- Çiftçilere yönelik sürekli eğitim merkezlerinin kurulması, dijital eğitim platformları ve uzaktan eğitim sistemleri ile üreticilerin bilgiye erişiminin kolaylaştırılması ve yaygın hizmetlerinde uygulamalı yöntemlerin artırılması,
- Türkiye’de küçük ölçekli çiftçilere yönelik kredilerin faizleri yüksek, vadeleri düşük ve ödeme koşulları esnek değildir. Bu çiftçilerin kredi imkanlarını kısıtladığından düşük faizli, uzun vadeli ve esnek ödeme koşulları olan kredilerin geliştirilmesi,
- Finans ve kredi imkanı sağlayan gerek kamu gerekse özel bankaların sayısının artırılması, özellikle gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de kooperatif bankalarının kurulması ve
- Doğal afet, kuraklık, hastalık gibi risklere karşı sigorta kapsamı genişletilmesi ve oluşan zarar sonucu devletin zararı karşılama oranı artırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı, Nur İlkey (2023), “Amerika’da Tarımsal Yayım Sistemi ve Türkiye Açısından Bazı Değerlendirmeler”, **Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi**, 9(1), 62-79.
- Acar, Mustafa ve Aytüre, Selma (2014), Tarım ve Tarım Politikalarının Geleceği, 1. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- ACCLIME (2022), “Agricultural industry in China: Overview”, <https://china.acclime.com/news-insights/agricultural-industry/> (03.07.2025).
- AFSC (2025), “AgriStability”, <https://afsc.ca/income-stabilization/agristability/> (05.07.2025).
- Agence de Services et de Paiement (ASP) (2024), “Missions Et Expertise”, <https://www.asp-public.fr/missions-et-expertise/missions> (10.10.2024).
- AGENCEBİO (2024a), “L’agence BIO”, <https://www.agencebio.org/qui-sommes-nous/> (06.10.2024).
- (2024b) “Une Brève Histoire De L’agriculture Biologique”, <https://www.agencebio.org/decouvrir-le-bio/quest-ce-que-lagriculture-biologique/> (29.11.2024).
- (2024c), “Évolution Des Producteurs Et Des Surfaces Bio Ou En Conversion”, <https://www.agencebio.org/observatoire-de-la-production-bio-nationale/> (30.11.2024).
- (2024d), “Le Bio En Quelques Chiffres”, <https://www.agencebio.org/decouvrir-le-bio/le-bio-en-quelques-chiffres/> (30.07.2025).
- Agence nationale de sécurité sanitaire de l’Alimentation de l’Environnement et du Travail (ANSES) (2024), <https://sante.gouv.fr/ministere/acteurs/agences-et-operateurs/article/anses-agence-nationale-de-securite-sanitaire-de-l-alimentation-de-l> (11.10.2024).
- Agricultural Bank of China (ABC) (2025) “Agro-related”, <https://www.abchina.com/en/AgroRelated/> (04.07.2025).
- Agricultural Credit Corporation (ACC) (2025), “About Us”, https://www.agcreditcorp.ca/about-us?utm_source= (05.07.2025).
- Agricultural Development Bank of China (ADBC) (2025), “About Us”, <https://www.adbc.com.cn/en/n1060/n1066/index.html> (04.07.2025).
- Agricultural Marketing Service (AMS) (2025a), “Our Mission”, <https://www.ams.usda.gov/about-ams> (03.03.2025).

- _____ (2025b), “Services”, <https://www.ams.usda.gov/services> (03.03.2025).
- _____ (2025c), “National Organic Program”, <https://www.ams.usda.gov/about-ams/programs-offices/national-organic-program> (09.03.2025).
- _____ (2025d), “Becoming a Certified Operation”, <https://www.ams.usda.gov/services/organic-certification/becoming-certified> (09.03.2025).
- Agricultural Research Service (ARS) (2025), “About ARS”, <https://www.ars.usda.gov/about-ars/> (04.03.2025).
- Akdemir, İlhan Oğuz (2018). “Küresel Beslenme, Açlık ve Yoksulluk”, Hamza Akengin ve İskender Dölek (Ed.), **Günümüz Dünya Sorunları**, 1. Baskı içinde (104-142), Pegem Akademi, Ankara.
- Akıncı, Şerife (2023), **Türkiye’de İç Göçün Yarattığı İşsizlik Sarmalı: Bölgesel Bir Analiz**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, Coşkun Can ve Dileyici, Dilek (2005), “Genel Olarak Alt Yapı Hizmetleri”, Coşkun Can Aktan vd., (Ed.), **Alt Yapı Ekonomisi Alt Yapı Hizmetlerinde Serbestleşme ve Özelleştirme**, (1-8), Seçkin Yayınları, Ankara.
- Ali, Muez (2021), “Urbanisation and energy consumption in Sub-Saharan Africa”, **The Electricity Journal**, 34, 1-10
- Animal and Plant Health Inspection Service (APHIS) (2025), “Mission”, <https://www.aphis.usda.gov/mission> (04.03.2025).
- Antikainen, Janne ve Vartiainen, Perttu (2005), “Polycentricity in Finland: From Structure to Strategy”, **Policies across Europe**, 31(2), 143-152.
- American Dairy Association (ADA) (2025), “About Us”, <https://www.americandairy.com/about-us/> (05.03.2025).
- American Farm Bureau Federation (AFBF) (2025), “Growing from the Grassroots”, <https://www.fb.org/about/who-we-are> (06.03.2025).
- American Farmland Trust (AFT) (2025), “American Farmland Trust was founded in 1980 to save America’s farms and ranches.”, <https://farmland.org/about> (15.08.2025).
- American Poultry Association (APA) (2025), “ Our Mission”, <https://amerpoultryassn.com/about/> (03.03.2025).
- American Society of Agricultural and Biological Engineers (ASABE) (2025), “About the Profession”, <https://asabe.org/about-us/about-the-profession> (05.03.2025).

- ARPPHA (2022), “Tarımda Hollanda Gerçeği”, <https://www.arppha.com/tr/haber/97/tarimda-hollanda-gercegi> (07.12.2024).
- Arslan, Ramazan ve Ergün, Havanur (2012), “John Hicks’e Göre Tarım Merkantilizminden Sanayi Devrimine Emeğin Evrimi”, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1(1), 117-126.
- Aslan, Sezen ve Güzey, Özlem (2015), “Karşılabilir Konut” Sunumu: TOKİ Ankara Kusunlar Yoksul Grubu Konutları Örneği”, **Ankara Araştırmaları Dergisi**, 3(1), 42-53.
- Assefa, Tsion Taye vd. (2012), “Mutual insurance companies as a tool for farmer income stabilization: performance and prospects in the CAP”, **AgEcon Search**, <https://ideas.repec.org/p/ags/eea126/125991.html> (22.11.2024).
- Australian Organic (2023), “Australian Organic Market Report 2023”, <https://austorganic.com/resources-and-research/publications/organic-market-report-2023/> (03.07.2025).
- Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü (AOÇ) (2023), “Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü 2023 Mali Yıllık Faaliyet Raporu” “<https://www.aoc.gov.tr/Dosyalar/13/DosyaDeposu/mevzuat/2023%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu%20%C3%96zet.pdf> (11.06.2025).
- (2025a), “Misyona, Vizyona ve Temel Değerlerimiz”, <https://www.aoc.gov.tr/Portal/Icerik/etik-kurul-calismalari/14> (10.06.2025).
- Atmaca, Yıldız ve Yılmaz, Vedat (2021), “Gecekondlu Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Fatih Kırışik ve Ahmet Kayan (Ed.), **Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri**, 1. Baskı içinde (31-55), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Attard, Bernard (2008), “The Economic History of Australia from 1788: An Introduction”, https://eh.net/encyclopedia/the-economic-history-of-australia-from-1788-an-introduction/?utm_ (15.08.2025).
- Awasthi, Soumya (2021), ““Hyper’-Urbanisation and migration: A security threat”, **The International Journal of Urban policy and Plannig**, 108, 1-5.
- Aydemir, Cahit ve Pıçak, Murat (2008), “Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarım-Sanayi İlişkilerinin Sektörler Arası Bütünleşmeye Etkileri”, **D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, (10), 129-147.
- Aydoğan, Emine (2015), “Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (54), 273-282.
- Bai, Xuemei vd. (2017), “Linking Urbanization and the Environment: Conceptual and Empirical Advances”, **The Annual Review of Environment and Resources**, 42, 215-240.
- Bal, Hüseyin (2011), **Kent Sosyolojisi**, 5. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta

- Balcı, Yusuf (1988), “Türkiye’de Konut Sorunu”, **İstanbul Üniversitesi Mecmuası**, (46), 97-315.
- Baransel, Atilla (1979), **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, 1.(161-186), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Başel, Halis (2006), “İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, (51), 287-321.
- Batal, Salih (2016), “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Görev Tanımında Yeni Bir Misyon: Kent Kültürü Kazandırma ve Kentlileştirme”, **PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi**, (11), 24-40.
- Baugesetzbuch (2025), “Bauleitplanung”, <https://www.gesetze-im-internet.de/bbaug/index.html> (16.08.2025).
- Beauchemin, Cris ve Schoumaker, Bruno (2005), “Migration to Cities in Burkina Faso: Does the Level of Development in Sending Areas Matter?”, **World Development**, 33(7), 1129–1152.
- Beder, Selen ve Turgay, Oğuz Can (2023), “Avustralya’nın Tarımsal Yapısı Açısından Bir Değerlendirme”, A. Merthan DÜNDAR ve Altay ATLI (Ed.), **Türkiye’de Avustralya Çalışmaları – I, (145-160)**, Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara.
- Berg, Leo van den (2002), **Urban Europe: Fifty Years of Planning**, Routledge, Londra.
- Bimay, Muzaffer (2019), **Göçün Kentleşme Üzerindeki Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Etkileri: Batman Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bodo, Tombari (2019), “Rapid Urbanisation: Theories, Causes, Consequences and Coping Strategies” **Annals of Geographical Studies**, 2(3), 32-45.
- Boustan, Leah Platt (2013), “Urbanization In The United States, 1800-2000”, **National Bureau of Economic Research**, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19041/w19041.pdf.
- Bundessortenamt (BSA) (2025), “Erteilung von Sortenschutz”, <https://www.bundessortenamt.de/bsa/das-bsa/aufgaben> (01.07.2025).
- Bundesamt für Verbraucherschutz und Lebensmittelsicherheit, (BVL) (2025), “Das Leitbild des BVL”, https://www.bvl.bund.de/DE/Bundesamt/04_Leitbild/Leitbild_node.html (01.07.2025).
- Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Regionen und Wasserwirtschaft [BML] (2023a), “Biologische Landwirtschaft in Österreich”, <https://www.bmluk.gv.at/service/publikationen/landwirtschaft/biologische-landwirtschaft-in-oesterreich-ausgabejahr-2023.html> (03.07.2025)

-
- (2023b),
“Biologische Landwirtschaft in Zahlen”, <https://www.bmluk.gv.at/themen/landwirtschaft/biolw/zahlen-fakten/Biozahlen.htm> (03.07.2025).
- Bundesministerium für Landwirtschaft, Ernährung und Heimat (BMLEH) (2025), “Leider wurde die Seite nicht gefunden”, <https://www.bmleh.de/SharedDocs/Downloads/DE/Broschueren/OekolandbauDeutschland.html> (03.07.2025).
- Büke, Tayfun (2024), **Fransa’da Kooperatifçilik**, <https://sosyalekonomi.org/fransada-kooperatifcilik/> (10.11.2024).
- Biohuis (2024), “Wat doen wij?”, <https://biohuis.org/wat-doen-wij> (30.12.2024).
- Bijman, Jos vd. (2012), **Support for Farmers' Cooperatives Country Report The Netherlands**, European Commission, https://www.researchgate.net/publication/283419565_Support_for_Farmers'_Cooperatives_Country_Report_The_Netherlands (14.11.2024).
- (2016), “Agricultural Cooperatives in the Netherlands: Key Success Factors”, **International Summit Of Cooperatives**, https://www.researchgate.net/publication/308993047_Agricultural_Cooperatives_in_the_Netherlands_Key_Success_Factors (15.11.2024).
- Birleşmiş Milletler (BM), **Sürdürülebilir Kalkınma Araçları**, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs/2,Sürdürülebilir> (12.11.2024).
- Caldwell, Wayne (2022), “Farmland Preservation and Urban Expansion: Case Study of Southern Ontario, Canada”, **Frontiers in Sustainable Food Systems**, 6, 1-17.
- Candan, Esin (2009), Türkiye’de Kalkınmanın Finansmanında Tarımın Rolü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cardesín Díaz, José María and Mirás Araujo, Jesús (2017), “Historic Urbanization Process in Spain (1746–2013): From the Fall of the American Empire to the Real Estate Bubble”, **Journal of Urban History**, 43(1), 33-52.
- Cartwright, Mark (2023), “Agriculture Sector in the Industrial Revolution in England”, <https://www.worldhistory.org/trans/tr/2-2191/ingiltere-sanayi-devriminde-tarim-sektoru/> (08.09.2024).
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2023a), “What Kind Of Vegetables Do We Grow In Our Greenhouses?”, <https://longreads.cbs.nl/the-netherlands-in-numbers-2024/what-kind-of-vegetables-do-we-grow-in-our-greenhouses/> (06.12.2024).

-
- _____ (2023b), “How much land is used for organic farming?”, <https://longreads.cbs.nl/the-netherlands-in-numbers-2024/how-much-land-is-used-for-organic-farming/> (30.12.2024).
-
- _____ (2024a), “Vegetables; Yield And Cultivated Area Per Kind Of Vegetable”, <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/en/dataset/37738ENG/table?ts=1721225821851> (30.07.2025).
-
- _____ (2024b), “Arable Crops; Production, Region”, <https://www.cbs.nl/en-gb/figures/detail/85636ENG> (30.07.2025).
-
- _____ (2024c), “Dairy cow population down slightly in 2024”, <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2024/48/dairy-cow-population-down-slightly-in-2024> (09.12.2024).
-
- _____ (2024d), “Livestock on agricultural holdings”, <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/en/dataset/84952ENG/table?ts=1739042486042> (31.07.2025).
-
- _____ (2024e), “Milk Supply And Dairy Production By Dairy Factories”, <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/en/dataset/7425eng/table?ts=1739043633082> (31.07.2025).
- Centre National de la Propriété Forestière, (CNPf) (2024), “Le Centre national de la propriété forestière”, <https://www.cnpf.fr/le-cnpf-et-la-foret-privee/organisation-du-cnpf/le-centre-national-de-la-propriete-forestiere> (15.10.2024).
- Chaline, Claude (1981), “Urbanization and Urban Policy in France”, **Built Environment**, 7(3/4), 233-242.
- Chambres D’Agriculture (CA) (2024a), “Le réseau des Chambres d'agriculture”, <https://chambres-agriculture.fr/le-reseau-chambres/qui-sommes-nous/le-reseau-des-chambres-dagriculture> (25.11.2024).
-
- _____ (2024b), “Nos missions et domaines d'expertise”, <https://chambres-agriculture.fr/le-reseau-chambres/que-faisons-nous/missions-et-domaines-dexpertise> (25.11.2024).
- Chaze, Milhan ve Clec’h, Iwan Le (2024), “Small And Medium-Sized French Cities Facing Contemporary Challenges In Commercial Systems and Consumption”, **Belgeo**, 3, 1-15.
- Chirstensen, Lars (2023), “The Free Enterprise Welfare State”, https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/the-free-enterprise-welfare-state-intro-chapter-one.pdf?utm_source (15.08.2025).

- City of Vienna (2025), “History”, <https://socialhousing.wien/city-profile/history> (16.08.2025).
- College voor de toelating van gewasbeschermingsmiddelen en biociden (CTGB) (2024), “Missie, visie en strategie”, <https://www.ctgb.nl/over-ctgb/organisatie/missie-visie-en-strategie> (16.12.2024).
- College Ter Beoordeling Van Geneesmiddelen (CBG) (2024a), “Diergeneesmiddelen”, <https://www.cbg-meb.nl/onderdelen/diergeneesmiddelen> (25.12.2024).
-
- _____ (2024b), “Commissie Toelating Diergeneesmiddelen”, <https://www.cbg-meb.nl/onderwerpen/bd-commissie-toelating-diergeneesmiddelen#:~:text=De%20Commissie%20toelating%20diergeneesmiddelen%20> (27.12.2024).
- Compendium voor de Leefomgeving [CLO] (2023), “Biologische landbouw: arealen en veestapels, 2011-2023”, (30.12.2024).
- Controle Orgaan Kwaliteits Zaken [COKZ], “Over ons”, <https://cokz.nl/over-ons/> (25.12.2024).
- Cobbinah, Patrick Brandful vd. (2015), “Rethinking Sustainable Development within The Framework of Poverty and Urbanisation in Developing Countries” **Environmental Development**, 13, 18-32.
- Collins, Randall (2015), **Sosyolojide dört ana gelenek** (Çev. Ümit Tatlıcan), Sentez Yayınları, İstanbul.
- Comissão Executiva do Plano da Lavoura Cacaueira (A CEPLAC) (2025) <https://www.gov.br/agricultura/pt-br/assuntos/ceplac/a-ceplac> (02.07.2025).
- Companhia Nacional de Abastecimento [CONAB] (2025), “A Conab”, <https://www.gov.br/conab/pt-br/aceso-a-informacao/institucional/conab> (02.07.2025).
- Conorsegueros (2025), “The system of combined agricultural insurance in Spain”, https://hugo.conorseguerosdigital.com/en/numero-02/content/in-depth/the-system-of-combined-agricultural-insurance-in-spain/?utm_source= (04.07.2025).
- Çakır, Sabri (2011), “Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (23), 209-222.
- Çakır Sümer, Gülizar (2020), “Türkiye’de Kentleşme Politikası Olarak Mülki İdarileşme”, **Türk İdare Dergisi**, (490), 269-294.
- Çakmakçı, Muhammet Fatih ve Çakmakçı, Ramazan (2023), “Uzaktan Algılama, Yapay Zekâ ve Geleceğin Akıllı Tarım Teknolojisi Trendleri”, **Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi**, (52), 234-246.
- ÇAYKUR(2025a), “Misyonumuz”, <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?ItemId=3> (11.06.2025).

-
- (2025b), “Çaykur'un Tarihçesi”, <https://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?ItemId=6&ItemId2=523&ItemType=Detail> (11.06.2025).
- Çelik, Selahattin (2019), “Hızlı Şehirleşmenin Doğurduğu Sorunlar ve Çözüm Yolları”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 12(62), 312-320.
- Çepni, Osman ve Aksoy, Bülent (2016), “Dünya çevre sorunları”, Fatih Aydın (Ed.), **Günümüz Dünya Sorunları**, 1. Baskı içinde (18-78), Pegem Akademi, Ankara.
- Çetin, Sunay (2012), “Kalkınmada Kentleşme ve Konut Politikalarının Önemi” **Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, 4(1), 293-304.
- Çiftçi, Hüseyin Baki (2016), “Tarımın Tarihi (History of Agriculture)”, https://www.researchgate.net/publication/311795149_TARIMIN_TARIHI_HISTORY_OF_AGRICULTURE#fullTextFileContent (12.09.2024).
- Çolakoglu, Tacettin Lutfi (1986), Türkiye’de İç Ticaret Hadleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Danish Fisheries Agency (LFST) (2025), “Danish Agricultural and Fisheries Agency”, <https://lfst.dk/english> (02.07.2025).
- Danish Veterinary and Food Administration (2025), “Food, Feed, Animals”, <https://en.foedevarestyrelsen.dk/> (02.07.2025).
- Daştan, Hüseyin ve Mola, Hilal (2020), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Bölgeler Arası Bir Karşılaştırma”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 34(3), 789-808.
- Department of Agriculture, Fisheries and Forestry (DAFF) (2025a),” Organic and biodynamic produce”https://www.agriculture.gov.au/agriculture-land/farm-food-drought/food/organic-biodynamic?utm_source (03.07.2025).
-
- (2025b), “Organic and bio-dynamic goods”, [https://www.agriculture.gov.au/biosecurity-trade/export/controlled-goods/organic-bio-dynamic/factsheet?utm_source=\(03.07.2025\)](https://www.agriculture.gov.au/biosecurity-trade/export/controlled-goods/organic-bio-dynamic/factsheet?utm_source=(03.07.2025)).
- DESTATIS (2023), “Organic farming: fruit”, <https://www.destatis.de/EN/Themes/Economic-Sectors-Enterprises/Agriculture-Forestry-Fisheries/Fruit-Vegetables-Horticulture/Tables/1-2-organic-farming-fruit.html?templateQueryString=organik> (03.07.2025).
- Deutscher Genossenschafts- und Raiffeisenverband e.V. (DGRV) (2025), “About Us”, <https://www.dgrv.coop/about-us/> (01.07.2025).

- Devlet Su İşleri (DSİ) (2025a), “Tarım”, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/720#:~:text=4%2C67%20milyon%20hektar%20olan,mil yon%20hektara%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r....> (06.05.2025).
-
- (2025b), “Hakkımızda”, <https://dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/692> (10.06.2025).
-
- (2025c), “Tarım”, <https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/720> (10.06.2025).
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) (2024), “Hollanda Bilgi Notu”, <https://www.deik.org.tr/uploads/hollanda-bilgi-notu-temmuz-2024.pdf> (08.12.2024).
- Diamond, Jared (2010), Tüfek, Mikrop ve Çelik, (Çev. Ülker İnce), 21. Basım, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Diewert, W. Erwin (1985), “Axiomatic And Economic Approaches To Elementary Price Indexes” **Nber Working Paper Series**, <http://groupelavigne.free.fr/diewert95.pdf> (30.07.2025).
- Diktaş Yerli, Gülbaşak ve Oktik, Nurgün (2002), “Türkiye’de Tarım Politikaları ve Kırsal Yoksulluk”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (59), 268- 282.
- Dinler, Zeynel (2000), Tarım Ekonomisi, Ekin Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Bursa.
- Direk, Mithat (2012), Tarım Tarihi ve Deontoloji, 2. Baskı, Eğitim Kitabevi, Ankara.
- Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (DKMP) (2025), <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP> (09.06.2025).
- Doğan, Zeki vd.,(2015), “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 29-41.
- Durkheim, Emile (2020), **Toplumsal iş bölümü** (Çev. Özer Ozankaya), Cem yayınevi, İzmir.
- Duruhan, Aytuğ Ali (2021), “Agricultural Cooperatives InThe Netherlands”, <https://storymaps.arcgis.com/stories/5063f0516324479184e446b39ebfd5c4/print> (13.11.2024).
- Economic Research Service (ERS) (2024a), “Land and Natural Resources”, <https://www.ers.usda.gov/data-products/ag-and-food-statistics-charting-the-essentials/land-and-natural-resources> (08.01.2025).
-
- (2024b), “ERS Data Series Tracks Major Uses of U.S. Land With a Focus on Agriculture”, <https://www.ers.usda.gov/amber-waves/2024/december/ers-data-series-tracks-major-uses-of-u-s-land-with-a-focus-on-agriculture> (08.01.2025).

- _____ (2024c), “Animal Policy & Regulatory Issues”, <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products> (08.01.2025).
- _____ (2025a), “Foreign Agricultural Trade of the United States (FATUS) – U.S. Agricultural Trade Data Update”, <https://www.ers.usda.gov/data-products/foreign-agricultural-trade-of-the-united-states-fatus/us-agricultural-trade-data-update> (31.07.2025).
- _____ (2025b), “Cattle & Beef”, Cattle & Beef | Economic Research Service, <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products/cattle-beef> (09.01.2025).
- _____ (2025c), “Hogs & Pork”, <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products/hogs-pork> (09.01.2025).
- _____ (2025d), “Poultry & Eggs”, <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products/poultry-eggs> (09.01.2025).
- _____ (2025e), “Cotton and Wool”, <https://www.ers.usda.gov/topics/crops/cotton-and-wool> (07.03.2025).
- _____ (2025f), “Soybeans and Oil Crops”, <https://www.ers.usda.gov/topics/crops/soybeans-and-oil-crops> (28.02.2025).
- _____ (2025g), “FAQs”, <https://www.ers.usda.gov/faqs> (01.03.2025).
- _____ (2025h), “Aquaculture”, <https://www.ers.usda.gov/topics/animal-products/aquaculture> (01.03.2025).
- _____ (2025i), “About ERS”, <https://www.ers.usda.gov/about-ers> (02.03.2025).
- _____ (2025i), “Risk Management - Crop Insurance at a Glance”, <https://www.ers.usda.gov/topics/farm-practices-management/risk-management/crop-insurance-at-a-glance> (16.03.2025).
- Ekmen, Erhan (2019), “Kooperatifçilikte Japonya örneği”, **Tarım ve Orman Dergisi**, <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/306/kooperatifcilikte-japonya-orneği> (01.07.2025).
- _____ (2024), “7 Binden fazla kooperatif ve 23 milyon ortağıyla bir kooperatif ülkesi Almanya”, **Tarım ve Orman Dergisi**, https://turktarim.gov.tr/Haber/1143/7-binden-fazla-kooperatif-ve-23-milyon-ortagiyla-bir-kooperatif-ulkesi-almanya?utm_source= (01.07.2025).
- Embrapa (2025), “Sobre a Embrapa”, <https://www.embrapa.br/sobre-a-embrapa> (02.07.2025).
- Enjolra vd., Geoffroy (2012), “The demand for crop insurance: Combined approaches for France and Italy” **Agricultural Economics Review**, (13), 5-22.

- Entidad Estatal de Seguros Agrarios (ENESA) (2025), “Plan de seguros agrarios y subvenciones”, https://www.mapa.gob.es/es/enesa/plan_de_seguros_agrarios_y_subvenciones (04.07.2025).
- Erbil, Yiğit H. (2024), “Hitit Su Rezervleri ve Tarım Potansiyeli”, https://vekam.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2024/05/tarim_sempozyumu_abstract_book_110524-1.pdf (08.06.2025).
- Erdem, B. (2016), “Burdur İli Örneğinde Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerin Kentlilik Bilinci Açısından Değerlendirilmesi”, Gül Atanur ve Mürvet Yaman (Ed.), **Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Sempozyumu Bildiri Kitabı**, Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-3, Bursa.
- Erdoğan, Özcan (2016), “Kentsel Yaşam ve Yozlaşma”, **ABMYO Dergisi Sayı**, (41), 13-33.
- Ercan, Şule vd., “Tarım 4.0 ve Türkiye’de Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 25(2), 259-265.
- Ergönül, Eser ve Sadioğlu, Uğur (2020), “Kentsel Çöküntü Alanları Üzerine Teorik Bir Tartışma”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11, 155-180.
- Erkan, Rüstem (2010). **Kentleşme ve Sosyal Değişme**, 3. Baskı, Bilimadamı Yayınları, Ankara.
- Ertekin, Subaşı Meriç ve Kırca, Mustafa (2017), “Türkiye’de Kentleşme ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi”, *Journal of Emerging Economies and Policy (JOEEP)*, 2(2), 44-63.
- Es, Muharrem ve Ateş, Hamza (2004), “Kent Yönetimi, Kentlileşme ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, (45), 206-248.
- European Commision (EC) (2020), “Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in France”, https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_France_0.pdf (20.11.2024).
- (2024a), “Analytical Factsheet – Netherlands”, https://agridata.ec.europa.eu/extensions/CountryFactsheets/CountryFactsheets.html?members_tate=Netherlands (06.12.2024).
- (2024b), “Hollanda – CAP Stratejik Planı”, https://agriculture.ec.europa.eu/cap-my-country/cap-strategic-plans/netherlands_en (08.12.2024).
- (2024c), “Education and Training Monitor 2024 DENMARK”, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/15b22b56-ac6f-11ef-acb1-01aa75ed71a1/language-en> (04.07.2025).
- (2025), “Common agricultural policy”, <https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural->

- policy_en#:~:text=The%20common%20agricultural%20policy%20(CAP,and%20keeps%20rural%20areas%20vibrant (15.08.2025).
- European Union [EU] (2025), “AGSP”, https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/esdp.html?utm_ (15.08.2025).
- EUROSTAT (2022), “EU fleets caught 3.4 million tonnes of fish in 2022”, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231121-2> (11.12.2024).
- (2023), “Fishing Fleet, Number of Vessels”, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tag00116/default/table?lang=en> (11.12.2024).
- (2024), “EU fleets caught 3.4 million tonnes of fish in 2022”, <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231121-2> (11.12.2024).
- Établissement National des Produits de l’Agriculture et de la Mer, FranceAgriMer (2024), “Qui sommes-nous ?”, <https://www.franceagrimer.fr/FranceAgriMer2/Qui-sommes-nous2> (19.10.2024).
- Et ve Süt Kurumu (ESK) (2025), “Misyon ve Vizyon”, <https://www.esk.gov.tr/tr/16106/Misyon-ve-Vizyon> (11.06.2025).
- FAO (2024), “Food security: concepts and measurement” <https://www.fao.org/3/y4671e/y4671e06.htm>(10.10.2024).
- Farm Credit Canada (FCC) (2025), “Financing FCC Capital”, <https://www.fcc-fac.ca/en/financing/capital> (05.07.2025).
- Farm Foundation (FF) (2025), “About Us”, <https://www.farmfoundation.org/about-farm-foundation/> (05.03.2025).
- Farm Production and Conservation Business Center (FPAC) (2025), “About the Business Center”, <https://www.fpacbc.usda.gov/about> (02.28.2025).
- Farm Service Agency (FSA) (2025a), “Find a Program”, https://www.fsa.usda.gov/resources/programs?program_type%5B0%5D=15&page=0 (11.03.2025).
- (2025b), “Emergency Farm Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/emergency-farm-loans> (11.03.2025).
- (2025c), “Farm Operating Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/farm-operating-loans> (12.03.2025).
- (2025d), “Farm Ownership Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/farm-ownership-loans> (12.03.2025).

-
- (2025e), “Farm Storage Facility Loan (FSFL) Program”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/farm-storage-facility-loan-fsfl-program> (13.03.2025).
-
- (2025f), “Graze-Out”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/graze-out> (12.03.2025).
-
- (2025g), “Guaranteed Farm Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/guaranteed-farm-loans> (13.03.2025).
-
- (2025h), “Highly Fractionated Indian Land Loan Program (HFIL)”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/fractionated-indian-land-loan-program-hfil> (13.03.2025).
-
- (2025i), “Loan Deficiency Payments (LDP)”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/loan-deficiency-payments-ldp> (14.03.2025).
-
- (2025i), “Marketing Assistance Loans (MAL)”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/marketing-assistance-loans-mal> (14.03.2025).
-
- (2025j), “Minority and Women Farmers and Ranchers Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/minority-women-farmers-ranchers-loans> (14.03.2025).
-
- (2025k), “Operating Microloan”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/operating-microloan> (14.03.2025).
-
- (2025l), “Organic Dairy Marketing Assistance Program (ODMAP 2024)”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/organic-dairy-marketing-assistance-program-odmap> (15.03.2025).
-
- (2025m), “Ownership Microloan”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/ownership-microloan> (15.03.2025).
-
- (2025n), “Youth Loans”, <https://www.fsa.usda.gov/resources/programs/youth-loans> (15.03.2025).
- Feng, Haifa (1999), **Agricultural development in the Netherlands An analysis of the history of Dutch agricultural development and its importance for China**, Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü, Lahey, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://edepot.wur.nl/37903 (12.11.2024).
- Feretti, Alain (2018), “Les Parcs Naturels Régionaux : Apports À L’aménagement Et Au Développement Durable Des Territoires Et Perspectives”, https://www.lecese.fr/sites/default/files/pdf/Avis/2018/2018_24_pnr.pdf (15.08.2025).

- Fidan, Hüseyin ve Genç, Sami (2013), “Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(9), 137-150.
- Finnish Food Authority (FFA) (2025), “What is the Finnish Food Authority” <https://www.ruokavirasto.fi/en/about-us/what-is-the-finnish-food-authority/> (02.07.2025).
- Finnish Forestry Centre (FFC) (2025), “Finnish Forest Centre - Information on Finnish Forests”, <https://www.metsakeskus.fi/en> (02.07.2025).
- Flannery, Vaughn Kent (1969), “The Domestication of Plants and Animals” chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/64809/1/Unit-4.pdf (10.18.2024).
- Fonds National De Gestion Des Risques Agricoles (FNGRA) (2023), “FNGRA – Fonds National de Gestion des Risques en Agriculture”, <https://www.manche.gouv.fr/Actions-de-l-Etat/Environnement-risques-naturels-et-technologiques/Catastrophes-Naturelles/Dispositifs-d-indemnisation/Dispositifs-d-indemnisation/FNGRA-Fonds-National-de-Gestion-des-Risques-en-Agriculture> (17.11.2024).
- Foreign Agricultural Service (FAS) (2025), “About FAS”, <https://www.fas.usda.gov/about-fas> (04.03.2025).
- Forest Service (FS) (2025), “About the Agency”, <https://www.fs.usda.gov/about-agency> (05.03.2025).
- Food And Agriculture Organization Of The United Nations (FAO) (2021), “Farming France”, <https://www.fao.org/country-showcase/item-detail/en/c/1278517/> (30.09.2024).
- _____ (2024), “Netherlands (Kingdom of the)”, <https://www.fao.org/faostat/en/#country/150> (05.12.2024).
- Food Safety and Inspection Service (FSIS) (2025), “About FSIS”, <https://www.fsis.usda.gov/about-fsis> (04.03.2025).
- Friedrich Loeffler Enstitüsü, (FLI) (2025), “Friedrich-Loeffler-Institut”, <https://www.bmel.de/DE/ministerium/organisation/einrichtungen/fli-vorstellung.html> (01.07.2025).
- Fuglie vd., Keith (2011), **Research Investments and Market Structure in the Foo Processing, Agricultural Input, and Biofuel Industries Worldwide**, <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details?pubid=44954> (19.11.2024).
- _____ (2016), “The growing role of the private sector in agricultural research and development world-wide”, **Glolbal Food Security**, 10, 29-38.
- Future Farmers of Americ (FFA) (2025), “About FFA”, <https://www.ffa.org/about/> (04.03.2025).

- Gábor, Enikő ve Vermeulen, Philip (2014), “ Grocery Prices In The Euro Area: Findings From Informal Escb Expert Group Set-Up To Analyse A Disaggregated Price Dataset”, **European Central Bank**, <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1744.en.pdf> (30.07.2025).
- Gecekondü Kanunu (1966), **T.C. Resmi Gazete**, 12362, (20.07.1966).
- Geray, Cevat (1999), “Kırsal Kalkınma Yöneltileri, ilçe Yerel Yönetimi ve "ilçe Köy Birlikleri" Önerisi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 8(2), 11-42.
- GEVES (2024), “Our mission”, <https://www.geves.fr/en/> (01.11.2024).
- Gerxhani, Klarita (1999), “The Informal Sector in Developed and Less Developed Countries” **Tinbergen Institute Discussion Paper**, No: TI-083/2, <https://papers.tinbergen.nl/99083.pdf> (23.03.2024).
- Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) (2024a), “Over Royal GD”, <https://www.gddiergezondheid.nl/nl/de-GD> (29.12.2024).
- _____ (2024b), “Diergezondheidsmonitoring”, <https://www.gddiergezondheid.nl/nl/Diergezondheid/Monitoring> (29.12.2024).
- GGO Vergunningverlening (2024), “Wat is de rol van Bureau GGO?”, <https://www.ggo-vergunningverlening.nl/> (28.12.2024).
- Global Agricultural Productivity (GAP), (2025), “Invest in Public Agricultural Research, Development and Extension—Now!”, <https://globalagriculturalproductivity.org/policy-goals-for-a-productive-sustainable-healthy-world/rd-extension/> (07.03.2025).
- Government of Canada (2024), “Rural opportunity, national prosperity: An Economic Development Strategy for rural Canada”, <https://ised-isde.canada.ca/site/rural/en/rural-opportunity-national-prosperity-economic-development-strategy-rural-canada> (16.08.2025).
- _____ (2025a), “AgriInsurance Program”, <https://agriculture.canada.ca/en/programs/agriinsurance> (05.07.2025).
- _____ (2025b), “2025 AgriInsurance program announced at Manitoba Ag Days”, https://www.canada.ca/en/agriculture-agri-food/news/2025/01/2025-agriinsurance-program-announced-at-manitoba-ag-days.html?utm_source= (05.07.2025).
- Government of the Netherlands (2024a), “Agriculture”, <https://www.government.nl/topics/agriculture/agriculture-and-horticulture> (07.12.2024).
- _____ (2024b), “Areas of Responsibility”, <https://www.government.nl/government/members-of-cabinet/femke-wiersma> (08.12.2024).

-
- (2024c), “Areas of Responsibility”, <https://www.government.nl/government/members-of-cabinet/jean-rummenie> (08.12.2024).
-
- (2024d), “Organisation chart Ministry of Agriculture, Fisheries, Food Security and Nature”, <https://www.government.nl/ministries/ministry-of-agriculture-fisheries-food-security-and-nature/documents/publications/2024/10/15/organisation-chart-ministry-of-agriculture-fisheries-food-security-and-nature> (08.12.2024).
-
- (2024e), “Spatial Planning in the Netherlands”. <https://www.government.nl/topics/spatial-planning-and-infrastructure/spatial-planning-in-the-netherlands> (15.08.2025).
- Gökdayı, İsmail (2003), **Türkiye’de Kırsal Yoksulluk ve Anamas Yöresi Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görmez, Kemal (2010), **Çevre Sorunları**, 2. Baskı, Nobel, Ankara.
- Gülçubuk, Bülent (1997), **Kırsal Kalkınma Çalışmalarında Türkiye Kalkınma Vakfı’nın Yeri ve İşlevi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Günaydın, Gökhan (2010), **Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm**, 1. Baskı, Tan Kitabevi, Ankara.
- Güney, Hüseyin (2003), **Kırsal Kalkınma Yöneltileri (Köy-Kent Yaklaşımı ve Mesudiye Uygulaması)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güreşçi, Ertuğrul ve Yurttaş, Ziyaz (2008), “ Kırsal Göçün Nedenleri ve Tarıma Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı Örneği” **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 14(2), 47-54.
- HABİTAT II (1999), “İnsan Yerleşimleri Konferansı” <https://webdosya.csb.gov.tr/db/habitat/editordosya/file/dokumanlar/Istanbul%20Deklerasyon u.pdf> (03.01.2024).
- HABİTAT III (2016), “Third United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development (HABITAT III) National Report Austria Issues and Challenges for a New Urban Agenda, https://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat_III_Country_Report_Austria_161011.pdf?utm_source= (16.08.2025).
- Hadinejad Darsara, Maninje (1992), **Türkiye’de İç ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmeler Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma (1970 - 1990)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Harita Genel Müdürlüğü (HGM) (2025), “İl ve İlçe Yüz Ölçümleri”, <https://www.harita.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri> (06.05.2025).
- Hartshorn, Truman A. (1971), “Inner City Residential Structure And Decline”, **Annals of the Association of American Geographers**, 61(1), 72-96.
- Hansen, Otte Henning (2020), “Danish farmer cooperatives: Development, importance and lessons”, *Cooperativismo & Desarrollo*, 29(119), 1-34.
- Hélène, Marie ve Oudot, Bouillier (2010), “The Choice of Interdisciplinarity in French Agricultural Education”, **Issues In Integrative Studies**, 28, 208-307.
- Henderson, J. Vernon ve Kriticos, Sebastian (2018), “The Development of the African System of Cities”, **Annual Review of Economics**, 10, 287-314.
- Hilmani Gordon C. ve Davies M. Stuart (1990), “Measured Domestication Rates in Wild Wheats and Barley Under Primitive Cultivation, and Their Archaeological Implications”, *Journal of World Prehistory*, 4(2), 157-222.
- Holthuis, Jan vd. (2020), “Netherlands”, https://www.burenlegal.com/sites/default/files/usercontent/contentfiles/Lexology%20GTDT%20Agribusiness%20Chapter%202019%20NL_1.pdf (15.08.2025).
- Hoover, Makinzi ve Lucy, Isabella (2024), “How Agriculture Supports the American Economy and Main Street Businesses”, **U.S. Chamber of Commerce**, https://www.uschamber.com/security/agriculture-regulations/how-agriculture-supports-the-american-economy-and-main-street-businesses?utm_ (15.08.2025).
- Hussain, Manzoor ve Imitiyaz, Iram (2018), “Urbanization Concepts, Dimensions And Factors”, **International Journal of Recent Scientific Research**, 9(1), 23513-23523.
- ILO (1972), “Employment, Income and Equality: A Strategy for Increasing Productivity in Kenya. Geneva:ILO”, https://labordoc.ilo.org/discovery/fulldisplay/alma991450513402676/41ILO_I NST:41ILO_V2 (20.05.2024).
- (2004), “Consumer price index manual” , https://webapps.ilo.org/CPI/doc/cpi_manual_en.pdf (30.07.2025).
- (2008), “Promotion of rural employment for poverty reduction”, https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@relconf/document/s/meetingdocument/wcms_091721.pdf (10.05.2024).
- Institut National De La Statistique Et De La Recherche Économique (INSEE) (2024), “Production and value added in agriculture in 2024”, https://www.insee.fr/en/outil-interactif/5543645/tableau/70_SAC/71_AGR (30.07.2025).

- International Trade Administration (2024), “France - Country Commercial Guide”, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/france-agricultural-sector> (01.10.2024).
- Institut National de Formation des Personnels du Ministère de l’Agriculture (INFOMA) (2024), “Les missions de l’INFOMA”, <https://infoma.agriculture.gouv.fr/les-missions-de-l-infoma-a2.html> (21.10.2024).
- Institut National de l’Origine et de la Qualité (INAO) (2024), “Institut national de l'origine et de la qualité”, <https://www.inao.gouv.fr/Institut-national-de-l-origine-et-de-la-qualite> (25.10.2024).
- Institut National de l'Information Géographique et Forestière (IGN) (2024), “Notre histoire”, <https://www.ign.fr/institut/notre-histoire> (02.11.2024).
- Institut Français du Cheval et de l’Equitation (IFCE) (2024), “Nos missions, nos valeurs et nos engagements”, <https://www.ifce.fr/ifce/decouvrir-institut/missions/> (20.10.2024).
- Institute for Agriculture and Trade Policy (IATP) (2025), “About IATP”, <https://www.iatp.org/about> (04.03.2025).
- İşıkkaya, Devrim(2008), **Kentsel Çöküntü Bölgelerinin Örgütlenmesi ve Yeniden Kullanımı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi – Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İmar Kanunu(1985), **T. C. Resmi Gazete**, 18749, (03.05.1985).
- İrdem, İbrahim ve Lenger, Asilkan (2021), “1923-1950 Arası Dönemde Ankara Kentleşmesi ve Sorunları”, **Akademik Bakış**, 14 (28), 331-357.
- İsbir, Günay Eyüp (1982), **Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara.
- İsbir, Günay Eyüp (1991), **Şehirleşme ve Meseleleri**, 2. Baskı, Gazi Büro Yayınları, Ankara.
- Jain, Manisha ve Korzhenevycha, Artem (2020), “Urbanisation as the rise of census towns in India: An outcome of traditional master planning?”, **The Internaitonal Journal of Urban Policy and Planning**, 99, 1-9.
- Jann, Werner vd. (2008), **Policy Department on Budgetary Affairs**, https://www.academia.edu/18200609/Best_Practice_In_Governance_of_Agencies_A_Comparative_Study_In_View_of_Identifying_Best_Practice_for_Governing_Agencies_Carrying_Out_Activities_on_Behalf_of_the_ (13.12.2024).
- Johann Heinrich von Thünen Enstitüsü, (JHTI) (2025), “Johann Heinrich von Thünen-Institut”, <https://www.bmel.de/DE/ministerium/organisation/einrichtungen/ti-vorstellung.html> (01.07.2025).
- Jowa State University (2024), “World Spending on Agricultural Research and Development”, <https://agpolicyreview.card.iastate.edu/winter-2023/world-spending-agricultural-research-and-development> (02.07.2025).

- Kayan, Ahmet ve Mardinli, İsmail (2020), “Kentleşme-Sosyal Değişme ve Ekonomik Gelişme İlişkisinin Değerlendirilmesi”, **İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi**, 4(4), 256-271.
- Keleş, Ruşen (1980). **Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü**, TDK yayınları, Ankara.
- (2019), **100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu**, 5. Basım, Cem Yayınevi, İzmir.
- (2023), **Kentleşme Politikası**, 20. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- (t.y.), “Japonya’da Kentsel Yaşam ve Kentleşme”, https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/19/2/5_keles.pdf (16.08.2025).
- Kılavuz, Emine ve Erdem İlhan (2019), “Dünyada Tarım 4.0 Uygulamaları ve Türk Tarımının Dönüşümü”, **Social Sciences (NWSAENS)**, 14(4), 133-157.
- Kıray, Mübeccel Belik (2007), **Kentleşme Yazıları**, 3. Baskı, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
- Kırışık, Fatih ve Öztürk, Kübra (2021), “Konut Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Fatih Kırışık ve Ahmet Kayan (Ed.), **Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri**, 1. Baskı içinde (1-30), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kip, Ergün (1980), “Türkiye’de İç Ticaret Hadleri”. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, 1(3): 7-36.
- Kiraz, Sibel(2011), “Yabancılaşmanın Kökeni Üstüne”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, (12), 147-169.
- Kızıroğlu, Ahmet Mithat (2017), “Türkiye'nin Nüfus Değişimine Göre İl Bazında Kentleşmesine Bir Bakış (1965-2014)”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(16), 153-183.
- Kocalar, Ali Osman (2012), **Coğrafya ’da çevre eğitimi ve çevre sorunları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi- Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Korea Institute of Agricultural Science and Technology Planning and Evaluation (KIAST) (2025), “About KIAST”, <https://www.kiast.co.kr/eng/company/company01.php> (03.07.2025).
- Koyuncu, Ahmet (2015), **Kentleşme ve Göç**, Hikmetevi Yayınları, İstanbul.
- Köhler, Bettina ve Wissen, Markus (2003), “Glocalizing Protest: Urban Conflicts and Global Social Movements”, **International Journal of Urban and Regional Research**, 27(4), 942-951.
- Koroğlu, Semiha (2003), **Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme**, Yayınlanmamış AT Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı- Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- Küçükkalay, Abdullah Mesud (2022), “Osmanlı Toprak Sistemi”, Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/osmanli_toprak_sistemi (05.05.2025).

- Labarthe, Pierre (2014), **AKIS and advisory services in France. Report for the AKIS inventory (WP3) of the PRO AKIS Project**, <https://hal.inrae.fr/hal-01608698> (19.11.2024).
- Le Conseil National de l'Alimentation (CNA) (2024), "CNA", <https://cna-alimentation.fr/cna/> (02.10.2024).
- Le Comité National De La Gestion Des Risques En Agriculture (CNGRA) (2022), "Comité national de gestion des risques en agriculture : l'État est au rendez-vous de ses engagements pour accompagner les agriculteurs de manière exceptionnelle", (18.11.2024).
- Lee, Chang-Moo ve Ahn, Kun-Hyuck (2005), "Five new towns in the Seoul metropolitan area and their attractions in non-working trips: Implications on self-containment of new towns", **Habitat International**, 29, 647–666.
- Lidsky, Vincent (2017), **Les Outils De Gestion Des Risques En Agriculture**, <https://agriculture.gouv.fr/les-outils-de-gestion-des-risques-en-agriculture> (21.11.2024).
- Mahul, Olivier ve Stutuley, J.Charles (2010), **Government Support to Agricultural Insurance**, <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/7822bef4-1a81-5aaa-a5b4-37ab333614b3/content> (21.11.2024).
- Mardinli, İsmail (2021), "Kentsel Altyapı Sorunları ve Çözüm Önerileri", Fatih Kırıışık ve Ahmet Kayan(Ed.), **Kentleşme Sorunları ve Çözüm Önerileri**, (113-135), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Max Rubner Enstitüsü, (MRI) (2025), "Max Rubner-Institut", <https://www.bmel.de/DE/ministerium/organisation/einrichtungen/mri-vorstellung.html> (01.07.2025).
- Mazoyer, Marcel ve Roudart, Laurence (2010), Dünya Tarım Tarihi, (Çev. Şule Ünsaldı), Epos Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- McGranahan, Gordon ve Satterthwaite, David (2014), "Urbanisation concepts and trends", <https://www.iied.org/sites/default/files/pdfs/migrate/10709IIED.pdf> (15.12.2023).
- Melyukhina, Olga (2011), **Risk Management in Agriculture in The Netherlands**, https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2011/03/risk-management-in-agriculture-in-the-netherlands_g17a1f4d/5kgj0d5lqn48-en.pdf (19.11.2024).
- Mencet Yelboğa, M. Nisa v.d. (2019), "Türkiye’de Domates Üretiminde İç Ticaret Hadleri", **Ziraat Mühendisliği**, (367), 6-12.
- Metsähallitus (2025), "About Us", <https://www.metsa.fi/en/about-us/organisation/> (02.07.2025).
- Ministère De L'enseignement Supérieur Et De La Recherche (MESR) (2021), "les activités de R&D en agriculture", https://publication.enseignementsup-recherche.gouv.fr/eesr/FR/T738/les_activites_de_r_d_en_agriculture/ (21.11.2024).

Middleton, M.,(1991), “Cities in Transition The Regeneration of Britain’s Inner Cities”, **Michael Joseph**, London, 2-80.

Ministère De L'agriculture Et De La Souveraineté Alimentaire (MASA) (2017), Infographics - Farming France” <https://agriculture.gouv.fr/infographics-farming-france> (25.09.2024).

(2020a), “Le Conseil national de l'alimentation, « Parlement de l'alimentation »”, <https://agriculture.gouv.fr/le-conseil-national-de-l'alimentation-parlement-de-l'alimentation> (03.10.2024).

(2020b), “French agriculture, forestry and fisheries: an overview”, https://portailcoop.educagri.fr/wp-content/uploads/2022/07/220609_PanoramaAgriculture_EN.pdf (28.09.2024).

(2022a), “Une feuille de route pour développer le numérique dans l’agriculture française”, <https://agriculture.gouv.fr/une-feuille-de-route-pour-developper-le-numerique-dans-l'agriculture-francaise> (03.11.2024).

(2022b), “Une feuille de route pour développer le numérique dans l’agriculture française”, <https://agriculture.gouv.fr/une-feuille-de-route-pour-developper-le-numerique-dans-l'agriculture-francaise> (05.11.2024).

(2022c), “La réforme de l’assurance récolte est adoptée par le Parlement”, <https://agriculture.gouv.fr/la-reforme-de-l'assurance-recolte-est-adoptee-par-le-parlement> (06.11.2024).

(2022d), “La Réforme De L’assurance Récolte Est Adoptée Par Le Parlement”, <https://agriculture.gouv.fr/la-reforme-de-l'assurance-recolte-est-adoptee-par-le-parlement> (08.11.2024).

(2023a),” La Gestion Des Risques En Agriculture”, <https://agriculture.gouv.fr/la-gestion-des-risques-en-agriculture> (16.11.2024).

(2023b), “La Réforme De L’assurance Récolte”, <https://agriculture.gouv.fr/la-reforme-de-l'assurance-recolte> (17.11.2024).

(2024a), “Administration centrale”, <https://agriculture.gouv.fr/administration-centrale> (25.09.2024).

(2024b), “Le Conseil général de l’alimentation, de l’agriculture et des espaces ruraux (CGAAER)”,

<https://agriculture.gouv.fr/le-conseil-general-de-l'alimentation-de-l'agriculture-et-des-espaces-ruraux-cgaaer> (26.09.2024).

(2024c), “Conseil National d'Orientation de la Politique Sanitaire Animale et Végétale, CNOPSAV”, <https://agriculture.gouv.fr/organisation-generale-du-dispositif-cnopsav#:~:text=Le%20CNOPSAV%2C%20Conseil%20national%20d,ou%20toute%20autre%20question%20relative> (26.09.2024).

(2024d), “Élections 2025 des Chambres d'agriculture : étapes et participation”, <https://agriculture.gouv.fr/elections-2025-des-chambres-d'agriculture-etapes-et-participation> (03.11.2024).

(2024e), “La rentrée scolaire 2024 dans l'enseignement agricole”, <https://agriculture.gouv.fr/la-rentree-scolaire-2024-dans-l'enseignement-agricole> (05.11.2024).

(2024f), “Portrait de l'enseignement agricole (édition 2024)”, <https://agriculture.gouv.fr/portrait-de-l'enseignement-agricole-edition-2024> (05.11.2024).

(2024g), “Infographie - L'enseignement agricole”, <https://agriculture.gouv.fr/infographie-l'enseignement-agricole> (06.11.2024).

(2024h), “Infographie - L'enseignement agricole”, <https://agriculture.gouv.fr/infographie-l'enseignement-agricole> (07.11.2024).

(2024i), “La rentrée scolaire 2024 dans l'enseignement agricole”, <https://agriculture.gouv.fr/la-rentree-scolaire-2024-dans-l'enseignement-agricole> (07.11.2024).

(2024i), “Portrait de l'enseignement agricole (édition 2024)”, <https://agriculture.gouv.fr/portrait-de-l'enseignement-agricole-edition-2024> (08.11.2024).

Mimarlar Odası Ankara Şubesi (1971), **Türkiye’de Kentleşme**, 1. Basım, GİM Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) (2023), “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Yılı İdare Faaliyet Raporu” https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_10/30104246_1211.pdf (10.06.2025).

- _____ (2024), “Altı İlde Yedi Tematik Tarım Meslek Lisesi Açıldı”, https://meb.gov.tr/alti-ilde-yedi-tematik-tarim-meslek-lisesi-acildi/haber/34325/tr?utm_source= (10.06.2025).
- Mirabaud, Pierre ve Deberre, Jean- Christophe (2006), *Spatial Planning And Sustainable Development Policy In France*, https://www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/294_Politique_Amenag_Ang.pdf (15.08.2025).
- Mulder, Martin ve Kupper , Hendrik (2006), “The Future of Agricultural Education: The Case of the Netherlands”, **The Journal of Agricultural Education and Extension**, 12(2), 127-139.
- Musterd, Sako ve van Kempen, Ronald (2009), **Urban Segregation and the Role of Planning Policies in the Netherlands**, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Mutlu, Ahmet vd. (2019), **Kentleşme**, 2. Baskı, Palme Yayınevi, Ankara.
- National Agricultural Law Center (NALC) (2025), “Who We Are”, <https://nationalaglawcenter.org/about-the-center/> (05.03.2025).
- National Agricultural Cooperative Federatio (NongHyup) (2025), “About NACF”, <https://www.nonghyup.com/eng/nacf/current/index.do> (04.07.2025).
- National Association of Counties (NAC) (2025), “ Primer for Counties: 2025 Farm Bill Reauthorization”, <https://www.naco.org/resources/2024-farm-bill-primer#continue> (15.08.2025).
- National Farmers Union (NFU) (2025a), “Our Mission”, <https://nfu.org/> (03.03.2025).
- _____ (2025b), “About NFU”, <https://nfu.org/about/> (07.03.2025).
- _____ (2025c), “NFU Adult Education Programs”, <https://nfu.org/education/adult-education/> (08.03.2025).
- National Council of Farmer Co-operatives (NCFC) (2025) (t.y.), “Speaking up for Agriculture and Cooperative Sustainability, https://ncfc.org/wp-content/uploads/2023/12/NCFC_FarmerCo-opSustainabilityMessagingGuide.pdf (07.03.2025).
- National Institute of Food and Agriculture (NIFA) (2025a), “Farmer Education”, <https://www.nifa.usda.gov/topics/farmer-education> (07.03.2025).
- _____ (2025b), “Agriculture Technology”, <https://www.nifa.usda.gov/topics/agriculture-technology> (07.03.2025).
- _____ (2025c), “Cooperative Extension System”, <https://www.nifa.usda.gov/about-nifa/how-we-work/extension/cooperative-extension-system> (08.03.2025).

- National Land Survey of Finland (NLS) (2025), “About the National Land Survey of Finland”, <https://www.maanmittauslaitos.fi/en/about-nls/organisation/about-national-land-survey-finland> (02.07.2025).
- National Sustainable Agriculture Coalition (NSAC) (2025), “About Us”, <https://sustainableagriculture.net/about-us/> (06.03.2025).
- Natural Resources Conservation Service (NRCS) (2025), “About NRCS”, <https://www.nrcs.usda.gov/about> (28.02.2025).
- Oakley, Peter ve Garforth, Christopher (1985), **Guide To Extension Training, FOOD AND Agriculture Organization Of The United Nations**, Rome.
- ODISSEI (2021) “The effects of spatial planning policy: The case of Vinex”, <https://odissei-data.nl/2021/05/06/the-effects-of-spatial-planning-policy-the-case-of-vinex/> (15.08.2025).
- OECD (2023), “Policies for the Future of Farming and Food in Spain”, https://www.oecd.org/en/publications/policies-for-the-future-of-farming-and-food-in-spain_a93d26be-en/full-report/component-5.html#chapter-d1e1597-5ea48de004 (16.08.2025).
- Office de Développement de l’Economie Agricole d’Outre-mer (ODEADOM) (2024), “ Rôle de l’ODEADOM”, <https://www.odeadom.fr/> (28.10.2024).
- Office Français De La Biodiversité (OFB) (2024), “The French Biodiversity Agency”, <https://www.ofb.gouv.fr/en/french-biodiversity-agency-ofb> (03.11.2024).
- Office National des Forêts (ONF) (2024), <https://www.onf.fr/> (29.10.2024).
- O Instituto Nacional de Colonização e Reforma Agrária (INCRA) (2025), “Inkra”, <https://www.gov.br/incra/pt-br/aceso-a-informacao/institucional/o-incra> (02.07.2025).
- Olgaard, Andres (1980), “The Danish Economy”, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6a5e6b62-3ad5-47bf-ae8a-6853347b27bc/language-en> (16.08.2025).
- Olgun, Hasan (1980), “Türkiye’de İthal İkamesi Ve Dışa Açılma Eleştirisi”, ODTÜ Gelişme Dergisi, 7 (3/4), 377-39.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2018a), “Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Korea”, https://www.oecd.org/en/publications/innovation-agricultural-productivity-and-sustainability-in-korea_9789264307773-en.html (02.07.2025).
-
- (2018b), “Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in China”, https://www.oecd.org/en/publications/innovation-agricultural-productivity-and-sustainability-in-china_9789264085299-en.html (03.07.2025).

- Orman Genel Müdürlüğü (OGM) (2025), “Genel Bilgiler”, <https://www.ogm.gov.tr/tr/kurulusumuz/genel-bilgiler> (10.06.2025).
- Overheid.nl (2024a), “Zelfstandige Bestuursorganen”, https://organisaties.overheid.nl/Zelfstandige_bestuursorganen/ (14.12.2024).
- _____ (2024b), “Bureau Beheer Landbouwgronden (BBL)”, https://organisaties.overheid.nl/28212344/Bureau_Beheer_Landbouwgronden (14.12.2024).
- _____ (2024c), “College Voor De Toelating Van Gewasbeschermingsmiddelen En Biociden (Ctgb)”, https://organisaties.overheid.nl/28212359/College_voor_de_toelating_van_gewasbeschermin_gsmiddelen_en_biociden (14.12.2024).
- _____ (2024d), “Kamer voor de Binnenvisserij (Kabivi)”, https://organisaties.overheid.nl/28212401/Kamer_voor_de_Binnenvisserij (14.12.2024).
- _____ (2024e), “Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen, NAK”, https://organisaties.overheid.nl/28212443/Stichting_Nederlandse_Algemene_Keuringsdienst_voor_zaaizaad_en_pootgoed_van_landbouwgewassen (15.12.2024).
- _____ (2024f), “Raad voor plantenrassen (RvP)”, https://organisaties.overheid.nl/28212408/Raad_voor_plantenrassen (20.12.2024).
- _____ (2024g), “Stichting Bloembollenkeuringsdienst (BKD)”, https://organisaties.overheid.nl/28212417/Stichting_Bloembollenkeuringsdienst (22.12.2024).
- _____ (2024h), “Stichting Kwaliteits-Controle-Bureau (KCB)”, https://organisaties.overheid.nl/28212434/Stichting_Kwaliteits-Controle-Bureau (24.12.2024).
- _____ (2024ı), “Controle Orgaan Kwaliteits Zaken (COKZ)”, https://organisaties.overheid.nl/28212426/Controle_Orgaan_Kwaliteits_Zaken (24.12.2024).
- Öçal, Mehmet ve Şenel, Dilek (2021), “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Bölgesel Analizi”, **Çalışma ve Toplum**, 2 (69), 1201-1232.
- Özçelik, Ahmet (2014), **Tarım Tarihi ve Deontolojisi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Özden, Fatih (2019), **Kırsal Kalkınmaya Etki Eden Başlıca Sosyo-Ekonomik ve Mekansal Faktörlerin Analizi ve Uygun Kırsal Kalkınma Seçeneklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Özden, Kemal (2013), “Almanya’da Kentleşme Politikaları: Tarihsel Süreç ve Güncel Politikalar”, Kemal Özden (Ed.), **Kentleşme Yazıları**, 2. Baskı içinde (319-338), Seçkin yayıncılık, Ankara.
- Özden, Kemal ve Salur, Şammas (2013), “Kimlik Bunalımı ve Yabancılaşma: Modern Kentleşmenin Sosyo- Kültürel Bir Sorunu”, Kemal Özden (Ed.), **Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları**, 2. Baskı içinde (55-72), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Özer, Gökhan (2021), “Hollanda’nın Tarımdaki Yapısal Dönüşümü ve Bu Dönüşümün Uluslararası Ticaretine Yansımaları”, **Journal of Life Economics**, 8(1), 69-79.
- Özer, İnan (2004), **Kentleşme, Kentleşme ve Kentsel Değişme**, Ekin Kitabevi, Ankara.
- Özey, Ramazan (2001), Günümüz dünya sorunları, Aktif Yayıncılık, İstanbul.
- Özkan, Murat (2021), “Tarım ve gıda alanında kullanılan teknolojinin %70’i TAGEM tarafından üretiliyor”,<http://www.turktarim.gov.tr/Haber/611/tarim-ve-gida-alaninda-kullanilan-teknolojinin-70i-tagem-tarafindan-uretiliyor> (15.06.2025).
- Özkiraz, Ahmet ve Acungil, Yavuz (2012), “Hemşehri Derneklerinin Kentleşme Sürecindeki Rolü (Tokat Örneği)”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 29(1), 247-272.
- Öztürk, Murat (2012), “1980 sonrası Türkiye tarım ve kırsalında dönüşüm dinamikleri – Yayınlar”, <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/1980-sonrasi-turkiye-tarim-ve-kirsalinda-donusum-dinamikleri-yayinlar> (05.02.2025).
- Özyücel, Mustafa (2021), **Kalkınma ve Kırsal Kalkınma**, 1. Baskı, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Pakdemirli, Bekir (2019), “Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye’de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması”, **ANADOLU**, 29 (2), 177-187.
- Pallervo (2025), “Cooperation in Finland”, <https://pellervo.fi/en/english/cooperation-finland/> (01.07.2025).
- Pankobirlik (2025), “Pancar Kooperatifleri ve Pankobirlik’in Kuruluşu”, https://www.pankobirlik.com.tr/AnaSayfa/Genel_Bilgi_ve_Tarihce (12.06.2025).
- Parliamen of Australia (2025), “Chapter 1 – Introduction”, [https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Senate/Rural_and_Regional_Affairs_and_Transport/NationalOrganicBill/Report/Chapter_1_-_Introduction?utm_source=\(03.07.2025\)](https://www.aph.gov.au/Parliamentary_Business/Committees/Senate/Rural_and_Regional_Affairs_and_Transport/NationalOrganicBill/Report/Chapter_1_-_Introduction?utm_source=(03.07.2025)).
- Part of the Danish Agriculture & Food Council (SEGES) (2025a), “Forskning og udvikling”, <https://segesinnovation.dk/forskning-og-udvikling/> (04.07.2025).

-
- (2025b), “Produkter og ydelser til en bæredygtig produktion af fødevarer”, <https://segesinnovation.dk/produkter-og-ydelser/> (04.07.2025).
- Professional Agricultural Students (PAS) (2025), “What is Pas”, <https://www.nationalpas.org/> (05.03.2025).
- Raad voor plantenrassen (2024), “Over de Raad voor plantenrassen”, <https://www.raadvoorplantenrassen.nl/nl/over-de-raad/> (21.12.2024).
- Rehber, Erkan ve Vural, Hasan (2018), Tarım Ekonomisi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Bursa.
- Reuters (2025), “Spain To Speed Up Industrial Construction Of Social Housing With EU Funds”, <https://www.reuters.com/markets/europe/spain-speed-up-industrial-construction-social-housing-with-eu-funds-2025-04-24/> (16.08.2025).
- Rijksdienst Voor Ondernemend (RVO) (2024), “Biologisch ondernemen”, <https://www.rvo.nl/onderwerpen/biologisch-ondernemen> (29.12.2024).
- Rijksoverheid (2024), “Zelfstandige bestuursorganen (zbo’s)”, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/rijksoverheid/zelfstandige-bestuursorganen> (10.12.2024).
- Risk Management Agency (RMA) (2025a), “Mission, Vision, and Core Values”, <https://www.rma.usda.gov/about-rma/what-we-do/mission-values> (16.06.2025).
-
- (2025b), “How the Program Works”, <https://www.rma.usda.gov/about-rma/history-rma/how-program-works> (16.03.2025).
- Ruana, John ve Ramasamy, Selvaraju (2023), **Global investments in agricultural research: Where are we and where are we going?**, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.
- Rural Development Administration (RDA) (2025), “About RDA”, https://rda.go.kr/foreign/ten2/html/sub3_aboutRDA_organization.jsp (03.07.2025).
- Sağlam, Serdar (2016), “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu”, **İstanbul Sosyolojik Araştırmalar Dergisi**, 257-274.
- Sakketa, Tekalign Gutu (2023), “Urbanisation and rural development in sub-Saharan Africa: A review pathways and impacts of” **Research in Globalization**, 6, 1-15.
- Salmon, Yves (2013), “This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search” https://www.academia.edu/119676390/This_document_is_discoverable_and_free_to_research

hers_across_the_globe_due_to_the_work_of_AgEcon_Search_Help_ensure_our_sustainability (15.11.2024).

San, Coşkun (2011), “Kentlileşmenin Nedeni Olarak Yabancılaşma ve Anomi”, **Yaratıcı Drama Dergisi**, 6(11), 85-89.

Sandhu, Niels Jens vd. (2022), “Impact of Agricultural Cooperatives on Farmers Output in Denmark”, **Stratford Peer Reviewed Journals and Book Publishing Journal of Agriculture**, 6(1), 52-60.

Sanyaolu, Paul ve Sanyaolu, Comfort Okosun (2018), “Urbanisation”, https://www.researchgate.net/publication/329523636_URBANIZATION_1(15.01.2024).

Saygılı, Fatih (2019), **Türk Tarımının Global Entegrasyonu ve Tarım 4.0**, İzmir Ticaret Borsası Tükelmat A.Ş., İzmir.

Semerci, Arif (2015), “Türkiye’de Çiftçi Örgütleri: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği”, **Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi**, 12(1), 65-73.

Slattery, Martin, (2015), **Sosyolojide Temel Fikirler**, (Çev. Özlem Balkız vd.), 8. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul.

Sowell, Thomas (2010), **The Housing Boom and Bust Revised Edition**, Basic Books Publishing, USA.

Sing, Katar (1999), **Rural Development: Principles, Policies and Management**, Sage Publications, New Delhi.

Sociedad Anónima Estatal de Caución Agraria (SAECA) (2025), “SAECA guaranteed in 2023 credit transactions to farmers and stockbreeders for a total amount of 252.4 M€”, [https://www.sepi.es/en/press-room/news/saeca-guaranteed-2023-credit-transactions-farmers-and-stockbreeders-total-amount?utm_source=\(04.07.2025\)](https://www.sepi.es/en/press-room/news/saeca-guaranteed-2023-credit-transactions-farmers-and-stockbreeders-total-amount?utm_source=(04.07.2025)).

Spades (2025), “Groene Hart”, <https://www.spades4soils.eu/pilots/groene-hart> (15.08.2025).

Subsidiebureau Nnederland “Agrarische subsidies”, <https://www.subsidiebureau-nederland.nl/agrarische-subsidies/> (01.12.2024).

Statista (2023), “Share of urban population in South Korea from 1960 to 2023”, <https://www.statista.com/statistics/455905/urbanization-in-south-korea/> (16.08.2025).

Statistics Canada (2018), “Canada's rural population since 1851”, https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2011/as-sa/98-310-x/98-310-x2011003_2-eng.cfm (16.08.2025).

Statistics Finland (2022), “Rapid depopulation of countryside”, https://stat.fi/tup/suomi90/joulukuu_en.html (16.08.2025).

Stichting Bloembollenkeuringsdienst (BKD) (2024) , “Over BKD”, <https://www.bkd.eu/over-bkd/> (23.12.2024).

Stichting Nederlandse Algemene Keuringsdienst voor zaaizaad en pootgoed van landbouwgewassen, (NAK) (2024), “Over de NAK”, <https://www.nak.nl/over-de-nak/> (19.12.2024).

Şahin, Muhammed Serkan (2022), **Türkiye’de Kırsal Kalkınma Yönetimi**, Çizgi Kitabevi, İstanbul.

Şanver, Cahit ve Söğüt, Yasin (2022), “Türkiye’de 2000-2021 Yılları Arası Tarımsal Desteklerin Tarım Sektörünün Gelişimine Etkisi”, https://www.researchgate.net/publication/363319854_TURKIYE'DE_2000-2021_YILLARI_ARASI_TARIMSAL_DESTEKLERIN_TARIM_SEKTORUNUN_GELISIMINE_ETKISI (06.02.2025)

Şen, Mustafa (2014), “Türkiye’de İç Göçlerin Neden ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi”, **Çalışma ve Toplum**, (1), 231-256.

Şenel, Dilek (2022), “Kayıt Dışı İstihdam, Türleri ve Etkileyen Faktörler”, <https://books.akademisyen.net/index.php/akya/catalog/download/1283/1276/28208?inline=1> (11.02.2024).

Şengül, Tarık (2001), **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, 1. Baskı, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, İstanbul.

Şengün, Hayriye (2024), “Kent Kültürüne Küreselleşme Perspektifinden Bakmak”, **Urban 21 Journal**, 2(1), 1-9.

Talandier vd., (2016), “Two centuries of economic territorial dynamics: the case of France”, **Regional Studies**, 3(1), 67-87.

TAPIO (2025), “Forest Wise” <https://tapio.fi/briefly-in-english/> (02.07.2025).

Tarım ve Orman Şurası (TOB) (t.y.), “Tarımsal Öğretim, Çiftçi Eğitimi-Yayım, Ar-Ge ve İnovasyon Grubu Çalışma Belgesi”, <https://cdniys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/330/DosyaGaleri/956/10%20Tar%C4%9C%201msal%20%C3%96%C4%9Fretim,%20%C3%87ift%C3%A7i%20E%C4%9Fitimi%20Yay%C4%B1m,%20ArGe%20ve%20%C4%B0novasyon%20Grubu%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Belgesi.pdf> (08.03.2025).

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) (2025), “Hakkımızda”, <https://www.tigem.gov.tr/Hakkimizda> (11.06.2025).

Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) (2024a), “ Sınırlı Sorumlu Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Ana Sözleşmesi”,

https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/0TE%C5%9EK%C4%B0LATLANMA%20DA%C4%B0RE%20BA%C5%9EKANLI%C4%9EI/Kooperatif%20ana%20s%C3%B6zle%C5%9Fmeleri/Tarimsal+Kalkinma+Kooperatifi+Anasozlesmesi.pdf?fbclid=IwAR2f54VlQUrhe2s_j2Nk9zA5ezInGK9R9Un0sY2VgYPrl6dV42RTem4AuHQ_aem_AdtQ5GU1Uht6uyEtolnYdLUaONa35T9AeL_VjUPxdjf4X7sPzJs0LLPf_sh8UrNvWP2Ksh1VTYHng2ZIZ--J26Gr (12.06.2025).

(2024b), “Sınırlı Sorumlu Sulama Kooperatifi Ana Sözleşmesi”,

<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/0TE%C5%9EK%C4%B0LATLANMA%20DA%C4%B0RE%20BA%C5%9EKANLI%C4%9EI/Kooperatif%20ana%20s%C3%B6zle%C5%9Fmeleri/Sulama+Kooperatifi+Anasozlesmesi.pdf> (12.06.2025).

(2024c), “Sınırlı Sorumlu Su Ürünleri Kooperatifi Ana Sözleşmesi”,

<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Belgeler/0TE%C5%9EK%C4%B0LATLANMA%20DA%C4%B0RE%20BA%C5%9EKANLI%C4%9EI/Kooperatif%20ana%20s%C3%B6zle%C5%9Fmeleri/Su+Urunleri+Kooperatifi+Anasozlesmesi.pdf> (12.06.2025).

(2025), “Üretici Örgütleri”,
<https://www.tarimorman.gov.tr/TRGM/Link/55/Uretici-Orgutleri> (11.06.2025).

Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) (2025), “Misyonumuz- Vizyonumuz”,
<https://www.tdk.gov.tr/Kurumsal/MisyonVizyon> (11.06.2025).

Tarım Kredi Kooperatifi (TKK)(2025a), “Kredili Satış”
<https://www.tarimkredi.org.tr/faal%C4%B1yetler/kredili-satis/> (14.06.2025).

(2025b), “Sigorta”,
<https://www.tarimkredi.org.tr/faal%C4%B1yetler/sigorta/> (14.06.2025).

Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) (2021), “ TAGEM Ar-Ge&İnovasyon Çalışmaları”, <https://www.tarimorman.gov.tr/TAGEM/Belgeler/AR-GE%20katalog.pdf> (15.06.2025).

Tarımsal Kuraklık Yönetiminin Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2002), **T. C. Resmi Gazete**, 31901, (23.07.2022).

TARSİM (2025), “Bitkisel Ürün ve Hayvan Hayat Sigortaları”, <https://www.tarsim.gov.tr/> (14.06.2025).

Tecer, Meral (2006), “Atatürk Döneminde (1923-1938) Ekonomik Örgütler, **Amme İdare Dergisi**, 39(4), 75-116.

Tekeli, İlhan (2009), **Modernizm, Modernite ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi**, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- (2010), **Göç ve Ötesi**, 2. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- (2011), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TGDF (2011), “Çiftlikten Çatala Gıda Güvenliği”, file:///C:/Users/lenova/Desktop/gida-guvenligi-raporu-2011.pdf (12.09.2023).
- The American Association for Agricultural Education (AAAE) (2025), “Vision, Mission & Core Values”, <https://aaea.wildapricot.org/about> (02.03.2025).
- The Danish Agricultural Agency (DAA) (2025), “Agriculture”, <https://en.lbst.dk/agriculture> (02.07.2025).
- The Finnish Wildlife Agency (2025), “The Finnish Wildlife Agency”, <https://riista.fi/en/> (02.07.2025).
- The Natural Resources Institute Finland (LUKE) (2025), “Natural Resources Institute Finland”, <https://www.luke.fi/en> (02.07.2025).
- THÜNEN (2023a), “Current trends in the German organic sector” https://www.thuenen.de/en/thuenen-topics/organic-farming/aktuelle-trends-der-deutschen-oekobranche?utm_source= (03.07.2025).
- Topal, R.Şeminur (2010), “Tarım Sektörünün Topluma Karşı Sorumlulukları” **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12(1), 1-31.
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO) (2024), “2024-2028 Stratejik Plan”, <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/stratejikplan.pdf> (11.06.2025).
- (2025), “Dünden Bugüne TMO”, <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/genmud/kurumhakkinda.pdf> (11.06.2025).
- Topuzoğlu, İpek ve Artukoğlu, M.Metin (2019), “Bazı Ülkelerde ve Türkiye’de Bankaların Tarımsal Kredi Uygulamalarının Analizi”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 25(2), 249-258.
- Tunay, Faik (2021), “Tarım: Hollanda Yapıyor Da Türkiye NedenYapamıyor?”, https://yetkinreport.com/2021/04/03/tarim-hollanda-yapiyor-da-turkiye-neden-yapamiyor/#google_vignette (18.11.2024).
- Tutar, Filiz Kutluay vd., (2022), “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Ulusal Kırsal Ağ Yaklaşımı: Türkiye’de Ulusal Kırsal Ağ Projesi Uygulama Örnekleri”, **International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences (JOSHAS JOURNAL)**, 8(55), 940-947.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) (2024), “2023 yılı Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması”, https://tubitak.gov.tr/tr/haber/2023-yili-ar-ge-harcamasi-377-milyar-542-milyon-tl-olarak-gerceklesti?utm_source= (11.06.2025).

Türk Dil Kurumu (TDK), <https://sozluk.gov.tr/> (15.09.2024).

_____, <https://sozluk.gov.tr/> (25.07.2024).

_____, <https://sozluk.gov.tr/> (05.08.2024).

Türkcan, Ali Umut ve Kavak, Salih (2024), “Antik Çağlardan Günümüze Anadolu’da Tarım Sempozyumu”, <https://vekam.ku.edu.tr/events/tarimsempozyum/> (02.02.2025).

Türk, Emrullah (2016), **Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) (2024a), “İnovasyon ve İhracat Raporu”, https://tim.org.tr/files/downloads/Raporlar/Inovasyon_ve_Ihracat_Raporu_2024.pdf (18.11.2024).

_____, (2024b), “Yıllık İhracat Raporu”, https://tim.org.tr/tr/yillik-ihracat-raporu?utm_source= (07.06.2025).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)(2023a), “Su Ürünleri, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Su-Urunleri-2023-53702> (06.06.2025).

_____, (2023b), “ Kent-Kır Nüfus İstatistikleri”, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (08.08.2025).

_____, (2024a), “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2024-53783&dil=1> (06.05.2025).

_____, (2024b), “Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2024-53447> (06.05.2025).

_____, (2024c), “ Hayvansal Üretim İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-Uretim-Istatistikleri-2024-53935> (06.05.2025).

_____, (2024d), “Kırmızı Et Üretim İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kirmizi-Et-Uretim-Istatistikleri-2024-53539> (06.06.2025).

_____, (2024e), “Çiğ Süt Üretim İstatistikleri, 2024”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cig-Sut-Uretim-Istatistikleri-2024-53541> (06.05.2025).

-
- (2024f), “Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Arastirma-Gelistirme-Faaliyetleri-Arastirmasi-2023-53803#:~:text=Gayrisafi%20yurt%20i%C3%A7i%20Ar%2DGe,542%20milyon%20TL'ye%20y%C3%BCkseldi.&text=Gayrisafi%20yurt%20i%C3%A7i%20Ar%2DGe%20harcamas%C4%B1n%C4%B1n%20GSYH%20i%C3%A7indeki%20oran%C4%B1%202022,oran%C4%B1%20%251%2C42%20oldu> (15.06.2025).
-
- (2025a), “Kümes Hayvancılığı Üretimi, Şubat 2025”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kumes-Hayvanciligi-Uretimi-Subat-2025-53942> (07.06.2025).
-
- (2025b), “Süt ve Süt Ürünleri Üretimi, Şubat 2025”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sut-ve-Sut-Urunleri-Uretimi-Subat-2025-53959> (07.06.2025).
- Türkiye Su Enstitüsü (SUEN) (2023), “Hakkımızda”, <https://www.suen.gov.tr/hakkimizda> (11.06.2025).
- Türkşeker (2025), “Hakkımızda”, <https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=2> (11.06.2025).
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) (2017), “ Bayraktar, üretici market fiyatlarını değerlendirdi”, https://www.tzob.org.tr/bayraktar-uretici-market-fiyatlarini-degerlendirdi/?utm_source= (12.06.2025).
- T.C Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (TCCŞİD) (2025a), “Kişi Başına Tarım Alanı”, <https://cevreselgostergeler.csb.gov.tr/kisi-basina-tarim-alani-i-85832#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K'in%202022%20y%C4%B1l%C4%B1%20verilerine,%C3%A7ay%C4%B1r%20ve%20mera%20alanlar%C4%B1%20olu%C5%9Fturmaktadır%C4%B1r> (06.05.2025).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024a), “Ülke Künyesi”, <https://www.mfa.gov.tr/fransa-kunyesi.tr.mfa> (18.09.2024)
-
- (2024b), “Hollanda”, <https://www.mfa.gov.tr/hollanda-kunyesi.tr.mfa> (02.12.2024).
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (TCGTB) (2013), “Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik uygulamaları”, <https://ticaret.gov.tr/data/5d4c10d213b876180c773ff8/GUKU-SON.pdf> (12.03.2025).
-
- (2015), “G-20 Ülkelerinde Kooperatifçilik”, chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ticaret.gov.tr/data/5d4c0f8d13b876180c773fd5/G20_kitapcik%2002.12.2015%20son%20son%20son.pdf (12.11.2024).

T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018), “On Birinci Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu” <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ihstis-komisyonu-raporlari/#1668675990514-384a7e2d-aef7> (05.06.2023).

T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (2011), “Kırsal Kalkınma Planı”, <http://www.yesilirmak.org.tr/documents/planlama/diger/00000000005.pdf> (18.07.2023).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (TCTOB) (2023a), “Korunan Alanlar”, https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/Tabiat%20Koruma%20Durum%20Raporu/TKDR_TR_2023.pdf (11.06.2025).

_____ (2023b), “Tarımsal Eğitim, Yayın, Yayın ve Danışmanlık Faaliyetleri”, <https://www.tarimorman.gov.tr/EYDB/Belgeler/%C3%87ift%C3%A7i%20E%C4%9Fitim%20Yay%C4%B1m/2023%20Y%C4%B1l%C4%B1%20%C3%87EY%20Faaliyet%20Raporu.pdf> (15.06.2025).

_____ (2024a), “2024-2028 Stratejik Plan”, <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/stratejikplan.pdf> (06.05.2025).

_____ (2024b), “Ulusal Sulak Alan Komisyonu 2024 Yılı Olağan Toplantısı Yapıldı”, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Sayfalar/GormeEngellilerDetay.aspx?OgeId=380&Liste=Haber> (07.06.2025).

_____ (2024c), “İyi Tarım Uygulaması Destekleri”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Alan-Bazli-Destekler/Iyi-Tarim-Uygulamalari-Destegi> (13.06.2025).

_____ (2024d), “İstatistikler”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> (15.06.2025).

_____ (2025a), “Bakan Yumaklı: Türkiye’nin Tarımsal Hasılası 68,5 Milyar Dolara Ulaştı”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/6331/Bakan-Yumakli-Turkiyenin-Tarimsal-Hasilasi-685-Milyar-Dolara-Ulasti> (06.05.2025).

_____ (2025b)“ Genelge”, <https://www.tarimorman.gov.tr/SiteCollectionImages/Lists/Eklentiler/EditForm/2004-27%20GENELGE%20KAMU%20G%C3%96REVL%C4%B0LER%C4%B0%20ET%C4%B0K%20KURULU.pdf> (10.06.2025).

(2025c), “Hayvan Deneyleri Merkezi Etik Kurulu”, <https://hadmek.tarimorman.gov.tr/Sayfa/Detay/644> (10.06.2025).

(2025d), “Merkez Av Komisyonu, İl ve İlçe Av Komisyonlarının Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/MEVZUAT/Av%20Y%C3%B6netimi/Y%C3%B6netmelik/MERKEZ%20AV%20KOM%C4%B0SYONU,%20%C4%B0L%20VE%20%C4%B0L%C3%87E%20AV%20KOM%C4%B0SYONLARININ%20G%C3%96REVLER%C4%B0,%20%C3%87ALI%C5%9EMA%20USUL%20VE%20ESASLARI%20HAKKINDA%20Y%C3%96NETMEL%C4%B0K.pdf> (10.06.2025).

(2025e), “Misyon ve Vizyonumuz”, <https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Menu/25/Misyon-Ve-Vizyonumuz> (10.06.2025).

(2025f), “Yüksek Komiserler Kurulu”, <https://www.ykk.gov.tr/Sayfa/Detay/244> (08.06.2025).

(2025g), “Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Desteği Açık Alanda Paket Toplamı”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Biyolojik-ve-Biyoteknik-Mucadele-Destegi/Acik-Alanda-Paket-Toplami> (13.06.2025).

(2025h), “Biyolojik ve Biyoteknik Mücadele Desteği Örtüaltı Paket Toplamı”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler/Biyolojik-ve-Biyoteknik-Mucadele-Destegi/Ortuulti-Paket-Toplami> (13.06.2025).

(2025ı), “ Tarımsal Destekler”, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Tarimsal-Destekler> (13.06.2025).

T.C. Ticaret Bakanlığı (TCTB) (2019) , “Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yeni Mevzuata Uyumu Eğitim Projesi (BİRGEp 2)”, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/tarim-satis-kooperatifleri-birliklerinin-yeni-mevzuata-uyumu-egitim-projesi-birg> (12.06.2025).

(2020), “Hollanda Çiftçileri için Sigorta”, <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/hollanda/hollanda-ciftcileri-icin-sigorta> (23.11.2024).

(2024a), “Fransa Ülke Profili”, https://ticaret.gov.tr/data/5f3b96e213b876ea88e4ca0c/Fransa%20%C3%9Cİlke%20Profil%202024_Kas%C4%B1m.pdf (18.09.2024).

- _____ (2024b), “Fransa Pazar Bilgileri”,
<https://ticaret.gov.tr/data/5f3b973113b876ea88e4ca12/Fransa%20Pazar%20Bilgileri%20.2024.pdf> (18.09.2024).
- _____ (2024c), “Hollanda Ülke Profili”, 3 (03.12.2024).
- _____ (2024d), “_____ Pazar Bilgileri”,
<https://ticaret.gov.tr/data/5f119b7e13b87614f041ae7c/ABD%20Pazar%20Bilgileri-2024.docx.pdf> (05.01.2025).
- _____ (2025a), “ABD Ülke Profili”,
<https://ticaret.gov.tr/data/5f0d8c1313b8769ff0574a81/ABD%20%C3%9Clke%20Profili-2025.pdf> (05.01.2025).
- _____ (2025b), “T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Veri Bülteni Nisan 2025”,
[https://ticaret.gov.tr/data/6814448c13b8762dd8da61ee/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Nisan%20\(1\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/6814448c13b8762dd8da61ee/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Nisan%20(1).pdf) (08.06.2025).
- _____ (2025c), “Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi Ana Sözleşmesi”,
<https://ticaret.gov.tr/data/5d41a0d313b87639ac9e013d/10-%20Ya%C5%9F%20Sebze%20ve%20Meyve%20Kooperatifi%20%C3%96rnek%20Anas%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf> (12.06.2025).
- T.C. Ziraat Bankası (TCZB) (2025a), “Ziraat Bankası Krediler”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim> (14.06.2025).
- _____ (2025b), “Çiftçi Destek Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/ciftci-destek-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025c), “Tarımsal Kobi Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/tarimsal-kobi-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025d), “Kadın Çiftçi Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/kadin-ciftci-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025e), “Genç Çiftçi Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/genc-ciftci-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025f), “Üreten Kooperatif Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/ureten-kooperatif-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025g), “Altın Kovan Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/altin-kovan-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025h), “Tarım Transfer Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/tarim-transfer-kredisi> (14.06.2025).

- _____ (2025i), “Balıkçı Destek Kredisi”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/balikci-destek-kredisi> (14.06.2025).
- _____ (2025i), “Hayvansal Üretim Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/hayvancilik-ve-su-urunleri-kredileri/hayvansal-uretim-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025j), “Su Ürünleri Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/hayvancilik-ve-su-urunleri-kredileri/su-urunleri-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025k), “Bitkisel Üretim Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/bitkisel-uretim-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025l), “Tarımsal Mekanizasyon Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/me kanizasyon-kredileri/tarimsal-mekanizasyon-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025m), “Küçük Ekipman Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/me kanizasyon-kredileri/kucuk-ekipman-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025n), “Basınçlı Sulama Kredileri”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/me kanizasyon-kredileri/basincli-sulama-kredileri> (14.06.2025).
- _____ (2025o), “Devlet Destekli Tarım sigortaları”,
<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/ticari/tarim/hizmetlerimiz/devlet-destekli-tarim-sigortaları> (14.06.2025).
- Uludağ İhracatçı Birlikleri [UİB], (2023), “Meyve Sebze Mamulleri Sektörü Açısından Hollanda”,
<https://uib.org.tr/tr/library-download/meyve-sebze-mamulleri-ulke-raporu-hollanda> (05.12.2024).
- United Nations Development Programme (UNDP) (2010), “World urbanization prospects: the 2011 revision”
https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/urbanization/WUP2011_Report.pdf (10.07.2024).
- _____, <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/zero-hunger> (18.11.2024).
- URL-1, “Tarımsal Üretimde Bir Örnek: Hollanda” (2017),
<https://www.ekonomidunya.com/tarimsal-uretimde-bir-ornek-hollanda/12200/> (17.11.2024).

- URL-2, “Hollanda 2020 Yılında Ar-Ge Çalışmaları İçin 18,4 Milyar Euro Harcadı (2022), https://www.turkinfo.nl/hollanda-2020-yilinda-ar-ge-calismalara-18-4-milyar-euro-harcadi/31710/#google_vignette (17.11.2024).
- URL-4, “Çin Eğitimi”, <https://cinkultur.com/cin-egitimi/> (03.07.2025).
- URL-3, “En Fazla Ar-Ge Harcaması Yapan Ülkeler – İsrail 1. Sırada”, <https://stratejikortak.com/2025/04/en-fazla-ar-ge-harcamasi-yapan-ulkeler-israil-1-sirada.html> (03.07.2025).
- URL-5, “Spain: The ICO-MAPA-SAECA support line allows for the mobilization of a credit injection of 500 million euros in the agricultural and fishing sectors, https://www.tridge.com/news/the-ico-mapa-saeca-support-line-allows-for-t-hqerkg?utm_source= (05.07.2025).
- URL6, “Genelge”, <https://www.tarimorman.gov.tr/SiteCollectionImages/Lists/Eklentiler/EditForm/200427%20GENELGE%20KAMU%20G%C3%96REVL%C4%B0LER%C4%B0%20ET%C4%B0K%20KURULU.pdf> (10.06.2025).
- URL-7, “Ar-Ge’de tarım ve gıda sektörünün payı yüzde 2,5”, https://www.dunya.com/kose-yazisi/bolgesel-ve-sektorel-duzeyde-ar-ge-tesvik-mekanizmasi-olusturulmal/774057?utm_source= (10.06.2025).
- URL-8, “Categories of Rural Workers in the Late Nineteenth Century”, https://germanhistorydocs.org/en/forging-an-empire-bismarckian-germany-1866-1890/categories-of-rural-workers-in-the-late-nineteenth-century.pdf?utm_source (16.08.2025).
- URL-9, “An Economic History of Finland”, https://eh.net/encyclopedia/an-economic-history-of-finland/?utm_source (16.08.2025).
- URL-10, “Real Decreto Legislativo 7/2015, de 30 de octubre, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley de Suelo y Rehabilitación Urbana” <https://www.boe.es/eli/es/rdlg/2015/10/30/7> (16.08.2025).
- URL-11, “Landwirtschaft”, https://austria-forum.org/af/AEIOU/Landwirtschaft?utm_ (16.08.2025).
- U.S. Chamber of Commerce (2024), “How Agriculture Supports the American Economy and Main Street Businesses, <https://www.uschamber.com/security/agriculture-regulations/how-agriculture-supports-the-american-economy-and-main-street-businesses> (08.01.2025).
- U.S. Department of Agriculture (USDA) (2025a), “Sustainability Councils and Coalitions”, <https://www.usda.gov/sustainability-councils-and-coalitions> (02.03.2025).

-
- (2025b), “Sustainable Productivity Growth Coalition”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/staff-offices/office-chief-economist/oce-sustainability/sustainable-productivity-growth-coalition> (03.07.2025).
-
- (2025c), “USDA Director and Council”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/staff-offices/office-chief-economist/sustainability/usda-director-and-council> (07.04.2025).
-
- (2025d), “Mission Areas”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/mission-areas>(07.04.2025).
-
- (2025e), “About USDA”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/our-agency> (07.04.2025).
- U.S. Department of Agriculture (USDA) (2025a), “Mission Areas”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/mission-areas>(07.04.2025).
-
- (2025b), “About USDA”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/our-agency> (07.04.2025).
-
- (2025c), “Sustainability Councils and Coalitions”, <https://www.usda.gov/sustainability-councils-and-coalitions> (02.03.2025).
-
- (2025d), “Sustainable Productivity Growth Coalition”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/staff-offices/office-chief-economist/oce-sustainability/sustainable-productivity-growth-coalition> (03.07.2025).
-
- (2025e), “USDA Director and Council”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/staff-offices/office-chief-economist/sustainability/usda-director-and-council> (07.04.2025).
-
- (2025f), “Agencies”, <https://www.usda.gov/about-usda/general-information/agencies> (04.03.2025).
-
- (2025g), “Co-ops: A Key Part of Rural America”, <https://www.usda.gov/node/6394> (07.03.2025).
-
- (2025h), “Get Organic Training and Transition Assistance”, <https://www.usda.gov/farming-and-ranching/organic-farming/get-organic-training-and-transition-assistance> (09.03.2025).
-
- (2025i), “Organic Farming”, <https://www.usda.gov/farming-and-ranching/organic-farming> (09.03.2025).
-
- (2025i), “Financial Resources for Organic Farmers and Ranchers”, <https://www.usda.gov/farming-and-ranching/organic-farming/financial-resources-organic-farmers-and-ranchers> (10.03.2025).

- Uyan, Aslıhan (2008), **Kent Merkezlerindeki Konut Alanlarında Çöküntüleşme ve Dönüşüm “Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi- Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uzun, Adem vd.(2009), “Tarımsal Gelişme ve Kalkınma Sorunu: Sektörel Politikalar ve İşsizlikle Mücadele”, <https://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11616/12069/39.pdf?sequence=1> (10.12.2021).
- Uzunöz, Meral (2009), “Türkiye’de Baklagil Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri”, GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 26(1), 29-37.
- Vrolent, Claire Lévy vd., (2008), “Changes and Path dependency in the social housing sector in Austria, France and the Netherlands (1889-2008)”, <https://www.iut.nu/wp-content/uploads/2017/03/Changes-and-Path-Dependency-in-the-Social-Housing-Sector-in-Austria-France-and-the-Netherlands.pdf> (07.08.2024).
- Wageningen University & Research (2024), “Lichte toename aantal biologische land- en tuinbouwbedrijven”, <https://agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=2286&indicatorID=3586> (30.12.2024).
- Wirth, Louis (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, (Der. ve Çev. Ayten Alkan ve Bülent Duru), **20. Yüzyıl Kenti**, (77-106), İmge Yayınevi, Ankara.
- World Urbanization Prospects, (2019), **The 2018 Revision. U.N. Department of Economic and Social Affairs**, United Nations, New York. <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>.
- World Bank (WB) (2023a), ” Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) - Albania, France”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?locations=FR&view=chart> (20.09.2024).
- (2023b), “Employment İn Agriculture (%Of Total Employment) (Modeled ILO Estimate) – Netherlands”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?locations=NL&view=chart> (07.12.2024).
- (2023c), “Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) - United States”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?view=chart&locations=US> (06.01.2025).
- (2023d), “ Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) – Türkiye”,

<https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?view=chart&locations=TR>
(01.07.2025).

————— (2024a), “GDP (current US\$) – France”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=FR> (01.07.2025).

————— (2024b), “Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP)”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=FR> (07.01.2025).

————— (2024c), “GDP (current US\$) - France, Netherlands”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=NL> (01.07.2025).

————— (2024d), “Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – Netherlands”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=NL>
(01.07.2025).

————— (2024e), “GSYİH (cari ABD\$)”
“<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=US> (07.01.2025).

————— (2024f), “Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) - United States”
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=US> (07.01.2025).

————— (2024g), “GDP (current US\$) – Türkiye”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=TR> (01.07.2025).

————— (2024h), “Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP) – Türkiye”,
<https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?locations=TR>
(01.07.2025).

————— (2024i), “Urban population (% of total population) – France”,
https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=FR&utm_
(15.08.2025).

————— (2024i), “Urban population (% of total population) – Netherlands”,
https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=NL&utm_
(15.08.2025).

————— (2024j), “Urban population (% of total population)-United States”,
https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=US&utm_
(15.08.2025).

————— (2024k), “Urban population (% of total population) – Denmark”,
https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=DK&utm_
(15.08.2025).

- (2024l), “Urban population (% of total population) – Germany”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=DE&utm_ (16.08.2025).
- (2024m), “Urban population (% of total population) – Finland”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=FI&utm_ (16.08.2025).
- (2024n), “A Story of Urban Development in Korea”, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099061824045029920/pdf/P176974-1e0a8f5e-221f-46b9-a72e-773502f30b22.pdf> (16.08.2025).
- (2024o), “Urban population (% of total population) – China”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=CN&utm_ (16.08.2025).
- (2024ö), “Urban population (% of total population) – Japan”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?utm_&locations=JP (16.08.2025).
- (2024p), “Urban population (% of total population) – Canada”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=CA&utm_source (16.08.2025).
- (2024r), “Urban population (% of total population) – Spain”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?locations=ES&utm_source (16.08.2025).
- (2024s), “Urban population (% of total population) – Australia”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?utm_&locations=AU (16.08.2025).
- (2024ş), “Urban population (% of total population) – Austria”, https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?utm_&locations=AT (16.08.2025).
- Yahyagil, Mehmet Yusuf (1998), “Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri”, **Sosyoloji Konferansları**, (25), 105-120.
- Yakut, Selahattin (2020), **Yabancılaşma (Psiko-Sosyal Bir Bakış)**, İksad Yayınevi, Ankara.
- Yalçinkaya, Neslihan vd. (2006), “Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, **Yönetim ve Ekonomi**, 13(2), 97-118.
- Yavuz, Fahri (2005), Türkiye’de Tarım, https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf (08.06.2025).

- Yaylı, Hasan ve Avan, Sinan (2017), “Türkiye’de Konut Politikalarının Konut Kooperatifçiliği Üzerine Etkileri Ve Konut Kooperatiflerinin Konut Üretimindeki Rolü Üzerine Bir İnceleme”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, (52), 358-385.
- Yazıcı, Arife (2021), **Tarım Sektörünün Türkiye Ekonomisi Gelişimine Katkısı 1980-2018 Döneminin Analizi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazgı, Fatma Eymen ve Olhan, Emine (2017), “Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye’de Tarım Sigortası Sistemlerinin Karşılaştırılması”, **Tarım Ekonomisi Dergisi**, 23(2), 231-239.
- Yenigül, Sevinç Bahar (2005), “Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri” **G.Ü. Fen Bilimleri Dergisi**, 18(2): 273-288.
- Yılmaz, Ensar ve Çitçi, Salih (2001), “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(35), 252-267.
- Yılmaz, Emin (2016), “Konut Sorunu Ve Toplu Konut Üretiminde Toki’nin ve Belediyelerin Rolü”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(7), 31-50.
- Yiğitcanlar, Tan ve Ay, Nevin (2004), “Avustralya Şehir Planlama Pratiği ve Kentleşme Dinamikleri”, https://www.spo.org.tr/resimler/ekler/8700cbd38cc9f30_ek.pdf (16.08.2025).
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK) (2025a), “YÖK Önlisans Atlası”, <https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-anasayfa.php> (10.06.2025).
- _____ (2025b), “YÖK lisans Atlası”, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php> (10.06.2025).
- Zasada, Ingo (2011), “Multifunctional Peri-Urban Agriculture—A Review Of Societal Demands And The Provision Of Goods And Services By Farming”, **Land Use Polciy**, 28, 639-648.
- Zhang, Xiaoling (2020), “Unveil Urbanization ‘Bubbles’ in China: Sustainable Urbanization in Theory and Policy”, https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-34780-2_13?utm_source= (17.08.2025).
- Zhang, Xing Quan (2016), “The Trends, Promises and Challenges of Urbanisation in The World”, **Habitat International**, 54, 241-252.
- Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu (1957), T.C. Resmî Gazete, 9614, (23.05.1957).

ÖZGEÇMİŞ

Fatih ARSLAN, 2004 yılında Feride Ahmet Şener İlköğretim Okulunu; 2007 yılında Tonya Atatürk Çok Programlı Lisesi'ni; 2011 yılında Giresun Üniversitesi Alucra Turan Bulutçu Meslek Yüksek Okulu'nu; 2013 yılında Anadolu Üniversitesi– İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü'nü; 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi – İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü'nü yüksek onur öğrencisi olarak tamamladı. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans programını 2018 yılında bitirdi. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda doktora programına başladı. 2020 yılından itibaren Trabzon Üniversitesi Şalpazarı Meslek Yüksekokulu'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır.

ARSLAN, evli ve bir kız babası olup, İngilizce bilmektedir.